

НАЦЫЯНАЛЬНЫ МАСТАЦКІ МУЗЕЙ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Нацыянальная камісія
Рэспублікі Беларусь
па справах ЮНЕСКА

Белгазпромбанк
Энергия твоего будущего!

Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Нацыянальная камісія Рэспублікі Беларусь па справах ЮНЕСКА
ААТ «Белгазпрамбанк»

Мастакі Парыжскай школы з Беларусі

Художники Парижской школы из Беларуси

Artists of the School of Paris of Belarusian origin

**2-е выданне,
дапоўненае і перапрацаванае**

**З карпаратыўнай калекцыі
ААТ «Белгазпрамбанк»,
музейных і прыватных
збораў**

Арт-праект

Каталог выстаўкі

21.09.2012 – 14.01.2013

Мінск
Выдавецтва «Чатыры чвэрці»
2012

УДК 75(476:44)(083.824)
ББК 85.14(4Беи)л6
М32

Удзельнікі арт-праекта:
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
(генеральны дырэктар — У. Пракапцоў),
Музей Марка Шагала ў Віцебску (дырэктар — Л. Хмяльніцкая),
ААТ «Белгазпрамбанк» (старшыня праўлення — В. Бабарыка),
прыватныя калекцыянеры г. Мінска і г. Санкт-Пецярбурга

Каардынатар арт-праекта
С. Прыёмка

Куратары арт-праекта:
Н. Усава,
У. Шчасны

Афармленне выстаўкі
ТАА «Ладзес» (дырэктар – Н. Кухарэнка)

Арганізатар выстаўкі
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Друкуецца па рашэнні Вучонага савета
Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь

*Арганізатары арт-праекта і выстаўкі
выказваюць шчырую ўдзячнасць за дапамогу і падтрымку:
старшыні праўлення ААТ «Белгазпрамбанк» Віктару Бабарыку,
Міністру культуры Рэспублікі Беларусь Паўлу Латушку,
Сяргею Мартынаву,
Паслу Дзяржавы Ізраіль Іосіфу Шагалу,
Паслу Рэспублікі Беларусь у Французскай Рэспубліцы Аляксандру Паўлоўскаму,
Паслу Французскай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь Мішэлю Рэнэры,
Паслу Рэспублікі Беларусь у Злучаным Каралеўстве Вялікабрытаніі
і Паўночнай Ірландыі Аляксандру Міхневічу,
эксперту па Парыжскай школе Надзін Незавер (Францыя),
нашчадкам мастакоў Дзіне Любіч, Ліліян Дзюлак-Царфін (Францыя) і Кэнэту Грогеру (ЗША),
а таксама: каардынатару арт-праекта Сяргею Прыёмку,
дырэктару Цэнтра візуальных і выканальніцкіх мастацтваў Анжэле Крашэўскай,
Ліліяне Анцух і супрацоўнікам выдавецтва «Чатыры чвэрці»,
Юрыю Абдурахманаву,
в. а. дырэктара Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь Ніне Калымага,
Аляксандру Аляксееву, Таццяне Бембель, Іне Васілеўскай,
Алегу Лукашэвічу, Аляксею Радзівонаву, Людміле Хмяльніцкай,
Наталлі Счасновіч, Ілоне Юрэвіч*

Выстаўка ў Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь твораў адзінаццаці вядомых мастакоў Парыжскай школы, народжаных у Беларусі, – Марка Шагала, Хаіма Суціна, Яўгена Зака, Якава Балглея, Пінхуса Крэменя, Надзі Хадасевіч-Лежэ, Роберта Геніна, Сэма Царфіна (Зарфіна), Міхаіла Кікоіна, Восіпа Любіча, Восіпа Цадкіна – значная падзея ў культурным жыцці нашай краіны і далёка па-за яе межамі.

Іх біяграфіі характэрныя для мастакоў з гарадоў і маленькіх мястэчак беларускага краю: змалку цікавасць да малявання, атрыманне мастацкай адукацыі спачатку на Радзіме, а затым далёка ад роднай зямлі, у Парыжы, шляхам пастаяннага самаўдасканалення і самаахвяравання – сцвярджэнне сябе як творчай індывідуальнасці і, нарэшце, поспех. А праз 100 гадоў – вяртанне на Радзіму ўжо прызнанымі светам майстрамі.

Вядомыя музеі свету маюць творы нашых знакамітых землякоў, якія не проста ўвайшлі ў гісторыю мастацтва Францыі, але і прыўнеслі беларускі дух, новыя фарбы ў жывапісную палітру еўрапейскага мастацтва.

Дзякуючы ініцыятыве кіраўніцтва Белгазпрамбанка гэта малавядомая беларусам плынь у мастацтве XX стагоддзя будзе ўпершыню прадэманстравана на выстаўцы «Мастакі Парыжскай школы з Беларусі» арыгіналамі твораў. У далейшым яны будуць паказаны шырокай публіцы ва ўсіх абласных гарадах Беларусі і ў буйных музеях па-за межамі нашай краіны.

Гэта выстаўка рэальна садзейнічае вяртанню імёнаў таленавітых суайчыннікаў на Бацькаўшчыну, паглыбленню ведаў па гісторыі мастацтва Беларусі, узбагачэнню як беларускай, так і агульнаеўрапейскай культуры, у падмурак якой на пачатку XX стагоддзя ўнеслі значны ўклад нашы славутыя землякі.

Уладзімір Пракапцоў,
генеральны дырэктар Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь,
кандыдат мастацтвазнаўства

Выставка в Национальном художественном музее Республики Беларусь произведений одиннадцати известных художников Парижской школы, родившихся в Беларуси, – Марка Шагала, Хаима Сутина, Евгения Зака, Якова Балглея, Пинхуса Кременя, Нади Ходасевич-Леже, Роберта Генина, Сэма Царфина (Зарфина), Михаила Кикоина, Осипа Любича, Осипа Цадкина – знаковое событие в культурной жизни нашей страны и далеко за ее пределами.

Их биографии характерны для художников из городов и маленьких местечек белорусского края: с детства интерес к рисованию, получение художественного образования сначала на Родине, а затем далеко от родной земли, в Париже, путем постоянного самосовершенствования и самопожертвования – утверждение себя как творческой индивидуальности и, наконец, успех. А через 100 лет – возвращение на Родину уже всемирно признанными мастерами.

Известные музеи мира имеют произведения наших земляков, которые не просто вошли в историю Франции, но и привнесли белорусский дух, новые краски в живописную палитру европейского искусства.

Благодаря инициативе руководства Белгазпромбанка это малоизвестное белорусам течение в искусстве XX века будет впервые продемонстрировано на выставке «Художники Парижской школы из Беларуси» оригиналами произведений. В дальнейшем они будут показаны широкой публике во всех областных городах Беларуси и в крупных музеях за пределами нашей страны.

Эта выставка реально содействует возвращению имен талантливых соотечественников на их Родину, углублению знаний по истории искусства Беларуси, обогащению как белорусской, так и общеевропейской культуры, в фундамент которой в начале XX века внесли значительный вклад наши прославленные земляки.

Владимир Прокопцов,
генеральный директор Национального художественного музея Республики Беларусь,
кандидат искусствоведения

The National Art Museum's exhibition of art works by eleven famous artists of the School of Paris with Belarusian origins is a significant event in the cultural life of our country and far beyond its borders. These artists are Marc Chagall, Chaïm Soutine, Eugene Zak, Jacob Balgley, Pinchus Krémègne, Nadia Chodasiewicz-Léger, Robert Genin, Schraga Zarfin, Michel Kikoïne, Ossip Lubitch and Ossip Zadkine. Their biographies are typical for artists from small towns of Belarus: early interest in drawing; artistic education first at home and then in Paris, far away from their homeland, constant self-perfection and self-sacrificing; stating themselves as artistic individualities; and at last — success. After 100 years they are repatriating as world-renown appreciated masters.

Collections of the world's largest museums include works by our compatriots who have not just gone down in the history of France but also introduced Belarusian spirit and new colours to the picturesque palette of European art.

Thanks to *Balgazprombank* administration's initiative, the School of Paris — artistic trend of the early 20th century, little known in Belarus — will be, for the first time, demonstrated at the exhibition 'Artists of the School of Paris of Belarusian Origin' using their original art works. Later on they will be taken to the public in all regional centres of Belarus and to large museums abroad.

This exhibition is a real support for returning the names of our talented compatriots to their homeland; as well as improving knowledge in the history of Belarusian art, enriching both Belarusian and all-European culture, to which basis our celebrated fellow countrymen made a significant contribution at the beginning of the 20th century.

Uladzimir Prakaptsou,
General Director of the National Art Museum of the Republic of Belarus,
candidate of Art History

На цырымоніі перадачы Белгазпрамбанкам у дар Нацыянальнаму мастацкаму музею Рэспублікі Беларусь работ Марка Шагала *(справа налева):* старшыня праўлення банка В. Бабарыка, Міністр культуры П. Латушка, Пасол Ізраіля І. Шагал, генеральны дырэктар музея У. Пракапцоў. 2012

На церемонии передачи Белгазпромбанком в дар Национальному художественному музею Республики Беларусь работ Марка Шагала *(справа налево):* председатель правления банка В. Бабарико, Министр культуры П. Латушко, Посол Израиля И. Шагал, генеральный директор музея В. Прокопцов. 2012

Беларускі дом для Парыжскай школы

Белгазпрамбанк выступае ініцыятарам і непасрэдным удзельнікам працэсу вяртання карцін сусветна вядомых мастакоў Парыжскай школы пачатку XX стагоддзя, народжаных у Беларусі. У 2011 годзе Белгазпрамбанкам быў пакладзены пачатак фарміраванню калекцыі карцін, куды ўвайшлі творы М. Шагала, Х. Суціна, П. Крэменя, М. Кікоіна, В. Любіча, В. Цадкіна, С. Царфіна (Зарфіна).

З'яўленне такой калекцыі – гэта чарговы крок банка ў кірунку, які быў зададзены досыць даўно, пачынаючы з першага «Тэатральнага тыдня з Белгазпрамбанкам». Тады мы сфармулявалі асноўныя ідэі і падыходы па спрыянні грамадству ў фарміраванні ў Беларусі сярэдняга класа. Гаворка ідзе не толькі пра эканамічную складаючую, але і пра маральна-духоўнае выхаванне асоб, якія з'яўляюцца прадстаўнікамі гэтага класа. Лагічна было працягнуць рух у гэтым кірунку і зрабіць яшчэ штосьці.

Мы доўга думалі, як жа зрабіць так, каб гэта было цікава. Тэатр прадстаўляе нашу сучаснасць, а што ж можа прадставіць нам мінулае? Паразважаўшы, спыніліся на калекцыянаванні і адразу задаліся пытаннем: калі калекцыянаваць, дык што?

Калі тэатральнае мастацтва паказвае, на наш погляд, уваходжанне Беларусі ў сусветную культуру і мы спрабуем зразумець тэатр сённяшняга дня і ўявіць тэатр будучыні, дык калекцыя жывапісу – гэта погляд у мінулае. Такія праекты можа аб'ядноўваць адна важная задача – на падставе мінулага і з улікам сучаснасці фарміраваць нашу будучыню.

Здаўна вядома: удача прыходзіць толькі да тых, хто яе ўпарта шукае. Вызначыцца з выбарам дапамог шчаслівы выпадак – з'яўленне кнігі Уладзіміра Шчаснага «Мастакі Парыжскай школы з Беларусі». Сама яе назва сфарміравала канцэпцыю нашай калекцыі. Па ўсіх адчуваннях было ясна – гэта культурная з'ява, аб'яднаная часам, месцам і атмасферай творчай свабоды, а галоўнае – вызначаная асобамі, якія прадстаўлялі гэту школу. І мабыць, самыя яркія і выразныя крокі ў гэтым кірунку здзейснілі выхадцы з Беларусі – менавіта тут яны нарадзіліся, тут яны пачыналі свой шлях.

У парыжскім «Вуллі», дзе тварылі мастакі з Беларусі, вісіць шыльдачка з падзякай ад французскай грамадскасці за іх уклад у сусветнае мастацтва. Дык вось, з чатырох прозвішчаў, якія пазначаны на ёй, «тры з паловай» – беларускія. Тры з паловай таму, што там названы імёны Марка Шагала, Хаіма Суціна, Восіпа Цадкіна і Фернана Лежэ – француза, які быў жанаты на беларусцы Надзі Хадасевіч-Лежэ.

Я лічу трагедыяй Беларусі тое, што ніводнай жывапіснай работы знакамітых беларускіх творцаў, якія складаюць славу мастацкай цывілізацыі чалавецтва, дагэтуль не было ў нашай краіне. Упэўнены, што калекцыя Белгазпрамбанка будзе знакавым праектам для рэспублікі і стымулам для прыватных калекцыянераў. Па нашай жа задуме яна павінна стаць падмуркам музея прыватных калекцый, дзе будуць прадстаўлены экспанаты многіх прыватных калекцыянераў. Наведвальнікі такога музея змогуць у поўнай меры ацаніць велізарную культурную спадчыну, да стварэння якой маюць непасрэдныя адносіны нашы суайчыннікі.

Чаму ж нас зацікавіла менавіта Парыжская школа? Прадстаўнікі гэтай школы, імпрэсіяністы і постімпрэсіяністы, выказвалі сваё ўспрыманне навакольнага свету, адкрываючы яго ўтоеныя і самыя незвычайныя рысы. Яны валодалі здольнасцю змяняць вонкавае аблічча свету, аказваючы на яго ўплыў сваім мастацтвам. І гэта супадае з ідэалогіяй Белгазпрамбанка – фарміраваць навакольнае асяроддзе такім, якім яно павінна быць, таму што знешні свет – унутры нас. Ён такі, якім мы яго жадаем бачыць і якім мы яго робім. І ад нас залежыць, які ён цяпер і, самае галоўнае, якім ён будзе для нашых дзяцей і ўнукаў.

Віктар Бабарыка,
старшыня праўлення ААТ «Белгазпрамбанк»

Белорусский дом для Парижской школы

Белгазпромбанк выступает инициатором и непосредственным участником процесса возвращения картин родившихся в Беларуси и ставших всемирно известными художников Парижской школы начала XX века. В 2011 году Белгазпромбанком было положено начало формированию коллекции картин, куда вошли работы М. Шагала, Х. Сутина, П. Кременя, М. Кикоина, О. Любича, О. Цадкина, С. Царфина (Зарфина).

Появление такой коллекции – это очередной шаг банка в направлении, которое было задано достаточно давно, начиная с первой «Театральной недели с Белгазпромбанком». Тогда мы сформулировали основные идеи и подходы по содействию обществу в формировании в Беларуси среднего класса. Речь идет не только об экономической составляющей, но и о нравственно-духовном воспитании личностей, которые являются представителями этого класса. Логично было продолжить движение в этом направлении и сделать еще что-то.

Мы долго думали, как же сделать так, чтобы это было интересно. Театр представляет наше настоящее, а что же может представить нам прошлое? Поразмыслив, остановились на коллекционировании и тут же задались вопросом: если коллекционировать, то что?

Если театральное искусство показывает, на наш взгляд, вхождение Беларуси в мировую культуру и мы пытаемся понять театр сегодняшнего дня и представить театр будущего, то коллекция живописи – это взгляд в прошлое. Такие проекты могут быть объединены одной важной задачей – на основании прошлого и с учетом настоящего формировать наше будущее.

Давно известно: удача приходит лишь к тем, кто ее упорно ищет. Определиться с выбором помог счастливый случай – появление книги Владимира Счастного «Художники Парижской школы из Беларуси». Само ее название сформировало концепцию нашей коллекции. По всем ощущениям было ясно – это культурное явление, объединенное временем, местом и атмосферой творческой свободы, а главное – определяемое личностями, которые представляли эту школу. И пожалуй, самые яркие и выразительные шаги в этом направлении совершили выходцы из Беларуси – именно здесь они родились, здесь они начинали свой путь.

В парижском «Улье», где творили художники из Беларуси, висит табличка с благодарностью от французской общественности за их вклад в мировое искусство. Так вот, из четырех фамилий, указанных на этой табличке, «три с половиной» – белорусские. Три с половиной потому, что там указаны имена Марка Шагала, Хаима Сутина, Осипа Цадкина и Фернана Леже – француза, который был женат на белоруске Наде Ходасевич-Леже.

Я считаю трагедией Беларуси то, что ни одной живописной работы знаменитых белорусских творцов, которые составляют славу художественной цивилизации человечества, до сих пор не было в нашей стране. Уверен, что коллекция Белгазпромбанка будет знаковым проектом для республики и стимулом для частных коллекционеров. Ведь по нашему замыслу она должна стать фундаментом музея частных коллекций, где будут представлены экспонаты многих частных коллекционеров. Посетители такого музея смогут в полной мере оценить огромное культурное наследие, к созданию которого причастны наши соотечественники.

Почему же нас привлекла именно Парижская школа? Представители этой школы, импрессионисты и постимпрессионисты, выражали свое восприятие окружающего мира, открывая его скрытые и самые необычные черты. Они обладали способностью менять внешний облик мира, оказывая на него влияние своим искусством. И это совпадает с идеологией Белгазпромбанка – формировать окружающую среду такой, какой она должна быть. Ведь внешний мир – внутри нас. Он такой, каким мы его хотим видеть и каким мы его делаем. И от нас зависит, каков он сейчас и, самое главное, каким он будет для наших детей и внуков.

Виктор Бабарико,
председатель правления ОАО «Белгазпромбанк»

A Belarusian Home for the School of Paris

Belgazprombank initiated, and is directly involved in, the process of returning to their homeland works by artists who were born in Belarus and belonged to the School of Paris in the early 20th century. In 2011 *Belgazprombank* initiated the creation of a collection of works including paintings by Marc Chagall, Chaïm Soutine, Pinchus Krémègne, Michel Kikoïne, Ossip Lubitch, Ossip Zadkine, Schraga Zarfin.

The emergence of such collection is bank's another step along the way which has been set a long time ago with the first 'Theatre week with *Belgazprombank*'. Back then we stated our general concepts and attitude towards cooperation with society in forming the middle class in Belarus. It is a question of not only economy, but also of moral and spiritual personality formation of the people belonging to the named class. So it was logical to proceed in that direction and do something more.

We have long been thinking what might be interesting. Theatre represents our present; what may represent our past? After thinking a while longer we decided to focus on collecting, but faced a question: what are we to collect?

While, in our opinion, theatrical art demonstrates the integration of Belarus into world culture and we try to understand the present-day theatre and imagine the theatre of the future — the collection of art works is a mere flashback. Such projects can be merged to fulfil one important task — to shape our future based on our past, taking our present into account.

It has long been known: success comes only to those who persistently look for it. A lucky chance helped us to define our choice — the publication of the book by Vladimir Shchasny 'Artists of the School of Paris of Belarusian Origin'. The book title itself shaped the concept of our collection. The over all feeling was clear — the collection is to become a cultural phenomenon united by the time, the place and the atmosphere of artistic freedom, and above all — defined by the personalities representing this School. Perhaps, the most vivid and expressive steps in this direction were made by the natives of Belarus, because of where they were born and how they started their way.

There is a sign in Parisian La Ruche, where the artists from Belarus used to work, of the French people's appreciation for their contribution to the world art. Out of four names placed on the plaque three and a half are Belarusian. 'Three and a half' because Fernand Léger was married to a Belarusian, Nadia Chodasiewicz-Léger; as well as Marc Chagall, Chaïm Soutine and Ossip Zadkine who are also mentioned there.

I think, it's a tragedy for Belarus that none of the works by the famous Belarusian creators constituting the glory of humanity's artistic civilization have been in possession of our country. I am sure that the *Belgazprombank* collection is a significant project for the Republic and a stimulus for private collectors. According to our concept, the named collection will become a basis for the private collections of the museum where pieces from many private collectors will be displayed. The visitors of the museum will be able to fully appreciate the creation of a great cultural heritage which involved our compatriots.

Why have we become attracted to the School of Paris? Its representatives — Impressionists and Post-Impressionists — transmitted their own perception of the world revealing its secret and most extraordinary features. They were able to change the exterior of the world with the influence of their art. This coincides with the ideology of *Belgazprombank* to form the environment the way it has to be. After all, the outside world is inside us. It is the way we want to see it and the way we make it. It depends only on us what it is like today and, most importantly, — what will it be like for our children and grandchildren.

Viktar Babaryka,
Chairman of the Management Board of Belgazprombank

Парыжская школа

Сусветная сталіца мастацтва

Парыж любімы мастакамі ўсяго свету. З Амерыкі ў гэты горад прыбылі Морган Расэл у 1906 г., Ман Рэй – у 1921 і Аляксандр Колдэр – у 1926 г.; з Канады – Джэймс Уілсан Морыс у 1908 г.; з Японіі – Леанар (Тсугухару) Фужыта ў 1913 г., Тошыа Бандо – у 1921 і Сэі Каянагуі – у 1920 г.; з Грэцыі – Дзімітрыас Галаніс у 1900 г. і Георгас Гунаропулас (Ж. Гунаро) – у 1919; з Італіі – Джына Севярыні і Амедэа Мадыльяні ў 1906 г., Джорджа дэ Кірыко – у 1911, Масіма Кампілы – у 1919, Марыа Тоцы – у 1920 і Філіпа дэ Пізіс – у 1925 г.; з Мексікі – Анхель Сарага ў 1904 г. і Дыега Рывера – у 1912, а таксама чыліец Мануэль Артыс дэ Саратэ ў 1906 г.; з Аргенціны – Элена Сід у 1925; з Нарвегіі – сям'я Крог у 1889 г.; са Швецыі – Ісак Грунвальд у 1908 г.; з Кітая— Чанг Ю ў 1921 г.; з Англіі – Гары Блумфілд у 1921 г.; з Галандыі – Кіс ван Донген у 1897 і Піт Мандрыян – у 1912 г.; з Туніса – Джылані Абдул Вахаб у 1911 г.; з Іспаніі – Пабла Пікаса ў 1900 г., Хуан Грыс – у 1906 г., Франсіска Борас – у 1925 і Антоні Клавэ – у 1927 г.; з Расіі – Міхаіл Ларывонаў у 1906 г., Аляксандр Архіпенка – у 1908, Іван (Жан) Пуні – у 1910, Антон Пеўзнэр – у 1911, Казімір Малевіч – у 1912, Уладзімір Татлін – у 1913 і Наталля Ганчарова – у 1914 г.; з Балгарыі – Жуль Паскен у 1905 г. і Георгі (Жорж) Папазаў – у 1924; з Германіі – Франц Марк у 1903 г., Макс Пехштэйн – у 1907, рускія Аляксей Яўленскі – у 1905 і Васілій Кандзінскі – у 1906 г.

З Беларусі прыехалі: Зак – у 1900 г., Оскар Мешчанінаў – у 1907, Восіп Цадкін – у 1909, Марк Шагал і Якаў Балглей – у 1911, Міхаіл (Мішэль) Кікоін і Пінхус Крэмень – у 1912, Хаім Суцін – у 1913, Ізраіль Левін і Восіп Любіч – у 1923, Сэм Царфін – у 1924, Надзя Хадасевіч-Лежэ – у 1925, Якаў Мілкін – у 1928 г.

Гэты спіс далёка не поўны, але ён сведчыць аб тым, што мастакі ў Парыж прыязджалі з усіх чатырох бакоў свету. У 1905 г. на Восеньскім салоне былі выстаўлены работы Анры Маціса, Андрэ Дэрэна, Марыса дэ Уламінка – прадстаўнікоў новага кірунку ў жывапісе, які атрымаў назву «фавізм». У 1906 г. у Бато-Лавуар Пабла Пікаса адкрывае постсезанаўскую плынь – кубізм.

Што называюць «Парыжскай школай»?

Перад Першай сусветнай вайной Еўропу агортвае бурлівая атмасфера мастацкага авангарду, цэнтрам якога становіцца Парыж. Межы ўжо не маюць значэння, Парыж – палігон для самых смелых і радыкальных эксперыментаў у жывапісе, міжнародная лабараторыя мастацтва.

«Парыжская школа» – тэрмін, які быў уведзены мастацкім крытыкам Андрэ Варно ў 1925 г. у часопісе «Камедыя» для абазначэння групы, якая была ўтворана замежнымі мастакамі ў Парыжы. «Парыжская школа» абазначае не рух ці школу ў акадэмічным разуменні, а гістарычны факт.

Узнікненне Парыжскай школы (1905–1914)

Мастакі прыязджаюць з Усходу: Расіі, Польшчы, Балгарыі, Чэхаславакіі, Румыніі, Венгрыі. Ім ужо вядома творчасць вялікіх майстроў Францыі XIX ст., ведаюць яны і пра імпрэсіяністаў дзякуючы сваім настаўнікам: Юзэфу Панкевічу ў Кракаве, Іллі Рэпіну ў Пецярбургу, Адольфу Феньешу ў Будапешце, Ловісу Корынту ў Берліне і Юдэлю Пэну ў Віцебску.

Хутка вайна 1914–1918 гг. раскідае іх па свеце: Рудольф Леві, Вальтэр Бондзі і Ота Фрэйндліх зноў апынуцца ў Германіі, Леапольд Готліб накіруецца ў Польшчу, дзе паступіць на службу ў армію Пілсудскага. У Расію вернуцца Марк Шагал, Манэ-Кац, Савелі Шлейфер. Многія з тых, хто застаўся, запішуцца добраахвотнікамі ў французскую армію. Кіслінга дэмабілізуюць у 1915 г. з-за ранення, сябар Апалінэра Маркусі атрымае ўзнагароду, а Мандзэн здыме ваенную форму толькі ў ліпені 1918 г.

Тыя, каго забракавалі па стане здароўя, будуць добраахвотна выконваць працоўную павіннасць, як, напрыклад, Мадыльяні і Суцін.

Ухіляючыся ад службы ў балгарскай арміі, Жуль Паскен едзе ў Лондан.

У гады вайны мастакі, якія засталіся ў Парыжы без аніякай дапамогі, аб'ядноўваюцца. У 1915 г. Марыя Васільева адкрывае ў сваёй майстэрні ў доме № 21, што ў тупіку на авеню Мэн, сталовую, дзе на працягу ўсіх ваенных гадоў будзе цесна і шматмоўна.

Першая сусветная вайна – гэта перыяд, калі мастакі Манпарнаса рыхтуюцца да з'яўлення на парыжскім мастацкім небасхіле.

У снежні 1915 г. Жэрмен Бангар, сястра мадэльера Поля Пуарэ, ладзіць серыю выставак у сваёй краме на вуліцы Панцьеўр, у першую з якіх увайшлі работы Мадыльяні, Кіслінга поруч з карцінамі Пікаса, Лежэ, Маціса, Дэрэна.

У снежні 1917 г. Л. Збароўскі наладжвае першую выстаўку Мадыльяні ў галерэі Берты Вейль на вуліцы Тэтбу. Берта Вейль у сваіх мемуарах так апісвае гэтую падзею:

«У суботу быў мантаж выстаўкі, а ў панядзелак, 3 снежня 1917 года, – вернісаж. Пышныя аголеныя целы, вуглаватыя фігуры, спакуслівыя партрэты, адборная кампанія (...) "З уладальніцай галерэі жадае пагутарыць камісар паліцыі". Прыходжу, там ужо шмат людзей... Пытаюся:

— Вы хацелі мяне бачыць?

— Так, і я вам загадваю зараз жа зняць усю гэтую непрыстойнасць. (...)

— А ў чым яна, у гэтых аголеных? (...)

— Гэтых аголеных… У іх жа там… вввaласы!»

У 1919 г. у галерэі Друэ на правым беразе Сены праходзіць выстаўка, прысвечаная Кіслінгу, якому ўсяго 28 гадоў.

Манпарнас – тэрыторыя Парыжскай школы

«На Манпарнасе на працягу дваццаці гадоў з-пад палы альбо пад сталамі кафэ "Ратонда", "Дом", "Купаль" перакупшчыкі прадавалі эскізы Дэрэна, акварэлі Утрыло, малюнкі Мадыльяні, графічныя накіды Пікаса, якія нейкім дзіўным чынам не апынуліся ў папках саміх мастакоў».

Фларан Фельс. Раман жывога мастацтва, 1959.

«23 чэрвеня 1914 г. Манпарнас...
Цяпер на змену Манмартру (Гары пакутнікаў) прыходзіць Манпарнас (Гара Парнаса). І тут, і там не абысціся без альпінізму, бо і тут, і там гара, а мастацтва – на іх вяршынях... Пачынаючым мастакам нязручна на сучасным Манмартры, цяжка ўзбірацца на гару, шмат тыпаў, якія выдаюць сябе за мастакоў, прадпрымальнікаў з нястрымнай фантазіяй, курцоў опіуму, якія дэградавалі.
На Манпарнасе ж, наадварот, сустракаеш сапраўдных мастакоў, апранутых па-амерыканску. (...)
Вось дзе мілае месца, над якім неба схіляе да знаходжання на вуліцы, дзе свежае паветра на тэрасах кафэ "Клозэры дэ Ліла", (...) "Ратонда", (...) "Дом"».

Гіём Апалінэр. Хронікі мастацтва, 1902–1918.

Тры легендарных кафэ на скрыжаванні Вавэн (1905–1939)

Вобраз Манпарнаса склаўся ў кафэ.

Кафэ – галоўнае месца збору мастакоў, натуршчыц, калекцыянераў, гандляроў мастацтвам – маршанаў: тут назначаюцца сустрэчы, вядуцца гутаркі, прадстаўляюцца пачаткоўцы, якія толькі прыбылі, заключаюцца здзелкі і задумваюцца выстаўкі.

Але перш за ўсё кафэ былі паўсядзённым прыстанкам для неўладкаваных мастакоў, месцам, дзе яны маглі знайсці спакой.

Дух Парыжскай школы асаблівым чынам падтрымліваўся ў трох з іх.

Кафэ «Дом»

Кафэ было адкрыта ў 1898 г., а пачынаючы з 1903 яму сталі аддаваць перавагу, прытрымліваючыся традыцый мюнхенскіх кафэ, нямецкамоўныя яўрэйскія мастакі Вальтэр Бондзі, Рудольф Леві, Бэла Цобель, Жуль Паскен. Тут яны знаёміліся з маршанамі – Альфрэдам Флетхаймам, Генры Бінгам... Утвараюцца і іншыя супольнасці мастакоў – выхадцаў з Галандыі і Скандынавіі.

У чэрвені 1914 г. Альфрэд Флетхайм у сваёй галерэі ў Дзюсельдорфе наладжвае выстаўку пад назвай «Дам'еры», у дачыненні да якой скажа: «Яны ўсе былі мастакамі-іншаземцамі, якія жылі ў Парыжы, сустракаліся ў адным і тым жа кафэ і любілі Парыж».

Кафэ «Ратонда»

Старая ўстанова, якую ў 1911 г. узяў у свае рукі Віктар Лібіён. Ён адрозніваўся выключнай шчодрасцю ў дачыненні да людзей мастацтва, прывячаў мастакоў, паэтаў усіх плыняў. Апынуўшыся на чужыне, яны адчувалі сябе ў «Ратондзе» як дома, пераходзячы ад стала да стала, гадзінамі цешыліся цяплом і кубачкам кавы з вяршкамі, якую яны атрымлівалі ў крэдыт ці за свае малюнкі.

Сярод мастакоў самых розных нацыянальнасцей асабліва выбітнымі былі рускія яўрэі. Сталымі наведвальнікамі «Ратонды» сталі Крэмень, Суцін, Кікоін, а «каўбой» Самуэль Граноўскі дапамагаў час ад часу па гаспадарцы ў абмен на ежу ці выпіўку. Бывалі тут і Міхаіл Ларывонаў, Наталля Ганчарова, Адольф Федэр.

У 1920 г. фінансавыя цяжкасці прымусілі Лібіёна прадаць «Ратонду».

Ён, як і маршаны, у значнай меры паспрыяў фарміраванню ладу жыцця той эпохі сваёй пазіцыяй, новым успрыманнем свету. Кажуць, што Андрэ Сальмон шмат гадоў агітаваў за замену статуі Бальзака на бульвары Распай на помнік Лібіёну.

Кафэ «Купаль»

Кафэ было адкрыта ў снежні 1927 г. былымі кіраўнікамі кафэ «Дом» Эрнэстам Фро і Рэнэ Лафонам. Утворанае на вяршыні славы Манпарнаса, у духу тых «шалёных» гадоў, яно складалася з уласна кафэ, рэстарана, бара ў амерыканскім стылі і танцавальнай залы. Сцены і калоны кафэ дэкаравалі тры дзясяткі мастакоў: Фернан Лежэ, Атон Фрыез, Марыя Васільева, Жорж Карс, Давід Зайферт, Натан Грунсвейг.

Акадэміі

Гэта была эпоха першых акадэмій – Акадэміі Гранд Шам'ер, Акадэміі Маціса. Яны прапаноўвалі «ліберальную» адукацыю, што адрознівалася ад той, якую можна атрымаць у Вышэйшай школе вытанчаных мастацтваў.

Найстарэйшая з гэтых навучальных устаноў – Акадэмія Каларосі, заснаваная ў 1815 г., але перайшла ў 1870 г. пад кіраўніцтва Філіпа Каларосі, які размясціў яе ў доме № 10 на вуліцы Гранд Шам'ер. Марэўна (Марыя Вераб'ёва-Сцябельская) назвала яе мурашнікам, дзе няспынна працуюць прадстаўнікі самых розных нацыянальнасцей. У Акадэміі Жульена, якая была заснавана ў 1868 г. мастаком Радольфам Жульенам, навучанне было

Бульвар Манпарнас у пачатку XX ст.
Бульвар Монпарнас в начале XX в.

Кафэ «Ратонда», «Дом», «Купොль». 1920-я
Кафе «Ротонда», «Дом», «Куполь». 1920-е

пабудавана па ўзоры Вышэйшай школы вытанчаных мастацтваў. Акрамя самога Жульена ў ёй па чарзе выкладалі такія афіцыйна прызнаныя мэтры, як Вільям-Адольф Бугро, Тоні-Рабер Флеры і Жан-Поль Ларан.

Большасць мастакоў не маглі адразу паступіць у Школу вытанчаных мастацтваў, а ў акадэміях давалі магчымасць маляваць з натуры ў чаканні наступнага набору. Майстэрні Фернана Кармона і Густава Маро ў гэтай школе наведвалі найбольш часта.

«Вулей»

Многія мастакі, успамінаючы той час, расказвалі, што прыязджалі на Паўночны вакзал Парыжа з некалькімі манетамі ў кішэні і адрасам: «Манпарнас» ці проста «завулак Данцыг».

«Вулей» – будынак пад № 2 у завулку Данцыг, дзе былі абсталяваны майстэрні мастакоў, – знаходзіўся прама насупраць бойні. Гэтае збудаванне ў выглядзе ратонды, змайстраванае з элементаў павільёнаў Сусветнай выстаўкі 1900 г., з'яўляецца тварэннем скульптара Альфрэда Бушэ, які быў узнагароджаны медалямі за свае работы, стварыў скульптурныя партрэты многіх вядомых літаратараў і палітыкаў.

У скульптара-ідэаліста было жаданне стварыць гарадок для мастакоў, майстэрні, дзе яны маглі б жыць і працаваць за мінімальную плату.

Бушэ задумваў вучэбны клас з натуршчыцамі, выставачную залу і тэатр на трыста месцаў з добраахвотнай платай за ўваходны квіток. У выніку былі абсталяваны каля ста сарака невялікіх і пазбаўленых выгод майстэрняў.

Афіцыйнае адкрыццё «Вулля» адбылося вясной 1902 г. Для маладых мастакоў, якія прыбылі з Усходу, – Альтмана, Граноўскага, Шагала, Дабрынскага, Крэменя, Кікоіна, Суціна, Эпштэйна, Шапіра, Валавіка, Гатко, Пайлеса – «Вулей» становіцца прыстанкам, адкуль дзякуючы ім падзьме рэвалюцыйны вецер.

Шагал у «Маім жыцці» так апісвае бойні квартала Важырар: «Там, наводдаль, рэзалі жывёл, каровы рыкалі, а я іх маляваў… я дагэтуль чую гэты роў у сне, калі ім адразалі галовы, і памяць малюе выявы далёкай Расіі, дзе ў майго дзядулі была свая мясная лаўка».

У Суціна, які прыбыў на Паўночны вакзал Парыжа вясной 1912 г., з сабой быў толькі адзін адрас: «Вулей». Апоўначы ён з'явіўся ў Крэменя, начаваў у Кікоіна, а снедаў у Дабрынскага, у якога і пасяліўся на некаторы час. Пазней у «Вуллі» ён будзе дзяліць майстэрню са скульптарам Мешчанінавым.

Пра некаторых маршанаў

Росквіт 1920-х гг. абуджае любоў да жывапісу, мадэрнізм аказвае надзвычайны ўплыў на нуварышаў; у адрозненне ад перадваеннага часу мастакі назіраюць у сваіх майстэрнях чароды калекцыянераў, функцыянуюць галерэі. Творы мастацтва становяцца прадметам свайго роду спекуляцыі.

Маршаны выступаюць пасрэднікамі для заможных амерыканскіх калекцыянераў. Сярод іх Жорж Шэран, Рэнэ Жымпель, а таксама Поль Гіём, які далучыўся да мадэрнізму дзякуючы Апалінэру.

Тры жанчыны, якія кіравалі галерэямі, – Берта Вейль, Ядвіга Зак (удава мастака Яўгена Зака) і Каця Граноф – аказвалі падтрымку мастакам Парыжскай школы.

Асаблівай увагі заслугоўвае Леапольд Збароўскі – польскі паэт і маршан, які прыехаў з Галіцыі. З першых хвілін знаёмства з Мадыльяні і Суціным, Кіслінгам, Леонам Вайсбергам, Яўгенам Эбішам, Ісакам Анчарам, Аронам Хаберам Беронам ён зацікавіўся іх творчасцю. У 1926 г. Збароўскі адкрывае ўласную галерэю на Ру-дэ-Сэн, 26.

Рэнэ Жымпель пісаў пра яго ў сваім «Дзённіку калекцыянера», распавядаючы пра падзеі, якія адбыліся 9 верасня 1928 г.: «Гэты польскі маршан Збароўскі, які мае асаблівы нюх, дарэчы, хрысціянін, сказаў мне, што двума самымі выбітнымі мастакамі пакалення, якое прыйдзе на змену Дэрэну, Мацісу, Пікаса, будуць іудзеі Мадыльяні і Суцін. (…) Ён адзначае ў іудзеяў адраджэнне духу, пераход ад крытычнага мыслення да творчага і знаходзіць, што місія яўрэйскага народа не ў тым, каб ствараць мастацтва, а ў падтрымцы дынамізму, у недапушчальнасці скочвання да бязвольнасці».

Яны прыбылі ў эпоху фавізму і кубізму

Хаім Суцін, Амедэа Мадыльяні, Наталі Крэмер, Ісак Дабрынскі, Макс Банд, Лазар Валавік, Зігмунд Ландау, Яўген Эбіш, Вілі Айзеншыц – яны аднавілі французскую традыцыю пейзажу, нацюрморта, прышчапілі нетрадыцыйны густ да партрэтнага жывапісу. Некаторыя мастакі (Абрам Мінчын, Міхаіл Кікоін, Пінхус Крэмень, Анры Эпштэйн, Адольф Федэр, Зігмунд Менкес, Мэла Мутэр) пайшлі па шляху кубізму або экспрэсіянізму ў пошуках прастаты, не ўліваючыся ў авангардысцкія плыні, застаючыся ў баку ад спекуляцый на глебе абстракцыянізму і фармалістычных ваганняў дзеля экспрэсіі.

Частка мастакоў актыўна далучаецца да мадэрнізму, як Ота Фрэйндліх, адзін з тэарэтыкаў абстракцыянізму, мастак, які заняў у вышэйшай ступені цвёрдую пазіцыю па ўсіх напрамках даследаванняў у галіне абстракцыянізму. Зближэнне з сюррэалістамі, а затым адыход ад іх паўплываў на творчасць мастака Грэгуара Мішонца – незвычайную,

«Вулей» на пачатку XX ст.
«Улей» в начале XX в.

Надзін Незавер. 2011
Надин Незавер. 2011

фігуратыўную і разам з тым – неапавядальную, якая засталася прытым пазачасавай. Асаблівай увагі заслугоўвае мастак Аляксандр Фасіні, якога цяжка аднесці да якой-небудзь адной пэўнай плыні і пра жыццё якога мала вядома. Яго жывапіс адрозніваецца актыўным імкненнем да новых форм самавыяўлення і пастаянным пошукам. Генрык Берлеві, актыўны прадстаўнік нямецкага авангардызму, стаў прадвеснікам кінетычнага мастацтва. Пачынаючы з 1922 г. ён у сваіх «Механафактурах» займаўся канкрэтызацыяй вылучанай ім жа абстракцыянісцкай тэорыі супастаўлення статыкі і дынамікі, прапаведваў культ машыны і механічнага руху. І Луі Маркусі, і Генры Хейдэн абралі шлях кубізму. Іх творчасць з самага пачатку непарыўна звязана з гісторыяй гэтай плыні.

А такія мастакі, як Філіп Газіансон, Леон Зак, Шыгізмонд Калош-Вар і Феліцыа Пацаноўска, поўнасцю адмовіліся ад фігуратыўнага мастацтва, перажыўшы халакост. Яны сутыкнуліся з чалавеканенавісnасцю, трапілі пад удар гісторыі. Іх жывапіс стаў выключна абстрактным.

Ілля Эрэнбург успамінаў, што магла абазначаць «Ратонда» для ўсіх тых, хто туліўся ў халупах і дрэнных гасцініцах: «Мы прыходзілі ў “Ратонду” таму, што нас цягнула адзін да аднаго. Не скандалы нас вабілі; мы нават не натхняліся смелымі эстэтычнымі тэорыямі; мы проста цягнуліся адзін да аднаго: нас радніла пачуццё агульнага недабрабыту».

І ўсё ж, нягледзячы на ўсе цяжкасці, у мастакоў, якія абасноваліся ў Парыжы ў 1900–1912 гг., быў час утварыць кола знаёмстваў, наладзіць патрэбныя сувязі для творчага ўзлёту. За імі няспынна прыбывалі іх новыя калегі, якіх маніў Манпарнас, каб працягнуць традыцыі Парыжскай школы.

Надзін Незавер,
аўтар даведніка «Яўрэйскія мастакі Парыжскай школы, 1905–1939 гг.», эксперт па Парыжскай школе 1905–1939 гг. Французскага саюза экспертаў

Парижская школа

Мировая столица искусства

Париж любим художниками всего мира. Из Америки в этот город прибыли Морган Расселл в 1906 г., Ман Рэй – в 1921 и Александр Колдер – в 1926 г.; из Канады – Джеймс Уилсон Моррис в 1908 г.; из Японии – Леонар (Тсугухару) Фужита в 1913 г., Тошио Бандо – в 1921 и Сеи Коянагуи – в 1920 г.; из Греции – Димитриос Галанис в 1900 г. и Георгос Гунаропулос (Ж. Гунаро) – в 1919; из Италии – Джино Северини и Амедео Модильяни в 1906 г., Джорджо де Кирико – в 1911, Массимо Кампильи – в 1919, Марио Тоцци – в 1920 и Филиппо де Пизис – в 1925 г.; из Мексики – Анхель Саррага в 1904 г. и Диего Ривера – в 1912, а также чилиец Мануэль Ортис де Сарате в 1906 г.; из Аргентины – Элена Сид в 1925 г.; из Норвегии – семья Крог в 1889 г.; из Швеции – Исаак Грюнвальд в 1908 г.; из Китая – Чанг Ю в 1921 г.; из Англии – Гарри Блумфилд в 1912 г.; из Голландии – Кис ван Донген в 1897 и Пит Мондриан – в 1912 г.; из Туниса – Джилани Абдул Вахаб в 1911 г.; из Испании – Пабло Пикассо в 1900 г., Хуан Грис – в 1906, Франсиско Борес – в 1925 и Антони Клаве – в 1927 г.; из России – Михаил Ларионов в 1906 г., Александр Архипенко – в 1908, Иван (Жан) Пуни –в 1910, Антон Певзнер – в 1911, Казимир Малевич – в 1912, Владимир Татлин – в 1913 и Наталья Гончарова – в 1914 г.; из Болгарии – Жюль Паскен в 1905 г. и Георги (Жорж) Папазов– в 1924; из Германии – Франц Марк в 1903 г., Макс Пехштейн – в 1907, русские Алексей Явленский – в 1905 и Василий Кандинский – в 1906 г.

Из Беларуси же приехали Зак в 1900 г., Оскар Мещанинов – в 1907, Осип Цадкин – в 1909, Марк Шагал и Яков Балглей – в 1911, Михаил (Мишель) Кикоин и Пинхус Кремень – в 1912, Хаим Сутин – в 1913, Израиль Левин и Осип Любич – в 1923, Сэм Царфин – в 1924, Надя Ходасевич-Леже – в 1925, Яков Милкин – в 1928 г.

Этот список отнюдь не полный, но он свидетельствует о том, что художники в Париж приезжали со всех четырех сторон света. В 1905 г. на Осеннем салоне были выставлены работы Анри Матисса, Андре Дерена, Мориса де Вламинка – представителей нового направления в живописи, получившего название «фовизм». В 1906 г. в Бато-Лавуар Пабло Пикассо открывает постсезанновское течение – кубизм.

Что называют «Парижской школой»?

Перед Первой мировой войной Европа погружается в бурлящую атмосферу художественного авангарда, центром которого становится Париж. Границы уже не имеют значения, Париж – полигон для самых дерзких и радикальных экспериментов в живописи, международная лаборатория искусства.

«Парижская школа» – термин, введенный художественным критиком Андре Варно в 1925 г. в журнале «Комедия» для обозначения группы, образованной иностранными художниками в Париже. «Парижская школа» означает не движение или школу в академическом понимании, а исторический факт.

Возникновение Парижской школы (1905–1914)

Художники приезжают с Востока: России, Польши, Болгарии, Чехословакии, Румынии, Венгрии. Им уже известно творчество великих мастеров Франции XIX в., знают они и об импрессионистах благодаря своим наставникам: Юзефу Панкевичу в Кракове, Илье Репину в Петербурге, Адольфу Феньешу в Будапеште, Ловису Коринту в Берлине и Юделю Пэну в Витебске.

Вскоре война 1914–1918 гг. разбросает их по миру: Рудольф Леви, Вальтер Бонди и Отто Фрейндлих снова окажутся в Германии, Леопольд Готтлиб направится в Польшу, где поступит на службу в армию Пилсудского. В Россию возвратятся Марк Шагал, Мане-Кац, Савелий Шлейфер. Многие из оставшихся запишутся добровольцами во французскую армию. Кислинга демобилизуют в 1915 г. вследствие ранения, друг Аполлинера Маркусси получит награду, а Мондзен снимет военную форму лишь в июле 1918 г.

Те, кого забраковали по состоянию здоровья, будут добровольно выполнять трудовую повинность, как, например, Модильяни и Сутин.

Уклоняясь от службы в болгарской армии, Жюль Паскен уедет в Лондон.

В годы войны художники, оставшиеся в Париже без пособий и какой-либо помощи, объединяются. В 1915 г. Мария Васильева открывает в своей мастерской в доме № 21, что в тупике на авеню Мэн, столовую, в которой на протяжении всех военных лет будет людно и многоязычно.

Первая мировая война – это период, когда художники Монпарнаса готовятся к появлению на парижском художественном небосклоне.

В декабре 1915 г. Жермен Бонгар, сестра модельера Поля Пуаре, организует серию выставок в своем магазине на улице Пантьевр, первая из которых включает в себя работы Модильяни, Кислинга наряду с картинами Пикассо, Леже, Матисса, Дерена.

В декабре 1917 г. Л. Зборовский организует первую выставку Модильяни в галерее Берты Вейль на улице Тетбу. Берта Вейль в своих мемуарах так описывает это событие:

«В субботу был монтаж выставки, а в понедельник, 3 декабря 1917 года, – вернисаж. Пышные обнаженные тела, угловатые фигуры, соблазнительные портреты, отборная компания (...) “С владелицей галереи желает побеседовать комиссар полиции”. Прихожу, там уже полно людей... Спрашиваю:

— Вы хотели меня видеть?

— Да, и я вам приказываю немедленно снять всю эту непристойность. (...)

— А в чем она, в этих обнаженных? (...)

— Этих обнаженных... У них же там... ввволосы!»

В 1919 г. в галерее Друэ на правом берегу Сены проходит выставка, посвященная Кислингу, которому всего лишь 28 лет.

Монпарнас – территория Парижской школы

«На Монпарнасе на протяжении двадцати лет из-под полы либо под столами кафе “Ротонда”, “Дом”, “Куполь” перекупщики перепродавали эскизы Дерена, акварели Утрилло, рисунки Модильяни, графические наброски Пикассо, которые каким-то странным образом не оказались в папках самих художников».

Флоран Фельс. Роман живого искусства, 1959.

«23 июня 1914 г. Монпарнас...
Отныне на смену Монмартру (Горе мучеников) приходит Монпарнас (Гора Парнаса). И тут, и там не обойтись без альпинизма, ибо и тут, и там гора, а искусство – на их вершинах... Начинающим художникам неудобно на современном Монмартре, тяжело карабкаться на гору, полно типов, выдающих себя за художников, предпринимателей с неумной фантазией, опустившихся курильщиков опиума. На Монпарнасе же, напротив, встречаешь настоящих художников, одетых по-американски. (...)
Вот где милое место, над которым небо располагает к пребыванию на улице, где свежий воздух на террасах кафе “Клозери де Лила”, (...) “Ротонда”, (...) “Дом”».

Гийом Аполлинер. Хроники искусства, 1902–1918.

Три легендарных кафе на перекрестке Вавен (1905–1939)

Образ Монпарнаса сложился в кафе.

Кафе – главное место сбора для художников, натурщиц, коллекционеров, торговцев искусством – маршанов: тут назначаются встречи, ведутся беседы, представляются только что прибывшие новички, заключаются сделки и задумываются выставки.

Но прежде всего кафе были ежедневным пристанищем для неустроенных художников, местом, где они могли найти покой и уют.

Дух Парижской школы особенным образом поддерживался в трех из них.

Кафе «Дом»

Кафе было открыто в 1898 г., а начиная с 1903 ему стали оказывать предпочтение, следуя традициям мюнхенских кафе, немецкоговорящие еврейские художники: Вальтер Бонди, Рудольф Леви, Бела Цобель, Жюль Паскен. Здесь они знакомились

с маршанами – Альфредом Флетхаймом, Генри Бингом… Образуются и другие сообщества художников – выходцев из Голландии и Скандинавии.

В июне 1914 г. Альфред Флетхайм в своей галерее в Дюссельдорфе организует выставку под названием «Домьеры», по поводу которой скажет: «Они все были художниками-иностранцами, жившими в Париже, встречавшимися в одном и том же кафе и любившими Париж».

Кафе «Ротонда»

Старое заведение, которое в 1911 г. взял в свои руки Виктор Либион. Отличавшийся исключительной щедростью в отношении людей искусства, он привечал художников, поэтов всех течений. Оказавшись на чужбине, они себя чувствовали в «Ротонде» как дома, переходя от столика к столику, часами наслаждаясь теплом и чашкой кофе со сливками, которую они получали в кредит или за свои рисунки.

Среди художников самых разных национальностей особенно заметными были русские евреи. Завсегдатаями «Ротонды» стали Кремень, Сутин, Кикоин, а «ковбой» Самуэль Грановский помогал время от времени по хозяйству в обмен на еду и выпивку. Бывали здесь и Михаил Ларионов, Наталья Гончарова, Адольф Федер.

В 1920 г. финансовые трудности вынудили Либиона продать «Ротонду».

Он, как и маршаны, в значительной мере поспособствовал формированию образа жизни той эпохи своей позицией, новым восприятием мира. Говорят, что Андре Сальмон многие годы агитировал за замену статуи Бальзака на бульваре Распай на памятник Либиону.

Кафе «Куполь»

Кафе было открыто в декабре 1927 г. бывшими управляющими кафе «Дом» Эрнестом Фро и Рене Лафоном. Созданное на пике славы Монпарнаса, в духе тех «сумасшедших» лет, оно состояло из собственно кафе, ресторана, бара в американском стиле и танцевального зала. Стены и колонны кафе декорировали три десятка художников: Фернан Леже, Отон Фриез, Мария Васильева, Жорж Карс, Давид Зайферт, Натан Грюнсвейг.

Академии

Это была эпоха первых академий – Академии Гранд Шомьер, Академии Матисса. Они предлагали «либеральное» образование, отличное от того, которое можно получить в Высшей школе изящных искусств.

Старейшее из этих учебных заведений – Академия Коларосси, основанная в 1815 г., но перешедшая в 1870 г. под руководство Филиппо Коларосси, который расположил ее в доме № 10 на улице Гранд Шомьер. Маревна (Мария Воробьева-Стебельская) назвала ее муравейником, где неустанно трудятся представители самых разных национальностей. В Академии Жюльена, основанной в 1868 г. художником Родольфом Жюльеном, обучение было построено по образцу Высшей школы изящных искусств. Помимо самого Жюльена в ней поочередно преподавали такие официально признанные мэтры, как Вильям-Адольф Бугро, Тони-Роббер Флери и Жан-Поль Лоран.

Большинство художников не могло сразу поступить в Школу изящных искусств, а в академиях давали возможность порисовать с натуры в ожидании следующего набора в нее. В этой школе самыми посещаемыми были мастерские Фернана Кормона и Гюстава Моро.

«Улей»

Многие художники, вспоминая о том времени, рассказывали, что приезжали на Северный вокзал Парижа с несколькими монетами в кармане и адресом: «Монпарнас» или просто «переулок Данциг».

«Улей» – здание под № 2 в переулке Данциг, в котором были обустроены мастерские художников, – находилось прямо напротив скотобоен. Это сооружение в виде ротонды, собранное из элементов павильонов Всемирной выставки 1900 г., является творением скульптора Альфреда Буше, награжденного медалями за свои произведения, создавшего скульптурные портреты многих известных литераторов и политиков.

У скульптора-идеалиста было желание создать городок для художников, мастерские, где они могли бы жить и работать за минимальную плату.

Буше задумывал создать учебный класс с натурщицами, выставочный зал и театр на триста мест с добровольной платой за входной билет. В итоге были обустроены около ста сорока небольших по размеру и лишенных удобств мастерских.

Официальное открытие «Улья» состоялось весной 1902 г.

Для молодых художников, прибывших с Востока, – Альтмана, Грановского, Шагала, Добринского, Кременя, Кикоина, Сутина, Эпштейна, Шапиро, Воловика, Готко, Пайлеса – «Улей» становится пристанищем, откуда благодаря им подует революционный ветер.

Шагал в «Моей жизни» так описывает скотобойни квартала Вожирар: «Там, вдалеке резали животных, коровы мычали, а я их рисовал… я до сих пор слышу этот рев во сне, когда им отрезали головы, и память рисует картины далекой России, где у моего дедушки была своя мясная лавка».

У Сутина, прибывшего на Северный вокзал Парижа в июле 1912 г., с собой был только один адрес: «Улей». В полночь он появился у Кременя, ночевал у Кикоина, а завтракал у Добринского, у которого и поселился на некоторое время. Позже в «Улье» он будет делить мастерскую со скульптором Мещаниновым.

О некоторых маршанах

Процветание 1920-х гг. пробудило любовь к живописи, модернизм оказывает неотразимое воздействие на нуворишей; в отличие от предвоенного времени художники наблюдают в своих мастерских вереницы коллекционеров, функционируют галереи. Произведения искусства становятся предметом своего рода спекуляции.

Маршаны выступают посредниками для богатых американских коллекционеров. Среди них Жорж Шерон, Рене Жимпель, а также Поль Гийом, приобщившийся к модернизму благодаря Аполлинеру.

Три женщины, управлявшие галереями, на протяжении всей своей деятельности на этом поприще оказывали поддержку художникам Парижской школы: Берта Вейль, Ядвига Зак (вдова художника Евгения Зака) и Катя Гранофф.

Особого внимания заслуживает Леопольд Зборовский – польский поэт и маршан, приехавший из Галиции. С первых минут знакомства с Модильяни и Сутиным, Кислингом, Леоном Вайсбергом, Евгением Эбишем, Исааком Анчером, Ароном Хабером Бероном он заинтересовался их творчеством. В 1926 г. Зборовский открывает собственную галерею на Рю-де-Сен, 26.

Рене Жимпель писал о нем в своем «Дневнике коллекционера», повествуя о событиях, произошедших 9 сентября 1928 г.: «Этот польский маршан Зборовский, обладающий особым чутьем, кстати, христианин, сказал мне, что двумя самыми великими художниками в поколении, которое придет на смену Дерену, Матиссу, Пикассо, будут иудеи Модильяни и Сутин. (…) Он отмечает у иудеев возрождение духа, переход от критического мышления к творческому и находит, что миссия еврейского народа не в том, чтобы творить искусство, а в поддержке динамизма, в недопущении скатывания к безволию».

Они прибыли в эпоху фовизма и кубизма

Хаим Сутин, Амедео Модильяни, Натали Кремер, Исаак Добринский, Макс Банд, Лазарь Воловик, Зигмунд Ландау, Евгений Эбиш, Вилли Айзеншиц – они обновили французскую традицию пейзажа, натюрморта, привили нетрадиционный вкус к портретной живописи. Некоторые художники (Абрам Минчин, Михаил Кикоин, Пинхус Кремень, Анри Эпштейн, Адольф Федер, Зигмунд Менкес, Мела Мутер) пошли по пути кубизма или экспрессионизма в поисках

Маршан Леапольд Збароўскі

Маршан Леопольд Зборовский

Калекцыянер Альберт Барнс. 1940-я

Коллекционер Альберт Барнс. 1940-е

Кафэ «Ратонда».
***На заднім плане ў цэнтры* В. Лібіён,**
***злева* М. Валошын і І. Эрэнбург.**
Малюнак Дэ Фугстэдта. 1920-я

Кафе «Ротонда».
***На заднем плане в центре* В. Либион,**
***слева* М. Волошин и И. Эренбург.**
Рисунок Де Фугстедта. 1920-е

простоты, не вливаясь в авангардистские течения, оставаясь в стороне от спекуляций на почве абстракционизма и формалистических метаний ради экспрессии.

Часть художников активно присоединилась к модернизму, как Отто Фрейндлих – один из теоретиков абстракционизма, художник, занявший в высшей степени твердую позицию по всем направлениям исследований в области абстракционизма. Сближение с сюрреалистами, а затем отход от этого течения оказали влияние на творчество художника Грегуара Мишонца – незаурядное, фигуративное и вместе с тем – неповествовательное, оставшееся при этом вневременным. Особого внимания заслуживает художник Александр Фасини, которого трудно отнести к какому-то одному определенному течению и о жизни которого известно мало. Его живопись отличается активным стремлением к новым формам самовыражения и постоянным поиском. Генрик Берлерви, активный представитель немецкого авангардизма, стал предвестником кинетического искусства. Начиная с 1922 г. он в своих «Механофактурах» занимался конкретизацией выдвинутой им же абстракционистской теории сопоставления статики и динамики, проповедовал культ машины и механического движения. И Луи Маркусси, и Генри Хейден избрали путь кубизма. Их творчество с самого начала неразрывно связано с историей этого течения.

А такие художники, как Филипп Гозиансон, Леон Зак, Шигизмонд Колош-Вар и Фелициа Пацановска, полностью отказались от фигуративного искусства, пережив холокост. Они столкнулись с человеконенавистничеством, попали под удар истории. Их живопись стала исключительно абстрактной.

Илья Эренбург вспоминал, что могла значить «Ротонда» для всех тех, кто ютился в лачугах и плохеньких гостиницах: «Мы приходили в "Ротонду" потому, что нас влекло друг к другу. Не скандалы нас привлекали; мы даже не вдохновлялись смелыми эстетическими теориями; мы просто тянулись друг к другу: нас роднило ощущение общего неблагополучия».

И все же, несмотря на все трудности, у художников, обосновавшихся в Париже в 1900–1912 гг., было время образовать круг знакомств, установить нужные связи для творческого взлета. За ними непрестанно прибывали их новые коллеги, манимые Монпарнасом, чтобы продолжить традиции «Парижской школы».

Надин Незавер,
автор справочника «Еврейские художники Парижской школы, 1905–1939 гг.», эксперт по Парижской школе 1905–1939 гг. Французского союза экспертов

The School of Paris

Paris is favoured by artists from all over the world. Many of them came here at the beginning of the 20th century: Morgan Russell in 1906, Man Ray in 1921, and Alexander Calder in 1926 — from America; Tsuguharu Foujita in 1913, Toshio Bando in 1921, and Séi Koyanagui in 1920 — from Japan; Demetrios Galanis in 1900, and Georges Gounaro in 1919 — from Greece; Gino Severini in 1906, Amedeo Modigliani in 1906, Giorgio de Chirico in 1911, Massimo Campigli in 1919, Mario Tozzi in 1920, and Filippo de Pisis in 1925 — from Italy; Ángel Zárraga in 1904, and Diego Rivera in 1912 — from Mexico; Manuel Ortiz de Zárate in 1906 from Chile; Helena Cid in 1925 from Argentine; the Krohg family in 1889 from Norway; Isaac Grünewald in 1908 from Sweden; Sanyu (San Yu or Chang Yu) in 1921 from China; Harry Bloomfield in 1912 from England; Kees van Dongen in 1897, and Piet Mondrian in 1912 — from the Netherlands; Jilani Abdul Wahab came in 1911 from Tunisia; Pablo Picasso in 1900, Juan Gris in 1906, Francisco Borés in 1925, and Antoni Clavé in 1927 — from Spain; Mikhail Larionov in 1906, Alexander Archipenko in 1908, Ivan Puni in 1910, Antoine Pevsner in 1911, Kazimir Malevich in 1912, Vladimir Tatlin in 1913, and Natalia Goncharova in 1914 — from Russia; Julius Pascin in 1905, and George Papazov in 1924 — from Bulgaria; Franz Marc in 1903, Max Pechstein in 1907, Russians Alexej von Jawlensky in 1905 and Wassily Kandinsky in 1906 — from Germany.

Eugène Zak in 1900, Oskar Meshchaninov in 1907, Ossip Zadkine in 1909, Marc Chagall and Jacob Balgley in 1911, Michel Kikoïne and Pinchus Krémègne in 1912, Chaïm Soutine in 1913, Israël Lewin and Ossip Lubitch in 1923, Schraga Zarfin in 1924, Nadia Chodasiewicz-Léger in 1925, Jacob Milkine in 1928 arrived from Belarus.

On the eve of World War I Europe was turned in a whirl of artistic avant-garde with its core in Paris. Borders did not matter anymore; the most daring, radical experiments in painting were performed, a global art laboratory was created.

School of Paris is a term introduced by art critic André Warnod in 1925 in Comœdia journal to designate a group of foreign artists settled down in Paris. The School of Paris is more a historical fact than a movement or a school in its academic understanding.

World War I is a period when the Montparnasse artists prepared to appear on the Parisian artistic horizon.

Montparnasse with its three main cafés in Carrefour Vavin — Le Dôme, La Rotonde and La Coupole — became a special environment for the School of Paris.

The image of Montparnasse formed in café terraces — main places for artists, models, collectors, art dealers and critics to meet: they talked, met familiars newly arrived to Paris, made bargains, and designed exhibitions. First of all, cafés were the refuge for the artists unsettled in life.

This was the epoch of academies which for the first time offered 'liberal' education different from that one could receive in National School of Fine Arts.

Sculptor Alfred Boucher created a commune for artists called 'La Ruche' located in the Passage Danzig; it was officially opened in spring 1902. It became a refuge for young artists of the School of Paris; soon a wind of revolution started to blow from there.

The economic prosperity of the 1920s awakened an attraction to arts in American collectors; marchands (art dealers) were the mediators: Georges Chéron, René Gimpel, Paul Guillaume and, first of all, Léopold Zborowski — a Polish poet and marchand who came from Galicia. He showed interest in Modigliani, Soutine, Kikoïne, Krémègne, Kisling and Antcher.

Chaïm Soutine, Amedeo Modigliani, Nathalie Kraemer, Isaac Dobrinsky, Max Band, Lasare Volovick, Sigmund Landau, Eugène Ebiche and Willy Eisenschitz brought novelty to the French tradition of landscape and still-life, they also instilled an unconventional taste to portrait painting. Several artists — Abraham Mintchine, Michel Kikoïne, Pinchus Krémègne, Henri Epstein, Adolf Feder, Sigmund Menkes, Mela Muter — joined cubism or expressionism in search for simplicity, staying aside from the avant-garde streams and speculations on the ground of abstractionism and formalist throwing for expression.

Despite all the obstacles, the artists who settled in Paris in 1900–1912 formed a circle of friends and made necessary connections for their creative flight. They were followed by others attracted by Montparnasse, who continued the traditions of the School of Paris.

Nadine Nieszawer,
Author of 'Jewish Artists of the School of Paris, 1905–1939' handbook, Expert on the School of Paris of 1905–1939 of the French Union of Experts

Верасковы мёд у парыжскім «Вуллі»

Вясной 1902 г. у Парыжы ўрачыста прадставілі публіцы тварэнне скульптара Альфрэда Бушэ, якую назвалі «Віла Медычы», дзе былі ўладкаваны мастацкія майстэрні. Аднак неўзабаве, верагодна з-за незвычайнага знешняга выгляду будынка, гэты прытулак для мастакоў атрымаў назву «Вулей». Нараджалася новая з'ява ў сусветным мастацтве, такая ж разнастайная і непаўторная, як эклектыка першай абіцелі будучых мэтраў, і ў не меншай меры непрадказальная, як і сама задума Альфрэда Бушэ, вынікі якой ён не мог прадбачыць.

У «Вулей» сталі «прылятаць пчолы, несучы мёд з блізкіх і далёкіх палёў». Парыж дапамог кожнаму прышэльцу здабыць творчае аблічча. Пастаянныя зносіны мастакоў, рознагалоссе і ў той жа час узаемная падтрымка стваралі ўнікальныя ўмовы творчага спаборніцтва. Такім чынам узнікла новая з'ява ў мастацтве – École de Paris (Парыжская школа).

Маладыя і амбіцыйныя мастакі Расійскай імперыі накіроўваліся ў Парыж, каб прадоўжыць там прафесійную адукацыю альбо проста глынуць парыжскага паветра. Сталі пасяляцца ў «Вуллі» і мастакі з Беларусі – краіны, якая ў той час афіцыйна называлася Паўночна-Заходнім краем Расійскай імперыі, а для французаў была проста Расіяй. Таму да нядаўняга часу Марка Шагала і многіх іншых мастакоў, якія нарадзіліся ў нашых краях, называлі французскімі мастакамі рускага паходжання.

Роля выхадцаў з Беларусі ў фарміраванні Парыжскай школы была вельмі прыкметнай. Узнікае пытанне: «Як магло здарыцца, што ў шэрых, Богам забытых мястэчках і гарадах, дзе не было колькі-небудзь вядомых міру мастацкіх традыцый, нарадзіліся такія выдатныя асобы, а іх работы сёння з'яўляюцца гонарам любога музея або выстаўкі?»

Перш за ўсё варта запярэчыць тым, хто прывык лічыць беларускія гарады канца XIX – пачатку XX ст. выключна правінцыйнымі па культуры і ментальнасці іх жыхароў. Віцебск, Мінск, Гродна, дзе нарадзіліся або вучыліся будучыя мастакі, былі губернскімі гарадамі са сваёй інтэлігенцыяй, музеямі і тэатрамі, у якіх гастралявалі праслаўленыя трупы. Нарэшце, гэта былі прамысловыя і дзелавыя цэнтры краю. Зусім побач былі Масква, Пецярбург, а яшчэ бліжэй – Варшава і Вільня. Да таго ж з Віцебска курсіраваў цягнік да Адэсы, дзе вучыліся многія вядомыя мастакі XX ст. У Мінску была свая школа малявання Я. Кругера, а ў Віцебску – мастацкая школа, у якой выкладаў выпускнік Пецярбургскай акадэміі мастацтваў Юрый (Іегуда) Пэн. Па іроніі лёсу, вучні гэтага перакананага прыхільніка рэалізму ў жывапісе сталі яркімі прадстаўнікамі мадэрнізму ў мастацтве (М. Шагал, В. Цадкін, О. Мешчанінаў, Х. Суцін, М. Кікоін).

Першым з іх прыехаў у Парыж у 1907 г. Оскар Мешчанінаў, які пасля стаў вядомым скульптарам. Восіп Цадкін з'явіўся ў «Вуллі» восенню 1910 г. У 1905 г. Іасель (так назвалі Цадкіна пры нараджэнні) па рашэнні бацькі быў адпраўлены ў Англію да матчынага стрыечнага брата Джона Лестэра. Справа ў тым, што маці Цадкіна Сафія, народжаная Лестэр, паходзіла з сям'і шатландскіх суднабудаўнікоў, якія перасяліліся ў Расію пры Пятры І.

У Англіі Цадкін наведваў мастацкую школу, працаваў у сталярнай майстэрні, вучыўся ў Політэхнічнай школе, вывучаў разьбу па дрэве ў Школе мастацтваў і рамёстваў. Увосень 1909 г. ён прыехаў у Парыж працягваць вучобу ў Нацыянальнай школе вытанчаных мастацтваў. Як і ўся манпарнаская моладзь, ён не цураўся багемнага жыцця, аднак пры гэтым не забываў пра творчасць. У 1911 г. Цадкін упершыню выставіў свае скульптуры ў Восеньскім салоне і Салоне незалежных, затым удзельнічаў у выстаўках у Пецярбургу (1912) і Берліне (1914). Работы Цадкіна пачынаюць усё больш прыцягваць увагу, асабліва ў Бельгіі і Галандыі.

У 1911 г. у Парыж прыехаў Марк Шагал. Да гэтага ён паспеў павучыцца ў прыватнай школе жывапісу К. Званцавай у Пецярбургу пад кіраўніцтвам Л. Бакста і М. Дабужынскага. Паездка ў Парыж стала магчымай дзякуючы стыпендыі, прадастаўленай яму дэпутатам Расійскай думы М. Вінаверам. Шагал пачаў займацца ў акадэміях Гранд Шам'ер і Ла Палет. Аднак, па словах мастака, галоўнымі яго ўніверсітэтамі былі Луўр, Восеньскі салон і Салон незалежных, а таксама галерэі, якія ўжо пачалі спецыялізавацца на продажы работ авангардных мастакоў – Мацiса, Ван Гога, Гагена, Валара. У першай палове 1912 г. Шагал пераехаў у «Вулей». Поспех да яго прыйшоў не адразу.

Кікоін, Крэмень, Суцін – «тройка»... Менавіта гэта рускае слова выкарыстоўвалі ў Францыі, калі гаворка ішла пра трох таварышаў, якія прыехалі ў Парыж амаль адначасова, а пазнаёміліся яшчэ на Радзіме. І хоць гэта сяброўства працягвалася доўгія гады, лёсы кожнага з іх і шляхі ў мастацтве складваліся па-рознаму.

Асабліва цяжкім быў жыццёвы шлях у Хаіма Суціна. Нарадзіўся ён у 1893 г. у сям'і краўца, у якой было адзінаццаць дзяцей (Хаім быў дзясятым), у Смілавічах Мінскай губерні. Мястэчка не было глухаманню. У ім былі цудоўны палац,

касцёл, царква, мячэць і сінагога. Поліэтнічнае насельніцтва жыло на вуліцах, якія распаўзаліся ад цэнтра павуціннем. Пазней яны гэтак жа размесцяцца на малюнках паўднёвафранцузскіх гарадкоў на карцінах Суціна.

Хлопчык паводзіў сябе дзіўна. На пачатку і пасля ўрокаў у хедэры – мясцовай яўрэйскай школе – ён нешта пастаянна чарціў на пяску. Аднойчы падлетак намаляваў рабіна. Відарыс атрымаўся далёка не дабрачынным. Пляменнік рабіна – мяснік – пакалаціў Хаіма так, што той доўгі час не ўставаў з ложка. Барвяны колер крыві і тушаў, якія віселі ў краме, дзе ён курчыўся ад пабояў, застаўся ў памяці на ўсё жыццё і знайшоў адлюстраванне ў карцінах мастака. Бацькі Хаіма звярнуліся ў кагальны суд. Яўрэйскую абшчыну абурыла жорсткасць крыўдзіцеля, і той быў вымушаны выплаціць кампенсацыю. На гэтыя грошы Суціна паслалі ў Мінск вучыцца на фатографа.

Культурнае жыццё Мінска было, безумоўна, далёка не такое бурнае, як у Пецярбургу ці Маскве, аднак і тут было «Таварыства аматараў вытанчаных мастацтваў». Мастакі, якія аб'ядналіся ў ім, вучыліся ў Пецярбургу, Варшаве і Вільна, і іх работы былі вядомыя далёка за межамі роднага горада. У 1904 г. у Мінску была створана прыватная мастацкая школа. Яе ўзначаліў Якаў Кругер, які ў мінулым быў вучнем у майстэрні Уладзіміра Макоўскага ў Санкт-Пецярбургскай акадэміі мастацтваў, а да гэтага вучыўся ў Варшаве ў Леапольда Горавіца і ў Парыжы – у Акадэміі Радольфа Жульена.

Суцін паступіў у школу Я. Кругера ў 1909 г. Тут ён пазнаёміўся з Міхаілам Кікоіным, які быў поўнай супрацьлегласцю Суціну і па паходжанні, і па характары. Міхаіл нарадзіўся 31 мая 1892 г. у Гомелі, аднак неўзабаве яго бацька стаў працаваць у банку ў Рэжыцы Віцебскай губерні (цяпер – латвійскі горад Рэзекнэ). Праз некаторы час сям'я пераехала ў Мінск, дзе Міхаіл вучыўся ў Камерцыйным вучылішчы і насуперак волі бацькоў стаў наведваць школу малявання Я. Кругера. У 1910 г., па яго рэкамендацыі, Кікоін едзе ў Вільна, паступае ў малявальную школу і цягне за сабой Суціна.

У Віленскай малявальнай школе акадэміка Івана Трутнева, у якой шмат гадоў выкладаў рускі мастак Іван Рыбакоў, вучням на працягу чатырох гадоў выкладалі тэорыю перспектывы, гісторыю мастацтваў, чарчэнне, маляванне гіпсавых мадэляў з натуры, жывапіс, акварэль і ляпное мастацтва. Суцін стаў адным з лепшых вучняў школы. Там сябры пазнаёміліся з Пінхусам Крэменем, і «тройка» стала неразлучнай на доўгія гады.

Крэмень нарадзіўся ў 1890 г. і быў старэйшым сярод сяброў. Бацькі яго жылі ў мястэчку Жалудок Гродзенскай губерні і былі такія ж бедныя, як і бацькі Суціна. Пінхус быў дзявятым, апошнім, дзіцём у сям'і. Яго бацька зарабляў на жыццё вырабам цацак і «прадметаў дэкору» для сялянскіх хат. Магчыма, таму мастацкія схільнасці сына заахвочваліся.

Вільна заўсёды быў горадам асаблівым, які ўвасабляў у сабе разнастайнасць архітэктурных стыляў: готыку, сваё – «віленскае» – барока, класіцызм, модны ў той час мадэрн. У пачатку XX ст. горад знаходзіўся на перакрыжаванні сусветных плыняў у мастацтве. Тут аб'ядноўваліся ідэі заходнееўрапейскага і рускага авангарду, наладжваліся мастацкія выстаўкі і вечары. Нараўне з віленскімі мастакамі ў іх прымалі ўдзел госці з Варшавы, Кракава, Масквы, Пецярбурга, Кіева, Парыжа, Мюнхена. Кікоін жа, з яго бунтарскім характарам, які праяўляўся і ў жывапісе, няспынна канфліктаваў з выкладчыкамі. Да таго ж Міхаіл працягваў займацца рэвалюцыйнай дзейнасцю, уступіў у яўрэйскую палітычную партыю «Бунд». Жыць у Вільна яму станавілася ўсё больш няўтульна. Шлях у Пецярбургскую акадэмію мастацтваў для яўрэяў быў практычна забаронены, таму новым аб'ектам для яго нястомных імкненняў стаў Парыж. Там ужо амаль год жыў Крэмень. За ім адправіўся і Кікоін.

Летам 1913 г., пасля завяршэння трохгадовага курса ў Віленскай малявальнай школе, на пероне Паўночнага вакзала французскай сталіцы апынуўся і Суцін. Спачатку ён спаў і еў у сваіх землякоў у «Вуллі», часцей за ўсё ў Кікоіна. Услед за сваім прыяцелем ён стаў наведваць заняткі ў майстэрні Фернана Кармона ў Школе вытанчаных мастацтваў.

Жыццё ў «Вуллі» для мастакоў было даволі суровым – перабоі з электрычнасцю, адсутнасць водаправода. У большасці майстэрняў не было ацяплення. Мастакі жылі ў нястачы, падтрымліваючы адзін аднаго. Пры гэтым яны ўсімі сіламі імкнуліся прадоўжыць сваю адукацыю ў парыжскіх мастацкіх школах і музеях.

Кікоін прабыў у «Вуллі» 15 гадоў. За гэты час ён ажаніўся, абзавёўся двума дзецьмі. З'ехаць адтуль ён змог толькі пасля таго, як яго карціны сталі паспяхова прадавацца ў галерэях і салонах. Яму тады споўнілася 36 гадоў. Крэмень захапіўся скульптурай і ў 1914 г. выставіў тры работы ў Салоне незалежных. Вялікі ўплыў на яго творчасць аказалі імпрэсіяністы, перш за ўсё Вінсэнт Ван Гог і Поль Сезан.

Суцін знайшоў прытулак у студыі, якую займаў Оскар Мешчанінаў. Менавіта там Суцін пазнаёміўся з Амедэа Мадыльяні. Яны сталі неразлучнымі сябрамі. На першы погляд цяжка сказаць, што аб'ядноўвала гэтых двух знешне зусім розных людзей. Магчыма, Мадыльяні, эпатажны прыгажун,

Дом Ф. К. Вянгржэцкага, дзе размяшчалася школа малявання Я. М. Кругера. Пачатак XX ст.

Дом Ф. К. Венгржецкого, где размещалась школа рисования Я. М. Кругера. Начало XX в.

Якаў Кругер. Аўтапартрэт з палітрай. 1899. НММ РБ

Яков Кругер. Автопортрет с палитрой. 1899. НХМ РБ

Віленская малявальная школа

Виленскоя рисовальная школа

Група навучэнцаў Віленскай малявальнай школы. *Крайні злева* М. Кікоін, *справа (стаіць)* Ш. Царфін. 1912

Группа учащихся Виленской рисовальной школы. *Крайний слева* М. Кикоин, *справа (стоит)* Ш. Царфин. 1912

адчуваў сябе больш упэўнена побач з дрэнна апранутым і вартым жалю Суціным. Гэтага ж любімца жанчын мучыў самы вялікі смутак для творчай асобы – непрызнанне.

Вельмі няпростым быў шлях у мастацтва і ў Якава Балглея. Хаця Брэст-Літоўск, дзе ён нарадзіўся ў сям'і рабіна ў 1891 г., не лічыўся «мядзведжым кутком», асяроддзе было ўсё ж такі дастаткова артадаксальнае. Таму Якаў спачатку думае атрымаць медыцынскую адукацыю ў Пецярбургу, за рысай аседласці, што ў той час таксама было вельмі смелым учынкам. Аднак неўзабаве ён зразумеў, што медыцына – не яго прызванне, і паступіў у Адэскае мастацкае вучылішча, праўда, на архітэктурнае аддзяленне. І ў Парыжы, куды Якаў прыехаў у 1911 г., ён працягваў вывучаць архітэктуру і паралельна – філасофію і гісторыю. Але менавіта там яго мара займацца жывапісам здзейснілася. Ён вучыцца ў Школе дэкаратыўнага мастацтва, ілюструе кнігі. У 1924 г. гравюры і жывапісныя работы мастака купіў парыжскі Люксембургскі музей, а афорты былі ўключаны ў альбом «Няскончаныя эцюды». З'явіліся публікацыі вядомых мастацтвазнаўцаў пра творчасць мастака. На жаль, жыццёвы і творчы шлях мастака быў нядоўгім. У 1934 г. Якаў Балглей памёр у Бажансі (Францыя) ад сардэчнага прыступу.

Мабыць, толькі Яўген Зак у сваім жаданні заняцца мастацтвам атрымаў падтрымку сям'і. Дакладней, маці. Яго бацька, Савелій Зак, інжынер па прафесіі, памёр праз некалькі гадоў пасля нараджэння сына ў 1884 г. у мястэчку Магільна Ігуменскага павета Мінскай губерні. У 1892 г. маці – Адаліна з Кроненблехаў – пераехала са сваім адзіным сынам у Варшаву (карані яго бацькі – у Польшчы). Дзякуючы яе намаганням сын вучыўся маляванню спачатку ў Варшаве, а ў шаснаццацігадовым узросце адправіўся ў Парыж, дзе паступіў у Школу выяўленчага мастацтва. Там ён браў урокі ў Жана-Леона Жэрома, а затым у Акадэміі Каларосі. У 1903 г. Зак паехаў у Італію, наведаў Рым і Фларэнцыю, а затым паступіў у Каралеўскую школу вытанчаных мастацтваў у Мюнхене. Праўда, яго знаходжанне ў Германіі аказалася нядоўгім. У 1904 г. Зак вярнуўся ў Парыж, дзе ўдзельнічаў у арганізацыі аб'яднання мастакоў-авангардыстаў з Польшчы.

У гэты час на процілеглым канцы бульвара Манпарнас, побач з чыгуначным вакзалам, у пачатку авеню Мэн узнік іншы прытулак для мастакоў з Усходняй і Цэнтральнай Еўропы. Пазней яго назавуць «Польскай калоніяй». Каланістаў аб'ядноўвала не грамадзянства. Пашпарты ў іх былі ад розных дзяржаў. Аб'ядноўваў гэтых даволі розных людзей пад сцягам польскага патрыятызму, як ні дзіўна, чыстакроўны француз – скульптар Эміль Антуан Бурдэль. Выпускніка Тулузскай школы выяўленчых мастацтваў, вучня Фальг'ера і Радэна, аўтара шэрагу прызнаных работ на антычныя сюжэты, выкананых у класічнай манеры, захапіла польская тэма, і помнік Адаму Міцкевічу стане адным з яго знакавых твораў.

Яўген Зак упершыню ўдзельнічаў у Восеньскім салоне ў 1904 г., і яго карціны карысталіся поспехам. У 1916 г. ён паехаў у Варшаву і пражыў там некалькі гадоў. У 1921 г. Зак пераехаў у Германію, дзе атрымаў заказ на дэкарыраванне вілы вядомага галандскага архітэктара Франса-Арнольда Брэўхаўза. У 1922 г. ён вярнуўся ў Францыю. 15 студзеня 1926 г. мастак раптам памёр ад інфаркту ва ўзросце 42 гадоў. У тым жа годзе ў Салоне незалежных адбылася рэтраспектыўная выстаўка яго твораў. Удава мастака Ядвіга Кон аж да пачатку Другой сусветнай вайны ўтрымоўвала на вуліцы Абае ў Парыжы галерэю «Зак».

У 1923 г. у Парыж з Берліна прыязджае Восіп Любіч (нарадзіўся ў 1896 г. у Гродна). А да гэтага Восіп Любіч – сын каваля – вучыўся ў Адэскім мастацкім вучылішчы, працаваў з Паўлам Чэлішчавым, Іванам Пуні і Лазарам Меярсонам над інтэр'ерамі тэатраў і кінатэатраў у Берліне. Дзякуючы кантракту на афармленне кабарэ на Манмартры споўнілася запаветная мара маладога мастака, і ён апынуўся ў Парыжы. Эміль Антуан Бурдэль рэкамендаваў яго работы для Салона Цюільры ў 1925 г. У 1934 г. быў выдадзены альбом яго акватынт «Цырк» з вершаваным уступам жывапісца і графіка Жоржа Руо. Творы В. Любіча рэгулярна выстаўляліся ў Восеньскім салоне, а ў 1935 г. былі ўключаны ў экспазіцыю выстаўкі «Парыжскія мастакі» ў брусельскім Музеі вытанчаных мастацтваў.

З пачаткам Першай сусветнай вайны сітуацыя, асабліва для выхадцаў з Расійскай імперыі, стала жахлівай. З-за ваенных дзеянняў яны не атрымлівалі грошай ад сваякоў, папячыцеляў або ўрада, калі ён аплачваў іх знаходжанне ў Францыі. Толькі Леапольд Збароўскі, польскі паэт, які стаў маршанам (гандляром карцінамі), застаўся верным Суціну, Мадыльяні, Крэменю, Кікоіну, Анчэру, якіх калісьці ўзяў пад сваю апеку. Ён стаў вывозіць іх на поўдзень Францыі – у Серэ і Каны. Гэтыя гарады прыцягвалі да сябе мастакоў да канца жыцця.

Пасля вайны рынак мастацтва пачынаў ажываць, перш за ўсё за кошт амерыканцаў, якія былі цяпер больш заможныя, чым збяднелыя за вайну еўрапейцы. Мастакі, што ў гады вайны пакутавалі ад галечы ў сваіх майстэрнях, былі на парозе багацця і славы. Праўда, не ўсе змаглі дажыць да гэтага часу.

24 студзеня 1920 г. ва ўзросце трыццаці пяці гадоў памёр Амедэа Мадыльяні. Ён так і не дачакаўся вядомасці. Першым крокам да прызнання Суціна як мастака сусветнага маштабу стаў продаж 52 яго карцін амерыканскім калекцыянерам А. Барнсам. Пачалі прадавацца, у асноўным стараннямі іх нязменнага апекуна Збароўскага, работы Кікоіна і Крэменя.

У 1923 г. вярнуўся ў Парыж Марк Шагал. У 1914 г. ён з'ехаў у Віцебск, дзе яго застала Першая сусветная вайна. Да вяртання ў Парыж Шагал паспеў ажаніцца з Бэлай Розэнфэльд. У 1916 г. у іх нарадзілася дачка Іда. Творчасць Шагала атрымала прызнанне ў Петраградзе. Народны камісар асветы А. Луначарскі назначыў яго ўпаўнаважаным калегіі па справах мастацтваў Народнага камісарыята асветы ў Віцебскай губерні. Там, пасля мастацкага афармлення горада да першай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі, якое нарабіла шмат шуму, наступным дасягненнем Шагала стала адкрыццё мастацкага вучылішча. Па яго запрашэнні выкладчыкамі вучылішча сталі Мсціслаў Дабужынскі, Іван Пуні, яго жонка Зоя Багуслаўская, Казімір Малевіч. Рознагалоссі з Малевічам з-за прапагандуемага ім супрэматызму і сталі адной з прычын ад'езду сям'і Шагала ў Маскву. Нягледзячы на паспяховае супрацоўніцтва з Дзяржаўным яўрэйскім камерным тэатрам, матэрыяльнае становішча Шагала было вельмі цяжкім. Да сярэдзіны 1920-х гг. кіраўніцтва краіны страціла цікавасць да авангарду, аддаючы перавагу рэалістычнаму мастацтву як больш зразумеламу і таму больш дзейснаму сродку прапаганды. Мастакі-авангардысты пачалі ад'язджаць за мяжу. Луначарскі дапамог Шагалу атрымаць замежны пашпарт і візу. Пасля прыпынкаў у Літве і Берліне сям'я мастака прыехала ў Парыж. Яго студыя была занята другім чалавекам, а пакінутыя ў ёй карціны прапалі. Трэба было ўсё пачынаць практычна з нуля. Шагал пачынае аднаўляць свае карціны, часта па фотаздымках. Потым многія заўважаць тэндэнцыю паўтарэння сюжэтаў на яго палотнах. Гэта тлумачыцца, у прыватнасці, прапажай, а затым знаходжаннем многіх карцін.

Тым часам у Парыж прыязджаюць усё новыя мастакі, якія нарадзіліся ў Беларусі. У 1924 г. у Парыж прыехаў Шрага Царфін, які, як і Суцін, нарадзіўся ў Смілавічах. У адрозненне ж ад Суціна, ён нарадзіўся ў сям'і з дастаткам. У 13 гадоў Царфін паступіў у Школу малявання ў Вільна. Ужо праз год на хвалі сіяніцкага руху ён аказваецца ў Палесціне, дзе разам з іншымі піянерамі гэтага руху асушвае балоты, апрацоўвае зямлю, а затым усё ж паступае на вучобу ў мастацкую Акадэмію Бецалель. У 1918 г. Царфін ужо змагаўся ў радах брытанскіх войскаў за вызваленне Палесціны ад прысутнасці Атаманскай імперыі і пры гэтым умудраўся маляваць. Пасля дэмабілізацыі ў 1920 г. ён прадставіў свае работы на выстаўцы, арганізаванай мэрам Іерусаліма. Апынуўшыся ў 1923 г. у Берліне, Царфін удзельнічае ў выстаўках, зарабляючы на жыццё ілюстрацыямі. Прыехаўшы ў Парыж і пабываўшы ў Луўры, ён знішчыў усе прывезеныя з сабой работы, настолькі яны здаліся яму бяздарнымі. Мастак спрабуе пісаць на тканіне, перабіваючыся выпадковымі заробкамі, і ў рэшце рэшт дабіваецца прызнання.

У школе-студыі Фернана Лежэ на бульвары Распай з'явілася новая студэнтка – Надзея Грабоўская. Гэта прозвішча дасталася ёй ад мужа – пачынаючага мастака з Варшавы. Надзея пасля верне сабе дзявоцкае прозвішча – Хадасевіч, якое яна разам з імем атрымала пры нараджэнні ў 1904 г. у вёсцы Асецішча (цяпер – Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці). З пачаткам Першай сусветнай вайны ўся сям'я Надзеі, у якой было дзевяць дзяцей, эвакуіравалася ў Расію і знайшла прытулак у горадзе Бялёве. Там Надзя стала займацца ў студыі, арганізаванай мастаком Т. Катуркіным. У 1919 г. яна стала студэнткай Вышэйшых дзяржаўных мастацкіх майстэрняў у Смаленску, дзе рэвалюцыйны дух лунаў паўсюль, і перш за ўсё ў мастацтве, дзякуючы выкладчыкам гэтай навучальнай установы: Казіміру Малевічу і яго аднадумцам – ураджэнцу Мінска Уладзіславу Стржэміньскаму і яго жонцы, таксама мастачцы, Кацярыне Кабро. У 1921 г. у Надзеі з'явілася магчымасць вярнуцца дадому. Неўзабаве яна паступае ў Варшаўскую акадэмію мастацтваў, а ў 1925 г. разам з мужам прыязджае ў Парыж, дзе абое паступаюць у Школу сучаснага мастацтва Фернана Лежэ. Работы Надзі пачынаюць карыстацца поспехам. У сямейным жыцці справы ідуць горш. Пасля скасавання шлюбу Надзя застаецца адна з дачкой. Яна становіцца асістэнткай Лежэ, яго першай памочніцай ва ўсім, асабліва ў працы над мазаічнымі пано і дэкарацыямі.

Лічыцца, што вялікая эпоха Парыжскай школы скончылася з пачаткам Вялікай дэпрэсіі ў 1929 г. Разам з тым творчасць Шагала, Суціна, Крэменя, Кікоіна, Любіча, Царфіна атрымлівае ўсё большае прызнанне, іх работы растуць у цане. Мастакі з'ехалі з «Вулля», працуюць ва ўласных майстэрнях, жывуць у добрых парыжскіх кватэрах, дамах на поўдні Францыі, выстаўляюцца ў краіне і за мяжой.

З цяжкасцю дасягнутаму дабрабыту прыйшоў канец з пачаткам Другой сусветнай вайны. Суціна вайна застала ў мястэчку Сіўры на поўдні Францыі. Пасля мабілізацыі ў пачатку вайны Кікоін аказваецца ў Парыжы. Сыну Янкелю ўдалося ўгаварыць бацьку перабрацца ў Тулузу, на тэрыторыю, не занятую немцамі, дзе яго чакалі сям'я і сябры,

Група пастаяльцаў «Вулля» з Альфрэдам Бушэ. Пачатак XX ст.
Группа постояльцев «Улья» с Альфредом Буше. Начало XX в.

У майстэрні Лежэ. *У цэнтры* – Фернан і Надзя. 1920-я
В мастерской Леже. *В центре* – Фернан и Надя. 1920-е

**Суцін.
Малюнак, зроблены
Кікоіным. 1915**

**Сутин.
Рисунок, выполненный
Кикоиным. 1915**

сярод якіх быў і Крэмень. Царфін, як і многія іншыя мастакі, быў мабілізаваны ў самым пачатку вайны. У 1941 г. разам з сям'ёй ён аказваецца ў акупаванай зоне. Яго дом становіцца явачнай кватэрай для ўдзельнікаў Супраціўлення. Асцерагаючыся нацысцкіх праследаванняў, дачка знаходзіць прытулак у манастыры, а сам мастак хаваецца ў гарах. Восіп Любіч з пачаткам акупацыі Францыі не спыняе працу ў сваёй майстэрні на манпарнаскай вуліцы Адэса і не заяўляе ў паліцэйскім участку, што ён яўрэй. Аднак у 1944 г. у выніку даносу яго арыштоўваюць і інтэрніруюць у Дрансі, адкуль ён збег, толькі цудам не патрапіўшы ў канцлагер Аўшвіц. Надзея Хадасевіч з дачкой Вандай засталася ў акупаваным Парыжы і дапамагала ўдзельнікам Супраціўлення: даставала і перапраўляла ім вопратку, харчаванне і медыкаменты. Шагал і Цадкін ратуюцца ад нацыстаў у ЗША. Суціна неадступна праследавалі страх і напружанне, якія і прывялі да абвастрэння хваробы. Шлях з поўдня Францыі да Парыжа заняў двое сутак. Пасля аперацыі ён прыйшоў у прытомнасць, аднак неўзабаве, 9 жніўня 1943 г., памёр.

Ва ўсіх сяброў і калег Суціна пасля вайны склалася няпростае, але досыць паспяховае і камфортнае жыццё. Кікоін пабываў у Ізраілі, часта экспанаваў свае работы, у тым ліку на выстаўках «Першая група Манпарнаса» і «Суцін, Мадыльяні і іх час». У 1968 г. ён раптам ва ўзросце 76 гадоў памёр у сваёй парыжскай майстэрні. Крэмень, як і Кікоін, адправіўся ў Ізраіль, дзе прабыў цэлых сем гадоў, арганізаваў дзве персанальныя выстаўкі – у Парыжы і Лондане. І ўсё ж непераадольная цяга да гарадка Серэ перамагла. У 1960-я гг. Крэмень набывае там зямельны ўчастак і будуе дом-майстэрню, дзе вясной 1981 г. завяршае свой жыццёвы шлях даўжынёй больш за 90 гадоў.

Шчасліва склаўся лёс і Восіпа Цадкіна, які, вярнуўшыся ў Парыж са Злучаных Штатаў, некаторы час, не пакідаючы творчасці, займаўся выкладчыцкай дзейнасцю. У 1949 г. адбылася рэтраспектыўная выстаўка яго работ у Нацыянальным музеі сучаснага мастацтва, у наступным годзе ён быў удастоены Гран-пры ў галіне скульптуры на Венецыянскай біенале. У 1960 г. мастаку была прысуджана Нацыянальная прэмія ў галіне мастацтва. Прызнанне і вядомасць спадарожнічалі яму да самай смерці ў 1967 г. У 1982 г. у яго доме па вуліцы д'Аса ў Парыжы адкрыўся музей мастака.

Разам з тым некаторых мастакоў пасля радасці вызвалення ахапіла дэпрэсія. Пачуццё прыгнечанасці пачало праследаваць Надзею Хадасевіч пасля наведвання Музея сучаснага мастацтва, дзе нарэшце былі сабраны разам работы Мадыльяні, Маціса, Пікаса, Шагала. Надзя падума-

Экспазіцыя, прысвечаная Х. Суціну, у Смілавічах. 2008

Экспозиция, посвященная Х. Сутину, в Смиловичах. 2008

Адкрыццё экспазіцыі, прысвечанай Х. Суціну, у Смілавічах. 2008

Открытие экспозиции, посвященной Х. Сутину, в Смиловичах. 2008

ла, што не знайшла свой уласны стыль у жывапісе, што яе работы ніколі не апынуцца ў адным шэрагу з творамі вялікіх сучаснікаў. Толькі дзякуючы падтрымцы Лежэ яна ачуняла. У 1950 г. памерла жонка мастака, а 21 лютага 1952 г. Фернан і Надзя ў вузкім коле сяброў адсвяткавалі свой шлюб. Аднак іх сямейнае жыццё (яго – амаль сямідзесяцігадовага і яе – саракавасьмігадовай) працягвалася нядоўга – усяго тры гады. Лежэ раптам памёр ад сардэчнага прыступу. Надзя Хадасевіч-Лежэ прысвяціла астатак жыцця памяці свайго мужа і настаўніка. У 1960 г. яна стварыла ў Б'ё музей Фернана Лежэ і падарыла яго гораду. Некалькі разоў Надзея Хадасевіч-Лежэ прыязджала ў Савецкі Саюз, наведала родныя мясціны, падарыла Дзяржаўнаму мастацкаму музею БССР і школе ў Зембіне свае работы і работы Лежэ, а таксама копіі работ іншых вядомых мастакоў.

Восіп Любіч пасля вызвалення Францыі вяртаецца ў Парыж. У 1948 г. адбылася яго персанальная выстаўка ў галерэі «Зак». Потым былі выстаўкі ў Іерусаліме, Мілане. Напамінам аб манпарнаскай маладосці стала выстаўка «Рускія мастакі Парыжскай школы», якая адбылася ў 1961 г. В. Любіч памёр у 1990 г. у Парыжы ва ўзросце 94 гадоў, здолеўшы прайсці незвычайна доўгі для яго пакалення мастакоў, параўнальны, мабыць, толькі з шагалаўскім па працягласці, жыццёвы шлях.

Марк Шагал пасля смерці жонкі Бэлы звязаў свой лёс з маладой канадкай Вірджыніяй Хагард. У іх нарадзіўся сын Давід. Шагал разам з сям'ёй вярнуўся ў Францыю, але вясной 1952 г. Вірджынія пакінула яго, забраўшы з сабой сына. Праз чатыры месяцы Шагал ажаніўся з Валянцінай Бродскай (Вавай). Мастак не заседжваўся ў сваім маёнтку «Халмы» каля Ванса і часта наведваўся ў Парыж. Гэты горад дамінуе на маляўнічых палотнах мастака, якія нібы ўвасабляюць зноў здабыты спакой, але амаль у кожнай рабоце ёсць кавалачак, прысвечаны Віцебску. Вітражы Шагала можна ўбачыць у саборах Рэймса, Цюрыха, Асі, Ц'юдзі (англійскае графства Кент). Біблейскія сюжэты прысутнічаюць амаль ва ўсіх манументальных творах мастака: у вітражы «Дванаццаць плямёнаў Ізраіля» ў сінагозе медыцынскага цэнтра Хадаса і ў мазаіцы «Сцяна плачу», у трох габеленах у новым будынку Кнэсета ў Іерусаліме. У Ніцы быў створаны Нацыянальны музей «Біблейскага паслання», які цалкам складаецца з работ Шагала. Аднак, відаць, самымі вядомымі маштабнымі работамі можна лічыць створаныя ў 1964 г. вітраж «Мір» у будынку ААН у Нью-Ёрку і роспіс плафона ў Гранд-Апера ў Парыжы. І ўсё ж наведвальнікаў рэтраспектыўнай выстаўкі работ Шагала, якая адбылася ў 2004 г. у парыжскім Гран-Пале, не пакідала думка пра тое, што галоўныя творы майстра нараджаліся пад яго пэндзлем у маладосці, у далёкім ад Парыжа Віцебску.

У 1973 г. у Траццякоўскай галерэі ў Маскве адбылася выстаўка работ Марка Шагала. На адкрыцці прысутнічаў сам мастак, які быў рады сустрэчы з далёкім юнацтвам. Мабыць, гэтая паездка ў Савецкі Саюз, а пабываў ён тады яшчэ і ў Ленінградзе, стала адной з галоўных падзей у яго жыцці. «Званне "рускі мастак" значыць для мяне больш, чым любая міжнародная слава, – пісаў ён у 1934 г. – У маіх работах няма ні аднаго сантыметра, у якім не было б настальгіі». Мастак стаміўся, таму зусім зразумелай была прычына яго адмовы паехаць у Віцебск. Сэрца старога чалавека магло не вынесці сустрэчы з родным горадам.

Пасля паездкі ў СССР Марк Шагал пражыў яшчэ дванаццаць гадоў. Мастак памёр 28 сакавіка 1985 г. ва ўзросце 97 гадоў у ліфце сваёй майстэрні ў Сэн-Поль-дэ-Вансе. Да таго часу ўжо памерлі Пікаса, Брак, Маціс, Мадыльяні, Лежэ, Фужыта. Нікога не засталося з суайчыннікаў – былых жыхароў «Вулля». Марк Шагал быў апошнім сведкам і ўдзельнікам вялікай эпохі Парыжскай школы. Жабрацкае жыццё ў «Вуллі», гарачыя дэбаты ў «Ратондзе» – усё гэта з цягам часу стала ўспрымацца як рамантычная эпоха, а памёршыя сябры – як класікі новага мастацтва XX ст.

Балглей, Зак, Кікоін, Крэмень, Любіч, Суцін, Цадкін, Царфін, Шагал… Ніхто тады не мог падумаць, што гэтыя ўраджэнцы беларускіх гарадоў і мястэчак створаць новую з'яву ў мастацтве, якую самі французы назавуць École de Paris (Парыжскай школай). Аднак без іх прыроджанай меланхоліі, лірызму, настальгіі і паэтычнасці кубізм, фавізм і іншыя напрамкі мадэрнізму, узніклыя ў Парыжы, маглі апынуцца чарговымі эксперыментамі, якіх было нямала ў пачатку XX ст. Менавіта прышэльцы з Усходняй Еўропы надалі новай плыні стрыманасць і элегантнасць, густыя фарбы і незвычайную экспрэсіўнасць. Іх эксперыменты, як і само іх жыццё, былі часам шакіруючымі. Але, самі таго не ведаючы, мастакі ратавалі мастацтва ад руціннага акадэмізму, ад пошласці і саладжавасці. І сёння іх творы імкнуцца займець самыя кансерватыўныя музеі, а іх поўныя пакут лёсы даўно сталі легендамі.

«Мёд», які прыносілі ў парыжскі «Вулей» з верасовых раўнін Беларусі, заўсёды меў крыху гаркаваты смак. Паветра французскай сталіцы яшчэ больш яго ўмацавала.

Уладзімір Шчасны,
старшыня Нацыянальнай камісіі Рэспублікі Беларусь па справах ЮНЕСКА, аўтар кнігі «Мастакі Парыжскай школы з Беларусі»

Вересковый мед в парижском «Улье»

Весной 1902 г. в Париже торжественно представили публике творение скульптора Альфреда Буше, которое назвали «Вилла Медичи», где были обустроены художественные мастерские. Однако вскоре, вероятно из-за необычного внешнего вида здания, этот приют для художников получил название «Улей». Рождалось новое явление в мировом искусстве, столь же разнообразное и неповторимое, как эклектика первой обители будущих мэтров, и в не меньшей мере непредсказуемое, как и сама затея Альфреда Буше, последствия которой он не мог предвидеть.

В «Улей» стали «прилетать пчелы, неся мед с ближних и дальних полей». Париж помог каждому пришельцу обрести творческое лицо. Постоянное общение художников, разногласия и в то же время взаимная поддержка создавали уникальные условия творческого соревнования. Таким образом возникла École de Paris (Парижская школа).

Молодые и амбициозные художники Российской империи устремлялись в Париж, чтобы продолжить там профессиональное образование или просто глотнуть парижского воздуха. Стали поселяться в «Улье» и художники из Беларуси – страны, которая в то время официально называлась Северо-Западным краем Российской империи, а для французов была просто Россией. Поэтому до недавнего времени Марка Шагала и многих других художников, родившихся в наших краях, называли французскими художниками русского происхождения.

Роль выходцев из Беларуси в формировании Парижской школы была очень заметной. Возникает вопрос: «Как могло случиться, что в серых, по устоявшемуся мнению, Богом забытых местечках и городах, где не было сколь-нибудь известных миру художественных традиций, родились личности столь незаурядные, а их работы сегодня являются предметом гордости любого музея или выставки?»

Прежде всего следует возразить тем, кто привык считать белорусские города конца XIX – начала XX в. исключительно провинциальными по культуре и ментальности их жителей. Витебск, Минск, Гродно, где родились или учились будущие художники, были губернскими городами со своей интеллигенцией, музеями, театрами, в которых гастролировали прославленные труппы. Наконец, это были промышленные и деловые центры края. Совсем рядом были Москва, Петербург, а еще ближе – Варшава и Вильно. К тому же из Витебска курсировал прямой поезд до Одессы, где учились многие известные художники XX в. В Минске была своя школа рисования Якова (Янкеля) Кругера, а в Витебске – художественная школа, в которой преподавал выпускник Петербургской академии художеств Юрий (Иегуда) Пэн. По иронии судьбы ученики этих убежденных приверженцев реализма в живописи стали яркими представителями модернизма в искусстве (М. Шагал, О. Цадкин, О. Мещанинов, Х. Сутин, М. Кикоин).

Первым из них приехал в Париж в 1907 г. Оскар Мещанинов, ставший впоследствии известным скульптором. Осип Цадкин появился в «Улье» осенью 1910 г. В 1905 г. Иосель (так назвали Цадкина при рождении) по решению отца был отправлен в Англию к двоюродному брату матери Джону Лестеру. Дело в том, что мать Цадкина София, урожденная Лестер, происходила из семьи шотландских судостроителей, переселившихся в Россию при Петре I. В Англии Цадкин посещал художественную школу, работал в столярной мастерской, учился в Политехнической школе, изучал резьбу по дереву в Школе искусств и ремесел. Осенью 1909 г. он приехал в Париж продолжать учебу в Национальной школе изящных искусств. Как и вся монпарнасская молодежь, он не чуждался богемной жизни, однако при этом не забывал о творчестве. В 1911 г. Цадкин впервые выставил свои скульптуры в Осеннем салоне и Салоне независимых, затем участвовал в выставках в Петербурге (1912) и Берлине (1914). Работы Цадкина начинают привлекать все большее внимание, особенно в Бельгии и Голландии.

В 1911 г. в Париж приехал Марк Шагал. До этого он успел поучиться в частной школе живописи Е. Званцевой в Петербурге под руководством Л. Бакста и М. Добужинского. Поездка в Париж оказалась возможной благодаря стипендии, предоставленной ему депутатом Российской думы М. Винавером. Шагал начал заниматься в академиях Гранд Шомьер и Ла Палетт. Однако, по словам художника, главными его университетами были Лувр, Осенний салон и Салон независимых, а также галереи, которые уже начали специализироваться на продаже работ авангардных художников – Матисса, Ван Гога, Гогена. В первой половине 1912 г. Шагал переехал в «Улей». Успех к нему пришел не сразу.

Кикоин, Кремень, Сутин – «тройка»… Именно это русское слово использовали во Франции, когда речь шла о трех товарищах, которые приехали в Париж почти одновременно, а познакомились еще на Родине. И хотя дружба эта продолжалась долгие годы, судьбы каждого из них и пути в искусстве складывались по-разному.

Особенно трудным был жизненный путь у Хаима Сутина. Родился он в 1893 г. в Смиловичах Минской

губернии в семье портного, в которой было одиннадцать детей (Хаим был десятым). Местечко не было захолустным. В нем были великолепный дворец, костел, церковь, мечеть и синагога. Полиэтническое население жило на улицах, расползавшихся от центра паутиной. Позже они так же расположатся на изображениях южнофранцузских городков на картинах Сутина.

Мальчик вел себя странно. До и после уроков в хедере – местной еврейской школе – он что-то постоянно чертил на песке. Однажды подросток нарисовал раввина. Изображение получилось далеко не благообразным. Племянник раввина – мясник – поколотил Хаима так, что тот долгое время не вставал с кровати. Багряный цвет крови и туш, висевших в лавке, где он корчился от побоев, остался в памяти на всю жизнь и нашел отражение в картинах художника. Родители Хаима обратились в кагальный суд. Еврейская община возмутилась жестокостью обидчика, и тот был вынужден выплатить компенсацию. На эти деньги Сутина послали в Минск учиться на фотографа.

Культурная жизнь Минска была, безусловно, далеко не такой бурной, как в Петербурге или Москве, однако и здесь было «Общество любителей изящных искусств». Объединившиеся в нем художники учились в Петербурге, Варшаве и Вильно, и их работы были известны далеко за пределами родного города. В 1904 г. в Минске была создана частная художественная школа. Возглавивший ее Яков Кругер в прошлом был учеником в мастерской Владимира Маковского в Санкт-Петербургской академии художеств, а до этого учился в Варшаве у Леопольда Горовица и в Париже – в Академии Родольфа Жюльена.

Сутин поступил в школу Я. Кругера в 1909 г. Здесь он познакомился с Михаилом Кикоиным, который во многом был полной противоположностью Сутина и по происхождению, и по характеру. Михаил родился 31 мая 1892 г. в Гомеле, однако вскоре его отец стал работать в банке в Режице Витебской губернии (сейчас это латвийский город Резекне). Через некоторое время семья переехала в Минск, где Михаил учился в Коммерческом училище, а затем вопреки воле родителей стал посещать школу рисования Я. Кругера. В 1910 г., по его рекомендации, Кикоин уезжает в Вильно, где поступает в рисовальную школу и увлекает за собой Сутина.

В Виленской рисовальной школе академика Ивана Трутнева, в которой много лет преподавал русский художник Иван Рыбаков, ученики в течение четырех лет изучали теорию перспективы, историю искусств, черчение, рисование гипсовых моделей с натуры, живопись, акварель и лепное искусство. Сутин стал одним из лучших учеников школы. В школе друзья познакомились с Пинхусом Кременем, и «тройка» станет неразлучной на долгие годы.

Кремень родился в 1890 г. и был старшим среди друзей. Родители его жили в местечке Желудóк Гродненской губернии и были так же бедны, как и родители Сутина. Пинхус был девятым, последним, ребенком в семье. Его отец зарабатывал на жизнь изготовлением игрушек и «предметов декора» для крестьянских изб. Возможно, поэтому художественные наклонности сына поощрялись.

Вильно всегда был городом особенным, воплотившим в себе многообразие архитектурных стилей: готику, свое – «виленское» – барокко, классицизм, модный в то время модерн. В начале XX в. город находился на перекрестке мировых течений в искусстве. Здесь объединялись идеи западноевропейского и русского авангарда, устраивались художественные выставки и вечера. Наряду с виленскими художниками в них принимали участие гости из Варшавы, Кракова, Москвы, Петербурга, Киева, Парижа, Мюнхена. Кикоин же, с его бунтарским характером, который проявлялся и в живописи, беспрестанно конфликтовал с преподавателями. К тому же Михаил продолжал заниматься революционной деятельностью, вступил в еврейскую политическую партию «Бунд». Жить в Вильно ему становилось все неуютнее. Путь в Петербургскую академию художеств для евреев был практически закрыт, поэтому новым объектом для его неуемных устремлений стал Париж. Там уже почти год жил Кремень. За ним отправился и Кикоин.

13 июля 1913 г., после завершения трехлетнего курса в Виленской рисовальной школе, на перроне Северного вокзала французской столицы оказался и Сутин. Вначале он спал и ел у своих земляков в «Улье», чаще всего у Кикоина. Вслед за своим приятелем он стал посещать занятия в мастерской Фернана Кормона в Школе изящных искусств.

Жизнь в «Улье» для художников была довольно суровой – перебои с электричеством, отсутствие водопровода. В большинстве мастерских не было отопления. Художники жили в нужде, поддерживая друг друга. При этом они всеми силами старались продолжить свое образование в парижских художественных школах и музеях.

Кикоин пробыл в «Улье» пятнадцать лет. За это время он женился, обзавелся двумя детьми. Уехать оттуда он смог лишь после того, как его картины стали успешно продаваться в галереях и салонах. Ему тогда исполнилось 36 лет. Кремень увлекся скульптурой и в 1914 г. выставил три работы в Салоне независимых. Большое влияние на его

творчество оказали импрессионисты, прежде всего Винсент Ван Гог и Поль Сезанн.

Сутин нашел приют в студии, которую занимал Оскар Мещанинов. Именно там Сутин познакомился с Амедео Модильяни. Они стали закадычными друзьями. На первый взгляд трудно сказать, что объединяло этих двух внешне совершенно разных людей. Возможно, Модильяни, эпатажный красавец, чувствовал себя увереннее рядом с убого одетым и жалким на вид Сутиным. Ведь этого любимца женщин мучила самая большая печаль для творческой личности – непризнание.

Очень непростым был путь в искусство и у Якова Балглея. Хотя Брест-Литовск, где он родился в семье раввина в 1891 г., не считался «медвежьим углом», окружение было все-таки достаточно ортодоксальным. Поэтому Яков вначале думает получить медицинское образование в Петербурге, за чертой оседлости, что также в то время было очень смелым поступком. Однако вскоре он понял, что медицина – не его призвание, и поступил в Одесское художественное училище, правда, на архитектурное отделение. И в Париже, куда Яков приехал в 1911 г., он продолжил изучать архитектуру и параллельно – философию и историю. Но именно там его мечта заниматься живописью сбылась. Он учится в Школе декоративного искусства, иллюстрирует книги. В 1924 г. гравюры и живописные работы художника были приобретены парижским Люксембургским музеем, а офорты включены в альбом «Незавершенные этюды». Появились публикации известных искусствоведов о творчестве художника. К сожалению, жизненный путь художника оказался недолгим. В 1934 г. он умер в Божанси (Франция) от сердечного приступа.

Пожалуй, только Евгений Зак в своем желании заняться искусством получил поддержку семьи. Точнее, матери. Его отец, Савелий Зак, инженер по профессии, умер несколько лет спустя после рождения сына в 1884 г. в местечке Могильно Игуменского уезда Минской губернии. В 1892 г. мать – Адалина из Кроненблехов – переехала со своим единственным сыном в Варшаву (корни его отца – в Польше). Благодаря ее стараниям сын учился рисованию сначала в Варшаве, а в шестнадцатилетнем возрасте отправился в Париж, где поступил в Школу изобразительного искусства. Там он брал уроки у Жана-Леона Жерома, а затем в Академии Коларосси. В 1903 г. Зак уехал в Италию, посетил Рим и Флоренцию, а затем поступил в Королевскую школу изящных искусств в Мюнхене. Правда, его пребывание в Германии оказалось недолгим. В 1904 г. Зак возвратился в Париж, где участвовал в организации объединения художников-авангардистов из Польши.

В это время на противоположном конце бульвара Монпарнас, рядом с железнодорожным вокзалом, в начале авеню Мэн возник другой приют для художников из Восточной и Центральной Европы. Позже его назовут «Польской колонией». Колонистов объединяло не гражданство. Паспорта у них были от разных государств. Объединял этих непохожих людей под знаменем польского патриотизма, как ни странно, чистокровный француз – скульптор Эмиль Антуан Бурдель. Выпускника Тулузской школы изобразительных искусств, ученика Александра Фальгьера и Огюста Родена, автора ряда получивших признание работ на античные сюжеты, выполненных в классической манере, захватила польская тема, и памятник Адаму Мицкевичу станет одним из его знаковых произведений.

Евгений Зак впервые участвовал в Осеннем салоне в 1904 г., и его картины пользовались успехом. В 1916 г. он уехал в Варшаву и прожил там несколько лет. В 1921 г. Зак переехал в Германию, где получил заказ на декорирование виллы известного голландского архитектора Франса-Арнольда Бреухауза. В 1922 г. он возвратился во Францию. 15 января 1926 г. художник внезапно умер от инфаркта в возрасте 42 лет. В том же году в Салоне независимых состоялась ретроспективная выставка его произведений. Вдова художника Ядвига Кон вплоть до начала Второй мировой войны содержала на улице Аббайе в Париже галерею «Зак».

В 1923 г. в Париж из Берлина приезжает Осип Любич (родился в 1896 г. в Гродно). А до этого Осип Любич – сын кузнеца – поучился в Одесском художественном училище, работал с Павлом Челищевым, Иваном Пуни и Лазарем Меерсоном над интерьерами театров и кинотеатров в Берлине. Благодаря контракту на оформление кабаре на Монмартре исполнилась заветная мечта молодого художника, и он оказался в Париже. Эмиль Антуан Бурдель рекомендовал его работы для Салона Тюильри в 1925 г. В 1934 г. был издан альбом его акватинт «Цирк» со стихотворным вступлением живописца и графика Жоржа Руо. Работы О. Любича регулярно выставлялись в Осеннем салоне, а в 1935 г. были включены в экспозицию выставки «Парижские художники» в брюссельском Музее изящных искусств.

С началом Первой мировой войны ситуация, особенно для выходцев из Российской империи, стала ужасной. Из-за военных действий они не получали денег от родственников, попечителей или правительства, если оно оплачивало их пребывание во Франции. Лишь Леопольд Зборовский, польский поэт, ставший маршаном (торговцем картинами), остался верен Сутину, Модильяни, Кременю, Кикоину, Анчеру, которых когда-то взял под свою опеку.

Он стал вывозить их на юг Франции – в Сере и Канны, – которые притягивали к себе художников до конца жизни.

После войны рынок искусства начинал оживать, прежде всего за счет американцев, которые были теперь намного состоятельнее обнищавших за войну европейцев. Художники, в годы войны голодавшие в своих мастерских, были на пороге богатства и славы. Правда, не все смогли дожить до этого часа.

24 января 1920 г. в возрасте тридцати пяти лет скончался Амедео Модильяни. Он так и не дождался известности. Первым шагом к признанию Сутина как художника всемирного масштаба стала покупка его 52 картин американским коллекционером А. Барнсом. Стали продаваться, во многом стараниями их неизменного покровителя Зборовского, работы Кикоина и Кременя.

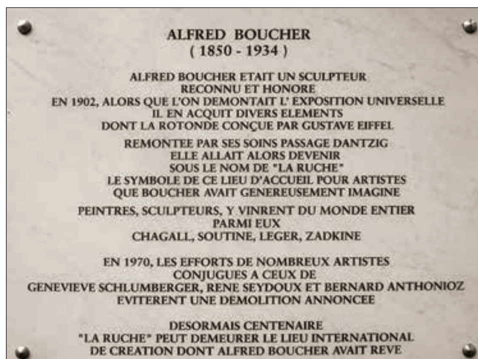
В 1923 г. вернулся в Париж Марк Шагал. В 1914 г. он уехал в Витебск, где его застала Первая мировая война. До возвращения в Париж Шагал успел жениться на Белле Розенфельд. В 1916 г. у них родилась дочь Ида. Творчество Шагала получило признание в Петрограде. Народный комиссар просвещения А. Луначарский назначил его уполномоченным коллегии по делам искусств Народного комиссариата просвещения в Витебской губернии. Там, после наделавшего много шуму художественного оформления города к первой годовщине Октябрьской революции, следующим достижением Шагала стало открытие художественного училища. По его приглашению преподавателями училища стали Мстислав Добужинский, Иван Пуни, его жена Зоя Богуславская, Казимир Малевич. Разногласия с Малевичем по поводу пропагандируемого им супрематизма и стали одной из причин отъезда семьи Шагала в Москву. Несмотря на успешное сотрудничество с Государственным еврейским камерным театром, материальное положение Шагала было очень тяжелым. К середине 1920-х гг. руководство страны охладело к авангарду, предпочитая поддерживать реалистическое искусство как более понятное рядовому гражданину и потому более действенное как средство пропаганды. Художники-авангардисты начали уезжать за рубеж. Луначарский помог Шагалу получить заграничный паспорт и визу. После остановок в Литве и Берлине семья художника приехала в Париж. Студия художника была занята другим человеком, а оставленные в ней картины пропали. Предстояло все начинать практически с нуля. Шагал начинает воссоздавать свои картины, часто по фотографиям. Потом многие заметят тенденцию повторения сюжетов на его полотнах. Это объясняется, в частности, пропажей, а затем обнаружением многих картин.

Тем временем в Париж приезжают все новые художники, родившиеся в Беларуси. В 1924 г. в Париж приехал Шрага Царфин, который, как и Сутин, родился в Смиловичах. В отличие же от Сутина, он родился в семье с достатком. В тринадцать лет Царфин поступил в Школу рисования в Вильно. Уже через год на волне сионистского движения он оказывается в Палестине, где вместе с другими пионерами этого движения осушает болота, обрабатывает землю, а затем все-таки поступает на учебу в художественную Академию Бецалель. В 1918 г. Царфин уже сражался в рядах британских войск за освобождение Палестины от присутствия Оттоманской империи, умудряясь при этом рисовать. После демобилизации в 1920 г. он представил свои работы на выставке, организованной мэром Иерусалима. Оказавшись в 1923 г. в Берлине, Царфин участвует в выставках, зарабатывая на жизнь иллюстрациями. Приехав в Париж и побывав в Лувре, он уничтожил все привезенные с собой работы, настолько они показались ему бездарными. Художник пробует писать на ткани, перебиваясь случайными заработками, и в конце концов добивается признания.

В школе-студии Фернана Леже на бульваре Распай появилась новая студентка – Надя Грабовская. Эта фамилия досталась ей от мужа – начинающего художника из Варшавы. Надя впоследствии вернет себе девичью фамилию – Ходасевич, которую она вместе с именем получила при рождении в 1904 г. в деревне Осетищи (сейчас – Осетище Докшицкого района Витебской области). С началом Первой мировой войны, по приказу властей, вся семья Нади, в которой было девять детей, эвакуировалась вглубь России и нашла приют в городке Белеве. Там Надя стала заниматься в студии, организованной художником Т. Катуркиным. В 1919 г. она стала студенткой Высших государственных художественных мастерских в Смоленске, где революционный дух витал во всем, и прежде всего в искусстве, благодаря преподававшим в этом учебном заведении Казимиру Малевичу и его единомышленникам – уроженцу Минска Владиславу Стржеминьскому и его супруге, тоже художнице, Екатерине Кобро. В 1921 г. у Нади появилась возможность вернуться домой. Вскоре она поступает в Варшавскую академию художеств, а в 1925 г. вместе с мужем приезжает в Париж, где оба поступают в Школу современного искусства Фернана Леже. Работы Нади начинают пользоваться успехом, а вот в семейной жизни дела обстоят хуже. После развода Надя остается одна с дочерью. Она становится ассистенткой Леже, его первой помощницей во всем, особенно в работе над мозаичными панно и декорациями.

«Вулей» сёння. 2011
«Улей» сегодня. 2011

Шыльда на «Вуллі». 2011
Табличка на «Улье». 2011

Принято считать, что великая эпоха Парижской школы закончилась с началом Великой депрессии в 1929 г. Вместе с тем творчество Шагала, Сутина, Кременя, Кикоина, Любича, Царфина получает все большее признание, их работы растут в цене. Художники разъехались из «Улья», работают в собственных мастерских, живут в достойных парижских квартирах, домах на юге Франции, выставляются в стране и за рубежом.

С трудом достигнутому благополучию пришел конец с началом Второй мировой войны. Сутина война застала в городке Сиври на юге Франции. После мобилизации в начале войны Кикоин оказывается в Париже. Сыну Янкелю удалось уговорить отца перебраться в Тулузу, на территорию, не занятую немцами, где его ждали семья, друзья, среди которых был и Кремень. Царфин, как и многие другие художники, был мобилизован в самом начале войны. В 1941 г. вместе с семьей он оказывается в оккупированной зоне. Его дом становится явочной квартирой для участников Сопротивления. Опасаясь преследований нацистов, дочь находит убежище в монастыре, а сам художник скрывается в горах. Осип Любич с началом оккупации Франции не прекращает работу в своей мастерской на монпарнасской улице Одесса и не заявляет в полицейский участок, что он еврей. Однако в 1944 г. в результате доноса его арестовывают и интернируют в Дранси, откуда он смог бежать, только чудом не попав в концлагерь Аушвиц. А вот его соотечественники Израиль Левин и Яков Милкин были депортированы и погибли от рук нацистов. Надя Ходасевич с дочерью Вандой тоже осталась в оккупированном Париже. Живя в Латинском квартале, она делала все, чтобы помочь участникам Сопротивления: доставала и переправляла им одежду, продовольствие и медикаменты. Шагал и Цадкин спасаются от нацистов в США. Сутина неотступно преследовали страх и напряжение, которые и привели к обострению болезни. Путь с юга Франции до Парижа занял двое суток. После операции он пришел в сознание, однако вскоре, 9 августа 1943 г., умер.

У всех друзей и коллег Сутина после войны сложилась непростая, но достаточно успешная и комфортная жизнь. Кикоин побывал в Израиле, часто экспонировал свои работы, в том числе на выставках «Первая группа Монпарнаса» и «Сутин, Модильяни и их время». В 1968 г. он внезапно в возрасте 76 лет умирает в своей парижской мастерской. Кремень, как и Кикоин, отправился в Израиль, где пробыл семь лет, организовал две свои персональные выставки – в Париже и Лондоне. И все же непреодолимая тяга к городку Сере победила. В 1960-е гг. Кремень приобретает там участок земли и строит дом-мастерскую, где весной 1981 г. завершает свой жизненный путь длиной более чем в 90 лет.

Счастливо сложилась судьба и Осипа Цадкина, который, возвратившись в Париж из Соединенных Штатов, некоторое время наряду с творчеством занимался преподавательской деятельностью. В 1949 г. состоялась ретроспективная выставка его работ в Национальном музее современного искусства, в следующем году он был удостоен Гран-при в области скульптуры на Венецианской биеннале. В 1960 г. художнику была присуждена Национальная премия в области искусства. Признание и известность сопутствовали ему до самой смерти в 1967 г. В 1982 г. в его доме по улице д'Асса в Париже открылся музей художника.

Вместе с тем после радости освобождения некоторые художники впали в депрессию. Чувство подавленности начало преследовать Надю Ходасевич после посещения открывшегося Музея современного искусства, где наконец-то были собраны вместе работы Модильяни, Матисса, Пикассо, Шагала. Наде казалось, что она не нашла свой собственный стиль в живописи, что ее работы никогда не окажутся в одном ряду с произведениями великих современников. Только благодаря поддержке Леже она пришла в себя. В 1950 г. умерла жена художника, а 21 февраля 1952 г. Фернан и Надя в узком

кругу друзей отпраздновали свое бракосочетание. Однако их семейная жизнь (его – почти семидесятилетнего и ее – сорокавосьмилетней) продолжалась недолго – всего лишь три года. Леже внезапно умер от сердечного приступа. Надя Ходасевич-Леже посвятила остаток жизни памяти своего мужа и учителя. В 1960 г. она создала в Бьо музей Фернана Леже и подарила его городу. Несколько раз Надя Ходасевич-Леже приезжала в Советский Союз, посетила родные места, подарила Государственному художественному музею БССР и школе в Зембине свои работы и работы Леже, а также копии работ других известных художников.

Осип Любич после освобождения Франции возвращается в Париж. В 1948 г. состоялась его персональная выставка в галерее «Зак». За ней последовали выставки в Иерусалиме, Милане. Напоминанием о монпарнасской молодости стала выставка «Русские художники Парижской школы», состоявшаяся в 1961 г. О. Любич умер в 1990 г. в Париже в возрасте 94 лет, сумев одолеть необычайно долгий для его поколения художников, сравнимый, пожалуй, только с шагаловским по продолжительности, жизненный путь.

Марк Шагал после смерти жены Беллы связал свою судьбу с молодой канадкой Вирджинией Хаггард. У них родился сын Давид. Шагал вместе с семьей вернулся во Францию, но весной 1952 г. Вирджиния ушла от него, забрав с собой сына. Через четыре месяца Шагал женился на Валентине Бродской (Ваве). Художник не засиживался в своем поместье «Холмы» близ Ванса и часто наведывался в Париж. Этот город доминирует на красочных полотнах художника, словно олицетворяющих вновь обретенный покой, но почти в каждой работе есть кусочек, посвященный Витебску. Витражи Шагала можно увидеть в соборах Реймса, Цюриха, Асси, Тьюдди (английское графство Кент). Библейские сюжеты присутствуют почти во всех монументальных произведениях художника: в витраже «Двенадцать колен Израиля» в синагоге медицинского центра Хадасса и мозаике «Стена плача», трех гобеленах в новом здании Кнессета в Иерусалиме. В Ницце был создан Национальный музей «Библейского послания», целиком состоящий из работ Шагала. Однако, пожалуй, самыми известными масштабными работами можно считать созданные в 1964 г. витраж «Мир» в здании ООН в Нью-Йорке и роспись плафона в Гранд-Опера в Париже. И все же посетителей ретроспективной выставки работ Шагала, состоявшейся в 2004 г. в парижском Гран-Пале, не покидала мысль о том, что главные работы мастера рождались под его кистью в молодости, в далеком от Парижа Витебске.

В 1973 г. в Третьяковской галерее в Москве состоялась выставка работ Марка Шагала. На открытии присутствовал сам художник, который был рад встрече с далекой юностью. Пожалуй, эта поездка в Советский Союз, а побывал он тогда еще и в Ленинграде, стала одним из главных событий в его жизни. «Звание “русский художник” значит для меня больше, чем любая международная слава, – писал он в 1934 г. – В моих работах нет ни одного сантиметра, в котором не было бы ностальгии». Художник устал, поэтому вполне понятной была причина его отказа поехать в Витебск. Сердце старого человека могло не вынести встречи с родным городом.

После поездки в СССР Марк Шагал прожил еще двенадцать лет. Художник умер 28 марта 1985 г. в возрасте 97 лет в лифте своей мастерской в Сен-Поль-де-Вансе. К тому времени уже умерли Пикассо, Брак, Матисс, Модильяни, Леже, Фужита. Никого не осталось из соотечественников – бывших обитателей «Улья». Марк Шагал оказался последним свидетелем и участником великой эпохи Парижской школы. Нищенская жизнь в «Улье», жаркие дебаты в «Ротонде» – все это голодное время с течением времени стало восприниматься как романтическая эпоха, а умершие друзья – как классики нового искусства XX в.

Балглей, Зак, Кикоин, Кремень, Любич, Сутин, Цадкин, Царфин, Шагал… Никто тогда не мог предположить, что эти уроженцы белорусских городов и местечек создадут новое явление в искусстве, которое сами французы назовут École de Paris (Парижской школой). Однако без их врожденной меланхолии, лиризма, ностальгии и поэтичности возникшие в Париже кубизм, фовизм и другие направления модернизма могли оказаться очередными экспериментами, которых было немало в начале XX в. Именно пришельцы из Восточной Европы придали новому течению сдержанность и элегантность, густые краски и необыкновенную экспрессивность. Их эксперименты, как и сама их жизнь, были порой шокирующими. Но, сами того не ведая, художники спасали искусство от рутинного академизма, от пошлости и слащавости. Их произведения стремятся заполучить самые консервативные музеи, а полные страданий их судьбы давно стали легендами.

Мед, приносимый в парижский «Улей» с вересковых равнин Беларуси, всегда имел особый привкус. Воздух французской столицы сделал его еще более стойким.

Владимир Счастный,
председатель Национальной комиссии Республики Беларусь по делам ЮНЕСКО, автор книги «Художники Парижской школы из Беларуси»

Heather honey in Parisian 'La Ruche'

In spring of 1902, in Paris, 'Villa Medici' — the creation of sculptor Alfred Boucher where artistic studios were established — was publicly unveiled. This refuge for artists was eventually re-named the 'bee-hive' — 'La Ruche', most likely due to its unusual construction. 'Bees' started to come to 'La Ruche' bringing 'honey from fields near and far'. A new phenomenon in art had appeared — Ecolé de Paris (the School of Paris).

Artists coming from Belarus settled in La Ruche, too. Many of them already managed to receive artistic education. They studied in School of Painting by J. Kruger in Minsk and Vilno Painting School (Chaïm Soutine, Michel Kikoïne, Pinchus Krémègne, Schraga Zarfin); in Odessa Art College (Ossip Lubitch, Jacob Balgley); in Warszaw (Eugène Zak, Nadya Chodasiewicz-Léger). Marc Chagall, Ossip Zadkine, Oscar Meshchaninov received a basic artistic education in Painting School by Y. Pen in Vitebsk.

Oscar Meshchaninov was the first to come to Paris in 1907; later on he became a well-known sculptor. Ossip Zadkine arrived to La Ruche in autumn of 1910 after he had studied in England. In 1911 Marc Chagall came to Paris; before that he studied at the private school of painting by E. Zvantseva in Petersburg curated by L. Bakst and M. Dobuzinsky.

'Troika' is a Russian word that was used in France when talking about the three comrades — Kikoïne, Krémègne, and Soutine who came to Paris practically at the same time, but met for the first time long before in their Motherland.

Life in La Ruche was severe for the artists. They lived in need, supporting each other. With all that, they tried to continue their education in Parisian painting schools and museums. Soutine found his shelter in the studio occupied by Oscar Meshchaninov. This was the very place where Soutine met Amedeo Modigliani. They became best friends.

At the same time at the other end of Montparnasse Boulevard, in Avenue du Maine, another refuge for the artists from Eastern and Central Europe appeared; it was founded by a well-known French sculptor Émile Antoine Bourdelle. Later it was named 'The Polish Colony'. In 1904 Eugène Zak joined it, as well as Ossip Lubitch in 1905.

When World War I started the situation became horrible, especially for those from the Russian Empire. Due to the hostilities they no longer received financial support from their Motherland. Only Zborovsky, a Polish poet who became a marchand, remained loyal to Soutine, Modigliani, Krémègne, Kikoïne, Ancher, whom he took care of. He used to take them to the South of France — Céret and Cannes. These towns attracted the artists until the end of their lives.

After the war the art market revived, first of all thanks to the Americans who now were much wealthier than the impoverished during the war Europeans. The artists were starving during the war; now they were about to become rich and famous. Although, not all of them managed to survive until this time, for example, Amedeo Modigliani who died in 1920. The first step for Soutine to become appreciated as a global-scale artist was a purchase of his 52 paintings by American collector A. Barnes. Works by Chagall, Krémègne, Kikoïne, Lubitch, Zarfin were also becoming more and more appreciated; prices for their works were rising. The artists left La Ruche and worked in their own studios, lived in fine Parisian apartments or houses in the South of France, exhibited their works in France and abroad.

The hard-won well-being was over when World War II began. Soutine was in the South of France at that time. After the mobilization at the beginning of the war Kikoïne and Krémègne moved to the territory unoccupied by the Germans. Zarfin's house became a secret address for the Resistance. Ossip Lubitsch avoided deportation to the concentration camp Auschwitz. Nadya Chodasiewicz was stuck in occupied Paris with her daughter, she also helped the Resistance. Chagall and Zadkine escaped from the Nazis by going to the USA. Soutine died after surgery in 1943 in a Parisian clinic.

All Soutine's friends and colleagues lead a complex but successful and comfortable life. Kikoïne visited Israel, often exhibiting his works — in 'The First Group of Montparnasse' and 'Soutine, Modigliani and their time' exhibitions. In 1968 he suddenly died at the age of 76 in his studio in Paris. Krémègne spent 7 years in Israel and organized his personal exhibitions in Paris and London. In 1960s he built a house with a studio in Céret in the South of France where in spring of 1981 he concluded his life path. In 1949 a retrospective exhibition of O. Zadkine's works was held in the National Museum of Modern Art. The following year he was awarded with a Grand Prize in sculpture of Venice Biennale. In 1960 he was also awarded with a National prize in art. Appreciation and distinction accompanied him until the end of his life in 1967. In 1982 in a house in D'Assas Street the artist's museum was opened.

In 1952 Nadya Chodasiewicz became Fernand Legér's wife. After his death she dedicated the rest of her life to the memory of her husband and teacher; in 1960 she created the Fernand Legér Museum in Biot which later donated to the city. Nadya Chodasiewicz-Legér has travelled to the Soviet Union several times, visiting her native places, donating her and Fernand Legér's works to National Art Museum and school in Zembin, as well as copies of other famous artists' works.

In 1948 Ossip Lubitch's personal exhibition took place at Zak gallery. The exhibition 'Russian artists of the School of Paris' held in 1960 was a reminder of the Montparnasse youth.

Marc Chagall never stayed at his Hills estate near Vance for too long and often visited Paris. This city also dominates the colourful paintings dedicated to Vitebsk. Stained-glass windows of his work can be seen in many cathedrals

around Europe. Musée National Message Biblique Marc Chagall was founded in Nice; it contains Chagall's works only. In 1964 he created a stained glass 'Peace' in the UNO building in New York and painted the plafond at the Grand Opera in Paris. In 1973 Chagall came to the exhibition of his works at Tretyakov gallery in Moscow. Perhaps, this trip to the Soviet Union when he also visited Leningrad was one of the most important events in his life. Chagall was tired; this was the reason why he refused to go to Vitebsk. With the heart of an old man he could not bear to return to his hometown. Marc Chagall died on March, 28, 1985 at the age of 97. He was one of the last witnesses and participants of the great epoch of the School of Paris.

Back then no one could imagine that these natives of Belarusian towns would create a new phenomenon in art — the School of Paris. Though, without their innate melancholy, lyricism, nostalgia, and poetry, the emergent in Paris Cubism, Fauvism and other Modernism directions could remain the other experiments which were many in the early 20th century. The newcomers from Eastern Europe added restraint and elegance, thick paints and unusual expression to this new stream of artistic work. Without even realizing it they saved art from routine academism, vulgarity and mush.

'Honey' brought to Parisian La Ruche from heather fields of Belarus always had a special flavour. The atmosphere of the French capital made it even more lasting.

Uladzimir Shchasny,
Chairman of National Commission of the Republic of Belarus for UNESCO, author of the book 'Artists of the School of Paris of Belarusian Origin'

Парыж – «прыстанак прыгожай і вольнай прастаты»

У кожнага дзве радзімы – яго ўласная і Францыя.
Томас Джэферсан

«Беларусы, вы так шмат і шчодра раздалі чалавецтву. Калі ж вы, нарэшце, пачнеце збіраць?» Гэта сказаў Леў Гумілёў, знакаміты гісторык і географ, стваральнік навукі пра чалавецтва і этнасы як біясацыяльныя катэгорыі, даследчык біяэнергетычнай дамінанты этнагенезу (пасіянарнасці).

За час свайго шматвяковага існавання беларуская зямля сапраўды нарадзіла сотні выдатных сыноў і дачок, якія ва ўсіх абласцях навукі і культуры прынеслі славу не толькі сваёй Бацькаўшчыне, але і іншым народам Зямлі. На жаль, многія з гэтых знакавых асоб па аб'ектыўных і суб'ектыўных прычынах як бы зніклі з культурнай беларускай прасторы і «прапісаліся» ў іншых краінах блізкага і далёкага замежжа.

І так здарылася, што менавіта Францыя стала найбольш прыцягальным месцам для многіх выхадцаў з Беларусі. У сілу гістарычных акалічнасцей яны апынуліся на берагах Сены, у «мастацкай галактыцы» Манпарнаса, каб знайсці тут не толькі прытулак для творчага адпачывання, але і здабыць другую Радзіму – зямлю, якая для большасці з іх стала і месцам спачыну.

Парыж – гэта, згодна Хэмінгуэю, «свята, якое заўсёды з табой». Рускі паэт У. Маякоўскі ў сярэдзіне 1920-х пісаў: «Жывапіс – самае распаўсюджанае, самае ўплывовае мастацтва Францыі… Кафэ і рэстараны скрозь абвешаны карцінамі. Што ні крок – крама-выстаўка. Велізарныя дамішчы – соты-атэлье. Францыя дала тысячы вядомых імёнаў»[1]. Сярод гэтых тысяч – і нашы землякі.

Прыйшоў, нарэшце, час вяртаць іх імёны ў кантэкст беларускай духоўнай гісторыі, таму што без гэтага немагчыма аб'ектыўна асэнсаваць «таямніцу» еўрапейскай выяўленчай культуры першай паловы XX ст., карані якой знаходзяцца і ў беларускай зямлі.

Марк Шагал, Хаім Суцін, Восіп Цадкін, Міхаіл Кікоін, Пінхус Крэмень, Якаў Балглей, Яўген Зак, Роберт Генін, Восіп Любіч, Сэм Царфін, Надзея Хадасевіч-Лежэ – вось тыя, чые творы прадстаўлены ў калекцыі Белгазпрамбанка. Акцыя, праведзеная банкам, унікальная. Напэўна, упершыню ў сучаснай гісторыі беларускага выяўленчага мастацтва зроблена спроба вызначыць сапраўднае месца і ролю групы мастакоў Парыжскай школы – выхадцаў з Беларусі – у кантэксце культурных сувязяў Францыі і нашай краіны. Вядома, не ўсе ўраджэнцы этнічнай тэрыторыі Беларусі, прадстаўнікі Парыжскай школы, трапілі ў сённяшнюю арбіту нашых нацыянальна-мастацкіх інтарэсаў. Спадзяёмся, што ў недалёкай будучыні мы сустрэнемся і з віцяблянінам Оскарам Мешчанінавым, і выхадцамі з Гродзенскай губерні Аляксандрай Экстэр, Жакам Ліпшыцам, Ізраілем Левіным, і з магілёўчанінам Якавам Мілкіным, і з іншымі «парушальнікамі спакою» ў мастацтве, жыццё і творчасць якіх звязалі Францыя і блаславёны Парыж – «прыстанак прыгожай і вольнай прастаты» (Г. Апалінэр).

Вось такі наш рэзерв – спадчына ўсіх выгнаннікаў з Беларусі, да твораў якіх мы захоўвалі заўсёды падпольны піетэт і неспатольную цікаўнасць. Прыйшоў урэшце час не толькі дазволенай цікавасці да іх, але і разумення таго, што яны наш патэнцыял, час рэабілітацыі нашага сораму за пражытыя тупік і вызначэння апорных кропак перад працягам спыненага шляху. Прыйшла пара ўразумець рэальны іх лік і адкрыць для сябе з'яву цэласнай беларускай мастацкай школы звонку, насуперак геаграфічнай раз'яднанасці майстроў і стракатасці іх індывідуальных почыркаў. І тады мы не будзем так часта ўспамінаць сумнагеніяльную сентэнцыю: «In patria natus non est propheta vocatus» («Няма прарока ў сваёй айчыне»).

І калі імёны Шагала і Суціна ў нас, у Беларусі, сёння на слыху ў тых, хто цікавіцца жывапісам, то астатніх мастакоў ведаюць толькі спецыялісты. Карэнную беларуску Надзю Хадасевіч-Лежэ таксама памятаюць (у канцы 1960-х гг. я суправаджаў яе ў паездках па Мінску і ў Зембін). У экспазіцыі прадстаўлены некалькі графічных адбіткаў – аўтарскіх паўтораў супрэматысцкіх работ мяжы 1920-х гг. з фондаў Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь – перыяду яе вучобы ў Дзяржаўных вышэйшых мастацкіх майстэрнях г. Смаленска. У 1968 г. падчас чарговага прыезду ў Мінск Надзея Хадасевіч-Лежэ падарыла свае шоўкаграфічныя работы тагачаснаму дырэктару музея і сваёй сяброўцы Алене Васільеўне Аладавай (1907–1986), якая, незадоўга да сыходу на пенсію, перадала іх роднаму музею. Ва ўсіх супрэматычных кампазіцыях Надзея Хадасевіч брала прыклад з Казіміра Малевіча і свайго непасрэднага настаўніка Уладзіслава Стржэміньскага, адчуваючы яўную схільнасць, калі скарыстацца катэгорыямі акадэмічнай эстэтыкі, да «эфектна-маляўнічых» прыёмаў «геаметрызму». Але ўжо ў Францыі яна адмовілася ад сваіх ранніх эксперыментаў і пачала

[1] *Маяковский В. В. Париж (записки Людогуся) // Известия ВЦИК. М., 1922. 24 дек.*

працаваць у манументальным і станковым мастацтве ў рэчышчы «новага жывапісу» Ф. Лежэ, апяваючы жыццё, працу, сонца і людзей, якіх яна любіла і паважала.

З паняццем «Парыжская школа» ў ХХ ст. звязана ўяўленне пра незвычайна складаны, багаты, многааблічны мастацкі свет, які адлюстраваў надзеі і драмы, сумненні і пераканаую мэтанакіраванасць, супярэчнасці і яснае, спакойнае веданне жыцця.

Феномен так званай «Парыжскай школы» дзіўны, неадназначны і загадкавы. Нават гады яе існавання дагэтуль выклікаюць спрэчкі. Адны называюць 1905 – канец 1920-х гг. (асабіста я прытрымліваюся гэтай версіі); іншыя лічаць, што гэта ўсе 1930-я гг., аж да пачатку Другой сусветнай вайны; а трэція наогул уключаюць у прастору Парыжскай школы ўсіх французаў-эмігрантаў, якія пасля 1945 г. апынуліся ў ЗША і супрацьстаялі так званай «Нью-Ёркскай школе». Але гэтая версія – па-за ўсякай крытыкі. Ясна адно: усе даты ўмоўныя, як і ўмоўны склад прадстаўнікоў Парыжскай школы. Хоць больш-менш дакладна можна вылучыць «эмігрантаў-парыжан», для якіх Манпарнас 10–20-х гг. ХХ ст., як, зрэшты, і ўся інтэлектуальная Францыя, стаў сапраўды «і храмам, і майстэрняй», і другім родным домам. Сваё ўзыходжанне на Алімп пачыналі тут і нашы героі, і іх сябры-супернікі – Амедэа Мадыльяні, Дыега Рывера, Цугухару (Леонар) Фужыта, Аляксандр Архіпенка, Канстанцін Бранкузі, Жуль Паскен, Хана Арлова, Марыя Верабʼёва-Сцябельская (Марэўна), Маісей Кіслінг, Кес ван Данген, Хуан Грыс, Артыс дэ Саратэ... Зразумела, у розны час жылі ці часта прыходзілі сюды і французы: Пʼер Банар, нармандзец Фернан Лежэ, які жыў некаторы час у «Вуллі», Марыс Уламінк, Рабер Дэланэ з жонкай Соняй Церк, Андрэ Дэрэн, Марыс Дэні, Мары Ларансэн, Марыс Утрыло, паэты і крытыкі: ад Гіёма Апалінэра, Макса Жакоба, Блеза Сандрара да Жана Както, Альфрэда Жары, Андрэ Сальмона і амерыканкі Гертруды Стайн. Адным словам, сапраўдны інтэлектуальны «вулей», дзе «пчолы»-мастакі працавалі і адпачывалі ў маленькіх вузкіх майстэрнях, падобных на пчаліныя соты.

Натуральна, што цэнтрам гэтага манпарнаскага братэрства быў так званы «Вулей» («La Ruche») – легендарны інтэрнацыянальны інтэрнат для маладых мастакоў-эмігрантаў з майстэрнямі ў доме пад шпілем ратонды. «Вулей» – гэта «віла Медычы для беднякоў» у пасажы Данцыг – у 1910-я гг. стаў прыкладна тым жа мастацкім аазісам, якім да яго на пачатку стагоддзя быў на Манмартры састарэлы дом Бата-Лавуар, «прыстанак» маладога Пабла Пікаса, адкуль ён пачынаў свой асляпляльны шлях па лесвіцы, якая вядзе ўверх. Успамінаючы мастацкі Парыж 1910-х гг., французскі літаратар і тэатральны дзеяч Жан Както пісаў: «У Парыжы заўсёды ёсць кварталы, якія пражываюць сваю зорную гадзіну... калісьці гэта быў Манмартр, а ў наш час (цяпер яго называюць гераічным) была чарга Манпарнаса»[1]. Далей Както адзначыў, што жыхары Манпарнаса (а сярод іх – большасць нашых землякоў) здзейснілі тады «сапраўдную рэвалюцыю ў мастацтве, у літаратуры, у жывапісе, у скульптуры»[2].

А цяпер коратка пройдземся па творчых біяграфіях нашых герояў, творы якіх беларусы ўпершыню ўбачаць на выстаўцы ў Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь.

Роберт Генін нарадзіўся ў в. Высокае Клімавіцкага павета Магілёўскай губерні. Першапачатковую мастацкую адукацыю атрымаў у Вільна, у Малявальнай школе акадэміка І. Трутнева, у той самай, дзе дзесяццю гадамі пазней вучылася «цудоўная тройка» – Х. Суцін, М. Кікоін, П. Крэмень, а потым, як і яго зямляк Восіп Любіч, – у Адэскім мастацкім вучылішчы. Наогул, Генін па сваёй прыродзе быў нястомны падарожнік і авантурыст у добрым сэнсе гэтага слова. Ён мог лёгка выбрацца ў Егіпет, каб імгненна апынуцца ў Германіі, дзе яго чакалі заказы на выкананне літаграфаваных альбомаў «Фігуратыўныя кампазіцыі» і «Жанчына. Стаўленне жанчыны да вайны», на выданне «Кнігі эскізаў» з 85 малюнкамі і праца над цыклам «З берлінскіх прытонаў». Ён захапляўся пошукамі калег з абʼяднанняў «Сіні коннік» і Мюнхенскі Сецэсіён, з ахвотай браўся за станковы і манументальны (пад уплывам Пюві дэ Шавана) жывапіс, эксперыментаваў у самых розных графічных тэхніках і матэрыялах. У канцы 1920-х, магчыма, пад уплывам «таіцянца» Поля Гагена (Гаген зрабіў некалькі паездак на востраў Таіці, меў жонку-таіцянку), здзейсніў марш-кідок на астравы Балі і Ява. З пункту гледжання творчасці паездка атрымалася вельмі ўдалай. Але на выстаўцы прадстаўлены больш раннія творы 10–20-х гг. ХХ ст., у тым ліку жывапісныя палотны «Зялёная царква ў Красавічах», «Ля крыніцы», «Жанчына плача», «Балалаечнік» і інш., а таксама ранні графічны «Аўтапартрэт» 1908 г.

Нямецкі мастацтвазнаўца і археолаг Вальтэр Рыцлер пісаў: «У сваім светапоглядзе Генін – вучань вялікіх французскіх імпрэсіяністаў, і гэта не толькі знешняе падабенства, што радніць некаторыя з яго лістоў з творамі Сезана. Магчыма, Генін першы, каму ўдалося зрабіць крок ад чыста жывапіснага бачання свету да яго абʼёмнага

---

[1] *Зингерман Б. И. Парижская школа. Пикассо. Модильяни. Сутин. Шагал. Э., 1993. С. 94.*
[2] *Тамсама.*

Надзя Лежэ наведвае Дзяржаўны мастацкі музей БССР. 1967

Надя Леже посещает Государственный художественный музей БССР. 1967

Дорогая Елена Васильевна
Получила Ваше письмо и список
картин. которые правильны, картины
они не дали, но я вам привезу, картинки
есть. хорошо что все картины уже у меня
боюсь что есть теперь у Вас 2 экземпляра
нескольких картин, но надо их послать в
другие музеи. Я хочу чтобы был хороший музей
в моей деревне Земблине и надо сделать музей в
Смоленске везде. Я там училась у
меня много есть
картин и думаю
их привезти скоро
все они большого
размера и
редкие издательство.
Я Вас прошу заняться
музеем в Земблине
дать им объяснения
каждой картины
надо им помочь.
Они везде ничего не понимают
у Вас в Минске должна быть
выставка всегда картин
репродукции мировой славы
это очень помогает
молодым художникам
и вообще художникам вам
и мне очень важно иногда
посмотреть

Nadia Léger
Georges Bauquier
vous présentent leurs meilleurs vœux
pour la Nouvelle Année

Musée National Fernand Léger, Biot

Ліст Надзі Лежэ дырэктару Дзяржаўнага мастацкага музея БССР А. В. Аладавай

Письмо Нади Леже директору Государственного художественного музея БССР Е. В. Аладовой

сінтэзу, досыць трываламу, каб увекавечыць свет на паверхні сцен»[1]. Менавіта так.

У 1930-я гг. прайшлі два перыяды шчаслівага жыцця Геніна ў Парыжы і Нью-Ёрку, але пасля 1937 г. ў жыцці адзінокага мастака пачаўся новы, савецкі, далёка не вельмі шчаслівы этап, які скончыўся ў ваенным 1941 г. трагедыяй – самагубствам у Маскве…

У экспазіцыі прадстаўлена больш за 20 работ таленавітага і вельмі арыгінальнага жывапісца Файбіша-Шрагі Царфіна, на жаль, яшчэ малавядомага ў Беларусі майстра. У асноўным гэта пейзажныя матывы і некалькі нацюрмортаў 1950 г. і «Пейзаж з чалавекам», напісаны ў 1940 г. Ён – прадстаўнік «позняй» Парыжскай школы. У 1930-я гг., ужо будучы грамадзянінам Францыі, Царфін шмат працаваў не толькі ў жывапісе, але і ў прыкладной творчасці. Аднак Суцін, убачыўшы аднойчы яго пейзажы і нацюрморты, параіў яму кінуць прыкладное мастацтва і цалкам аддацца свайму сапраўднаму прызванню – жывапісу. Царфін прыслухаўся да парады свайго земляка, і з тых часоў жывапіс стаў для яго да канца жыцця адзінай любоўю і радасцю. Але ж большасць работ Царфіна таго перыяду зніклі ў парыжскай кватэры падчас Другой сусветнай вайны, пакуль мастак быў вымушаны часова жыць з сям'ёй у дэпартаменце Эндру (камуна Брыве) і Ліёне. У гэтыя гады Царфін хаваўся ад нацыстаў у наваколлі Грэнобля, аднак і тут не пакідаў творчасці ні на дзень. Пісаў у асноўным гуашшу, акварэллю і алеем. Работы не заставаліся незаўважанымі. Так, у артыкуле, апублікаваным у газеце «Le Temps» 11 ліпеня 1942 г., нейкі мастацтвазнаўца-ананім (на думку яго дачкі Ліліян Дзюлак-Царфін, гэта П'ер Андрэ-Фарсі) пісаў, што Царфін пейзажы, кветкі і людзей на палотнах пераўвасобіў з дапамогай «лірычнага парыву, які, здаецца, выключае іх з прыроды, каб перамясціць у свет выдумкі, часта суровы і жорсткі. У гэтым свеце контуры прадметаў ператвараюцца ў вар'яцкія арабескі, а фарбы становяцца знакамі нейкай матэрыі, якая ўзнікла ў выніку тонкага і ўмелага алхімічнага сінтэзу». Адразу ж пасля вайны Царфін вярнуўся ў Іль-дэ-Франс і пасяліўся ў Рані-су-Буа, пад Парыжам, дзе пражыў да канца жыцця. Пачаўся новы перыяд яго творчасці. Павінен заўважыць, што познія, пасляваенныя, работы Царфіна цалкам пазбаўлены «суровага і жорсткага» настрою, «вар'яцкіх арабесак», пра якія пісаў рэцэнзент, і набылі насычаныя колеры, ціхамірны спакой, яснасць і адчуванне каштоўнасці кожнага імгнення быцця. Маючы даволі замкнёны характар, Царфін да 1950-х гг. не імкнуўся да «агучвання» сваёй творчасці ў шырокіх сродках масавай інфармацыі. Ён проста працаваў, таму што не працаваць – не мог. У яго і ў думках не было стварыць сабе якую-небудзь рэнту, на якую можна было б жыць нябедна і доўга. Царфін ведаў свой сапраўдны маштаб, і калі яго і было ў чым папракаць, дык гэта ў залішняй і нічым не апраўданай сціпласці. Аднак ужо з канца 1950 г. яго імя становіцца вельмі папулярным сярод крытыкаў-мастацтвазнаўцаў, журналістаў і французскіх, амерыканскіх, канадскіх галерэйшчыкаў. Яго выстаўкі праходзяць у многіх гарадах Францыі, работы добра купляюцца.
У 2000-я гг. творчасцю Царфіна зацікавілася эксперт па Парыжскай школе Надзін Незавер, якая садзейнічала продажу яго палотнаў грамадскім арганізацыям і прыватным асобам. Менавіта дзякуючы гэтай нястомнай жанчыне мы маем сёння больш за 20 твораў Царфіна, выкананых алеем, акварэллю і гуашшу. У экспазіцыі прадстаўлены даволі шырокі спектр тэм і матываў гэтага часу: саборы, алеі, паркі і ружовыя дахі Парыжа, набярэжная Сены, скалісты востраў Мон-Сен-Мішэль (гара Архангела Міхаіла) на паўночна-заходнім узбярэжжы Францыі, нармандская гавань у Анфлёры, дрэвы ля падножжа Гран-Моль, вадаспады ў лесе, дрэвы на схіле Севенскай грады, знакамітая вежа замка-крэпасці XI ст. у мястэчку Брысак, шматлікія кветкавыя нацюрморты… Усе гэтыя і іншыя карціны з'яўляюцца вынікам нястомнай працы мастака на пленэры ў Нармандыі, наваколлі Парыжа, даліне ракі Лез, на ўзбярэжжы Міжземнага мора, на зямлі муніцыпалітэта Рані-су-Буа – апошняга прытулку мастака.

Яўген Зак прадстаўлены ў экспазіцыі нацюрмортам «Букет кветак» (1906). Хоць гэты жанр у прынцыпе не ўласцівы майстру, аднак і ён характарызуе Зака як яркага прадстаўніка неакласіцызму, далікатнага лірыка і самабытнага жывапісца, які ў маладосці прайшоў розныя мастацкія школы – ад парыжскай кансерватыўнай Школы вытанчаных мастацтваў і Акадэміі Філіпа Каларосі да Акадэміі Антона Ажбэ ў Мюнхене. З гэтай школы Зак вынес галоўны дэвіз свайго добрага і спагадлівага настаўніка: «Працаваць як мага больш!» – і яго геніяльны «прынцып шара»: «Усё, што бліжэй да вас, – святлейшае; усё, што далей ад вас, – цямнейшае; што бліжэй да крыніцы святла – таксама святлейшае; што далей ад яе – цямнейшае»[2]. Здаецца, усё проста, як кола арбы. Але гэтая прастата – пачатак для ўласнай працы ў жывапісе: не змешваць фарбы на палітры, а накладваць іх паасобна на палатно. Сістэма, блізкая да імпрэсіянізму, асновы якой прайшлі амаль усе «руска-беларускія парыжане». Еўрапейская слава і прызнанне Зака як вялікага

[1] *Родионов А. Художник Роберт Генин 1884–1941. Творчество и судьба // Бюллетень Музея Марка Шагала. Витебск, 2011. С. 142.*

[2] *Варваровская Роза. Частная школа рисования Ажбе в Мюнхене // Арт-город. Санкт-Петербург, 2005, II (9).*

мастака ішлі за ім па пятах, як, зрэшты, і матэрыяльны дастатак. Але ўволю нацешыцца ўсім гэтым яму не давялося. Не дажыўшы да 42 гадоў, ён памёр ад інфаркту.

Адной маляўнічай работай «Партрэт дзіцяці» прадстаўлены і Якаў Балглей, радзімай якога быў г. Брэст-Літоўск Гродзенскай губерні. Пачынаў займацца медыцынай, але жывапіс аказаўся ў сто разоў мацнейшы. У Адэскім мастацкім вучылішчы паспрабаваў стаць архітэктарам і фатографам, але – зноў жа – яго вялікасць жывапіс! А далей – Парыж, «Вулей», вучоба ў Школе дэкаратыўнага мастацтва, сяброўства з прадстаўнікамі найноўшага мастацтва, выстаўкі, слава і папулярнасць. І ў 43 гады – інфаркт і магіла на могілках Пэр-Лашэз. Па адной рабоце Балглея гледачу, вядома, цяжка судзіць аб пластычных канцэпцыях мастака, але, ведаючы яго іншыя маляўнічыя творы канца 1920-х гг., напрыклад, востравыразны двайны партрэт «Пара» (нешта ў ім ёсць абуральна суцінскае), драматычны, унутрана засяроджаны «Аўтапартрэт» (у чорным, на глыбокім сінім фоне) або цудоўны жаночы партрэт 1923 г. (у сінім, на шэрым фоне), можна сказаць, што гэта быў мастак-філосаф магутнага патэнцыялу, выдатны каларыст і псіхолаг. І – цудоўны гравёр і ілюстратар. Дарэчы, у 1974 г. – да 40-годдзя з дня смерці майстра – мэрыя 1-га раёна Парыжа арганізавала памятную выстаўку пад назвай «Балглей, або Пераадолены апакаліпсіс». Ці пераадолены?

Марк Шагал – нястомны шукальнік новага, які ніколі не задавальняўся знойдзеным і дасягнутым, абнадзейваў і бянтэжыў душы. У мастацтве Шагала ёсць мноства пошукаў, і не ўсе гэтыя пошукі былі бясспрэчныя, усім даступныя, усімі прымальныя. У яго ёсць так многа выдатных знаходак і адкрыццяў, так многа сапраўдных вяршыняў мастацтва XX ст., роўных вяршыням, якія дасягнуты найвялікшымі майстрамі мінулых стагоддзяў, што адных гэтых безумоўных вяршыняў дастаткова для глыбокай павагі і захаплення сучаснікаў і нашчадкаў.

Дзякуючы Белгазпрамбанку мінчане, усе беларусы атрымалі такі падарунак – карціну «Закаханыя», створаную Шагалам незадоўга да скону. Па сутнасці, «Закаханыя» – вечная тэма майстра. Адзіная фарба, якую асабліва любіў мастак, – гэта, вобразна кажучы, фарба кахання. Менавіта таму кожная яго работа, няхай гэта жывапіс, акварэль, гуаш або гравюра, свеціцца каханнем: асляпляльным і сумным, шчаслівым і настальгічным, каханнем-надзеяй і каханнем-успамінам. Прыгадаем творы Шагала розных гадоў, у якіх натхнёна апяваецца Каханне: раннія – «Мая нявеста ў чорных пальчатках» і «Нявеста з веерам» і больш позния, аж да фіналу жыцця мастака, – «Дзень нараджэння», «Над горадам», «Палюбоўнікі ў шэрым», «Зялёная Эйфелева вежа», «Чырвоны певень», «Вечар ля акна», «Вялікае сонца», «Песня песняў», «Стол перад вёскай», «Неба Парыжа», «Чароўная флейта». Сярод іншых шасці работ, прадстаўленых у экспазіцыі, – тры літаграфскія і афортныя кампазіцыі на біблейскія тэмы, «Аўтапартрэт», лісты «Цішыня» і «Акрабатка на кані».

З'явілася ў Беларусі і карціна Хаіма Суціна: да гэтага на Радзіме не было наогул ніводнай яго работы, нават малюнка. Суціна завуць і экспрэсіяністам, і абстрактным імпрэсіяністам, і суперрэалістам, і футурыстам, «касандрай» будучага апакаліпсіса. А ён быў проста вялікім мастаком, непаўторным у сваёй індывідуальнасці. У сілу свайго прыроднага таленту і жыццёвага вопыту ён расказваў пра жорсткі трагізм XX ст., пра няпростыя духоўныя чалавечыя перажыванні, і нават у экспрэсіўных пастозных пейзажах адчувалася яго зраненая, вечна ўтрапёная душа. У адрозненне ад Шагала, Суцін, як і яго землякі М. Кікоін і П. Крэмень, не паэтызаваў ні мінулае, ні радзіму. У яго мастацтве не варта шукаць настальгію. Хоць, разглядаючы пейзажную карціну «Вялікія лугі ў Шартры» з калекцыі Белгазпрамбанка, напісаную ў пачатку 1930-х, можна выказаць здагадку, што праз вобраз наваколля Шартра мастак мог успамінаць і вялікія лугі вакол роднага мястэчка Смілавічы, пра якое, дарэчы кажучы, шмат распавядаў сваёй сяброўцы, мастачцы Марэўне. Магчыма, бачачы перад сабой буйную стыхію французскага пейзажу, ён проста выказаў свае паўзабытыя дзіцячыя эмоцыі. Энергія мазка, вуглаватыя контуры дрэў, сіла колеру пры выразнай прасторавай схеме малюнка – усё гэта выклікае настойлівую аналогію з аркестравай музычнай аранжыроўкай. У адной з апошніх работ Суціна «Вяртанне са школы пасля навальніцы» лёгка пазнаць беларускі пейзаж. Прынамсі, мне так здаецца. Зрэшты, ён заўсёды пісаў тое, што не толькі непасрэдна бачыў, але і што было ў яго памяці, у яго падсвядомасці, пісаў, што адчуваў. Апошняе было галоўным…

Пятнаццаць маляўнічых работ прадстаўляюць творчасць Пінхуса Крэменя. Беларусы таксама ўпершыню адкрываюць для сябе гэтага выдатнага мастака, ураджэнца мястэчка Жалудок Гродзенскай губерні (цяпер – Гродзенская вобласць). Амаль усе работы выкананы ў 1950 г., акрамя ранніх: «Мужчынскі партрэт», а таксама «Нацюрморт», «Від Парыжа» 1930 г. і «Жанчына сядзіць» 1940 г. Але нават і па гэтых палотнах можна выразна акрэсліць кола вобразаў і тэм, найбольш характэрных для творчасці такога цікавага жывапісца с «ціхмяным голасам», як адзначыў крытык і літаратар Вальдэмар Жорж. Марэўна пісала ў сваіх

Адкрыццё выстаўкі М. Шагала
ў Нацыянальным мастацкім музеі
Рэспублікі Беларусь.
Мэрыет Меер-Грабер — унучка Шагала *(справа)*
і перакладчык Ірына Стальная *(злева)*. 2004

Открытие выставки М. Шагала
в Национальном художественном музее
Республики Беларусь.
Мэриет Мейер-Грабер — внучка Шагала *(справа)*
и переводчик Ирина Стальная *(слева)*. 2004

Дом-музей М. Шагала
на вуліцы Пакроўскай у Віцебску. 2010

Дом-музей М. Шагала
на улице Покровской в Витебске. 2010

Скульптура В. Магучага
«Віцебская мелодыя
на французскай скрыпцы» (1997)
у двары Дома-музея М. Шагала

Скульптура В. Могучего
«Витебская мелодия
на французской скрипке» (1997)
во дворе Дома-музея М. Шагала

мемуарах: «Самым прыемным з траіх (Крэмень, Суцін, Кікоін. – *Б. К.*) быў Пінхус Крэмень – спакойны, жыццярадасны, чулы і добры. Ён асвоіў экспрэсіянісцкую манеру яшчэ ў школе ў Вільна і на працягу многіх гадоў парыжскага жыцця аказваў моцны ўплыў на Суціна, які гатовы быў знішчаць усё, што крытыкаваў Крэмень. З часам гэты ўплыў аслабеў, і сяброўства паміж імі сышло на нішто, верагодна, з-за першапачатковай несумяшчальнасці тэмпераментаў. Як шкада, што двух такіх таленавітых мастакоў, як Кікоін і Крэмень, засланіў геній іх суайчынніка. Радасная палітра Кікоіна і яго дзіўная экспрэсіўная манера, якая дала свету столькі цудоўных партрэтаў, аголеных фігур, пейзажаў і нацюрмортаў, і своеасаблівая, асляпляльная яркасць фарбаў, унікальная духоўнасць і дабрыня Крэменя, несумненна, заслугоўваюць большага прызнання аматараў мастацтва, якія, калі і чулі пра іх наогул, лічаць іх “Суцінымі для беднякоў”»[1]. Усё гэта было сказана даўно, але і сёння гэтыя словы мемуарысткі ніколькі не ўстарэлі. Сапраўды, што мы, беларусы, ведаем пра Крэменя і Кікоіна? Практычна нічога. Вось і прыйшла пара пазнаёміцца з арыгіналамі карцін гэтых майстроў.

Пінхус Крэмень – выдатны «жывапісны лірык», тонкі і пранікнёны паэт прыроды, яркі каларыст, майстар «адушаўляць» прадметы колерам. Пазначаючы паняцце «жывапісная лірыка», я адразу ўспамінаю сучаснікаў Крэменя – Уламінка, Утрыло, пейзажыстаў-фавістаў і яго духоўных бацькоў Пісаро, Курбэ, Сезана, Ван Гога – і па звычцы акрэсліваю круг праблем: месца маленькага чалавека ў светабудове і прыродзе, шляхі і межы пазнання, адмысловая, амаль містычная роля прадметаў у інтэр’еры чалавечага жыцця. У французскім жывапісе Парыжскай школы Крэмень, магчыма, часцей за ўсіх звяртаўся да гэтых вечных тэм, але сам ніколі не прэтэндаваў на «касмічную» значнасць сваіх сціплых твораў.

У экспазіцыі прадстаўлены палотны Кікоіна – «Букет кветак» (1920) і «Пейзаж» (1930). Спашлюся зноў на мемуары Марэўны: «Кікоін, я запомніла, вечна ўсміхаўся або смяяўся, быў такім жа нястрымным, як і яго чароўныя творы, на якія, як мне здаецца, у значнай меры паўплываў Ван Гог, але ў якіх няма пакуты душы і напружанай дэфармацыі формаў, якія надаюць сілу і выключнасць работам Суціна»[2]. Напэўна, гэта так. Прадстаўленыя палотны Кікоіна па сваёй вострвыразнай каляровай дынаміцы, пабудаванай на свабоднай гульні святлаценю і яркасці фарбаў, выклікаюць незвычайную экспрэсію і свежасць пачуццяў. Ён сапраўды быў мастаком лірычнага складу, які цаніў у рэальным жыцці спакой, сардэчнасць, добрае святло простага чалавечага быцця, і гэта яго бачанне навакольнага свету было падобнае шагалаўскаму. «Кікоін заслугоўвае быць узведзеным у ранг прынцаў жывапісу», – справядліва пісаў В. Жорж.

Восіп Цадкін, ураджэнец Віцебска і вучань Юрыя Пэна, быў не толькі выдатным скульптарам, аўтарам сотняў скульптур, у тым ліку дзіўнага «музычнага» цыкла «Арфей», славутых помнікаў у Ротэрдаме «Разбураны горад» і Ван Гогу – недалёка ад могілак, дзе ён пахаваны. У спадчыне гэтага выдатнага рэфарматара кубізму – некалькі тысяч малюнкаў і гравюр. Яго творчасць, скульптурная і графічная, увабрала ў сябе адданую любоў да чалавека, прыроды, антычнай і біблейскай міфалогіі, музыкі і паэзіі. У экспазіцыю ўключаны тры яго творы розных перыядаў жыцця: дзве гуашы – «Возера» (1925) і «Амерыканскі пейзаж» (1944), а таксама літаграфія «Бойка з драконам Геспярыд» з альбома «Подзвігі Геракла» (1960). У гэтых работах Цадкіна-кубіста перамог паэт, яго лірыка пейзажу і кліч антычнасці запатрабавалі жывога руху душы, дынамікі і экспрэсіі, якія звычайна супрацьпаказаны пурытанскай прыродзе кубізму.

Восіп Любіч, ураджэнец горада Гродна, першапачатковую прафесійную адукацыю атрымаў у Адэскім мастацкім вучылішчы. У 23-гадовым узросце ён апынуўся ў Берліне, а затым перасяліўся на вольныя берагі Сены. Кола яго мастакоўскіх жанравых інтарэсаў даволі шырокае: фігуратыўныя карціны, пейзажы, партрэты, нацюрморты. У сапраўднай калекцыі В. Любіча прадстаўлена каля 30 твораў, якія выкананы ў 20–40-я гг. XX ст. рознымі тэхнікамі і матэрыяламі: алеем, гуашшу, пастэллю, вугалем, літаграфіяй, афортам, акватынтай. Яго жывапіс – гэта шырокія мазкі, часам мяккія, экспрэсіўныя, размытыя па сілуэце, часам плаўныя, выразныя, музычныя – у залежнасці ад «настрою» пейзажнага матыву або мадэлі, якая пазіруе. Яны, гэтыя мадэлі, – вельмі прывабныя па эмацыянальна-паэтычным настроі: «Мужчына выгульвае сабаку», «Танцоўшчыца з тамбурынам» або «Стары сядзіць», гэтак жа як поўныя зачаравання маляўнічыя пейзажы «Сена ў Парыжы» і «Пейзаж з чырвоным дахам», на якіх – стары добры Парыж. Вугальныя эскізы фрагментаў з жыцця людзей «музычна-тэатральнага» свету – арлекінаў, флейтыстаў, гітарыстаў, ню – і фрагментаў гарадской прыроды, некалькі афортаў і літаграфій – усё гэта ён, Восіп Любіч. І нягледзячы на ўяўную разнастайнасць набытай калекцыі, нейкую выпадковасць выбару – і па датах, і па жанрах, і па выкананні – твораў Любіча, усё ж першае ўражанне аб гэтым таленавітым мастаку, у Беларусі практычна

---

[1] *Маревна (Мария Воробьева-Стебельская). Моя жизнь с художниками «Улья». М., Искусство – XXI век. 2004. С. 31.*
[2] *Тамсама.*

невядомым, застаецца яркае, хоць і з непрытоеным шкадаваннем: чаму ж мы не ведалі яго раней?

Прайшло больш за стагоддзе з таго часу, калі маладыя ўраджэнцы Беларусі ўпершыню «атакавалі» Парыж, з неймавернымі намаганнямі адольваючы важны грамадскі кансерватызм, уласныя творчыя няўдачы, голад, галечу, хваробы, незаслужаныя крыўды, асабістыя трагедыі, заявілі пра сябе ў поўны голас і сталі раўнапраўнымі творцамі разам з карэннымі французамі-«абарыгенамі». У Парыжскую школу была ўкладзена вялікая доля і іх уласнай эстэтыкі, і касмапалітызму, пазбаўленага французскай спецыфікі, і асабліва нацыянальных адценняў. Так, усе мастакі розныя, часам супрацьлеглыя па чалавечых, псіхафізічных, стылявых, вобразна-пластычных і іншых параметрах. Але іх аб'ядноўвае галоўнае: непадкупная сумленнасць, глыбокая праўдзівасць, інтэрнацыянальнае пачуццё локця, барацьба за творчае выжыванне ва ўмовах няпростага парыжскага быцця, імкненне арганічна ўвайсці ў не заўсёды зразумелае жыццё і знайсці сваю планіду, свае вобразна-пластычныя формулы. Прычым яны не сталі «ракамі-пустэльнікамі», не ізаляваліся, а амаль усе ўдала ўпісаліся ў прастору французскага асяроддзя, прынялі яго вельмі тонкія духоўныя «коды», навучыліся размаўляць па-французску і паважаць сістэму іншага мыслення. Аднак, што вельмі важна, захавалі сваю творчую індывідуальнасць. І ў гэтым сэнсе іх роля – асаблівая, у той складанай, парадкам блытанай і стракатай карціне, якая ўвайшла ў гісторыю пад легендарнай назвай «Парыжская школа».

Барыс Крэпак,
мастацтвазнаўца, мастацкі крытык,
заслужаны дзеяч мастацтваў Рэспублікі Беларусь,
лаўрэат Нацыянальнай прэміі «За духоўнае адраджэнне»
і прэміі Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі

Париж – «прибежище прекрасной и свободной простоты»

У каждого две родины – его собственная и Франция.
Томас Джефферсон

«Белорусы, вы так много и щедро роздали человечеству. Когда же вы, наконец, начнете собирать?» Это сказал Лев Гумилев, выдающийся историк и географ, создатель учения о человечестве и этносах как биосоциальных категориях, исследователь биоэнергетической доминанты этногенеза («пассионарности»).

За время своего многовекового существования белорусская земля действительно родила сотни выдающихся сыновей и дочерей, которые во всех областях науки и культуры принесли славу не только своему Отечеству, но и другим народам земли. К сожалению, многие из этих знаковых личностей по объективным и субъективным причинам почти исчезли из культурного белорусского пространства, «прописавшись» в других странах близкого и далекого зарубежья.

И так случилось, что именно Франция стала наиболее притягательным местом для многих уроженцев Беларуси. В силу исторических обстоятельств они оказались на берегах Сены, в «художественной галактике» Монпарнаса, и нашли здесь не только приют для творческого отдохновения, но и обрели вторую Родину – землю, которая для большинства из них стала еще и местом упокоения.

Париж – это, по Хемингуэю, «праздник, который всегда с тобой». Русский поэт В. Маяковский в середине 1920-х писал: «Живопись – самое распространенное, самое влиятельное искусство Франции... Кафе и рестораны сплошь увешаны картинами. На каждом шагу – магазин-выставка. Огромные домища – соты-ателье. Франция дала тысячи известных имен»[1]. Среди этих тысяч – и наши земляки.

Пришло, наконец, время возвращать их имена в контекст белорусской духовной истории, ибо без этого невозможно объективно осмыслить «тайну» европейской изобразительной культуры первой половины XX в., корни которой находятся на белорусской земле.

Марк Шагал, Хаим Сутин, Осип Цадкин, Михаил Кикоин, Пинхус Кремень, Яков Балглей, Евгений Зак, Роберт Генин, Осип Любич, Сэм Царфин, Надя Ходасевич-Леже – это те, чьи произведения представлены в коллекции Белгазпромбанка. В этом смысле акция, проведенная банком, уникальна. Впервые в современной белорусской истории изобразительного искусства сделана попытка определить истинное место и роль группы художников Париж-

[1] *Маяковский В. В. Париж (записки Людогуся) // Известия ВЦИК. М., 1922. 24 дек.*

ской школы – выходцев из Беларуси – в контексте культурных связей Франции и нашей страны. Конечно, еще не все уроженцы этнической территории Беларуси, представители Парижской школы, попали в сегодняшнюю орбиту наших национально-художественных интересов. Надеемся, что в недалеком будущем мы встретимся и с витебчанином Оскаром Мещаниновым, и с уроженцами Гродненской губернии Александрой Экстер, Жаком Липшицем, Израилем Левиным, и с могилевчанином Яковом Милкиным, и с другими «возмутителями спокойствия» в искусстве, жизнь и творчество которых оказались связанными с Францией, с благословенным Парижем – «прибежищем прекрасной и свободной простоты» (Г. Аполлинер).

Вот такой наш резерв – наследие всех белорусских изгнанников, к произведениям которых мы сохраняли всегда подпольный пиетет и неутолимое любопытство. Пришло в конце концов время не только дозволенного интереса к ним, но и понимания того, что они наш потенциал, время реабилитации нашего стыда за пережитый тупик и определения опорных точек перед продолжением остановленного пути. Пришла пора уяснить реальное их число и открыть для себя явление целостной белорусской художественной школы извне, вопреки географической разобщенности мастеров и пестроте их индивидуальных почерков. И тогда мы не будем так часто вспоминать печально-гениальную сентенцию: «In patria natus non est propheta vocatus» («Нет пророка в своем отечестве»).

И если имена Шагала и Сутина в Беларуси сегодня на слуху у тех, кто интересуется живописью, то остальных художников знают только специалисты. Коренную белоруску Надю Ходасевич-Леже тоже помнят (в конце 1960-х гг. я сопровождал ее в поездках по Минску и в Зембин). В экспозиции представлено несколько графических оттисков – авторских повторений супрематистских работ рубежа 1920-х гг. из фондов Национального художественного музея Республики Беларусь – периода ее учебы в Государственных высших художественных мастерских г. Смоленска. В 1968 г. во время очередного приезда в Минск Надя Ходасевич-Леже подарила свои шелкографические работы тогдашнему директору музея и подруге Елене Васильевне Аладовой (1907–1986), которая, незадолго до ухода на пенсию, передала их родному музею. Во всех супрематических композициях Надя Ходасевич неотступно следовала примеру Казимира Малевича и своего непосредственного учителя Владислава Стржеминьского, питая явную склонность, если воспользоваться категориями академической эстетики, к «эффектно-живописным» приемам «геометризма». Но уже во Франции она отказалась от своих ранних экспериментов и стала работать в монументальном и станковом искусстве в русле «новой живописи» Ф. Леже, воспевая жизнь, труд, солнце и людей, которых она любила и уважала.

С понятием «Парижская школа» в ХХ в. связано представление о необычайно сложном, богатом, многоликом художественном мире, отразившем в себе надежды и драмы, сомнения и убежденную целеустремленность, противоречия и ясное, спокойное знание жизни.

Феномен так называемой «Парижской школы» странен, неоднозначен и загадочен. Даже годы ее существования до сих пор вызывают споры. Одни называют 1905 – конец 1920-х гг. (лично я придерживаюсь этой версии), другие считают, что это все 1930-е гг., вплоть до начала Второй мировой войны; а третьи вообще включают в пространство Парижской школы всех французов-эмигрантов, после 1945 г. оказавшихся в США и противостоявших так называемой «Нью-Йорской школе». Но эта версия – вне всякой критики. Ясно одно: все даты условны, как и условен состав представителей Парижской школы. Хотя более или менее точно можно выделить «эмигрантов-парижан», для которых Монпарнас 10–20-х гг. ХХ в., как, впрочем, и вся интеллектуальная Франция, стал поистине «и храмом, и мастерской», и родным домом. Свое восхождение на Олимп начинали здесь и наши герои, и их друзья-соперники – Амедео Модильяни, Диего Ривера, Тсугухару (Леонар) Фужита, Александр Архипенко, Константин Бранкузи, Жюль Паскен, Хана Орлова, Мария Воробьева-Стебельская (Маревна), Моисей Кислинг, Кес ван Донген, Хуан Грис, Ортис де Сарате… Разумеется, в разное время обитали или часто приходили сюда и французы: Пьер Боннар, живший некоторое время в «Улье» нормандец Фернан Леже, Морис Вламинк, Робер Делоне с женой Соней Терк, Андре Дерен, Морис Дени, Мари Лорансен, Морис Утрилло, поэты и критики: от Гийома Аполлинера, Макса Жакоба, Блеза Сандрара до Жана Кокто, Альфреда Жарри, Андре Сальмона и американки Гертруды Стайн. Словом, настоящий интеллектуальный «улей», где «пчелы»-художники работали и отдыхали в маленьких узких мастерских, похожих на пчелиные соты.

Естественно, что центром этого монпарнасского братства был так называемый «Улей» («La Ruche») – легендарное интернациональное общежитие для молодых художников-эмигрантов с мастерскими в доме под шпилем ротонды. «Улей» – эта «вилла Медичи для бедняков» в пассаже Данциг – в 1910-е гг. стала примерно тем же художественным оазисом, которым до него, в начале ХХ в., был на Монмартре ветхий дом Бато-Лавуар, «прибежище» молодого Пабло Пикассо, откуда он начинал свой ослепительный путь по лестнице, ведущей вверх. Вспоминая художественный Париж 1910-х гг.,

французский литератор и театральный деятель Жан Кокто писал: «В Париже всегда есть кварталы, которые проживают свой звездный час… когда-то это был Монмартр, а в наше время (теперь его зовут героическим) была очередь Монпарнаса»[1]. Далее Кокто отметил, что обитатели Монпарнаса (а среди них – большинство наших земляков), совершили тогда «настоящую революцию в искусстве, в литературе, в живописи, в скульптуре»[2].

А теперь пройдемся по творческим биографиям наших героев, произведения которых белорусы впервые увидят на выставке в Национальном художественном музее Республики Беларусь.

Роберт Генин, уроженец д. Высокое Климовичского уезда Могилевской губернии, получил первоначальное художественное образование в Вильне, в Рисовальной школе академика И.Трутнева, в той самой, где десятью годами позже училась «великолепная тройка» – Х. Сутин, М. Кикоин, П. Кремень, и потом, как и его земляк Осип Любич, – в Одесском художественном училище. Вообще говоря, Генин по своей природе был неутомимым путешественником и авантюристом в хорошем смысле этого слова. Он мог легко выбраться в Египет, чтобы мгновенно оказаться в Германии, где его ждали заказы на исполнение литографированных альбомов ««Фигуративные композиции»» и «Женщина. Отношение женщины к войне», на издание «Книги набросков» с 85 рисунками и работа над циклом «Из берлинских притонов». Он увлекался поисками коллег из объединений «Синий всадник» и Мюнхенский Сецессион, с охотой брался за станковую и монументальную (под влиянием любимого им Пюви де Шаванна) живопись, экспериментировал в самых разных графических техниках и материалах. В конце 1920-х, возможно, под влиянием «таитянца» Поля Гогена (Гоген совершил несколько поездок на остров Таити, имел жену-таитянку), совершил марш-бросок на острова Бали и Ява. С точки зрения творчества поездка оказалась весьма удачной. Но на выставке представлены более ранние работы 10–20-х гг. XX в., в том числе живописные полотна «Зеленая церковь в Красовичах», «У источника», «Плачущая женщина», «Балалаечник» и др., а также ранний графический «Автопортрет» 1908 г.

Немецкий искусствовед и археолог Вальтер Рицлер писал: «В своем мировоззрении Генин – ученик великих французских импрессионистов, и это не только внешнее подобие, что роднит некоторые из его листов с произведениями Сезанна. Возможно, Генин первый, кому удалось сделать шаг от чисто живописного видения мира к его объемному синтезу, достаточно прочному, чтобы увековечить мир на поверхности стен». Именно так[3].

1930-е гг. – это два периода счастливой жизни Генина в Париже и Нью-Йорке, а после 1937-го – новый, советский, далеко не очень счастливый этап в жизни одинокого художника, закончившийся в военном 1941 г. трагедией – самоубийством в Москве…

В экспозиции представлено более 20 работ талантливого и весьма оригинального живописца Файбиша-Шраги Царфина, к сожалению, еще малоизвестного в Беларуси мастера. В основном, это пейзажные мотивы и несколько натюрмортов 1950 г. и «Пейзаж с человеком», написанный в 1940 г. Он – представитель «поздней» Парижской школы. В 1930-е гг., уже будучи гражданином Франции, Царфин много работал не только в живописи, но и в прикладном творчестве. Однако Сутин, увидев однажды его пейзажи и натюрморты, посоветовал ему бросить прикладное искусство и полностью отдаться своему настоящему призванию – живописи. Царфин прислушался к совету своего земляка, и с тех пор живопись стала для него до конца жизни единственной любовью и отрадой. Но большинство работ Царфина того периода пропали в парижской квартире во время Второй мировой войны, когда художник вынужден был временно жить с семьей в департаменте Эндр (коммуна Бриве) и Лионе. В эти годы Царфин скрывался от нацистов в окрестностях Гренобля, но и здесь творчество не оставлял ни на день. Писал, в основном, гуашью, акварелью и маслом. Работы не оставались незамеченными. Так, в статье, опубликованной в газете «Le Temps» 11 июля 1942 г., некий искусствовед-аноним (по мнению его дочери Лилиан Дюлак-Царфин, это Пьер Андри-Фарси) писал, что на полотнах Царфина пейзажи, цветы и люди преображены «лирическим порывом, кажется, изымающим их из природы, чтобы переместить в мир вымысла, зачастую суровый и ожесточенный. В этом мире контуры предметов превращаются в безумные арабески, а краски становятся знаками некоей материи, возникшей в результате тонкого и искусного алхимического синтеза». Сразу же после войны Царфин вернулся в Иль-де-Франс и поселился в Рони-су-Буа, под Парижем, где прожил до конца жизни. Там и начался новый период его творчества. Должен заметить, что поздние, послевоенные, работы Царфина совершенно лишены «сурового и ожесточенного» настроения, «безумных арабесков», о которых писал рецензент, и приобрели насыщенные цвета, безмятежное спокойствие, ясность и ощущение ценности каждого мгновения бытия, не отягченного глобальными проблемами. Обладая довольно замкнутым характером, Царфин до 1950-х гг. не стремился к «озвучиванию»

---

[1] *Зингерман Б. И. Парижская школа. Пикассо. Модильяни. Сутин. Шагал. Э., 1993. С. 94.*
[2] *Там же.*
[3] *Родионов А. Художник Роберт Генин (1884–1941). Творчество и судьба // Бюллетень Музея Марка Шагала. Витебск, 2011. С. 142.*

своего творчества в широких средствах массовой информации. Он просто работал, потому что не работать – не мог. У него и в мыслях не было создать себе какую-либо ренту, на которую можно было бы жить безбедно и долго. Царфин знал свой действительный масштаб, и если его и было в чем упрекать, так это в совершенно излишней и ничем не оправданной скромности. Однако уже с конца 1950 г. его имя становится весьма популярным среди критиков-искусствоведов, журналистов и французских, американских, канадских галерейщиков. Его выставки проходят во многих городах Франции, работы хорошо покупаются. В 2000-е гг. творчеством Царфина заинтересовалась эксперт по Парижской школе Надин Незавер, содействовавшая продаже его полотен общественным организациям и частным лицам. Именно благодаря этой неутомимой женщине мы имеем сегодня более 20 произведений Царфина, выполненных маслом, акварелью и гуашью. В экспозиции представлен довольно широкий спектр тем и мотивов того времени: соборы, аллеи, парки и розовые крыши Парижа, набережная Сены, скалистый остров Мон-Сен-Мишель (гора Архангела Михаила) на северо-западном побережье Франции, нормандская гавань в Онфлёре, деревья у подножия Гран-Моль, водопады в лесу, деревья на склоне Севеннской гряды, знаменитая башня замка-крепости XI в. в местечке Бриссак, многочисленные цветочные натюрморты и многое другое. Все эти и другие картины являются итогом неустанной работы художника на пленэре в Нормандии, в окрестностях Парижа, Савойи и Монпелье – долине реки Лез, на побережье Средиземного моря; на земле муниципалитета Рони-су-Буа – последнего приюта художника.

Евгений Зак представлен в экспозиции натюрмортом «Букет цветов» (1906). Хотя этот жанр в принципе не свойствен мастеру, однако и он характеризует Зака как яркого представителя неоклассицизма, нежного лирика и самобытного живописца, который в молодости прошел различные художественные школы – от парижской консервативной Школы изящных искусств и Академии Филиппо Коларосси до Академии Антона Ажбе в Мюнхене. Из этой школы Зак вынес главный девиз своего удивительно доброго и отзывчивого учителя: «Работать как можно больше!» – и его гениальный «принцип шара»: «Все, что ближе к вам, – светлее; все, что дальше от вас, – темнее; что ближе к источнику света – тоже светлее; что дальше от него – темнее»[1]. Кажется, все просто, как колесо арбы. Но эта простота – начало для собственной работы в живописи: не смешивать краски на палитре, а накладывать их раздельно на холст. Система, близкая к импрессионизму, азы которой прошли почти все «русско-белорусские парижане».

Европейская слава и признание Зака как большого художника шли за ним по пятам, как, впрочем, и материальный достаток. Но насладиться всем этим ему не довелось. Не дожив до 42 лет, он умер от инфаркта.

Одной живописной работой «Портрет ребенка» представлен и Яков Балглей, родиной которого был г. Брест-Литовск Гродненской губернии. Начинал заниматься медициной, но живопись оказалась во сто крат сильнее. В Одесском художественном училище попытался стать архитектором и фотографом, но – опять же – ее величество живопись! А дальше – Париж, «Улей», учеба в Школе декоративного искусства, дружба с представителями беспокойного племени открывателей новейшего искусства, выставки, слава и популярность. И в 43 года – инфаркт и могила на кладбище Пер-Лашез. По одной работе Балглея зрителю, конечно, трудно судить о пластических концепциях художника, но, зная его другие живописные произведения конца 1920-х гг., например, островыразительный двойной портрет «Чета» (что-то в нем есть вызывающе сутинское), драматический, внутренне сосредоточенный «Автопортрет» (в черном, на глубоком синем фоне) или великолепный женский портрет 1923 г. (в синем, на сером фоне), можно сказать, что это был художник-философ мощного потенциала, замечательный колорист и психолог. И – великолепный гравер и иллюстратор. Кстати, в 1974 г. – к 40-летию со дня смерти мастера – мэрия 1-го района Парижа организовала памятную выставку под названием «Балглей, или Преодоленный апокалипсис». Преодоленный ли?

Марк Шагал – неутомимый искатель нового, никогда не удовлетворяющийся найденным и достигнутым, обнадеживающий и смущающий души. В искусстве Шагала есть множество исканий, и не все эти искания были бесспорными, всем доступными, всеми приемлемыми. У него есть так много прекрасных находок и открытий, так много подлинных вершин искусства XX в., равных вершинам, достигнутым величайшими мастерами прошлых веков, что одних этих безусловных вершин достаточно для глубочайшего уважения и восхищения современников и потомков.

Благодаря Белгазпромбанку минчане, все белорусы получили такой подарок – картину «Влюбленные», созданную Шагалом незадолго до кончины. По существу, «Влюбленные» – вечная тема мастера. Единственная краска, которую особенно любил художник, – это, образно говоря, краска любви. Именно поэтому каждая его работа, будь то живопись, акварель, гуашь или гравюра, светится любовью: ослепительной и грустной, счастливой и ностальгической, любовью-надеждой и любовью-воспоминанием.

---

[1] *Варваровская Роза. Частная школа рисования Ажбе в Мюнхене // Арт-город. Санкт-Петербург, 2005, II (9).*

Вспомним работы Шагала разных лет, в которых вдохновенно воспевается Любовь: ранние – «Моя невеста в черных перчатках» и «Невеста с веером» – и более поздние, вплоть до финала жизни художника, – «День рождения», «Над городом», «Любовники в сером», «Зеленая Эйфелева башня», «Красный петух», «Вечер у окна», «Большое солнце», «Песнь песней», «Стол перед деревней», «Небо Парижа», «Волшебная флейта». Среди других шести работ, представленных в экспозиции, – три литографские и офортные композиции на библейские темы, «Автопортрет», листы «Тишина» и «Акробатка на лошади».

Появилась в Беларуси и живописная картина Хаима Сутина: до этого на Родине не было вообще ни одной его работы, даже рисунка. Сутина называют и экспрессионистом, и абстрактным импрессионистом, и суперреалистом, и футуристом, «кассандрой» грядущего апокалипсиса. А он был просто большим художником, неповторимым в своей индивидуальности. В силу своего природного таланта и жизненного опыта он рассказывал о жестоком трагизме XX в., о непростых духовных человеческих переживаниях, и даже в экспрессивных пастозных пейзажах чувствовалась его израненная, вечно мятущаяся душа. В отличие от Шагала, Сутин, как и его земляки М. Кикоин и П. Кремень, не поэтизировал ни прошлое, ни родину. В его искусстве не стоит искать ностальгию. Хотя, рассматривая пейзажную картину «Большие луга в Шартре» из коллекции Белгазпромбанка, написанную в начале 1930-х, можно предположить, что через образ окрестностей Шартра художник мог вспоминать и большие луга вокруг родного местечка Смиловичи, о котором, кстати говоря, много рассказывал своей подруге, художнице Маревне. Возможно, видя перед собой буйствующую стихию французского пейзажа, он просто выплеснул из себя горсть полузабытых детских эмоций. Энергия мазка, угловатые контуры деревьев, сила цвета при четкой пространственной схеме изображения – все это внушает настойчивую аналогию с оркестровой музыкальной аранжировкой. В одной из последних работ Сутина «Возвращение из школы после грозы» – легко узнаваемый белорусский пейзаж. По крайней мере, мне так кажется. Впрочем, он всегда писал то, что не только непосредственно видел, но и что брезжило в его памяти, в его подсознании, писал, что чувствовал. Последнее было главным…

Творчество Пинхуса Кременя представлено 15 живописными произведениями. Белорусы также впервые открывают для себя этого замечательного художника, уроженца местечка Желудок Гродненской губернии (ныне – Гродненская область). Почти все работы выполнены в 1950 г., кроме ранних: «Мужской портрет», а также «Натюрморт» и «Вид Парижа» 1930 г., и «Сидящая женщина» 1940 г. Даже по этим немногим полотнам можно четко очертить круг образов и тем, наиболее характерных для творчества этого интересного живописца со «смиренным голосом», по выражению критика и литератора Вальдемара Жоржа. Маревна писала в своих мемуарах: «Самым приятным из троих (Кремень, Сутин, Кикоин. – *Б. К.*) был Пинхус Кремень – спокойный, жизнерадостный, чуткий и добрый. Он освоил экспрессионистическую манеру еще в школе в Вильне и в течение многих лет парижской жизни оказывал сильное влияние на Сутина, который готов был сокрушать все, что критиковал Кремень. Со временем это влияние ослабло, и дружба между ними сошла на нет, вероятно, из-за изначальной несовместимости темпераментов… Как жаль, что двух таких талантливых художников, как Кикоин и Кремень, затмил гений их соотечественника. Радостная палитра Кикоина и его удивительная экспрессивная манера, давшая миру столько чудесных портретов, обнаженных фигур, пейзажей и натюрмортов, и своеобразная, ослепительная яркость красок, уникальная духовность и доброта Кременя, несомненно, заслуживают большего признания любителей искусства, которые, если и слышали о них вообще, считают их “Сутиными для бедняков”»[1]. Все это было сказано давно, но и сегодня эти слова мемуаристки нисколько не устарели. Действительно, что мы, белорусы, знаем о Кремене и Кикоине? Практически ничего. Вот и пришла пора познакомиться с оригиналами картин этих мастеров.

Пинхус Кремень – великолепный «живописный лирик», тонкий и проникновенный поэт природы, яркий колорист, мастер «одушевлять» предметы цветом. Обозначая понятие «живописная лирика», я сразу вспоминаю современников Кременя – Вламинка, Утрилло, пейзажистов-фовистов и его духовных отцов Писарро, Курбе, Сезанна, Ван Гога – и по привычке очерчиваю круг проблем: место маленького человека в мироздании и природе, пути и границы познания, особая, почти мистическая роль предметов в интерьере человеческой жизни. Во французской живописи Парижской школы Кремень, возможно, чаще всех обращался к этим вечным темам, но сам никогда не претендовал на «космическую» значительность своих скромных произведений.

В экспозиции представлены полотна Кикоина – «Букет цветов» (1920) и «Пейзаж» (1930). Сошлюсь опять на мемуары Маревны: «Кикоина я запомнила вечно улыбающимся или смеющимся, таким же неудержимым, как и его пленительные работы,

[1] *Маревна (Мария Воробьева-Стебельская). Моя жизнь с художниками «Улья». М., Искусство — XXI век. 2004. С. 31.*

на которые, как мне кажется, в значительной мере повлиял Ван Гог, но в которых нет терзания души и напряженной деформации форм, придающих силу и исключительность работам Сутина»[1]. Наверное, это так. Представленные полотна Кикоина по своей островыразительной цветовой динамике, построенной на свободной игре светотени и яркости красок, вызывают необычную экспрессию и свежесть чувств. Он действительно был художником лирического склада, ценивший в реальной жизни покой, сердечность, добрый свет простого человеческого бытия, и это его видение окружающего мира было схоже с шагаловским. «Кикоин заслуживает быть возведенным в ранг принцев живописи», – справедливо писал уже упомянутый В. Жорж.

Осип Цадкин, уроженец Витебска и ученик Юрия Пэна, был не только выдающимся ваятелем, автором сотен скульптур, в том числе удивительного «музыкального» цикла «Орфей», знаменитых памятников в Роттердаме «Разрушенный город» и Ван Гогу – близ кладбища, где покоится Винсент. В наследии этого выдающегося реформатора кубизма – несколько тысяч рисунков и гравюр. Его творчество, скульптурное и графическое, вобрало в себя страстную любовь к человеку, природе, античной и библейской мифологии, музыке и поэзии. В экспозицию включены три его произведения разных периодов жизни: две гуаши – «Озеро» (1925) и «Американский пейзаж» (1944), а также литография «Схватка с драконом Гесперид» из альбома «Подвиги Геракла» (1960). И что интересно, в этих работах Цадкина-кубиста, перешагнувшего влияние Шагала, Пикассо и Бранкузи, в конце концов, восторжествовал поэт, и его лирика пейзажа и зов античности потребовали живого движения души, динамики и экспрессии, обычно противопоказанных пуританской природе кубизма.

Осип Любич, уроженец города Гродно, первоначальное профессиональное образование получил в Одесском художественном училище. В 23-летнем возрасте он оказался в Берлине, а затем переселился на вольные берега Сены. Круг его художнических жанровых интересов довольно обширный: фигуративные картины, пейзажи, портреты, натюрморты. В настоящей коллекции О. Любича представлено около 30 произведений, выполненных в 20–40-е гг. XX в. в разных техниках и материалах: масло, гуашь, пастель, уголь, литография, офорт, акватинта. Его живопись – это широкие мазки, иногда мягкие, экспрессивные, размытые по силуэту, иногда плавные, четкие, музыкальные – в зависимости от «настроения» пейзажного мотива или позирующей модели. Они, эти модели, очень привлекательны по эмоционально-поэтическому настроению: «Мужчина, выгуливающий собаку», «Танцовщица с тамбурином» или «Сидящий старик». Так же, как полны очарования живописные пейзажи «Сена в Париже» и «Пейзаж с красной крышей», на которых – старый добрый Париж. Угольные наброски фрагментов из жизни людей «музыкально-театрального» мира – арлекинов, флейтистов, гитаристов, ню, и фрагментов городской природы, несколько офортов и литографий – все это он, Осип Любич. И несмотря на кажущуюся разнородность приобретенной коллекции, некую случайность выбора – и по датам, и по жанрам, и по исполнению – произведений Любича, все же первое впечатление об этом талантливом художнике, в Беларуси практически неизвестном, остается яркое, хотя и с нескрываемым сожалением: почему же мы не знали его раньше?

Прошло более века с того времени, когда молодые уроженцы Беларуси впервые «атаковали» Париж, с неимоверными усилиями превозмогая чопорный общественный консерватизм, собственные творческие неудачи, голод, нищету, болезни, незаслуженные обиды, личные трагедии, заявили о себе в полный голос и стали равноправными творцами наряду с коренными французами-«аборигенами». В Парижскую школу была вложена изрядная доля и их собственной эстетики, и космополитизма, лишенного французской специфики, и сугубо национальных оттенков. Да, все художники разные, порой противоположные по человеческим, психофизическим, стилевым, образно-пластическим и иным параметрам. Но их объединяет главное: неподкупная честность, глубокая правдивость, интернациональное чувство локтя, борьба за творческое выживание в условиях непростого парижского бытия, стремление органично войти в не всегда понятную жизнь и найти свою планиду, свои образно-пластические формулы. Причем они не оказались «раками-отшельниками», не изолировались, а почти все удачно вписались в пространство французской среды, приняли ее тончайшие духовные «коды», научились говорить по-французски и уважать систему иного мышления. Однако, что очень важно, сохранили свою творческую индивидуальность. И в этом смысле их роль – особая, в той многосложной, порядком путаной и пестрой картине, которая вошла в историю под легендарным названием «Парижская школа».

Борис Крепак,
искусствовед, художественный критик,
заслуженный деятель искусств Республики Беларусь,
лауреат Национальной премии «За духовное возрождение»
и премии Федерации профсоюзов Беларуси

[1] *Маревна (Мария Воробьева-Стебельская). Моя жизнь с художниками «Улья». М., Искусство — XXI век. 2004. С. 31.*

Paris — 'the refuge for beautiful and free simplicity'

During its centuries-old existence the ethnic Belarusian land has produced hundreds of outstanding people who have brought glory to their Motherland in all fields of science and culture. Unfortunately, many of them, due to a variety of reasons, have disappeared from the cultural environment within Belarus and have 'registered' in other countries. France — 'the refuge for beautiful and free simplicity', according to Guillaume Apollinaire — has been the most attractive place for many natives of Belarus to settle. Due to historical circumstances they have found themselves on the banks of the Seine in the 'artistic galaxy' of Montparnasse, to find not only a shelter for creative rest, but also a second Motherland for many of them. As Thomas Jefferson said, 'every man has two countries — his own and France'.

The time has come to bring back their names within the context of Belarusian spiritual history. Without them it is impossible to objectively interpret the 'mystery' of European pictorial culture of the early 20th century which roots are in Belarus. Marc Chagall, Chaïm Soutine, Ossip Zadkine, Michel Kikoïne, Pinchus Krémègne, Jacob Balgley, Eugène Zak, Robert Genin, Ossip Lubitch, Schraga Zarfin, Nadia Chodasiewicz-Léger — these artists' works are presented at the exhibition in the National Art Museum of the Republic of Belarus. From that point, the action initiated by Belgazprombank is unique. Probably for the first time in national art history an attempt has been made to define the true place and the role of the artists of the School of Paris of Belarusian origin in the context of cultural connections between France and our country. They all were innovative creators, 'troublemakers' in art. They were modern in their time; they remain modern for the following generations, for all of us.

In recent years Belarusian newspaper Culture, Vladimir Shchasny (author of the book 'Artists of the School of Paris of Belarusian Origin', 2010, 2012; co-initiator of creating the exposition dedicated to Chaïm Soutine, which is a UNESCO project, in the House for Children's Creativity in Smilavichy) have done a lot for repatriating the names of native Belarusian artists.

'The School of Paris' is a term connected with an unusually complex, diverse and multi-coloured artistic world. This world reflected the bright hopes and bitter drama, eternal hesitations and strong sense of purpose, deep contradictions and constant aspiration to unravel the essence of being, formal perfections and stating the main human values. The phenomenon of this School is strange, bizarre, and mysterious. Even the years of its existence still provoke arguments. Some define it as 1905 to the late 1920s and my personal opinion corresponds this version; others think it were the 1930s and later on till the beginning of World War II; there is also a group of people who include all French immigrants in the USA after 1945 who were opposed to the so-called 'School of New York' into the environment of the School of Paris. It is clear: all dates are conditional, same as the representatives of the school. Although, Parisian immigrants can be defined more or less precisely; for them Montparnasse of 1910–1920s has become both a temple and a workshop.

Our people, from Belarus, were among them. There were not many of them, but they constituted the golden core of spiritual temple called 'La Ruche'. This beautiful French word has long ago become internationally recognised; it does not require translations to other languages. 'La Ruche' is a bee-hive where the bees — artists in small narrow studios resembling the honeycombs — worked tirelessly without thinking of awards and material well-being thereby making their first steps up to the world artistic Olympus.

Over a century has passed since the time when young natives of Belarus first arrived in Paris, with great effort overcoming the prim social conservatism, their own artistic failures, hunger, poverty, diseases, undeserved insults and personal dramas. They stated themselves out and became rightful creators along with the French natives. Their art held a fair share of their own aesthetics and cosmopolitism, free of French specifics, and purely national nuances. Indeed, all the artists are different, sometimes opposite in personal, psychophysical, style and other parameters. However, they are united by the main: incorruptible honesty, profound truth, international feeling of common touch, struggle for artistic living in conditions of complicated life in Paris, intention to organically enter a life that was not always clear and find their destiny, their shape and plastic figures. They neither became outcasts, neither escaped in isolation, nor became affectionate sentimentalists; almost all of them managed to fit into the French environment. They accepted its delicate spiritual 'codes', learned to speak French and respect the system of different thinking. Despite that, they preserved their creative individuality. From that point, they took a special part in the complex, sometimes confusing and mottled, picture which went down in history having a legendary name — the School of Paris (Ecolé de Paris).

Now it would be the time to unravel the century-old tangle of contradictory opinions about the artists of the School of Paris. Although, it is better to simply look at their works and see what they have created, kneel before the greatness of their simple and clear art, before their excellence, achievement and deep humanity.

Barys Krepak,
art historian, art critic,
Honoured art worker of the Republic of Belarus,
winner of the National Award 'For Spiritual Revival'
and the Award of the Trade Unions Federation of the Republic of Belarus

Рэпрадукцыі
Репродукции
Reproductions

Балглей Якаў
Балглей Яков
Balgley Jacob (Jacques)

1891 **Брэст-Літоўск, Brest-Litovsk** – **1934** **Бажансі, Beaugency**

01

Партрэт дзіцяці. Каля 1920. Палатно, алей. 36×34,1. З прыватнай калекцыі

Портрет ребенка. Около 1920. Холст, масло. 36×34,1. Из частной коллекции

Portrait d'enfant. Circa 1920. Huile sur toile. 36×34,1. Collection privée

Portrait of a Child. C. 1920. Oil on canvas. 36×34.1. Private Collection

Генін Роберт
Генин Роберт
Genin Robert

1884 в. Высокае, Vysokaje – **1941** Масква, Moscow

02

Зялёная царква ў Красовічах. Каля 1907
Палатно, алей. 14×34,5
З калекцыі Аляксея Радзівонава

Зеленая церковь в Красовичах. Около 1907
Холст, масло. 14×34,5
Из коллекции Алексея Родионова

L'église verte à Krasovitchi. Circa 1907
Huile sur toile. 14×34,5
Collection de Alexey Radionov

Green Church at Krasovichi. C. 1907
Oil on canvas. 14×34.5
Alexey Rodionov Collection

03

Аўтапартрэт
Каля 1908. Папера, вугаль, графіт, бялілы. 40,5×32
З калекцыі Аляксея Радзівонава

Автопортрет
Около 1908. Бумага, уголь, графит, белила. 40,5×32
Из коллекции Алексея Родионова

Autoportrait
Circa 1908. Papier, charbon, graphite, blanc. 40,5×32
Collection de Alexey Radionov

Self-portrait
About 1908. Charcoal, graphite and white on paper. 40.5×32
Alexey Rodionov Collection

04

Ля крыніцы. 1913. Кардон, алей. 110×96. З калекцыі Аляксея Радзівонава

У источника. 1913. Картон, масло. 110×96. Из коллекции Алексея Родионова

À la source. 1913. Huile sur carton. 110×96. Collection de Alexey Radionov

At a Spring. 1913. Oil on board. 110×96. Alexey Rodionov Collection

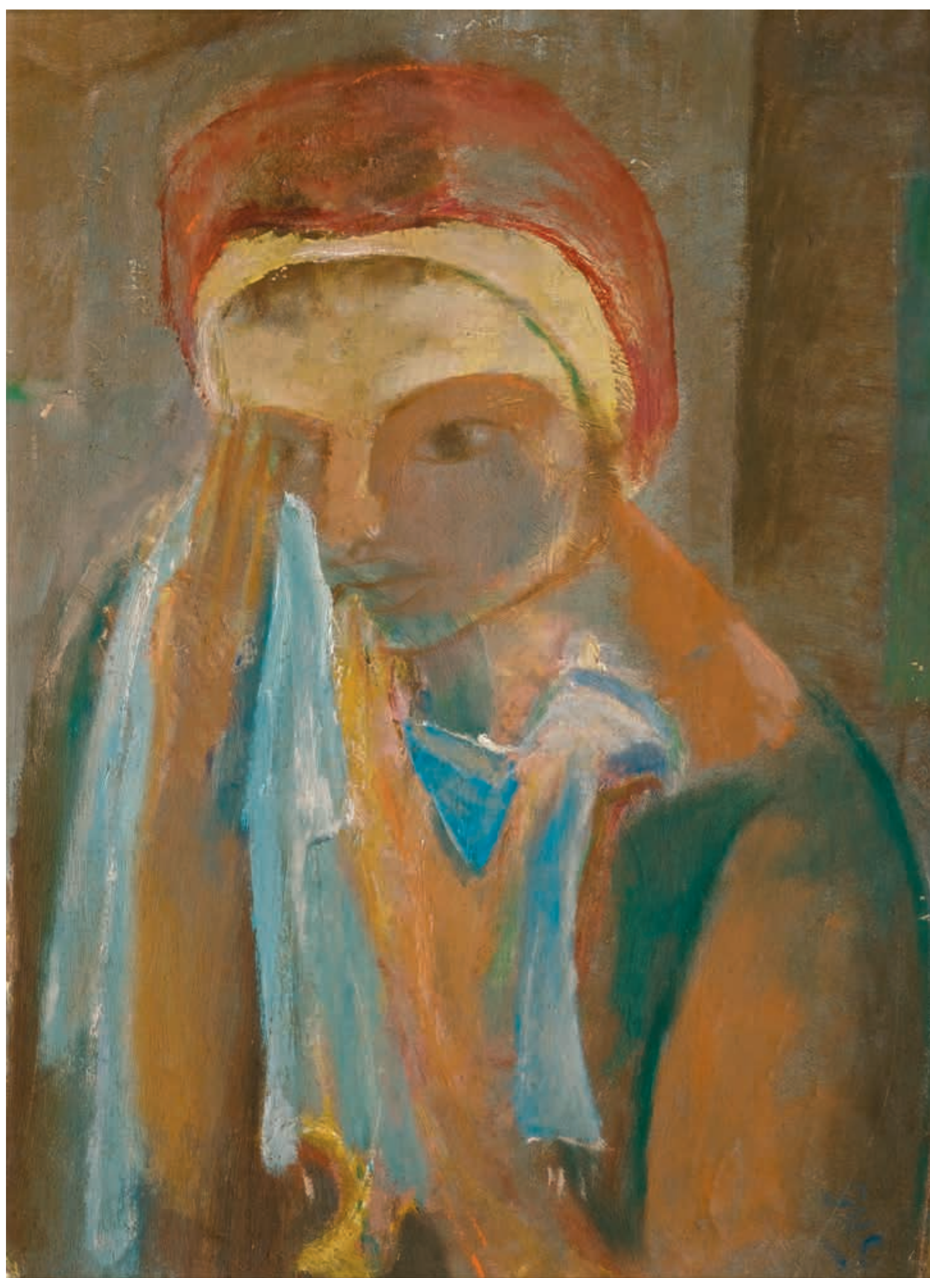
05

Медсястра. 1915. Кардон, пастэль. 76×53. З калекцыі Аляксея Радзівонава

Медсестра. 1915. Картон, пастель. 76×53. Из коллекции Алексея Родионова

Infirmière. 1915. Pastel sur carton. 76×53. Collection de Alexey Radionov

Nurse. 1915. Pastel on board. 76×53. Alexey Rodionov Collection

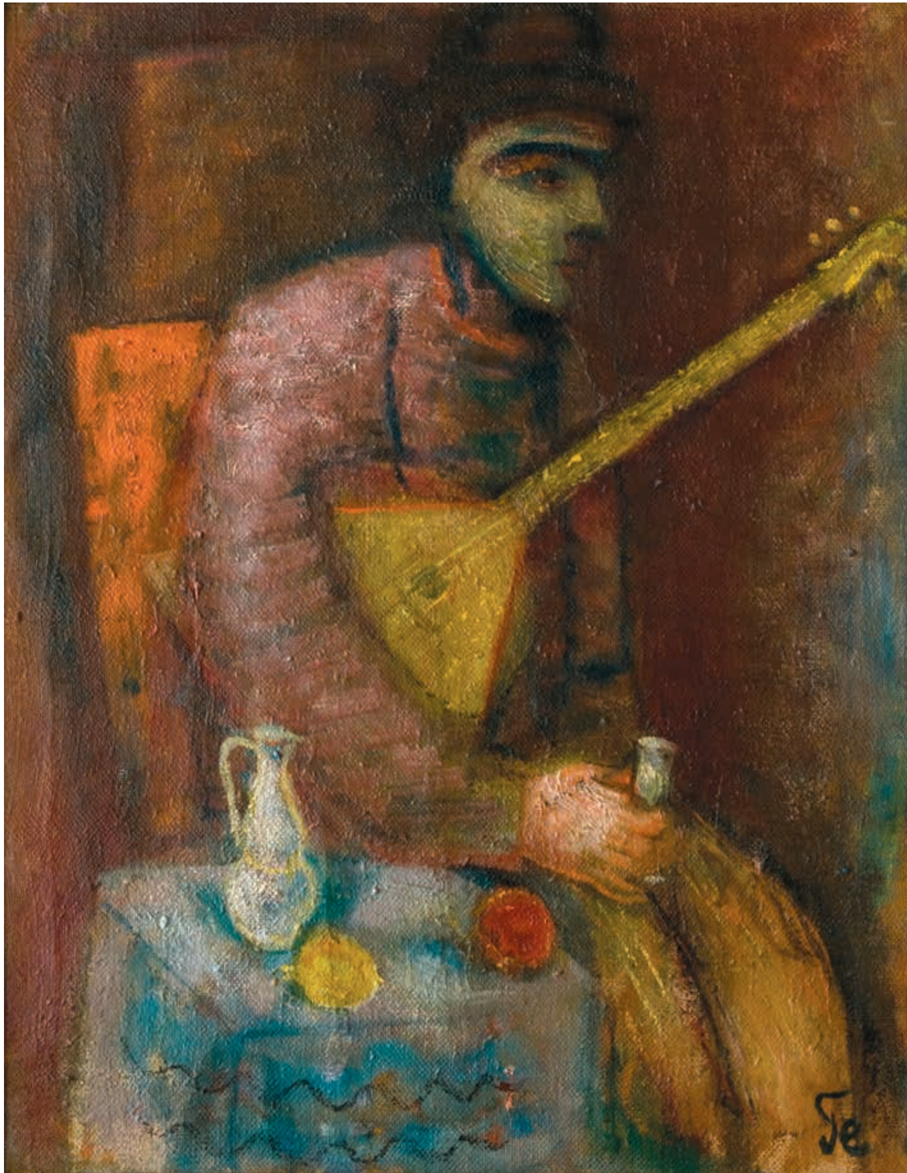
06

Жанчына плача. 1923. Палатно, наклеенае на фанеру, алей. 81×60. З калекцыі Аляксея Радзівонава

Плачущая женщина. 1923. Холст, наклеенный на фанеру, масло. 81×60. Из коллекции Алексея Родионова

Femme pleureuse. 1923. Huile sur toile, contreplaqué. 81×60. Collection de Alexey Radionov

Crying Woman. 1923. Oil on canvas, pasted to veneer. 81×60. Alexey Rodionov Collection

07

Балалаечнік. Каля 1924. Палатно, алей. 89×70. З калекцыі Аляксея Радзівонава

Балалаечник. Около 1924. Холст, масло. 89×70. Из коллекции Алексея Родионова

Joueur de balalaïka. Circa 1924. Huile sur toile. 89×70. Collection de Alexey Radionov

Balalaika-player. C. 1924. Oil on canvas. 89×70. Alexey Rodionov Collection

08

Аўтапартрэт з царквой. 1930. Палатно, наклеенае на фанеру, алей. 92×60. З калекцыі Аляксея Радзівонава

Автопортрет с церковью. 1930. Холст, наклеенный на фанеру, масло. 92×60. Из коллекции Алексея Родионова

Autoportrait avec l' église. 1930. Huile sur toile, contreplaqué. 92×60. Collection de Alexey Radionov

Self-portrait with a Church. 1930. Oil on canvas, pasted to veneer. 92×60. Alexey Rodionov Collection

09

Мужчына з бэзам (Андрэ Варно?). 1935
Палатно (дубліраванае), алей. 72×61
З калекцыі Аляксея Радзівонава

Мужчина с сиренью (Андре Варно?). 1935
Холст (дублирован), масло. 72×61
Из коллекции Алексея Родионова

Homme aux lilas (André Warnod ?). 1935
Huile sur toile. 72×61
Collection de Alexey Radionov

Man with Lilac (André Warnod?). 1935
Oil on canvas (double). 72×61
Alexey Rodionov Collection

Зак Яўген
Зак Евгений
Zak Eugène (Eugeniusz)

1884 **м. Магільна, Mahilna – 1926 Парыж, Paris**

10

Букет кветак. 1906. Палатно, алей. 34,9×27
З прыватнай калекцыі

Букет цветов. 1906. Холст, масло. 34,9×27
Из частной коллекции

Bouquet de fleurs. 1906. Huile sur toile. 34,9×27
Collection privée

Bouquet of Flowers. 1906. Oil on canvas. 34.9×27
Private Collection

Арлекін (П'еро)
Папера, гуаш, туш, аловак. А. 40,8×31, 4; В. 36,3×28
З прыватнай калекцыі

Арлекин (Пьеро)
Бумага, гуашь, тушь, карандаш. Л. 40,8×31,4; И. 36,3×28
Из частной коллекции

Arlequin (Pierrot)
Papier, gouache, encre de Chine, crayon. Feuille 40,8×31,4;
image 36,3×28
Collection privée

Harlequin (Pierrot)
Gouache, Indian ink, crayon on paper. Sheet 40.8×31.4; image 36.3×28
Private Collection

11

Кікоін Міхаіл
Кикоин Михаил
Kikoïne Michel

1892 **Гомель, Homel** **– 1968** **Парыж, Paris**

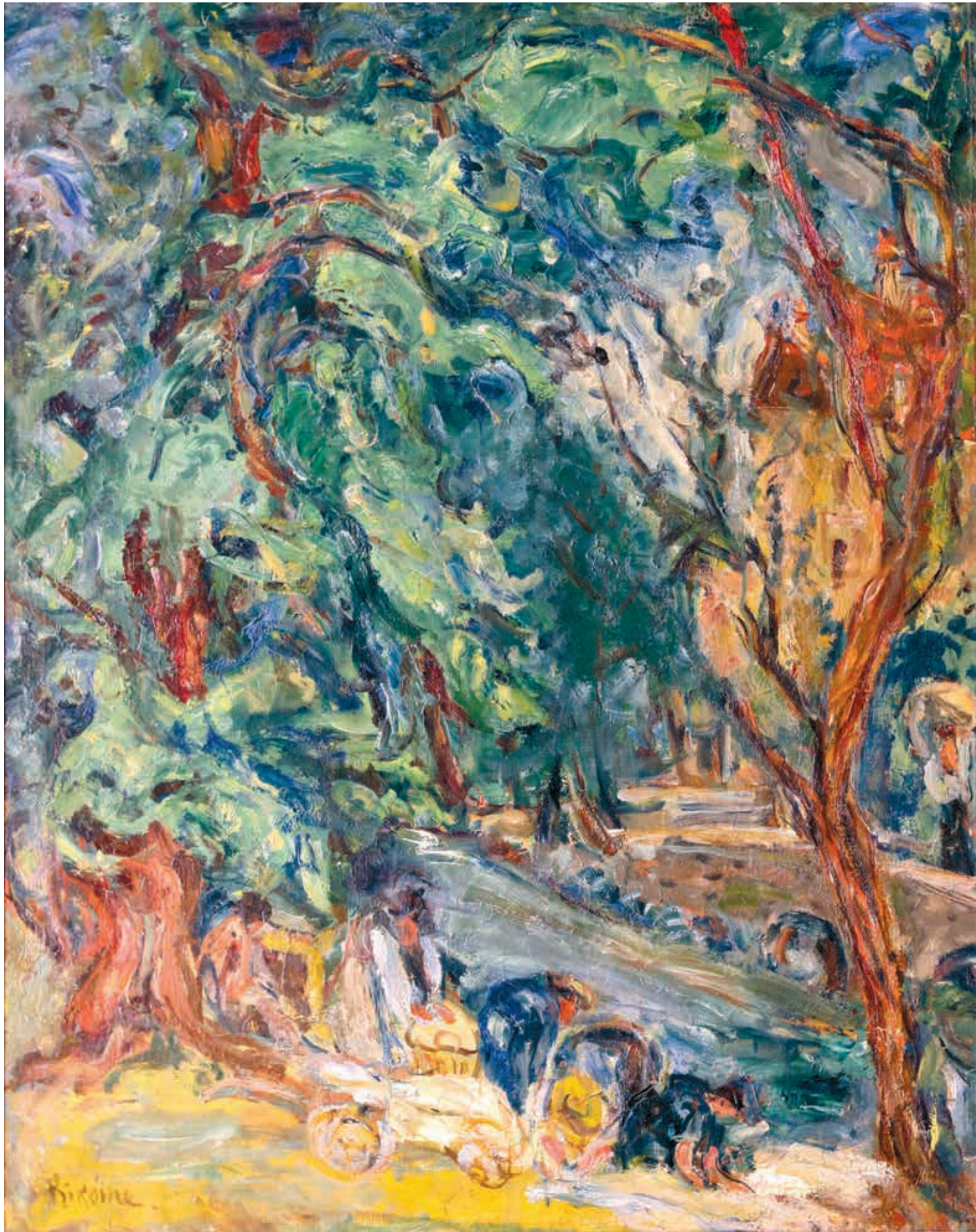
12

Букет кветак. Каля 1920. Палатно, алей. 34,9×27
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Букет цветов. Около 1920. Холст, масло. 34,9×27
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Bouquet de fleurs. Circa 1920. Huile sur toile. 63,3×53,6
Collection d’entreprise de Belgazprombank

Bouquet of Flowers. C. 1920. Oil on canvas. 63.3×53.6
Corporate collection of Belgazprombank

13

Пейзаж з прачкамі. Каля 1925–1926. Палатно, алей. 92×73,3
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Пейзаж с прачками. Около 1925–1926. Холст, масло. 92×73,3
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Paysage aux blanchisseuses. Circa 1925–1926. Huile sur toile. 92×73,3
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Landscape with Laundresses. C. 1925–1926. Oil on canvas. 92×73.3
Corporate collection of Belgazprombank

14

Пейзаж. Каля 1930. Палатно, алей. 65×81. З прыватнай калекцыі

Пейзаж. Около 1930. Холст, масло. 65×81. Из частной коллекции

Paysage. Circa 1930. Huile sur toile. 65×81. Collection privée

Landscape. C. 1930. Oil on canvas. 65×81. Private Collection

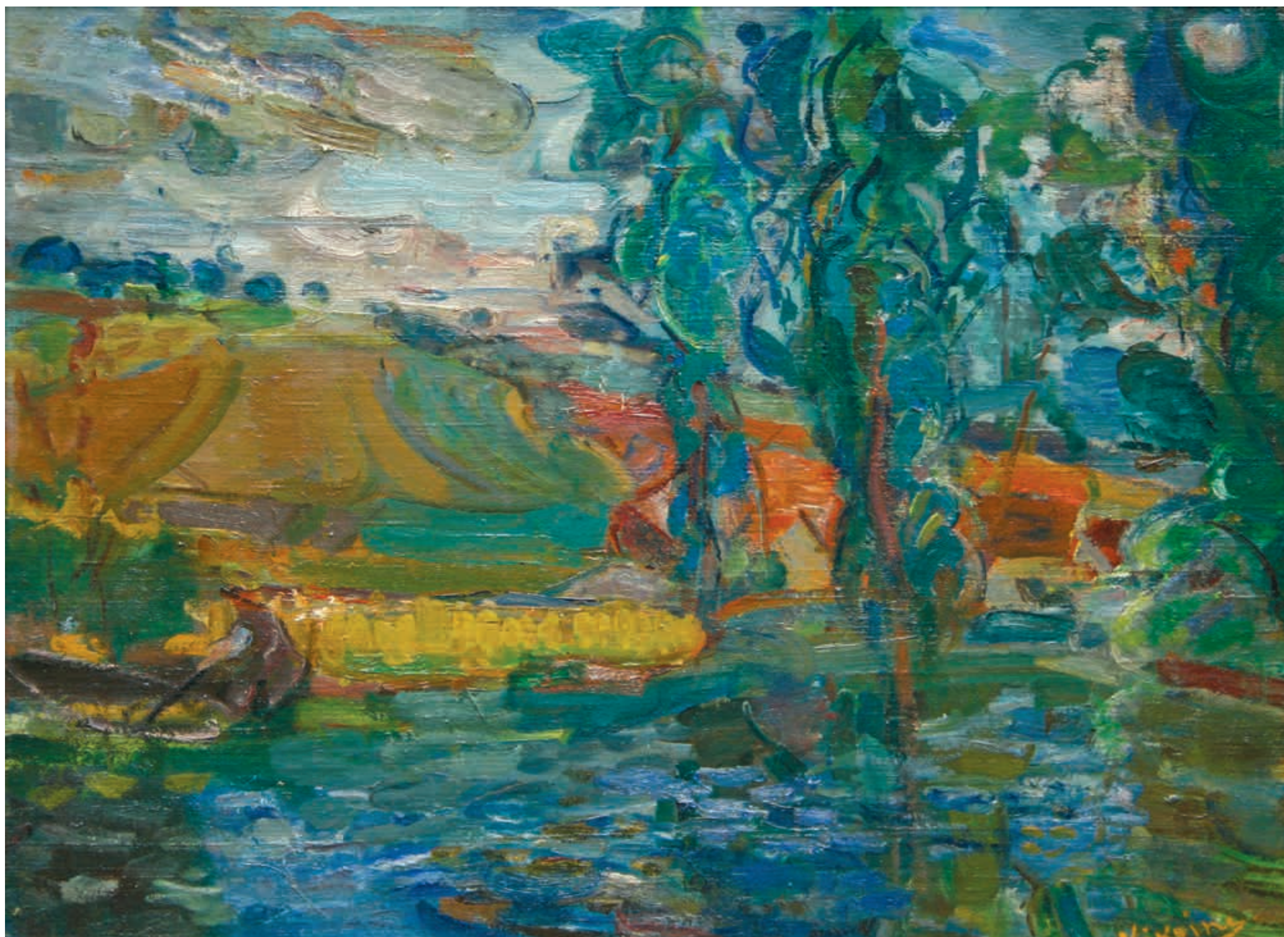
15

Ваза з кветкамі. Каля 1930–1935. Палатно, алей. 73×53,9. З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Ваза с цветами. Около 1930–1935. Холст, масло. 73×53,9. Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Vase aux fleurs. Circa 1930–1935. Huile sur toile. 73×53,9. Collection d'entreprise de Belgazprombank

Vase with Flowers. C. 1930–1935. Oil on canvas. 73×53.9. Corporate collection of Belgazprombank

16

Пейзаж ля берага
Палатно, алей. 48,7×61,2
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Пейзаж у берега
Холст, масло. 48,7×61,2
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Paysage au bord de l'eau
Huile sur toile. 48,7×61,2
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Landscape at the Bank
Oil on canvas. 48.7×61.2
Corporate collection of Belgazprombank

17

Яблыні
Палатно, алей. 53,8×64,8
З прыватнай калекцыі

Яблони
Холст, масло. 53,8×64,8
Из частной коллекции

Pommiers
Huile sur toile. 53,8×64,8
Collection privée

Apple-trees
Oil on canvas. 53.8×64.8
Private Collection

18

Аголеная. Каля 1930
Папера, аловак. 38,7×25,2
З прыватнай калекцыі

Обнаженная. Около 1930
Бумага, карандаш. 38,7×25,2
Из частной коллекции

Nue. Circa 1930
Papier, crayon. 38,7×25,2
Collection privée

Nude. C. 1930
Pencil on paper. 38.7×25.2
Private Collection

Крэмень Пінхус
Кремень Пинхус
Krémègne Pinchus

1890 **м. Жалудок, Zhaludok** **–** **1981** **Серэ, Céret**

19

Партрэт мужчыны. Каля 1920
Палатно, алей. 40,8×33
З прыватнай калекцыі

Портрет мужчины. Около 1920
Холст, масло. 40,8×33
Из частной коллекции

Le portrait d'homme. Circa 1920
Huile sur toile. 40,8×33
Collection privée

Portrait of a Man. C. 1920
Oil on canvas. 40.8×33
Private Collection

20

Нацюрморт. Каля 1930
Палатно, алей. 37,7×45,8
З прыватнай калекцыі

Натюрморт. Около 1930
Холст, масло. 37,7×45,8
Из частной коллекции

Nature morte. Circa 1930
Huile sur toile. 37,7×45,8
Collection privée

Still Life. C. 1930
Oil on canvas. 37.7×45.8
Private Collection

21

Від Парыжа. Каля 1930
Палатно, алей. 54×64,8
З прыватнай калекцыі

Вид Парижа. Около 1930
Холст, масло. 54×64,8
Из частной коллекции

Vue de Paris. Circa 1930
Huile sur toile. 54×64,8
Collection privée

View of Paris. C. 1930
Oil on canvas. 54×64.8
Private Collection

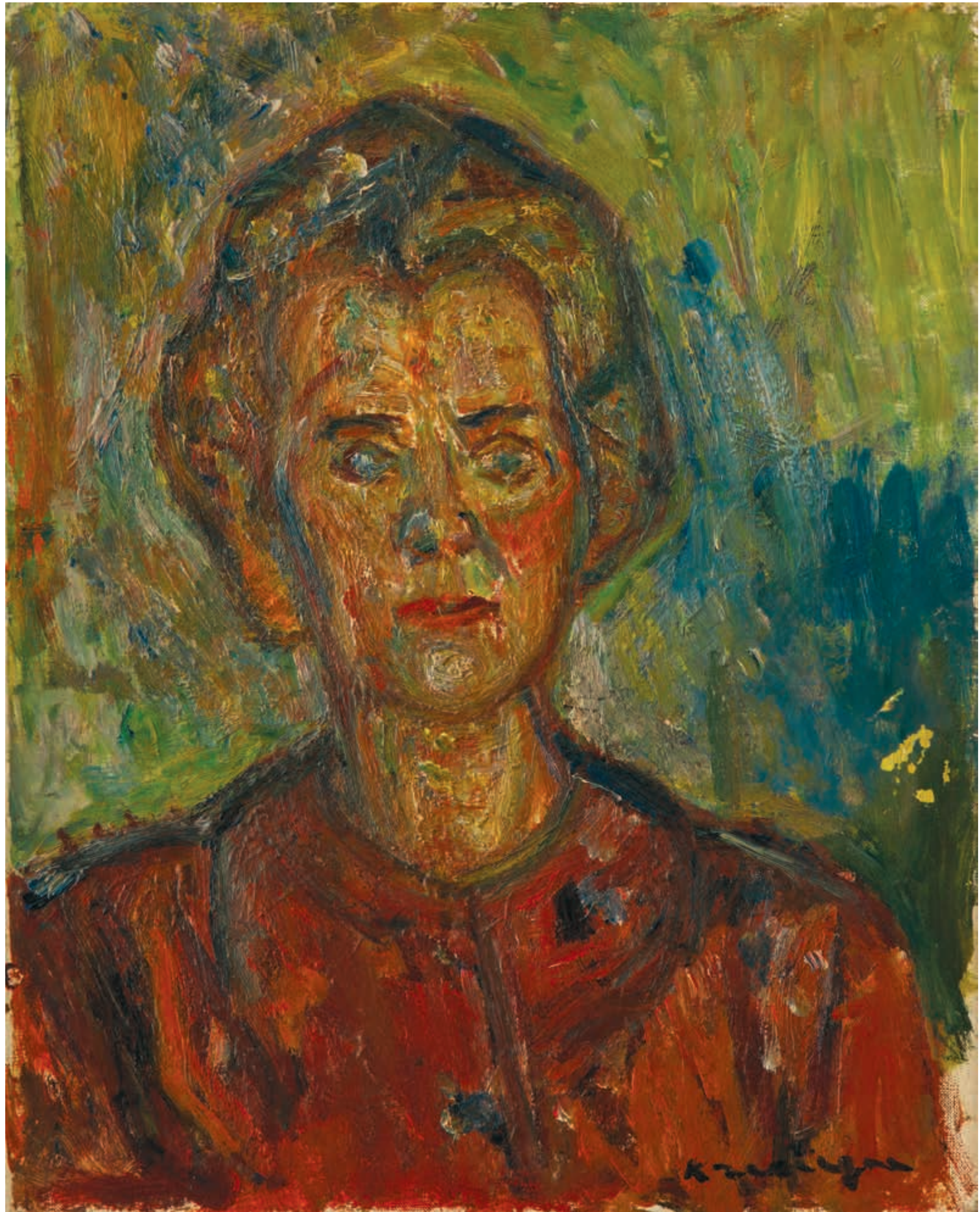
22

Жанчына сядзіць. Каля 1940
Палатно, алей. 60,8×45,9
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Сидящая женщина. Около 1940
Холст, масло. 60,8×45,9
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Femme assise. Circa 1940
Huile sur toile. 60,8×45,9
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Seated Woman. C. 1940
Oil on canvas. 60.8×45.9
Corporate collection of Belgazprombank

23

Партрэт жанчыны. Каля 1950. Палатно, алей. 41,1×33,4
З прыватнай калекцыі

Портрет женщины. Около 1950. Холст, масло. 41,1×33,4
Из частной коллекции

Le portrait de femme. Circa 1950. Huile sur toile. 41,1×33,4
Collection privée

Portrait of a Woman. C. 1950. Oil on canvas. 41.1×33.4
Private Collection

Аўтапартрэт. Каля 1950
Палатно, алей. 53,8×72,8
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Автопортрет. Около 1950
Холст, масло. 53,8×72,8
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Autoportrait. Circa 1950
Huile sur toile. 53,8×72,8
Collection d’entreprise de Belgazprombank

Self-portrait. C. 1950
Oil on canvas. 53.8×72.8
Corporate collection of Belgazprombank

24

25

Пейзаж Серэ. Каля 1950. Палатно, алей. 64,8×53,7
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Пейзаж Сере. Около 1950. Холст, масло. 64,8×53,7
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Paysage de Céret. Circa 1950. Huile sur toile. 64,8×53,7
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Landscape of Céret. C. 1950. Oil on canvas. 64.8×53.7
Corporate collection of Belgazprombank

26

Кветкі ў збане. Каля 1950
Палатно, алей. 64,8×53,9
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Цветы в кувшине. Около 1950
Холст, масло. 64,8×53,9
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Fleurs et pichet. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×53,9
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Flowers in a Jug. C. 1950
Oil on canvas. 64.8×53.9
Corporate collection of Belgazprombank

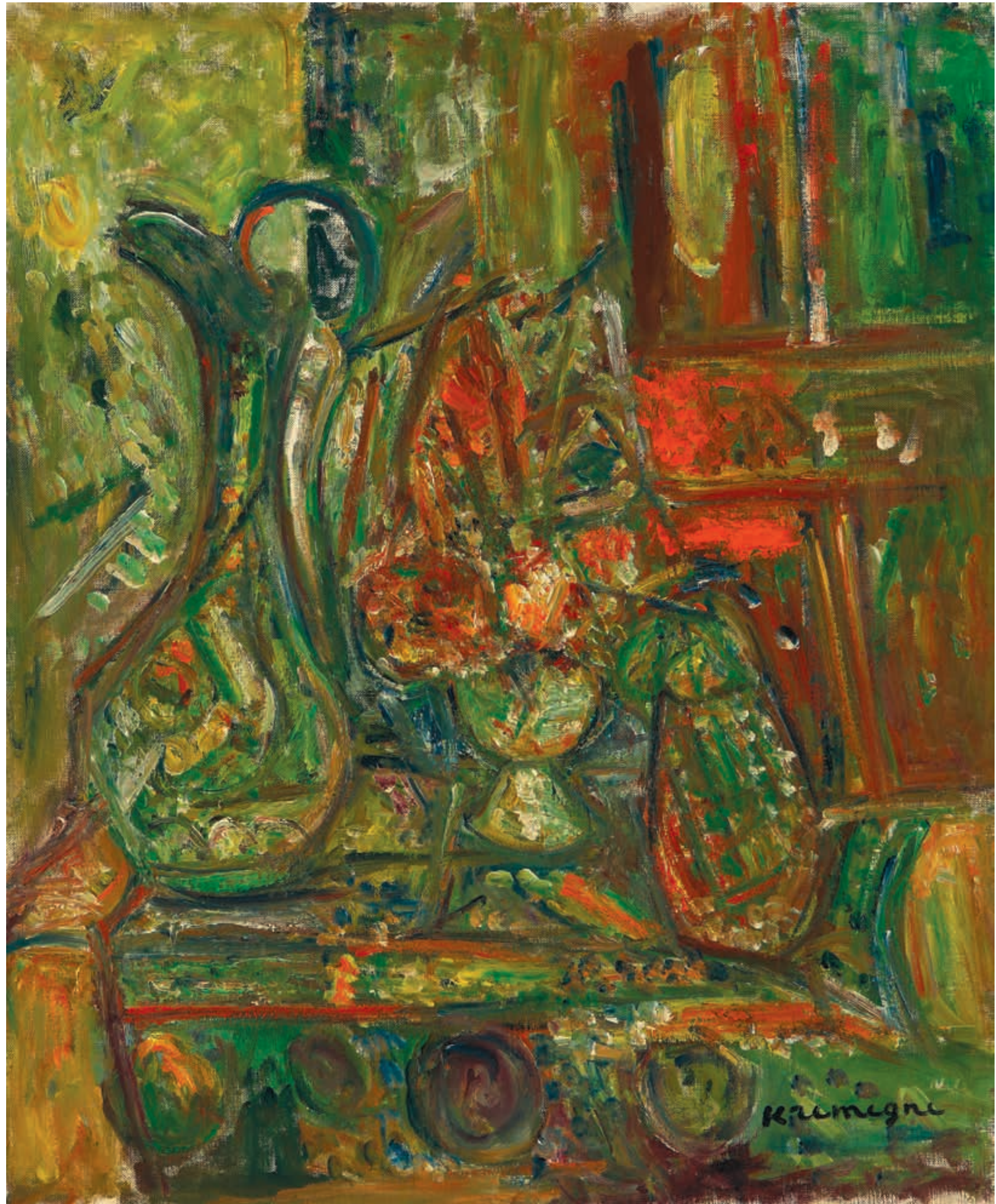
27

Клетка, птушкі і рыбы. Каля 1950
Палатно, алей. 45,8×54,8
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Клетка, птицы и рыбы. Около 1950
Холст, масло. 45,8×54,8
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Cage, oiseaux et poissons. Circa 1950
Huile sur toile. 45,8×54,8
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Cage, Birds and Fish. C. 1950
Oil on canvas. 45.8×54.8
Corporate collection of Belgazprombank

28

Вялікі нацюрморт у зялёных тонах. Каля 1950. Палатно, алей. 64,8×54
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Большой натюрморт в зеленых тонах. Около 1950. Холст, масло. 64,8×54
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Grande nature morte verte. Circa 1950. Huile sur toile. 64,8×54
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Large Green Still Life. C. 1950. Oil on canvas. 64.8×54
Corporate collection of Belgazprombank

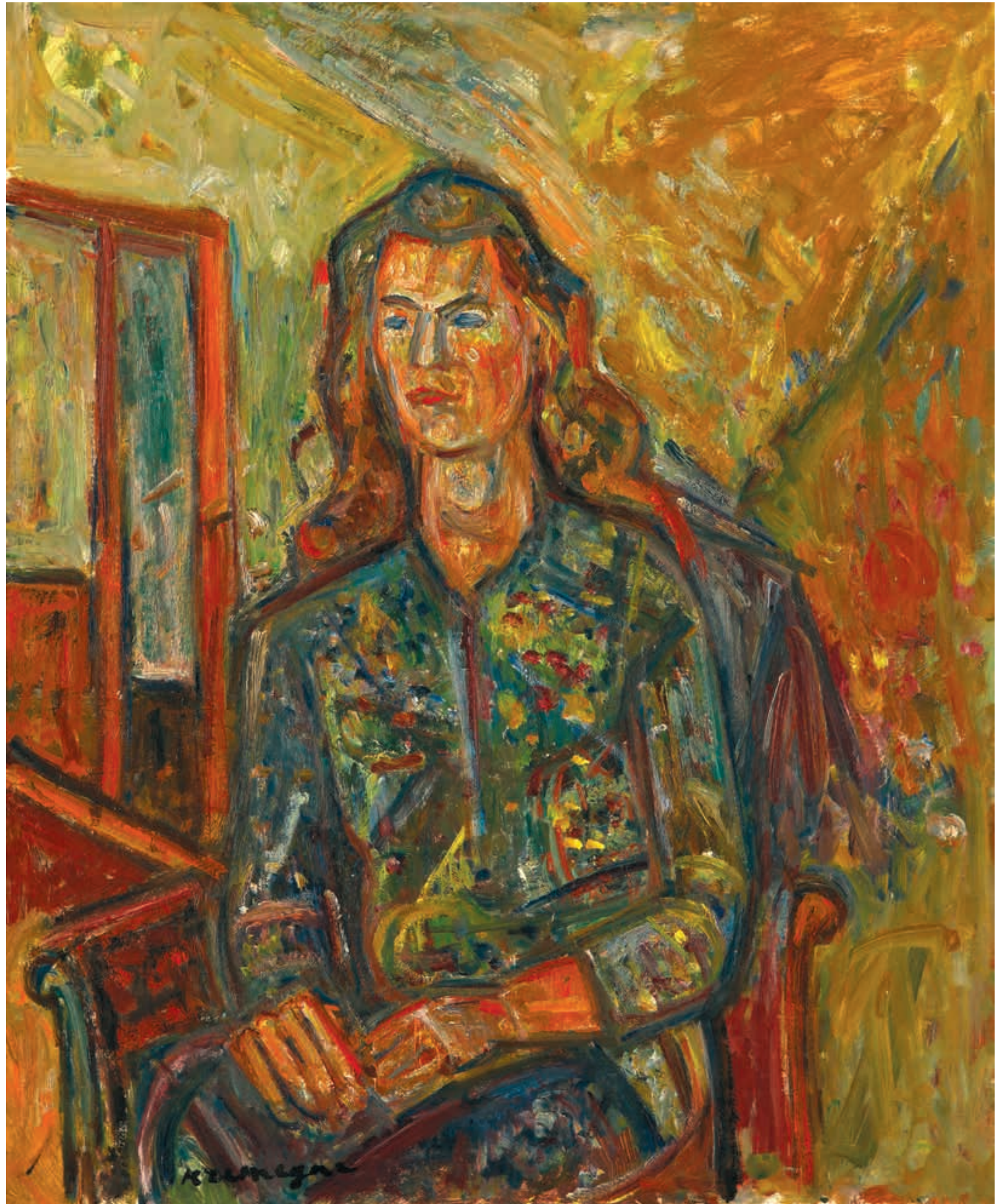
29

Малы нацюрморт. Каля 1950
Палатно, алей. 37,5×45,7
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Мало́й натюрморт. Около 1950
Холст, масло. 37,5×45,7
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Petite nature morte. Circa 1950
Huile sur toile. 37,5×45,7
Collection d’entreprise de Belgazprombank

Small Still Life. C. 1950
Oil on canvas. 37.5×45.7
Corporate collection of Belgazprombank

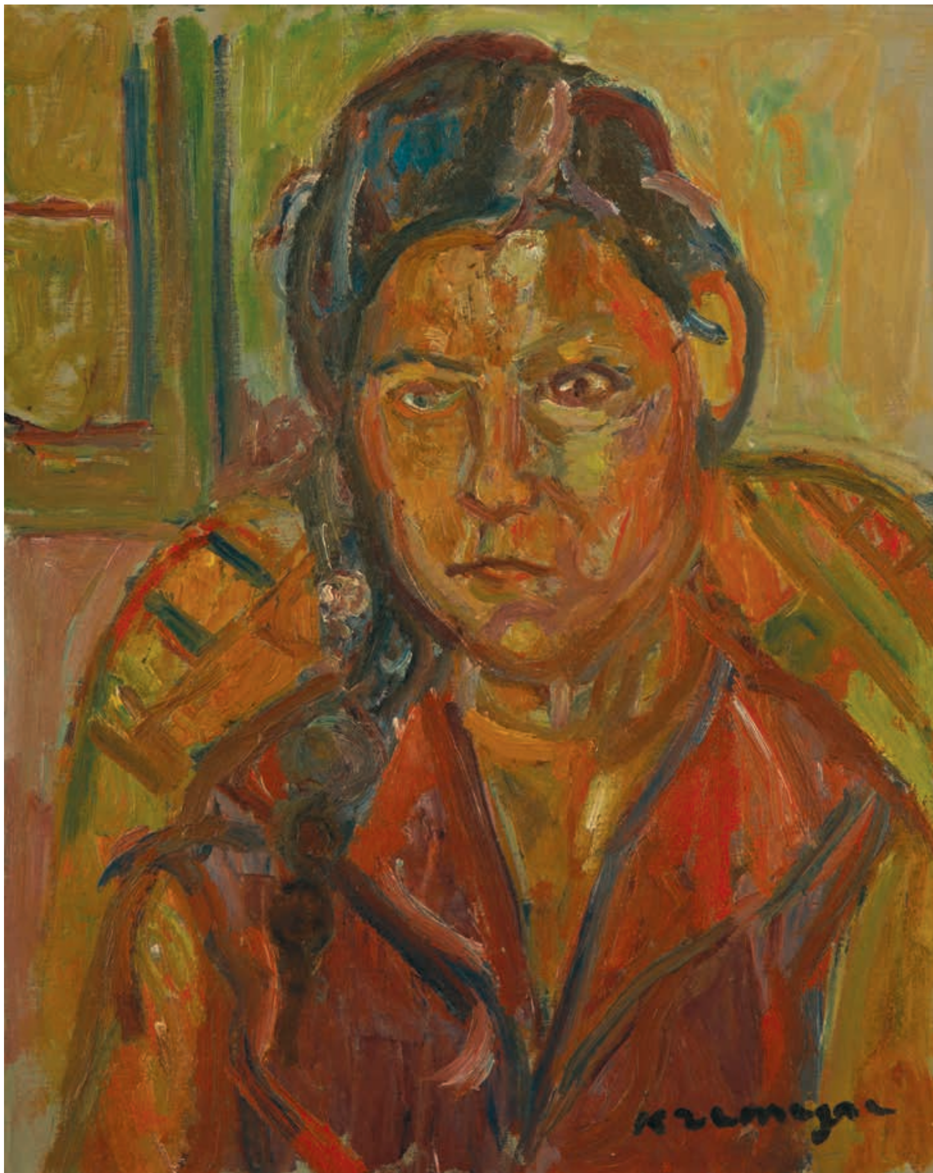
30

Жанчына сядзіць. Каля 1950. Палатно, алей. 64,5×54
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Сидящая женщина. Около 1950. Холст, масло. 64,5×54
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Femme assise. Circa 1950. Huile sur toile. 64,5×54
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Seated Woman. C. 1950. Oil on canvas. 64.5×54
Corporate collection of Belgazprombank

31

Партрэт жанчыны ў ружовым. Каля 1950
Палатно, алей. 41×32,8
З прыватнай калекцыі

Портрет женщины в розовом. Около 1950
Холст, масло. 41×32,8
Из частной коллекции

Portrait de femme en rose. Circa 1950
Huile sur toile. 41×32,8
Collection privée

Portrait of a Woman in Pink. C. 1950
Oil on canvas. 41×32.8
Private Collection

32

Вялікі нацюрморт у блакітных тонах. Каля 1950. Палатно, алей. 64,9×53,8. З прыватнай калекцыі

Большой натюрморт в голубых тонах. Около 1950. Холст, масло. 64,9×53,8. Из частной коллекции

Grande nature morte bleue. Circa 1950. Huile sur toile. 64,9×53,8. Collection privée

Large Blue Still Life. C. 1950. Oil on canvas. 64.9×53.8. Private Collection

33

Майстэрня ў Серэ. Каля 1950
Палатно, алей. 54,7×46
З прыватнай калекцыі

Мастерская в Сере. Около 1950
Холст, масло. 54,7×46
Из частной коллекции

Atelier à Céret. Circa 1950
Huile sur toile. 54,7×46
Collection privée

Studio at Céret. C. 1950
Oil on canvas. 54.7×46
Private Collection

Любіч Восіп
Любич Осип
Lubitch Ossip

1896 Гродна, Hrodna – **1990** Парыж, Paris

34

Сена ў Парыжы. Каля 1925. Палатно, алей. 73×59,7
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Сена в Париже. Около 1925. Холст, масло. 73×59,7
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

La Seine à Paris. Circa 1925. Huile sur toile. 73×59,7
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Seine in Paris. C. 1925. Oil on canvas. 73×59.7
Corporate collection of Belgazprombank

35

Размова на балконе. Каля 1925
Кардон, наклеены на палатно, гуаш. 72,5×60
З прыватнай калекцыі

Разговор на балконе. Около 1925
Картон, наклеенный на холст, гуашь. 72,5×60
Из частной коллекции

Conversation au balcon. Circa 1925
Carton collé sur toile, gouache. 72,5×60
Collection privée

Conversation on a Balcony. C. 1925
Gouache on cardboard, glued on canvas. 72.5×60
Private Collection

36

Тэатральная ложа. Каля 1925
Папера, наклееная на палатно, гуаш. 71×78
З прыватнай калекцыі

Театральная ложа. Около 1925
Бумага, наклеенная на холст, гуашь. 71×78
Из частной коллекции

Loge au théâtre. Circa 1925
Papier collé sur toile, gouache. 71×78
Collection privée

Theatre Box. C. 1925
Gouache on paper, glued on canvas. 71×78
Private Collection

37

Мужчына з сабакам. Каля 1925. Папера, наклееная на палатно, гуаш. 92×54. З прыватнай калекцыі

Мужчина с собакой. Около 1925. Бумага, наклеенная на холст, гуашь. 92×54. Из частной коллекции

Homme au chien. Circa 1925. Papier collé sur toile, gouache. 92×54. Collection privée

Man with a Dog. C. 1925. Gouache on paper, pasted to canvas. 92×54. Private Collection

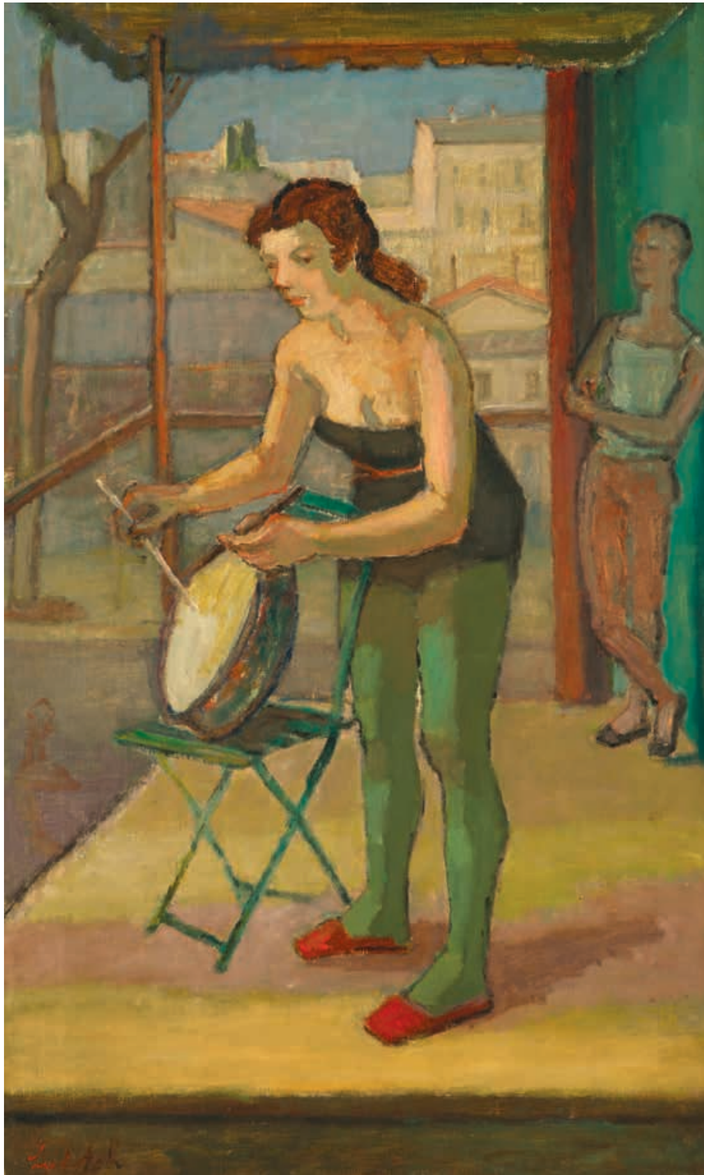
38

Кветкі. Каля 1940
Палатно, алей. 46,1×33,3
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Цветы. Около 1940
Холст, масло. 46,1×33,3
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Fleurs. Circa 1940
Huile sur toile. 46,1×33,3
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Flowers. C. 1940
Oil on canvas. 46.1×33.3
Corporate collection of Belgazprombank

39

Танцоўшчыца з тамбурынам. Каля 1945
Палатно, алей. 139,8×84
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Танцовщица с тамбурином. Около 1945
Холст, масло. 139,8×84
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

La danseuse au tambourin. Circa 1945
Huile sur toile. 139,8×84
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Dancer with a Tambourine. C. 1945
Oil on canvas. 139.8×84
Corporate collection of Belgazprombank

40

Аўтапартрэт з мадэллю. 1945. Палатно, алей. 145,9×113. З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Автопортрет с моделью. 1945. Холст, масло. 145,9×113. Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Autoportrait avec modèle. 1945. Huile sur toile. 145,9×113. Collection d'entreprise de Belgazprombank

Self-portrait with a Model. 1945. Oil on canvas. 145.9×113. Corporate collection of Belgazprombank

41

Кветкі
Палатно, алей. 65×46
З прыватнай калекцыі

Цветы
Холст, масло. 65×46
Из частной коллекции

Fleurs
Huile sur toile. 65×46
Collection privée

Flowers
Oil on canvas. 65×46
Private Collection

42

Пейзаж з чырвоным дахам
Палатно, алей. 60×73
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Пейзаж с красной крышей
Холст, масло. 60×73
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Paysage au toit rouge
Huile sur toile. 60×73
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Landscape with a Red Roof
Oil on canvas. 60×73
Corporate collection of Belgazprombank

43

Мужчына выгульвае сабаку
Палатно, алей. 38×45
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Мужчина, выгуливающий собаку
Холст, масло. 38×45
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Homme promenant son chien
Huile sur toile. 38×45
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Man Walking a Dog
Oil on canvas. 38×45
Corporate collection of Belgazprombank

44

Гарадскі пейзаж. Папера, васковая крэйда. 20,7×26,8. З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Городской пейзаж. Бумага, восковой мелок. 20,7×26,8. Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Paysage urbain. Papier, craie de cire. 20,7×26,8. Collection d'entreprise de Belgazprombank

Urban Landscape. Wax chalk on paper. 20.7×26.8. Corporate collection of Belgazprombank

45

Накід
Папера, васковая крэйда. 24,8×32,4
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Набросок
Бумага, восковой мелок. 24,8×32,4
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Ebauche
Papier, craie de cire. 24,8×32,4
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Sketch
Crayon on paper. 24.8×32.4
Corporate collection of Belgazprombank

46

Стары сядзіць
Папера, пастэль. 27,9×22,5
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Сидящий старик
Бумага, пастель. 27,9×22,5
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Le vieillard assis
Papier, pastel. 27,9×22,5
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Seated Old Man
Pastel on paper. 27.9×22.5
Corporate collection of Belgazprombank

47

Жанчына з гітарай
Папера, вугаль. 28×22,4
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Женщина с гитарой
Бумага, уголь. 28×22,4
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Femme à la guitare
Papier, charbon. 28×22,4
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Woman with a Guitar
Charcoal on paper. 28×22.4
Corporate collection of Belgazprombank

48

Два мужчыны (накід)
Папера, вугаль. 28,3×22
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Двое мужчин (набросок)
Бумага, уголь. 28,3×22
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Deux hommes (ébauche)
Papier, charbon. 28,3×22
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Two Men (Sketch)
Charcoal on paper. 28.3×22
Corporate collection of Belgazprombank

49

Аголеная дзяўчына (накід)
Папера, вугаль. 33,3×23
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Обнаженная девушка (набросок)
Бумага, уголь. 33,3×23
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

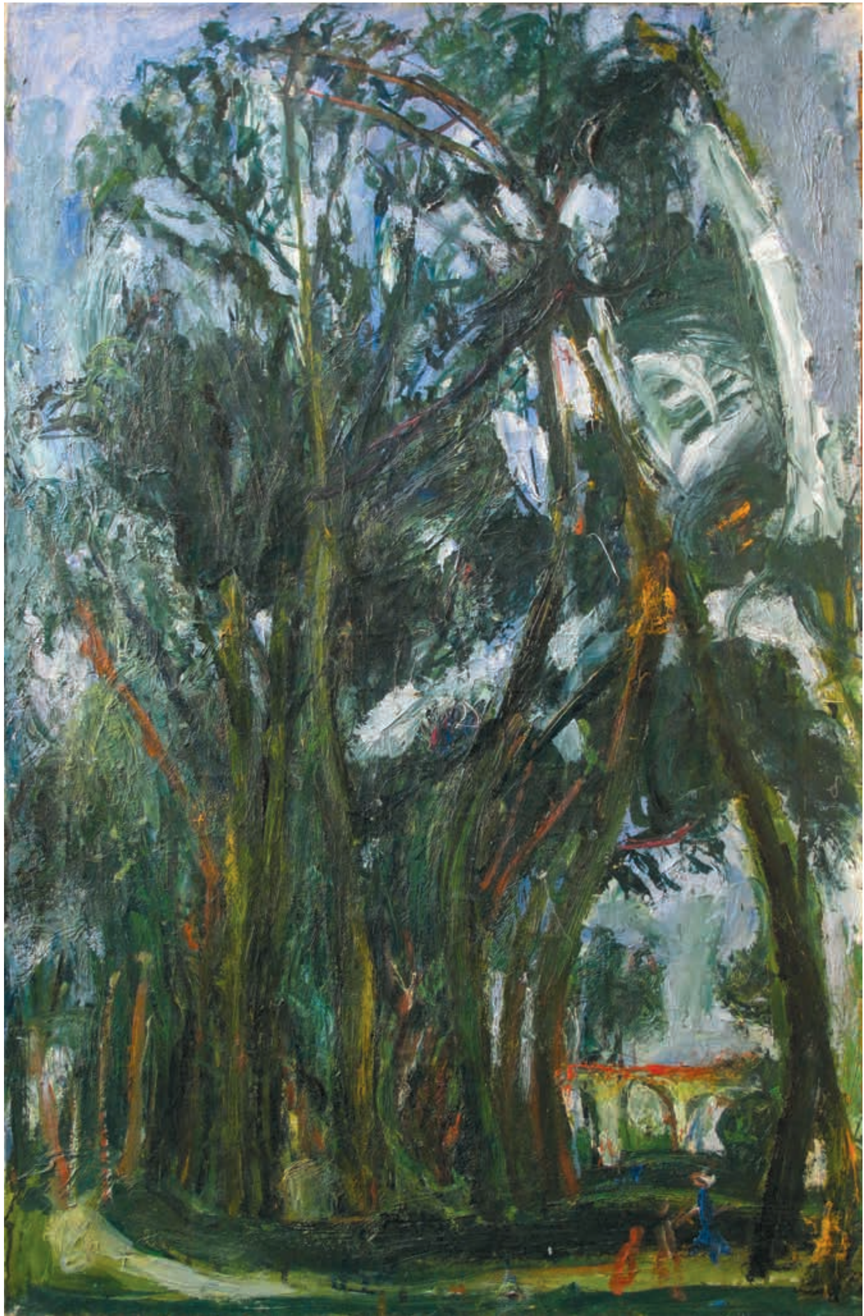
Jeune nue (ébauche)
Papier, charbon. 33,3×23
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Nude Girl (Sketch)
Charcoal on paper. 33.3×23
Corporate collection of Belgazprombank

Суцін Хаім
Сутин Хаим
Soutine Chaïm

1893 **м. Смілавічы, Smilavichy** **– 1943** **Парыж, Paris**

50

Вялікія лужкі ў Шартры каля віядука. Каля 1934. Палатно, алей. 91,8×59,4 (60,1)
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Большие лужайки в Шартре около виадука. Около 1934. Холст, масло. 91,8×59,4 (60,1)
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Les grands prés à Chartres, au viaduc. Circa 1934. Huile sur toile. 91,8×59,4 (60,1)
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Big Lawns in Chartres near Viaduct. C. 1934. Oil on canvas. 91.8×59.4 (60.1)
Corporate collection of Belgazprombank

Хадасевіч-Лежэ Надзя
Ходасевич-Леже Надя
Chodasiewicz-Léger Nadia

1904 **в. Асецішча, Asetishcha** **– 1983** **Парыж, Paris**

51

Супрэматызм. Кампазіцыя з чырвоных, чорных і шэрых геаметрычных фігур. 1920–1960-я
Папера, шаўкаграфія. А. 76×54; В. 62×46
З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь

Супрематизм. Композиция из красных, черных и серых геометрических фигур. 1920–1960-е
Бумага, шелкография. Л. 76×54; И. 62×46
Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь

Suprématisme. La composition des figures géométriques rouges, noires et grises. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 76×54; image 62×46
Collection du Musée National des Beaux-Arts de la République du Bélarus

Suprematism. Composition of Red, Black and Grey Geometrical Figures. 1920–1960s
Silk-screen print on paper. Sheet 76×54; image 62×46
National Art Museum of the Republic of Belarus

52

Супрэматызм. Кампазіцыя на чырвоным фоне. 1920–1960-я
Папера, шаўкаграфія. А. 69×50; В. 47,5×36
З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь

Супрематизм. Композиция на красном фоне. 1920–1960-е
Бумага, шелкография. Л. 69×50; И. 47,5×36
Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь

Suprématisme. La composition sur un fond rouge. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 69×50; image 47,5×36
Collection du Musée National des Beaux-Arts de la République du Bélarus

Suprematism. Composition on Red Background. 1920–1960s
Silk-screen print on paper. Sheet 69×50; image 47.5×36
National Art Museum of the Republic of Belarus

53

Супрэматызм. Кампазіцыя з чырвоным кругам на шэрым фоне. 1920–1960-я
Папера, шаўкаграфія. А. 76×55; В. 59,3×45
З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь

Супрематизм. Композиция с красным кругом на сером фоне. 1920–1960-е
Бумага, шелкография. Л. 76×55; И. 59,3×45
Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь

Suprématisme. La composition avec un cercle rouge sur un fond gris. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 76×55; image 59,3×45
Collection du Musée National des Beaux-Arts de la République du Bélarus

Suprematism. Composition with Red Circle on Grey Background. 1920–1960s
Silk-screen print on paper. Sheet 76×55; image 59.3×45
National Art Museum of the Republic of Belarus

54

Супрэматызм. Кампазіцыя з аранжавым кругам на чорным фоне. 1920–1960-я
Папера, шаўкаграфія. А. 68,7×49,8; В. 50×36
З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь

Супрематизм. Композиция с оранжевым кругом на черном фоне. 1920–1960-е
Бумага, шелкография. Л. 68,7×49,8; И. 50×36
Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь

Suprématisme. La composition avec un cercle orange sur un fond noir. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 68,7×49,8; image 50×36
Collection du Musée National des Beaux-Arts de la République du Bélarus

Suprematism. Composition with Orange Circle on Black Background. 1920–1960s
Silk-screen print on paper. Sheet 68.7×49.8; image 50×36
National Art Museum of the Republic of Belarus

Цадкін Восіп
Цадкин Осип
Zadkine Ossip

1888 **Віцебск, Vitebsk – 1967 Нэі-сур-Сэн, Парыж, Neuilly-sur-Seine**

55

Малая П'ета
Бронза, ліццё, чорны лак. 28×29,8×18,8
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Малая Пьета
Бронза, литье, черный лак. 28×29,8×18,8
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Petite Pietà
Fonte de bronze, vernis noir. 28×29,8×18,8
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Small Pietá
Cast bronze with black varnish. 28×29.8×18.8
Corporate collection of Belgazprombank

56

Возера. 1925
Папера, гуаш. 44,5×62,8
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Озеро. 1925
Бумага, гуашь. 44,5×62,8
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Le lac. 1925
Papier, gouache. 44,5×62,8
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Lake. 1925
Gouache on paper. 44.5×62.8
Corporate collection of Belgazprombank

57

Амерыканскі пейзаж. 1944
Папера, гуаш. 43,6×62,4
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Американский пейзаж. 1944
Бумага, гуашь. 43,6×62,4
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Paysage américain. 1944
Papier, gouache. 43,6×62,4
Collection d'entreprise de Belgazprombank

American Landscape. 1944
Gouache on paper. 43.6×62.4
Corporate collection of Belgazprombank

58

Бойка з драконам Гесярыд. 1960
Папера, літаграфія. А. 53×69; В. 45,5×62
З прыватнай калекцыі

Схватка с драконом Гесперид. 1960
Бумага, литография. Л. 53×69; И. 45,5×62
Из частной коллекции

Combat contre le dragon des Hesperides. 1960
Papier, lithographie. Feuille 53×69; image 45,5×62
Collection privée

Fight against Dragon of Hesperides. 1960
Lithograph on paper. Sheet 53×69; image 45.5×62
Private Collection

Царфін (Зарфін) Шрага
Царфин (Зарфин) Шрага
Zarfin Schraga

1899/1900 **м. Смілавічы, Smilavichy** **– 1975** **Рані-су-Буа, Rosny-sous-Bois**

59

Пейзаж з фігурай. Каля 1940
Палатно, алей. 60×80
З прыватнай калекцыі

Пейзаж с фигурой. Около 1940
Холст, масло. 60×80
Из частной коллекции

Paysage au personnage. Circa 1940
Huile sur toile. 60×80
Collection privée

Landscape with a personage. Circa 1940
Oil on canvas. 60×80
Private Collection

60

Пейзаж з ружовымі дахамі
Палатно, алей. 54,3×65
З прыватнай калекцыі

Пейзаж с розовыми крышами
Холст, масло. 54,3×65
Из частной коллекции

Paysage aux toits roses
Huile sur toile. 54,3×65
Collection privée

Landscape with pink roofs
Oil on canvas. 54.3×65
Private Collection

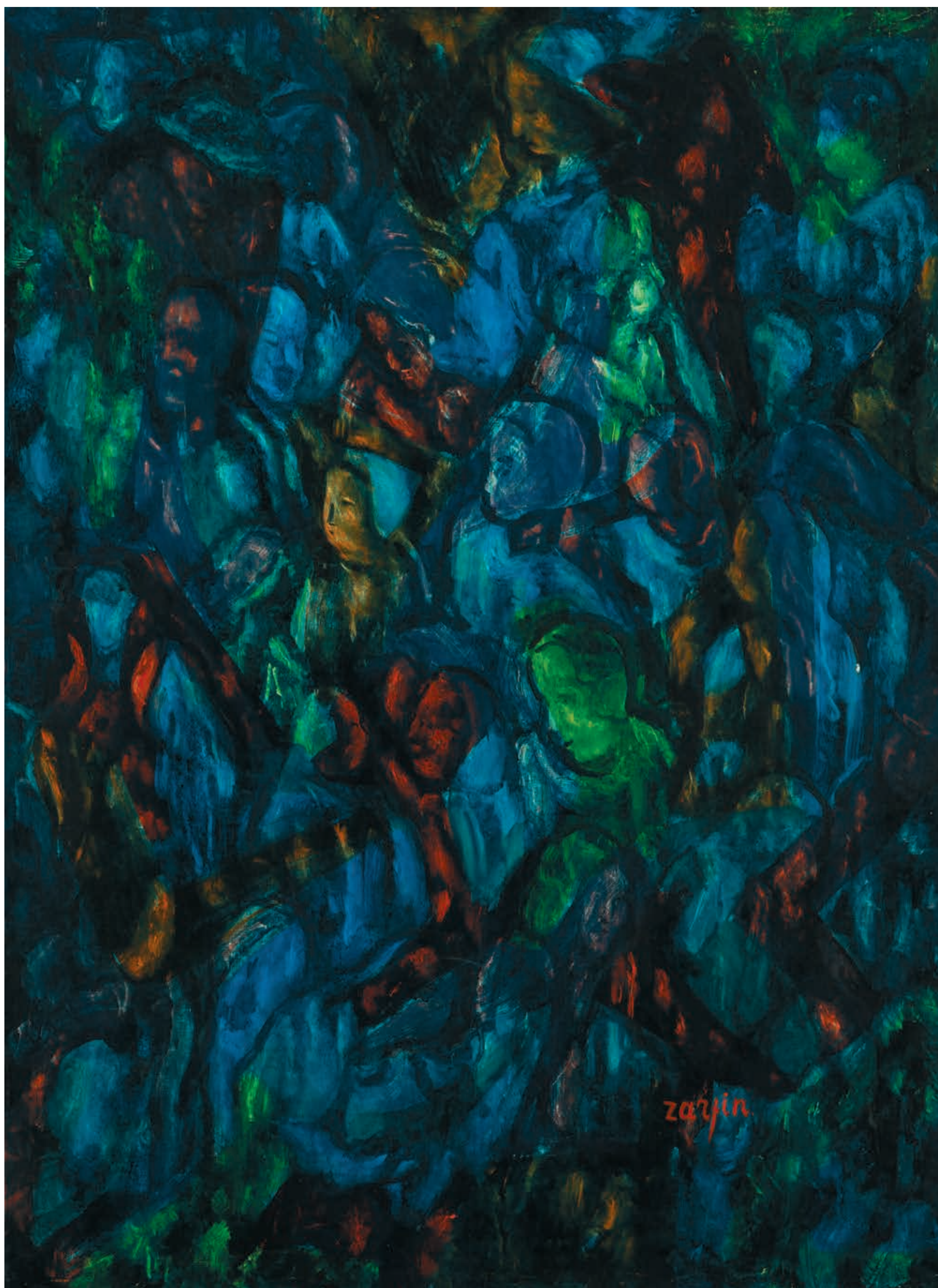
61

Вадаспад у лесе. Каля 1950. Палатно, алей. 80,9×59,9. З прыватнай калекцыі

Водопад в лесу. Около 1950. Холст, масло. 80,9×59,9. Из частной коллекции

Cascades dans la forêt. Circa 1950. Huile sur toile. 80,9×59,9. Collection privée

Cascades in a Forest. C. 1950. Oil on canvas. 80.9×59.9. Private Collection

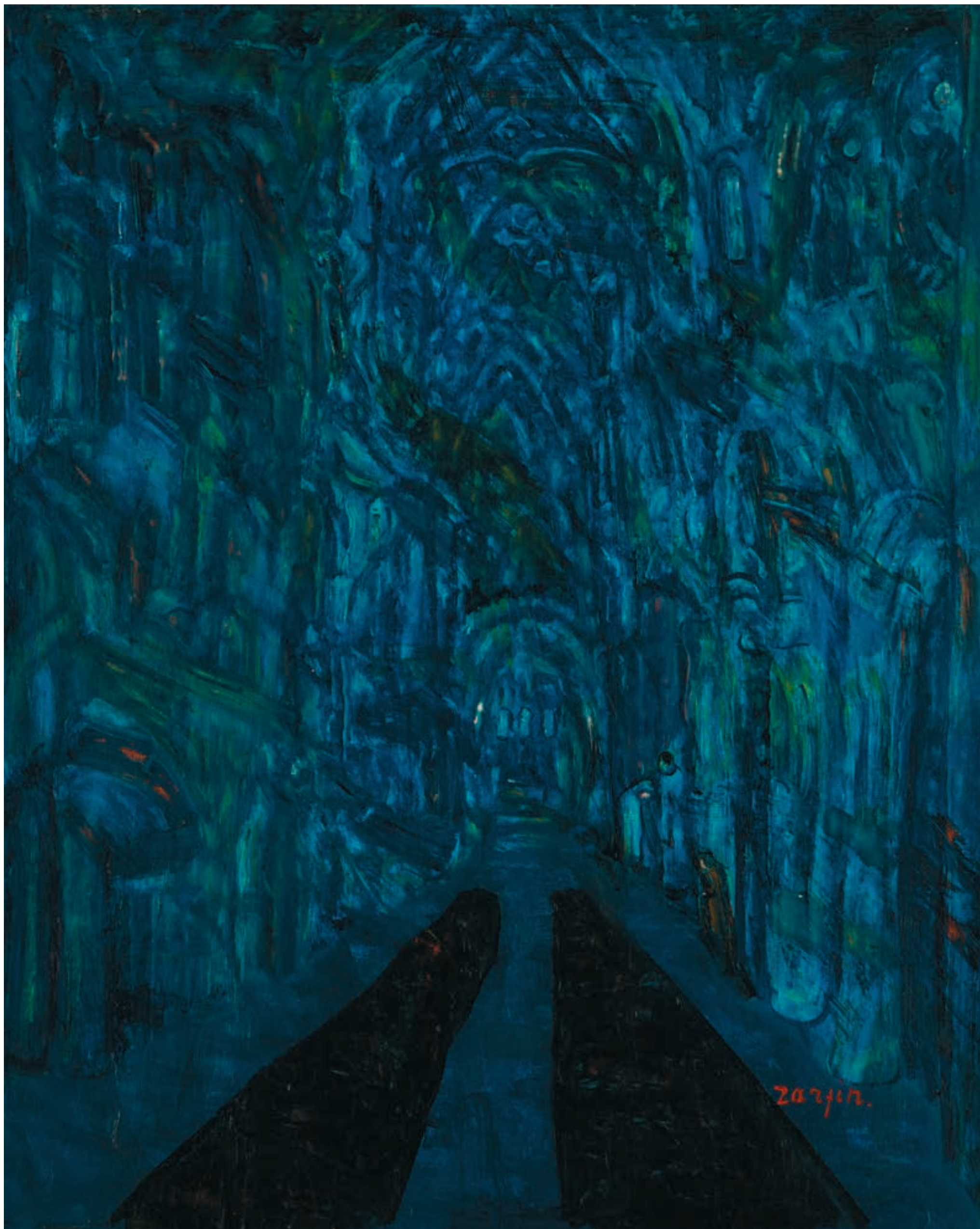
62

Натоўп. Каля 1950
Палатно, алей. 80,9×59,9
З прыватнай калекцыі

Толпа. Около 1950
Холст, масло. 80,9×59,9
Из частной коллекции

Foule de visages. Circa 1950
Huile sur toile. 80,9×59,9
Collection privée

Multitude of Faces. C. 1950
Oil on canvas. 80.9×59.9
Private Collection

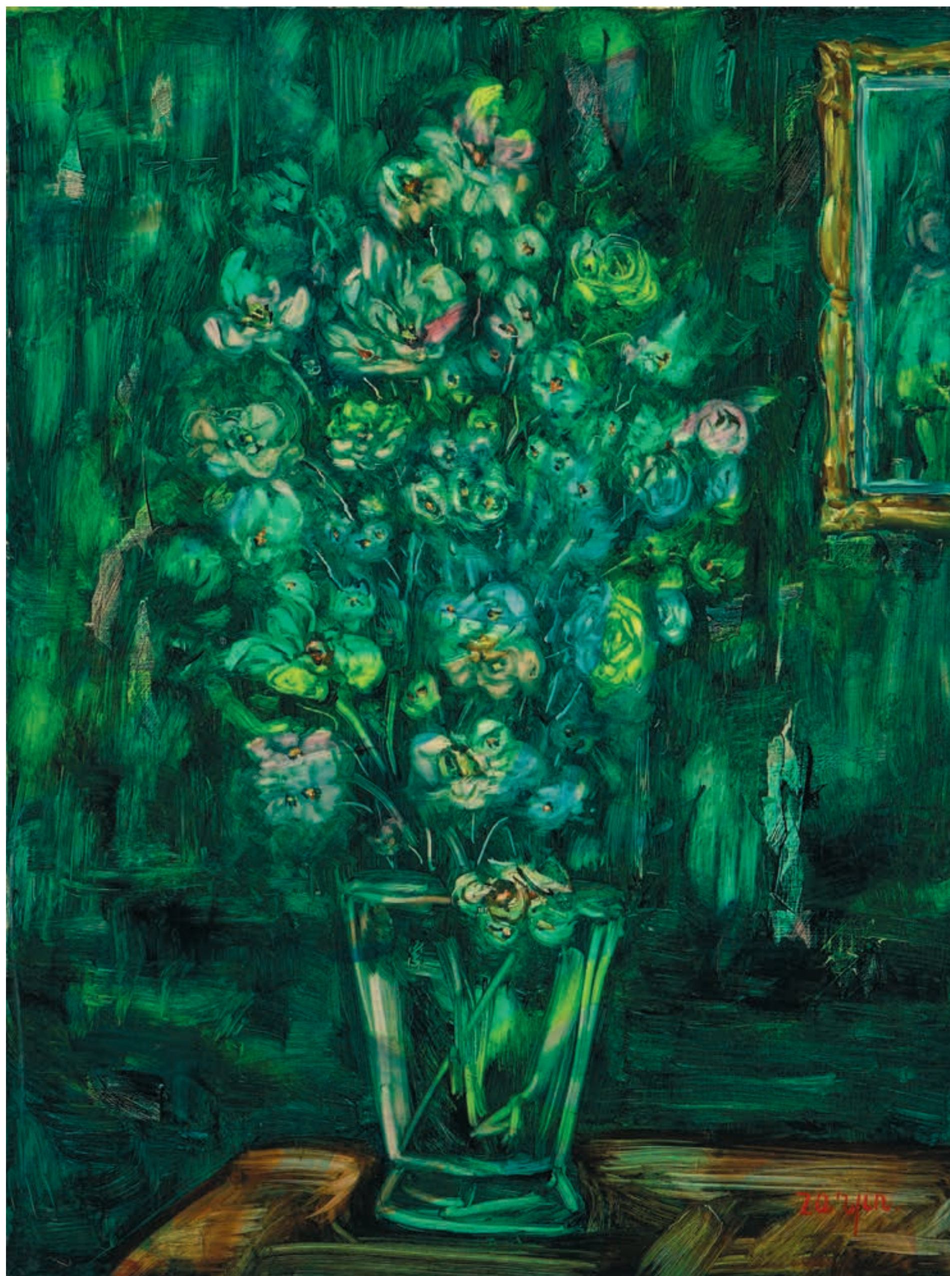
63

Вялікі неф у сініх тонах. Каля 1950. Палатно, алей. 81×65
З прыватнай калекцыі

Большой неф в синих тонах. Около 1950. Холст, масло. 81×65
Из частной коллекции

Grande nef bleue. Circa 1950. Huile sur toile. 81×65
Collection privée

Big Blue Nave. C. 1950. Oil on canvas. 81×65
Private Collection

64

Зялёны букет. Каля 1950. Палатно, алей. 81×65
З прыватнай калекцыі

Зеленый букет. Около 1950. Холст, масло. 81×65
Из частной коллекции

Le bouquet vert. Circa 1950. Huile sur toile. 81×65
Collection privée

Green Bouquet. C. 1950. Oil on canvas. 81×65
Private Collection

65

Сабор Парыжскай Божай Маці. Каля 1950
Палатно, алей. 81×99,7
З прыватнай калекцыі

Собор Парижской Богоматери. Около 1950
Холст, масло. 81×99,7
Из частной коллекции

Notre-Dame de Paris. Circa 1950
Huile sur toile. 81×99,7
Collection privée

Notre-Dame de Paris. C. 1950
Oil on canvas. 81×99.7
Private Collection

66

Фантастычны сабор. Каля 1950. Палатно, алей. 80,8×59,8. З прыватнай калекцыі

Фантастический собор. Около 1950. Холст, масло. 80,8×59,8. Из частной коллекции

Cathédrale fantastique. Circa 1950. Huile sur toile. 80,8×59,8. Collection privée

Fantastic Cathedral. C. 1950. Oil on canvas. 80.8×59.8. Private Collection

67

Чырвоны замак. Каля 1950
Палатно, алей. 60×80,7
З прыватнай калекцыі

Красный замок. Около 1950
Холст, масло. 60×80,7
Из частной коллекции

Le château rouge. Circa 1950
Huile sur toile. 60×80,7
Collection privée

Red Castle. C. 1950
Oil on canvas. 60×80.7
Private Collection

68

Старая гавань у Анфлёры. Каля 1950
Палатно, алей. 53,9×80,4
З прыватнай калекцыі

Старая гавань в Онфлёре. Около 1950
Холст, масло. 53,9×80,4
Из частной коллекции

Le Vieux Bassin à Honfleur. Circa 1950
Huile sur toile. 53,9×80,4
Collection privée

Old Harbor at Honfleur. C. 1950
Oil on canvas. 53.9×80.4
Private Collection

69

Мон-Сэн-Мішэль. Каля 1950
Палатно, алей. 80,5×54
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Мон-Сен-Мишель. Около 1950
Холст, масло. 80,5×54
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Le Mont Saint-Michel. Circa 1950
Huile sur toile. 80,5×54
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Mont Saint-Michel. C. 1950
Oil on canvas. 80.5×54
Corporate collection of Belgazprombank

70

Парк. Каля 1950
Палатно, алей. 80,8×59,8
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Парк. Около 1950
Холст, масло. 80,8×59,8
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Le Parc. Circa 1950
Huile sur toile. 80,8×59,8
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Park. C. 1950
Oil on canvas. 80.8×59.8
Corporate collection of Belgazprombank

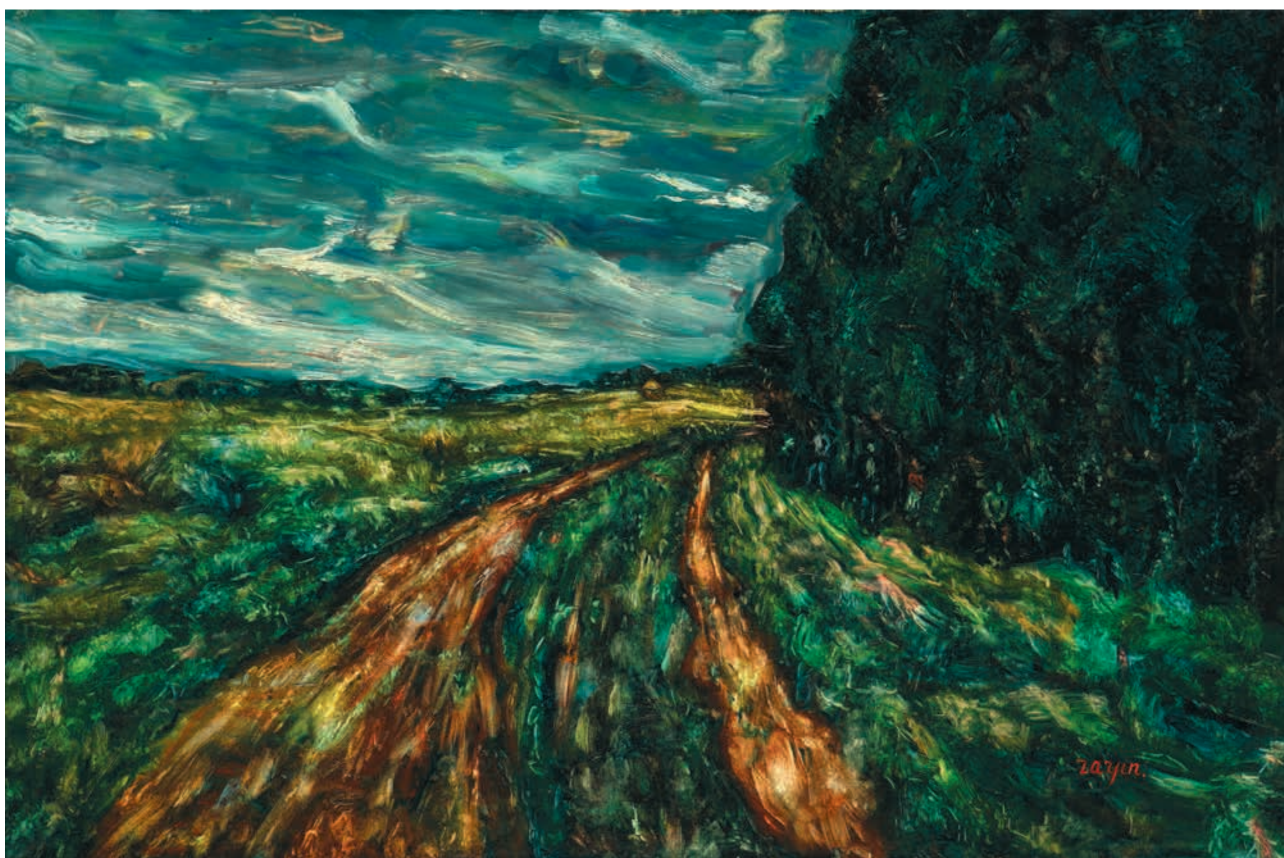
71

Пейзаж з трыма дрэвамі. Каля 1950
Палатно, алей. 54,2×81
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Пейзаж с тремя деревьями. Около 1950
Холст, масло. 54,2×81
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Paysage aux trois arbres. Circa 1950
Huile sur toile. 54,2×81
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Landscape with Three Trees. C. 1950
Oil on canvas. 54.2×81
Corporate collection of Belgazprombank

72

Вялікая дарога. Каля 1950
Палатно, алей. 53,8×81,2
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Большая дорога. Около 1950
Холст, масло. 53,8×81,2
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Le grand chemin. Circa 1950
Huile sur toile. 53,8×81,2
Collection d'entreprise de Belgazprombank

High Road. C. 1950
Oil on canvas. 53.8×81.2
Corporate collection of Belgazprombank

73

Захад сонца. Каля 1950
Палатно, алей. 80,7×53,7
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Закат. Около 1950
Холст, масло. 80,7×53,7
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Coucher de soleil. Circa 1950
Huile sur toile. 80,7×53,7
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Sunset. C. 1950
Oil on canvas. 80.7×53.7
Corporate collection of Belgazprombank

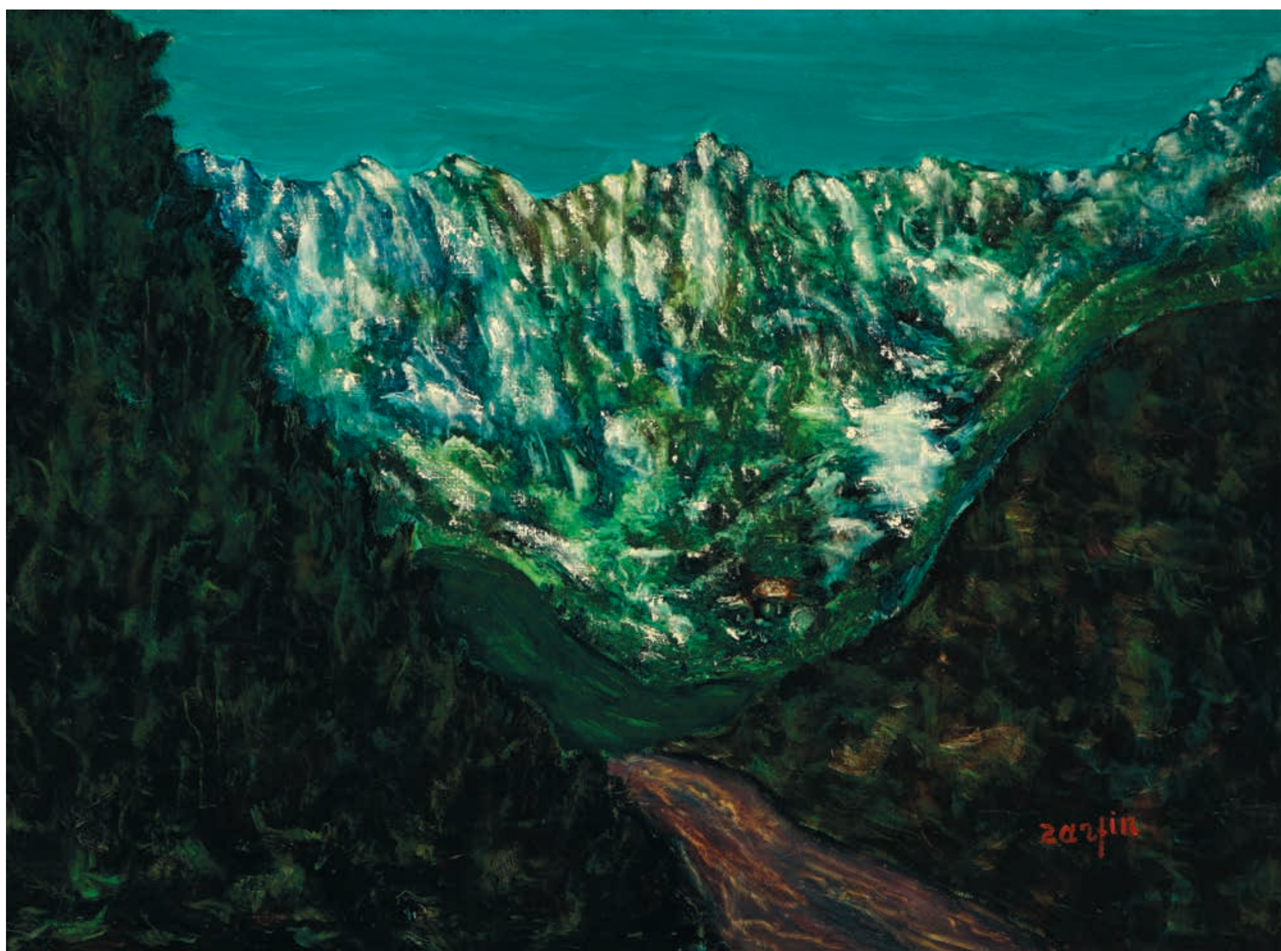
74

Пейзаж поўдня Францыі. Каля 1950
Палатно, алей. 59,8×80,8
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Пейзаж юга Франции. Около 1950
Холст, масло. 59,8×80,8
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Paysage du midi. Circa 1950
Huile sur toile. 59,8×80,8
Collection d’entreprise de Belgazprombank

Landscape in South. C. 1950
Oil on canvas. 59.8×80.8
Corporate collection of Belgazprombank

75

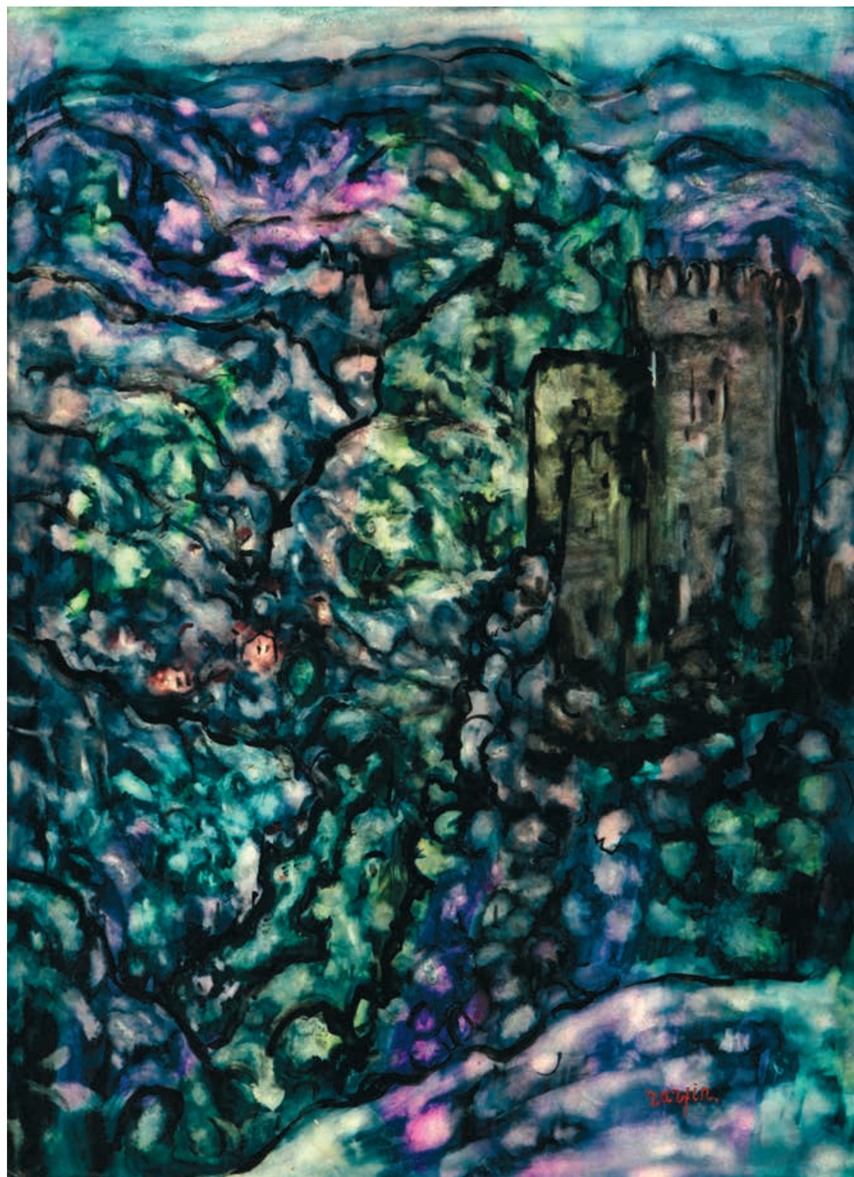
Альпы. Каля 1950
Палатно, алей. 81×60
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Альпы. Около 1950
Холст, масло. 81×60
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Les Alpes. Circa 1950
Huile sur toile. 81×60
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Alps. C. 1950
Oil on canvas. 51×60
Corporate collection of Belgazprombank

76

Вежа Брысак. Каля 1950
Папера, наклееная на кардон, акварэль, гуаш, алей (?). 63,6×49,7
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Башня Бриссак. Около 1950
Бумага, наклеенная на картон, акварель, гуашь, масло (?). 63,6×49,7
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Le donjon de Brissac. Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarellle, gouache, huile (?). 63,6×49,7
Collection d'entreprise de Belgazprombank

The Donjon at Brissac. C. 1950
Water-colour, gouache and oil (?) on paper pasted to board. 63.6×49.7
Corporate collection of Belgazprombank

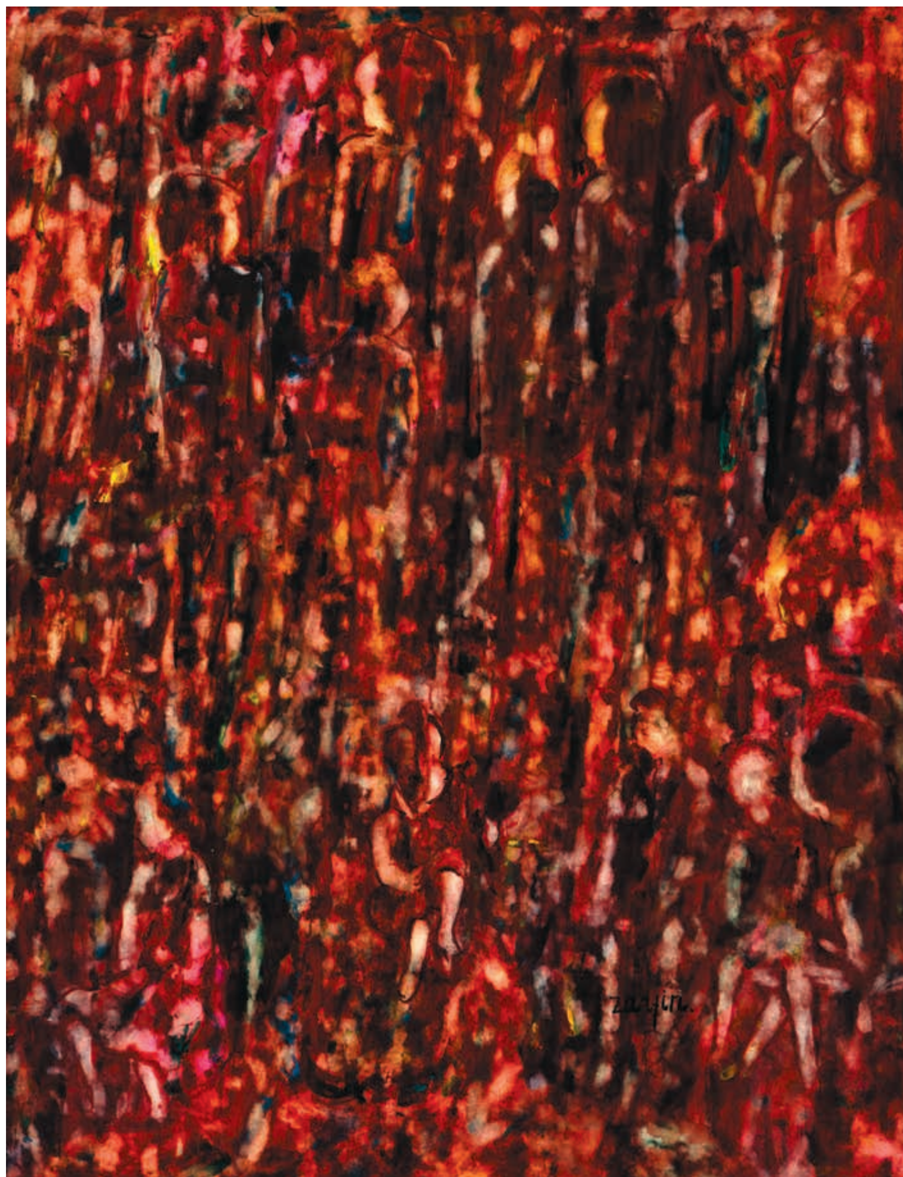
77

Вёска пад гарой Гран-Моль. Каля 1950
Папера, наклееная на кардон, алей. 49,8×64,6
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Деревня у подножья Гран-Моль. Около 1950
Бумага, наклеенная на картон, масло. 49,8×64,6
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Le village au pied du Grand Môle. Circa 1950
Papier collé sur carton, huile. 49,8×64,6
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Village at the Foot of Grand Môle. C. 1950
Oil on paper pasted to board. 49.8×64.6
Corporate collection of Belgazprombank

78

Група ў чырвоным. Каля 1950
Папера, наклееная на кардон, акварэль, гуаш, алей. 64,7×49,7
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Группа в красном. Около 1950
Бумага, наклеенная на картон, акварель, гуашь, масло. 64,7×49,7
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Groupe en rouge. Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile. 64,7×49,7
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Group in Red. C. 1950
Water-colour, gouache, oil on paper pasted to board. 64.7×49.7
Corporate collection of Belgazprombank

79

Уздоўж ракі. Каля 1950
Папера, наклееная на кардон, акварэль, гуаш, алей. 64,3×49,5
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Вдоль реки. Около 1950
Бумага, наклеенная на картон, акварель, гуашь, масло. 64,3×49,5
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Au bord de la rivière. Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile. 64,3×49,5
Collection d'entreprise de Belgazprombank

At River. C. 1950
Water-colour, gouache, oil on paper pasted to board. 64.3×49.5
Corporate collection of Belgazprombank

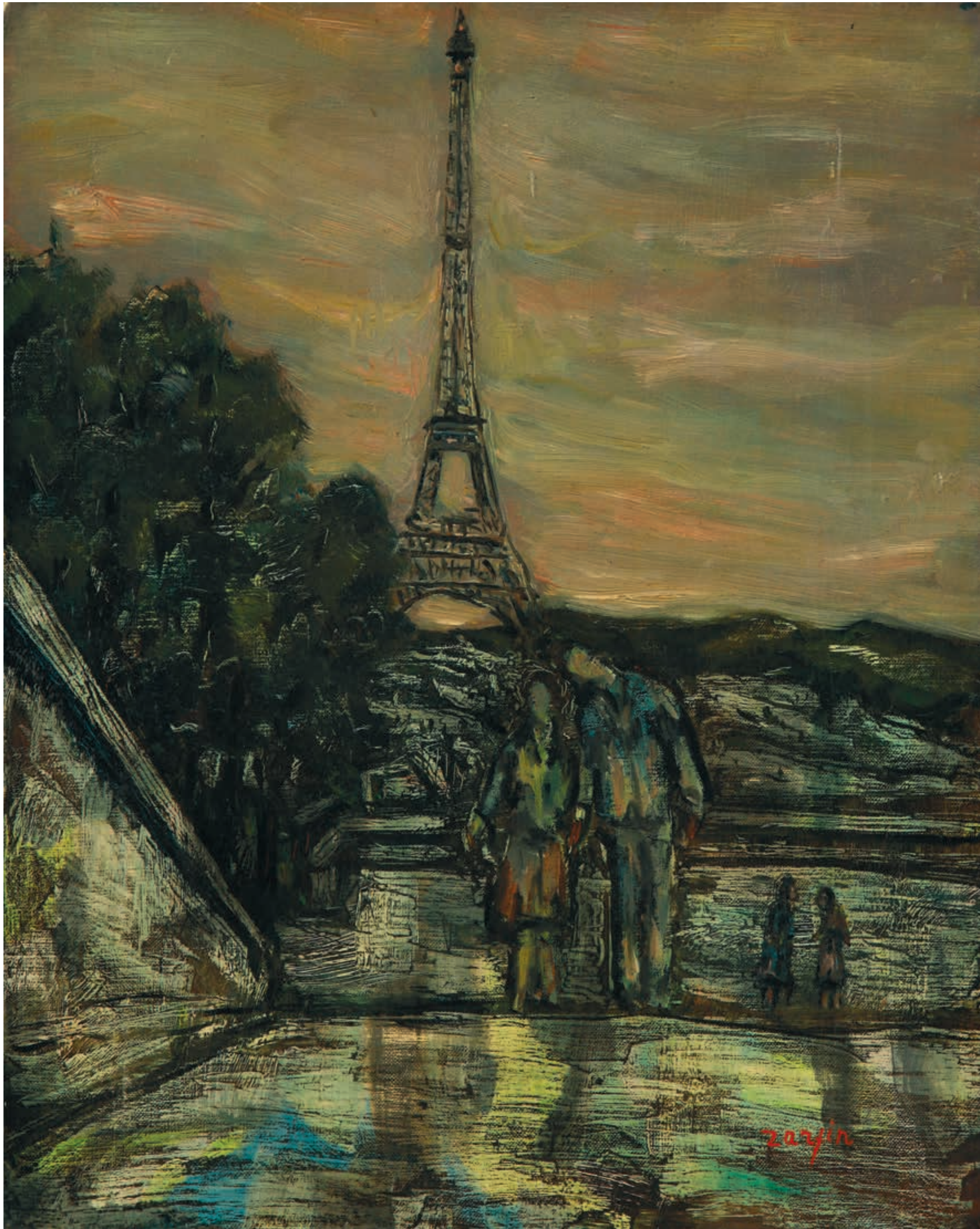
80

Букет белых кветак. Каля 1950. Папера, наклееная на кардон, алей. 64,8×49,9
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Букет белых цветов. Около 1950. Бумага, наклеенная на картон, масло. 64,8×49,9
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Le bouquet de fleurs blanches. Circa 1950. Papier collé sur carton, huile. 64,8×49,9
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Bouquet of White Flowers. C. 1950. Oil on paper pasted to board. 64.8×49.9
Corporate collection of Belgazprombank

81

Прагулка па набярэжнай Сены (від на Эйфелеву вежу). 1950
Палатно, алей. 32,9×40,9
З калекцыі Алега Лукашэвіча

Прогулка по набережной Сены (вид на Эйфелеву башню). 1950
Холст, масло. 32,9×40,9
Из коллекции Олега Лукашевича

Promenade sur les quais de Seine (vue de la Tour Eiffel). 1950
Huile sur toile. 32,9×40,9
Collection de Aleh Lukashevich

Promenade Along the Quay of Seine (View of Eiffel Tower). 1950
Oil on canvas. 32.9×40.9
Oleg Lukashevich Collection

Шагал Марк
Шагал Марк
Chagall Marc

1887 **Віцебск, Vitebsk** **–** **1985** **Сэн-Поль-дэ-Ванс, Saint-Paul de Vence**

82

Закаханыя. 1981. Кардон, гуаш, акварэль, пастэль. 59,8×79,7
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Влюбленные. 1981. Картон, гуашь, акварель, пастель. 59,8×79,7
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Les amoureux. 1981. Carton, gouache, aquarelle, pastel. 59,8×79,7
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Couple in Love. 1981. Gouache, water-colour, pastel on board. 59.8×79.7
Corporate collection of Belgazprombank

83

Акрабатка на кані. 1959
Папера, літаграфія. А. 65,3×49,8; Д. 55,2×37,3; В. 48,8×31,5
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Акробатка на лошади. 1959
Бумага, литография. Л. 65,3×49,8; Д. 55,2×37,3; И. 48,8×31,5
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

L'écuyère acrobate. 1959
Papier, lithographie. Feuille 65,3×49,8; planche 55,2×37,3; image 48,8×31,5
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Riding Acrobat. 1959
Lithograph on paper. Sheet 65.3×49.8; plate 55.2×37.3; image 48.8×31.5
Corporate collection of Belgazprombank

84

Алека. 1960
Пергаментная папера, акватынта. А. 56×76; В. 47×52
З калекцыі Музея Марка Шагала

Алеко. 1960
Пергаментная бумага, акватинта. Л. 56×76; И. 47×52
Из коллекции Музея Марка Шагала

Aleko. 1960
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 56×76; image 47×52
Collection du musée de Marc Chagall

Aleko. 1960
Aquatint on oil-paper. Sheet 56×76; image 47×52
Marc Chagall Museum. Vitebsk

85

Крыжовы шлях. 1967
Папера, афорт, акватынта. А. 44,7×49,8; Д. 34,3×37,1; В. 33,2×36,4
З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь

Крестный путь. 1967
Бумага, офорт, акватинта. Л. 44,7×49,8; Д. 34,3×37,1; И. 33,2×36,4
Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь

Le chemin de croix. 1967
Papier, eau-forte, aquatinte. Feuille 44,7×49,8; planche 34,3×37,1; image 33,2×36,4
Collection du Musée National des Beaux-Arts de La République du Bélarus

Way of the Cross. 1967
Etching and aquatint on paper. Sheet 44.7×49.8; plate 34.3×37.1; image 33.2×36.4
National Art Museum of the Republic of Belarus

86

Уяўленне Апакаліпсіса. 1967
Папера, афорт, акватынта. А. 57,2×49,1; Д. 37,3×34,3; В. 36,6×33,2
З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь

Видение Апокалипсиса. 1967
Бумага, офорт, акватинта. Л. 57,2×49,1; Д. 37,3×34,3; И. 36,6×33,2
Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь

Vision d'Apocalypse. 1967
Papier, eau-forte, aquatinte. Feuille 57,2×49,1; planche 37,3×34,3; image 36,6×33,2
Collection du Musée National des Beaux-Arts de La République du Bélarus

Vision of Apocalypse. 1967
Etching and aquatint on paper. Sheet 57.2×49.1; plate 37.3×34.3; image 36.6×33.2
National Art Museum of the Republic of Belarus

87

Закаханыя пад дрэвам. 1967
Пергаментная папера, акватынта. А. 57,5×74,5; В. 44×61,5
З калекцыі Музея Марка Шагала

Влюбленные под деревом. 1967
Пергаментная бумага, акватинта. Л. 57,5×74,5; И. 44×61,5
Из коллекции Музея Марка Шагала

Les amoureux sous l’arbre. 1967
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 57,5×74,5; image 44×61,5
Collection du musée de Marc Chagall

Couple in Love under a Tree. 1967
Aquatint on oil-paper. Sheet 57.5×74.5; image 44×61.5
Marc Chagall Museum. Vitebsk

88

П'еро. 1968. Пергаментная папера, акватынта. А. 74,5×57,5; В. 61,5×44
З калекцыі Музея Марка Шагала

Пьеро. 1968. Пергаментная бумага, акватинта. Л. 74,5×57,5; И. 61,5×44
Из коллекции Музея Марка Шагала

Pierrot. 1968. Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 74,5×57,5; image 61,5×44
Collection du musée de Marc Chagall

Pierrot. 1968. Aquatint on oil-paper. Sheet 74.5×57.5; image 61.5×44
Marc Chagall Museum. Vitebsk

89

Цішыня. 1973. Японская папера, літаграфія. А. 68×49,7; В. 47,7×32,6
З прыватнай калекцыі

Тишина. 1973. Японская бумага, литография. Л. 68×49,7; И. 47,7×32,6
Из частной коллекции

Le silence. 1973. Papier japon, lithographie. Feuille 68×49,7; image 47,7×32,6
Collection privée

Silence. 1973. Litograph on washi (Japanese paper). Sheet 68×49.7; image 47.7×32.6
Private Collection

90

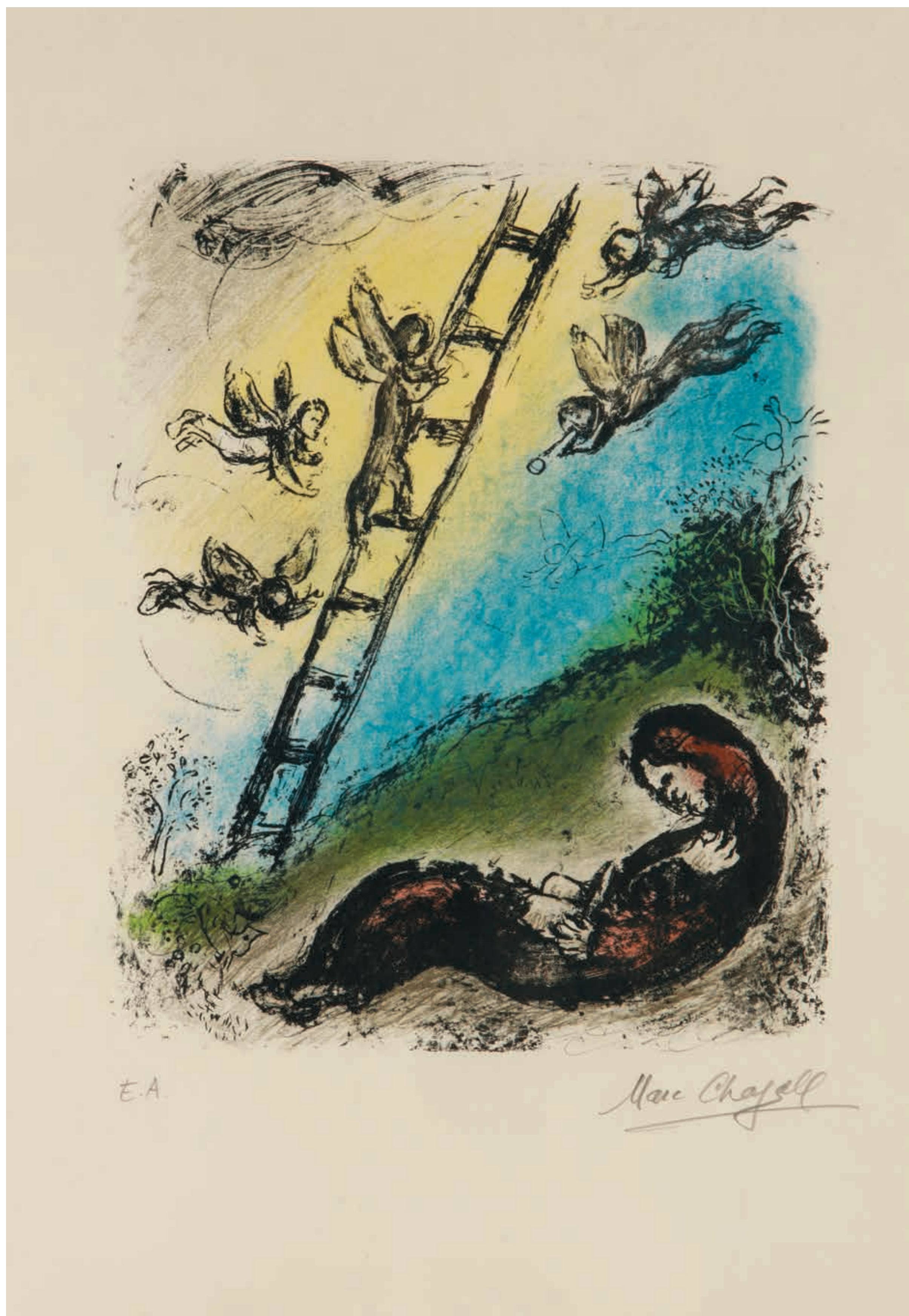

Аўтапартрэт. 1973
Японская папера, літаграфія ў двух тонах (чорным і жоўтым). А. 75,7×53,3; В. 55,9×38,1
З карпаратыўнай калекцыі Белгазпрамбанка

Автопортрет. 1973
Японская бумага, литография в двух тонах (черном и желтом). Л. 75,7×53,3; И. 55,9×38,1
Из корпоративной коллекции Белгазпромбанка

Autoportrait. 1973
Papier japon, lithographie en deux couleurs (noir et jaune). Feuille 75,7×53,3; image 55,9×38,1
Collection d'entreprise de Belgazprombank

Self-portrait. 1973
Lithograph in black and yellow on washi (Japanese paper). Sheet 75.7×53.3; image 55.9×38.1
Corporate collection of Belgazprombank

91

Іакаў і анёлы. 1980
Папера, каляровая літаграфія. А. 63,6×43,3; В. 37×30
З прыватнай калекцыі

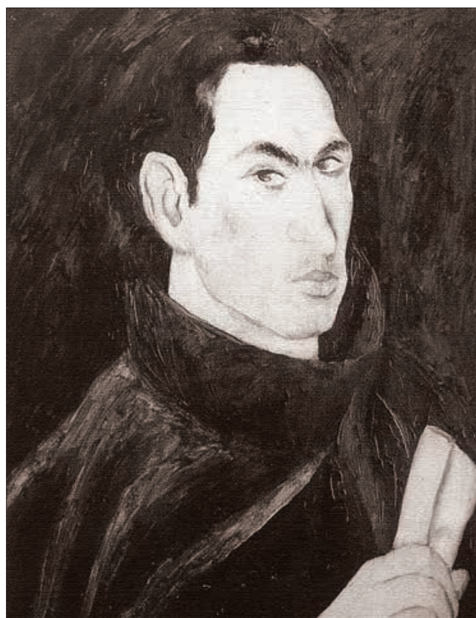
Иаков и ангелы. 1980
Бумага, цветная литография. Л. 63,6×43,3; И. 37×30
Из частной коллекции

Jacob et les anges. 1980
Papier, lithographie en couleurs. Feuille 63,6×43,3; image 37×30
Collection privée

Jacob and Angels. 1980
Colour lithograph on paper. Sheet 63.6×43.3; image 37×30
Private Collection

Біяграфіі мастакоў

Балглей Якаў (Жак)
Balgley Jacques
1891–1934

Ж. Балглей. Аўтапартрэт. 1928
Ж. Балглей. Автопортрет. 1928

1891, 7 сакавіка – нарадзіўся ў г. Брэст-Літоўску Гродзенскай губерні, Расійская імперыя (цяпер – абласны цэнтр г. Брэст, Рэспубліка Беларусь), у сям'і рабіна (быў пятым з васьмярых дзяцей).

1908–1910 – вывучаў медыцыну ў Санкт-Пецярбургу; вучыўся на архітэктурным аддзяленні Адэскага мастацкага вучылішча Таварыства вытанчаных мастацтваў імя Вялікага князя Уладзіміра Аляксандравіча.

1911 – прыехаў у Парыж, дзе навучаўся архітэктуры і філасофіі. Жыў у камуне мастакоў «Вулей».

1918 – малюнкамі Балглея праілюстраваны зборнік баек, надрукаваны Ф. Бернуа (F. Bernoir).

1920 – паступіў у Школу дэкаратыўнага мастацтва ў Парыжы.

1921–1924 – наведаў Іерусалім і прывёз адтуль серыю партрэтаў маладых жанчын. У Парыжы жыў у квартале Манпарнас.

1924 – персанальная выстаўка ў парыжскай галерэі «Барбазанж» (Barbazanges). Гравюры і жывапісныя работы мастака набыты Люксембургскім музеем (Парыж).

1925 – выканаў 21 афорт для альбома «Незакончаныя эцюды» («Études inachevées»).

1928 – стварэнне партрэтаў скрыпачак, маладых музыкантаў.

1934, 14 чэрвеня – памёр у Бажансі (Францыя) ад сардэчнага прыступу. Пахаваны на могілках Пэр-Лашэз у Парыжы.

Пасля смерці мастака рэтраспектыўныя выстаўкі адбыліся ў галерэях «Марсель Гіё» (Marcel Guiot, 1939), «Мішэль» (Michel, 1948) і «Марсель Бернхейм» (Marcel Bernheim, 1955). У 1974 мэрыя I акругі Парыжа правяла мемарыяльную выстаўку «Балглей, або Пераадолены апакаліпсіс».

Творы мастака знаходзяцца ў Музеі мастацтва і гісторыі іўдаізму ў Парыжы (Musée d'art et d'histoire du Judaïsme).

Генін Роберт
Genin Robert
1884–1941

Р. Генін. Аўтапартрэт. Каля 1908
Р. Генин. Автопортрет. Около 1908

1884, 11 жніўня — нарадзіўся ў в. Высокае Клімавіцкага павета Магілёўскай губерні, Расійская імперыя (цяпер — в. Высокае Клімавіцкага раёна Магілёўскай вобласці, Рэспубліка Беларусь), у сям'і крамніка Лейбы-Арона Геніна.

3 1888 – жыў у сям'і дзеда ў в. Красовічы Клімавіцкага павета (у цяперашні час – Красавічы).

1892–1898 – вучыўся ў школе ў павятовым горадзе Клімавічы.

1898–1900 – вучоба ў Віленскай народнай малявальнай школе акадэміка Івана Трутнева, выпускніка Санкт-Пецярбургскай Акадэміі мастацтваў.

1900–1902 – вучоба ў Адэскім мастацкім вучылішчы Таварыства прыгожых мастацтваў імя Вялікага князя Уладзіміра Аляксандравіча. Захапленне сацыялістычнымі ідэямі.

1902, 22 снежня – паездка за кошт клімавіцкага мецэната на вучобу ў Мюнхен (Германія) у школу Антона Ажбэ.

1904–1905 – пераезд у Парыж. Жыццё ў камуне мастакоў «Вулей». Падарожжы ў Брэтань, да замужняй сястры ў Егіпет. Вяртанне ў «Вулей».

1904–1906 – вучыўся ў Акадэміі Радольфа Жуліяна (Academie Rodolphe Julian) і на факультэце сацыяльных навук у Сарбоне. Вяртанне ў Мюнхен з-за адсутнасці сродкаў на вучобу.

1906–1909 – жаніцьба на Марце Карпавай (1882–1945), нараджэнне дачкі Хельгі (1907), нараджэнне сына Герхарда (1909). Скасаванне шлюбу з жонкай.

1907–1909 – супрацоўніцтва ў якасці карыкатурыста з мюнхенскім штотыднёвікам «Jugend».

1910–1911 – удзел у Восеньскім салоне (Парыж).

1911–1913 – падарожжа па Баварыі. Паездка ў Італію, дзе Генін вывучаў фрэскі Джота. Выхад у свет альбома літаграфій «Фігуратыўныя кампазіцыі»[1] (Genin R. Figuerliche Kompositionen. Muenchen: Delphin-Vlg., 1912).

1913 – эксклюзіўны дагавор з Генрыхам Танхаўзерам (Heinrich Thannhauser), згодна якому 66 гатовых карцін і ўсе будучыя работы мастака павінны быць перададзеныя ў галерэю «Танхаўзер» (Galerie Thannhauser) у Мюнхене. Персанальная выстаўка ў гэтай галерэі. Набыццё амерыканскім калекцыянерам А. Дж. Эдзі карціны «Смага». Разам з Паўлем Клее ўвайшоў у групу «Зема» (Sema, 1910–1912).

1914 – адзін з заснавальнікаў групы «Новы Мюнхенскі Сецэсіён» (Neue Münchner Secession). Удзел у «Балтыйскай выстаўцы» ў Мальмё (Швецыя).

1914–1917 – інтэрнаваны як грамадзянін варожай дзяржавы ў Трудэрынг пад Мюнхенам. Стварыў цыкл з 11 літаграфій «Жанчына» (Genin R. Die Frau, 11 Kriegsblaetter [Muenchen], 1915).

1917 – другая персанальная выстаўка ў галерэі «Танхаўзер» у Мюнхене.

1919 – сумесна з М. Фінгештэнам выдаў цыкл гравюр сухой іголкай «З берлінскіх прытонаў» (Fingesten M. und Genin R. Aus den Spelunken Berlins. Berlin: Pan-Presse, 1919). Выдана серыя з 30 гравюр сухой іголкай (Robert Genin. Radierungen. Verlag Paul Cassirer, 1919). Набыў дом у Асконе (Швейцарыя), дзе жыў улетку, пераязджаючы на зіму ў Берлін.

1920–1921 – выхад у свет аўтабіяграфічнай кнігі «Эскізы і ўражанні» (Genin R. Skizzen und Erinnerungen. Berlin: Fritz Gurlitt Verlag, 1920). Жаніцьба на Маргарыце Гурт (Margarethe Gurth), мастачцы дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва. Нараджэнне ў Берліне сына Марыа (1921).

1923 – шматлікія заказы на друкаваную графіку. Удзел у выстаўках у Германіі і Швейцарыі. Перанёс цяжкую хваробу, пасля якой правая нага назаўжды страціла рухомасць.

1926–1927 – паездка на астравы Балі і Ява. Скасаванне шлюбу з другой жонкай Маргарытай Гурт.

1928 – выданне ў Берліне ілюстраванай малюнкамі кнігі Геніна «Далёкі востраў» (Genin R. Die Ferne Insel. Aufzeichnungen von meiner Fahrt nach Bali in Wort und Bild. Volksverband der Buecherfreunde. Berlin, 1928).

1929 – пераезд у Парыж. Грамадзянскі шлюб з Геніяй Інэс (Genia Ines) з Чэхіі.

1931 – персанальная выстаўка ў галерэі «Жак Банжан» (Jacques Bonjean), якая належала Крысціяну Дыёру. Знішчыў шмат сваіх работ.

1935 – персанальная выстаўка ў галерэі «Ліліенфэльд» (Lilienfeld, Нью-Ёрк). Прымае рашэнне вярнуцца ў СССР. Жонка засталася ў Францыі.

1936, сакавік – прыбыў у Маскву. Выступіў з вялікім дакладам пра фрэскавы жывапіс на пасяджэнні МАССМ (Маскоўскі Абласны Саюз Савецкіх Мастакоў).

1937 – стаў членам МАССМ. Графічныя работы паказаны ў Мюнхене на выстаўцы «Дэгенератыўнае мастацтва» (Entarte Kunst).

1937–1939 – праца над фрэскай на тэму «Збор ураджаю ў СССР» на фасадзе павільёна «Саўгасы» Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўкі, якая пачала будавацца. Мастацкі савет не прыняў фрэску і вырашыў перакрыць яе вапняковым саставам.

1939 – на лецішчы сям'і мастака Аляксандра Магілеўскага ў Тарусе. Атрымаў заказ на роспіс сцен Палаца Саветаў (архітэктар Барыс Іафан). Апублікаваў два артыкулы пра фрэскавы жывапіс і задачы, якія стаялі перад савецкімі мастакамі-манументалістамі.

1941, верасень – няўдалая спроба запісацца ў апалчэнне пасля абвяшчэння вайны з Германіяй. У час дзяжурства, пры тушэнні запальных бомб на дахах дамоў, быў кантужаны. Памёр у Маскве пасля прыняцця вялікай дозы морфію. Дакладная дата смерці і месца пахавання невядомы.

Творы Геніна захоўваюцца ў: мастацкім музеі Рэгензбурга (Kunstforum Ostdeutsche Galerie Regensburg), Берлінскай галерэі (Nationalgalerie, Berlin) (Германія), Базэльскім мастацкім музеі (Kunstmuseum Basel) (Швейцарыя), Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь, прыватных калекцыях Германіі, Швейцарыі, Францыі, Галандыі, ЗША і Расіі.

[1] *Падараваны Нацыянальнаму мастацкаму музею Рэспублікі Беларусь мужам і жонкай Радзівонавымі ў 2012 г.*

Зак Яўген (Эжэн, Яўгеніюш)
Zak Eugène (Eugeniusz)
1884–1926

Я. Зак. Фота. 1900-я
Е. Зак. Фото. 1900-е

1884, 15 снежня – нарадзіўся ў м. Магільна Ігуменскага павета Мінскай губерні, Расійская імперыя (цяпер – в. Магільна Уздзенскага раёна Мінскай вобласці, Рэспубліка Беларусь), у сям'і інжынера Савелія Зака.

1892 – пераезд сям'і ў Варшаву пасля смерці бацькі.

1902 – прыезд у Парыж. Пачаў сваю мастацкую адукацыю ў Школе вытанчаных мастацтваў (École des Beaux-Arts) у майстэрні пад кіраўніцтвам Ж.-Л. Жэрома (Jean-Léon Gérôme).
1902 – прадоўжыў навучанне ў Акадэміі Каларосі (Académie Colarossi) у Альберта Бенара (Albert Besnard).

1903 – паездка ў Італію. Скончыў вучобу ў прыватнай школе Антона Ажбэ (Anton Ažbe) у Мюнхене. Вяртанне ў Парыж.

1904 – першыя выстаўкі ў Восеньскім салоне, Салоне незалежных і Нацыянальным таварыстве вытанчаных мастацтваў.

1906–1908 – паездкі ў Брэтань, стварэнне серыі карцін, прысвечаных брэтонскім сялянам. Уступіў у Таварыства польскіх мастакоў у Парыжы. Удзельнічаў у выстаўцы Таварыства польскіх мастакоў «Мастацтва» («Sztuka»).

1910 – удзельнічаў як мастак-імпрэсіяніст у выстаўцы Берлінскага Сецэсіёна (Berliner Secession).

1911 – першая персанальная выстаўка карцін у галерэі «Друэ» (Galerie Druet) у Парыжы.

1912 – прызначаны прафесарам у Акадэміі Ла Палет (Académie La Palette). Выстаўкі ў галерэі Хасэ Дальмау (José Dalmau) у Барселоне, у «Новым аб'яднанні мастакоў» (Neue Künstlervereinigung) у Мюнхене.

1913 – ажаніўся з мастачкай Ядвігай Кон (Jadwiga Kon), якая заснавала пасля смерці мастака галерэю «Зак» (Zak) у Парыжы (1926–1936). Выстаўкі ў ЗША ў галерэях Нью-Ёрка, Чыкага і Дэтройта.

1914–1916 – жыў у Ніцы, Сэн-Поль-дэ-Вансе і Вансе. Наведаў Лазану ў Швейцарыі. Удзельнічаў у Венецыянскай біенале (1914).

1916 – пераехаў з жонкай Ядвігай у яе родны горад Чанстахова (Польшча). Увайшоў у кола будучых мастакоў аб'яднання «Форма» («Forma»).

1917 – персанальная выстаўка ў Парыжы, удзел у выстаўках польскіх экспрэсіяністаў у Кракаве і Польскага мастацкага клуба (Polski Klub Artystyczny) у Варшаве.

1918 – персанальная выстаўка ў Львове. Другая выстаўка ў Польскім мастацкім клубе ў Варшаве.

1921 – пераезд у Варшаву. Адзін з заснавальнікаў Асацыяцыі польскіх мастакоў «Рытм» (Rytm). Паездкі ў Берлін, Бон і Кёльн. Супрацоўнічаў з часопісам «Deutsche Kunst und Dekoration». Вырабляў на заказ дэкаратыўныя панэлі для вілы архітэктара Ф. Бройхаўса (Fritz A. Breuhaus de Groot) у Боне.

1923 – зноў пасяліўся ў Парыжы. Серыя карцін з музычнымі інструментамі і выявамі П'еро і Арлекіна.

1924 – удзельнічаў у Парыжскай выстаўцы Асацыяцыі «Францыя – Польшча» (Association France-Pologne).

1925 – персанальная выстаўка ў Парыжы.

1926, 15 студзеня – памёр у Парыжы ад сардэчнага прыступу.

Пасмяротныя выстаўкі ў Варшаве (1926), Дзюсельдорфе (1926), Нью-Ёрку (1927), Буфала (1928), Лондане (1929) і ў парыжскіх галерэях «Бінг» (Bing, 1926), «Бернхейм» (Bernheim, 1927), «Друэ» (Druet, 1931) і «Зак» (Zak, 1936, 1938).

Творы Зака знаходзяцца ў музеях Польшчы, Мастацкім інстытуце Чыкага (Art Institute of Chicago), Цэнтры Пампіду (Centre Pompidou) і Музеі сучаснага мастацтва (Musee d'art Moderne) у Парыжы, у некалькіх музеях Ізраіля – Музеі Ізраіля ў Ерусаліме (Museum of Israel in Jerusalem) і Мастацкім музеі ў кібуцы Эйн Харод (Ein Harod).

Кікоін Міхаіл (Мішэль)
Kikoin (Kikoïne) Michel
1892–1968

М. Кікоін. Фота. Пачатак 1910-х. Вільна
М. Кикоин. Фото. Начало 1910-х. Вильно

1892, 14 мая – нарадзіўся ў г. Гомелі ў сям'і Пераца Кікоіна, саветніка ў банку. Згодна сямейнай легендзе, прадзед, рабін Шмідт, змяніў прозвішча на Кікоін.

1892 – сям'я пераехала ў Рэжыцу Віцебскай губерні (цяпер – г. Рэзэкнэ, Латвія).

1904 – пераезд разам з сям'ёй у Мінск.

1905 – вучыўся ў Камерцыйным вучылішчы ў Мінску (выкладчык малюнка – мастак Ігнацій Яроменка, які вучыўся ў Санкт-Пецярбургскай акадэміі мастацтваў). Пачаў наведваць прыватную малявальную школу выпускніка Санкт-Пецярбургскай акадэміі мастацтваў Я. М. Кругера, дзе пазнаёміўся з Х. Суціным. Падпрацоўваў пісаннем партрэтаў з фотаздымкаў.

1909 – разам з Х. Суціным па рэкамендацыі Я. Кругера накіраваўся ў Вільна, паступіў у Віленскую народную мастацкую школу (кіраўнік – акадэмік І. Трутнеў), у клас Івана Рыбакова. Знаёмства з Пінхусам Крэменем.

1912 – з'ехаў у Парыж, жыў у кузэна. Займаўся ў Нацыянальнай школе вытанчаных мастацтваў у Фернана Кармона (Fernand Cormon). Працаваў фотарэтушорам. Пісаў пейзажы, нацюрморты, партрэты і ню.

1914 – пераехаў у «Вулей». Запісаўся ў французскую армію ў падраздзяленне замежных працоўных, але хутка дэмабілізаваўся. Прымаў удзел у Восеньскім салоне (з 1920 г. – член Салона) і Салоне незалежных. Ажаніўся з эмігранткай з Расіі Розай Бунімовіч.

1915 – нараджэнне дачкі Клэр. Клэр Марацье-Кікоін заснавала ў Музеі Ізраіля Фонд Міхаіла Кікоіна (Foundation Michel Kikoine) для падтрымкі ізраільскіх мастакоў).

1919 – продаж твораў калекцыянеру Дэкаву.

1920-я – Персанальныя выстаўкі ў галерэях «Шэрон» (Cheron, 1920) і «Нетэр» (Netter, 1924), з якімі падпісаў кантракт. Падарожнічае па поўдні Францыі разам з Суціным. Нараджэнне сына Якава. (Якаў Кікоін – французскі жывапісец, падпісвае карціны псеўданімам Yankel).

1924 – выстаўкі мастака адбыліся ў галерэі Л. Збароўскага (L. Zborowsky). Атрымаў французскае грамадзянства.

1925 – выстаўка ў галерэі «Брумер» (Brummer, Нью-Ёрк).

1926 – набыў вясковы дом у Анэ-сюр-Серэн (Бургундыя), куды ездзіў працаваць на працягу многіх гадоў.

1927–1931 – пасяліўся ў Манружы пад Парыжам, у кватэры з майстэрняй. Выстаўкі ў галерэі «Бернхейм» (Bernheim, 1927), «Эколь дэ Пары» (École de Paris) у галерэі «С. Леснік» (S. Lesnick), у рускім аддзеле выстаўкі «Сучаснае французскае мастацтва» (Масква, 1928), у Салоне Цюільры (Salon des Tuileries, 1929), у галерэі «Біе-Вормз» (Billiet-Worms, 1930), у групе рускіх мастакоў у галерэі «Д'Аліньян» (D'Alignan, 1931).

1933 – пераехаў у майстэрню на Манпарнасе, на вуліцы Брэзін, дзе працаваў да канца жыцця. Выстаўка ў галерэі «Біе-Вормз» (Billiet-Worms, 1930).

1935 – выстаўкі ў галерэі «Эрсід» (Ersid) у Нью-Ёрку, у галерэі «Зак» (Zak, арганізавана часопісам «Наш Саюз», 1936).

1939–1940 – мабілізаваны ў рэзерв французскай арміі. Застаўся ў акупіраваным Парыжы. Зарэгістраваўся як яўрэй.

1941–1944 – разам з сям'ёй перабраўся ў «вольную зону» ў наваколлі Тулузы.

1945 – персанальная выстаўка ў галерэі «Шап-Лац'е» (Chappe-Lautier). Прымаў удзел у выстаўцы Савета па ўладкаванні яўрэяў (Парыж), а таксама ў выстаўцы, арганізаванай камітэтам «Францыя – СССР» XIV акругі Парыжа.

1946–1948 – персанальныя выстаўкі ў Манпелье (1946) і ў галерэі «Брумер» (Brummer, 1947), выстаўка ў галерэі «К. Граноф» (K. Granoff, Парыж, 1948). Удзельнік Салонаў Цюільры (1945, 1947, 1948).

1950-я – вандраваў па Іспаніі і Італіі, тройчы наведаў Ізраіль. Арганізаваў выстаўку ў Ізраілі (1950). Выпусціў альбом каляровых літаграфій «Дзеці Ізраіля» (1953). З 1958 падоўгу жыў у дачкі Клэр на поўдні Францыі. Арганізаваў выстаўкі ў Страсбургу (1951, 1956), Мэнтоні (1951), Лондане (1951, 1955, 1959, 1963), у галерэі «Абеліск» (Obelisk, Парыж, 1959), «Рускія мастакі-эмігранты ў Парыжы» ў галерэі «Рэдферн» (Redfern, Лондон, 1953), «Суцін і яго асяроддзе» (Нью-Ёрк, 1959).

1960-я – рэтраспектыўная выстаўка ў музеі горада Кань-сюр-Мэр (Францыя); персанальныя выстаўкі ў Бардо (1956), Нью-Ёрку (галерэя N. Glaezer, 1962), Парыжы (галерэя J. Shalom, 1963), Сэн-Поль-дэ-Вансе (1968). Удзельнічаў у выстаўках «La Ruche» (галерэя Montmorency, 1960), «Рускія мастакі Парыжскай школы» (Дом французскай думкі, 1961), у Салоне Параўнанняў (1961, 1969) і Салоне знакамітых і маладых мастакоў (1960, 1961, 1962).
1964 – першая прэмія Салона мастакоў за карціну «Каханне – крыніца жыцця».
1968, 4 лістапада – памёр у парыжскай майстэрні ад інфаркту.
1973, кастрычнік – мемарыяльная выстаўка ў галерэі «Дэ Франс» (De France, Парыж).
1970–1980-я – работы М. Кікоіна неаднаразова экспанаваліся на рэтраспектыўных выстаўках, прысвечаных Парыжскай мастацкай школе: «Мастакі Манпарнаса» («Гупіл» (Goupil), Лондан, 1970), выстаўка літаграфій (галерэя «Шэўроз» (Chevreuse), 1971), «Значныя карціны рускіх мастакоў у французскіх калекцыях» (Восеньскі салон, 1972), «Рускі погляд» (Гейдэльберг, 1974), «Парыжская школа Манпарнаса. Пуні і яго асяроддзе» (Салон «Роз-Круа» (Salon de la Rose-Croix), 1985) і інш.
2003 – работы экспанаваліся ў Дзяржаўным Рускім музеі (Санкт-Пецярбург) на выстаўцы «Рускі Парыж».
2011 – работы выстаўляліся на выстаўцы «Парыжская школа. З музеяў і прыватных калекцый Парыжа, Жэневы, Масквы» ў Дзяржаўным музеі выяўленчых мастацтваў імя А. С. Пушкіна ў Маскве.

Карціны мастака знаходзяцца ў многіх музеях, галерэях і прыватных зборах Францыі, Ізраіля, ЗША, Расіі і Беларусі.

Крэмень Пінхус (Пінкас, Пінкус)
Krémègne Pinchus
1890–1981

П. Крэмень з сям'ёй. 1924
П. Кремень с семьей. 1924

1890, 28 ліпеня – нарадзіўся ў м. Жалудок Лідскага павета Гродзенскай губерні, Расійская імперыя (цяпер – г. п. Жалудок у Шчучынскім раёне Гродзенскай вобласці, Рэспубліка Беларусь), у шматдзетнай сям'і рамесніка-саматужніка – разьбяра па дрэве. Быў малодшым з дзевяцярых дзяцей.

1909–1912 – дзякуючы бацькавай матэрыяльнай падтрымцы вучыўся ў Віленскай народнай мастацкай школе акадэміка Івана Трутнева, дзе пазнаёміўся з Хаімам Суціным і Міхаілам Кікоіным.

1912 – праз Германію паехаў у Парыж, жыў у камуне мастакоў «Вулей».

1913–1915 – штогод выстаўляўся ў Салоне незалежных, экспанаваў тры скульптурныя работы (1914). Перастае займацца скульптурай.

1916–1917 – карціны мастака, якія былі напісаны ў духу «ўмеранага» экспрэсіянізму, пачалі купляць вядомыя парыжскія маршаны П. Гіём, Л. Збароўскі, камісар паліцыі Л. Замарон.

1918 – упершыню наведвае гарадок Серэ на поўдні Францыі (дэпартамент Усходнія Пірэнеі), месца частага знаходжання на працягу далейшага жыцця.

1919 – першая персанальная выстаўка ў Парыжы ў галерэі «Жак Павалоцкі» (J. Povolozky).

1920 – удзел у калектыўнай выстаўцы ў Парыжы ў галерэі «Дэвамбэ» (Devambez).

1921–1922 – творы мастака экспанаваліся ў Парыжы на выстаўках Восеньскага салона і ў галерэі «Гупіл і кампанія» (Goupil & Cie), у кафэ «Парнас» (Le Parnasse, 1922); у Лондане ў галерэі «Уайтчэпл» (Whitechapel, 1921).

1923 – падчас вандроўкі па Корсіцы сустрэў шведку Біргіт Стромбак (аканомку ў сям'і А. Нобеля), якая стала яго жонкай. Падпісаў першы кантракт з маршанам П. Гіёмам; удзельнічаў у выстаўцы рускіх мастакоў у парыжскай галерэі «Ла Лікорн» (La Licorne).

1924 – выстаўка ў Салоне Цюільры (Salon des Tuileries) ў Парыжы. Удзел у зборах і выстаўках групы «Цераз» у кафэ «Порт-Раяль» (Café de Port-Royal).

1924–1926 – прымаў удзел у выстаўках Восеньскага салона і групавых выстаўках у галерэях «Ла Лікорн» (La Licorne, 1924), «Шампін'і» (Champigny, 1925), «Катр Шмэн» (Quatre Chemins, 1926) у Парыжы. Нараджэнне сына Альфрэда (Фрэда). (Альфрэд Крэмень у далейшым – экспарцёр французскіх фільмаў).

1927 – заключыў кантракт з парыжскай галерэяй «Ван Лер» (Van Leer), дзе ў далейшым адбыліся тры яго выстаўкі (1927, 1929, 1931).

1928–1929 – паездкі ў Кань-сюр-Мэр (Францыя) і Швецыю. Творы мастака экспанаваліся на выстаўцы «Сучаснае французскае мастацтва» ў Маскве (1928).

1930 – выйшла ў свет першая кніга крытыка Вальдэмара Жоржа пра творчасць мастака (George W. Krémègne. Paris: Triangle, 1930).

1931–1936 – творы мастака экспанаваліся ў галерэях «Друэ» (Druet, 1932), «Жэрбо» (Gerbo, 1936), ва ўласнай майстэрні (1933), на выстаўках рускіх мастакоў у Парыжы ў галерэях «Д'Аліньян» (D'Alignan, 1931), «Эпоха» (L'Époque, 1931, 1932), «Рэнесанс» (La Renaissance, 1932), «Зак» (Zak; арганізавана часопісам «Наш Саюз», 1936), у Празе (1935).

1937–1938 – нейкі час жыў у Бургундыі, затым недалёка ад Буржа (1938). Адправіў жонку з сынам у Швецыю.

1939–1944 – у пачатку Другой сусветнай вайны хаваўся ў «вольнай зоне» ў Цюрэне дэпартамента Карэз на поўдні Францыі, быў там мабілізаваны для працы на ферме (1943). Галерэя з Тулузы забяспечвала яго фарбамі, каб ён мог маляваць.

1944 – вярнуўся ў Парыж, у майстэрню на вуліцы Гібера.

1945–1946 – удзельнічаў у выстаўцы, арганізаванай камітэтам «Францыя – СССР» XIV акругі Парыжа (1945), і выстаўцы «У гонар Перамогі», наладжанай Саюзам савецкіх патрыётаў (1946). Персанальная выстаўка ў галерэі «Кроз» (Creuse) у Парыжы. Набыццё зямельнага ўчастка і будаўніцтва дома-майстэрні ў Серэ.

1949–1956 – жыў у Ізраілі; удзел у выстаўках у Іерусаліме, Лондане (Redfern, 1954), Парыжы (Creuse, 1946; Art vivant, 1951; Mouradian-Vallotton, 1955).

1958 – персанальная выстаўка ў Мастацкай галерэі «Коулман» (Coleman) у Філадэльфіі (ЗША).

1959–1978 – выстаўкі ў Парыжы, Лондане, Руані, Жэневе. Экспанаваў свае творы на выстаўках «Манэ-Кац і яго час» у Музеі Пеці-Пале (Petit Palais) у Жэневе (1969), «Вулей і Манпарнас 1902–1930» у Музеі Жакмар-Андрэ (Musée Jacquemart-André) у Парыжы (1978).

1960–я – удзел у выстаўках «Рускія мастакі Парыжскай школы» ў Сэн-Дэні (1960) і ў Парыжы (Дом французскай думкі, 1961), у галерэях «Дзюран-Руэль» (Durand-Ruel, 1960, 1969), «Дж. Шалом» (J. Chalom, 1962). Нараджэнне ўнучкі Сафі Крэмень – у будучым вядомай французскай піяністкі і кампазітара.

1966 – наведванне Ізраіля.

1969 – выстаўка ў Жэневе.

1970–я – прымаў удзел у групавых выстаўках «Мастакі Манпарнаса» ў Лондане ў галерэі «Гупіл» (Goupil, 1970), «Значныя карціны рускіх мастакоў у французскіх калекцыях» у Парыжы (Восеньскі салон, 1972), «Рускі погляд» у Гейдэльбергу (1974), у выстаўцы ў Канах (1974).

1981, 5 красавіка – памёр у сваім доме ў Серэ. Пахаваны на могілках Манпарнас у Парыжы.

2003 – работы мастака экспанаваліся на выстаўцы «Рускі Парыж» у Дзяржаўным Рускім музеі ў Санкт-Пецярбургу.

Імем Пінхуса Крэменя названа вуліца ў Серэ.

Большая частка карцін мастака Крэменя знаходзяцца ў Музеі сучаснага мастацтва ў Серэ (Musée d'art moderne de Céret), а таксама ў шматлікіх музеях Францыі і іншых краін Заходняй Еўропы, Ізраіля, ЗША, у прыватных калекцыях Расіі і Беларусі.

Любіч Восіп
Lubitch Ossip
1896–1990

В. Любіч. Фота. 1930-я. Парыж
О. Любич. Фото. 1930-е. Париж

1896, 6 снежня – нарадзіўся ў г. Гродна, Расійская імперыя (цяпер – абласны цэнтр г. Гродна, Рэспубліка Беларусь) у сям'і каваля Меера Любіча.

1908–1915 – вучыўся ў 7-класнай мужчынскай гімназіі ў Гродна, браў урокі ігры на скрыпцы. Закрыццё гімназіі ў сувязі з пачаткам Першай сусветнай вайны.

1915–1919 – пераезд у Адэсу. Вучоба ў Адэскім мастацкім вучылішчы Таварыства вытанчаных мастацтваў імя Вялікага князя Уладзіміра Аляксандравіча пад кіраўніцтвам Кірыяка Кастандзі.

1919 – пераезд у Берлін для працы над інтэр'ерамі тэатраў і кінатэатраў.

1920–1923 – працаваў дэкаратарам у Берлінскай оперы, афармляў спектаклі тэатра-кабарэ «Сіняя птушка» Яшы Южнага і тэатра Ісака Дувана-Тарцова (разам з групай рускіх мастакоў – Паўлам Чэлішчавым, Іванам Пуні і Лазарам Меерсонам).

Падпрацоўваў статыстам, іграў у кінатэатрах на скрыпцы.

1923 – пераезд у Парыж у сувязі з атрыманнем заказу на афармленне парыжскага кабарэ «Chateau des Carpathes». Жыў на вуліцы Кампань-Прэм'ер (Campagne Première) на Манпарнасе, затым на вуліцах Белані (Belloni) і Адэса (d'Odessa). Працаваў алеем і гуашшу, займаўся гравюрай, афортам. Пісаў пейзажы, партрэты, жанравыя карціны і нацюрморты.

1925 – па рэкамендацыі скульптара Эміля Антуана Бурдэля (Emile Antoine Bourdelle) – выкладчыка акадэміі Гранд Шам'ер (Académie Grande Chaumière) – выстаўляў работы ў Салоне Цюільры.

З 1926 – выстаўкі ў Восеньскім салоне.

1929–1936 – удзельнічаў у групавых выстаўках рускіх мастакоў у галерэях Парыжа: «Дамінік» (Dominique, 1929), «Зак» (Zak, 1930), «Эпоха» (L'Epoque, 1931), «Д'Аліньян» (D'Alignan, 1931), «Катр Шмэн» (Quatre Chemins, 1932). Наведваў групу музыкантаў «Triton», якая складалася з маладых кампазітараў і піяністаў.

1934 – выпусціў альбом акватынт «Цырк» («Cirque», 1934, выдавецтва «Quatre Chemins») з тэкстам вядомага жывапісца і графіка Жоржа Руо (Georges Henri Rouault, 1871–1958).

1934–1937 – выстаўляў работы ў салонах Абмена (1934), Сучаснага мастацтва (L'Art Moderne, 1936), «Папуліст» («Populiste», 1937), на выстаўках «Парыжскія мастакі. 1925–1935» (Брусэль, 1935), у Цюрыху (1935), Ліможы (1936), Лондане (1936).

1940–1944 – падаў дакументы на атрыманне французскага грамадзянства. Падчас Другой сусветнай вайны заставаўся ў Парыжы ў сваёй майстэрні. Адмовіўся ад добраахвотнай заявы ў паліцэйскі ўчастак пра сваё яўрэйскае паходжанне. Пісаў нацюрморты, пейзажы, партрэты.

1944 – 18 жніўня па даносе трапіў у транзітны лагер Дрансі (на наступны дзень пасля адпраўкі партыі зняволеных у лагер смерці Аўшвіц), але пры вызваленні Парыжа 25 жніўня збег. Маляваў сцэны паўсядзённага жыцця вязняў лагера Дрансі.

1945, восень – вяртанне ў Парыж пасля вызвалення Францыі. Знаёмства з маладой мастачкай Сюзанай Бульдуар (Suzanne Bouldoire, 1926–2010) з Суасона, якая стала яго жонкай. Удзел у выстаўках, арганізаваных Саюзам рускіх патрыётаў (люты) і камітэтам «Францыя – СССР» (май – чэрвень); у выстаўцы карцін, якія былі ахвяраваны мастакамі для продажу з аўкцыёна на карысць былых савецкіх ваеннапалонных. Адмовіўся ад намеру атрымаць французскае грамадзянства і да канца жыцця не меў ніякага грамадзянства (паводле звестак дачкі мастака Дзіны Любіч).

1948 – персанальная выстаўка ў галерэі «Зак» (Zak) у Парыжы.

1950 – удзел у калектыўнай выстаўцы ў Нацыянальным музеі Бецалель у Іерусаліме (Ізраіль). Падарыў малюнкі пра жыццё ў лагеры Дрансі Музею Яд-Вашэм (Jad-Vashem Museum) у Іерусаліме. Нараджэнне 26 ліпеня дачкі Дзіны – у будучым філолага і французскай мастачкі-графіка. Выстаўка ў галерэі «Саго-Ле Гарэк» (Sagot-Le Garrek).

1952 – персанальная выстаўка ў галерэі «Артэ-Каіролі» (Arte-Cairoli) у Мілане.

1953 – выстаўка ў Турыне.

1957 – персанальная выстаўка ў Нью-Ёрку.

1960–1967 – выстаўкі «Рускія мастакі Парыжскай школы» ў музеі і бібліятэцы Сэн-Дэні (1960) і ў Доме французскай думкі ў Парыжы (1961), у галерэі «Дзюран-Руэль» (Durand-Ruel, 1967).

1973 – выстаўка «Рускае бачанне» (Vision russe) у галерэі «Мот» (Motte, Парыж).

1975 – напісаў уступны артыкул да зборніка «Малюнкі і накіды тушшу» («Dessins et lavis»).

1976 – выданне альбома малюнкаў (Lubitch. Dessins-lavis. Jontville-le-Paih. Pierre Jean Balbo editeur. 1976).

1983 – выстаўка ў Салоне «Роз-Круа» (Salon de la Rose-Croix) у Парыжы.

1990, 27 лістапада – памёр у Парыжы ад хваробы сэрца ва ўзросце 94 гадоў. Пахаваны на могілках Манпарнас.

Палотны Восіпа Любіча захоўваюцца ў некалькіх музеях Францыі, а таксама ў музеях Вялікабрытаніі (Лондан), Германіі (Цюрых), ЗША (Нью-Ёрк) і Ізраіля (Тэль-Авіў). Гравюры знаходзяцца ў зборах Нацыянальнай бібліятэкі ў Парыжы.

Суцін Хаім
Soutine Chaïm
1893/1894?–1943

Х. Суцін. Фота. Пачатак 1930-х. Парыж
Х. Сутин. Фото. Начало 1930-х. Париж

1893 (1894?), 13 студзеня – нарадзіўся ў м. Смілавічы Ігуменскага павета Мінскай губерні (цяпер – г. п. Смілавічы Чэрвеньскага раёна Мінскай вобласці) у сям'і краўца Залмана Суціна і быў дзясятым з адзінаццаці дзяцей.

1903 – пасланы ў Мінск для навучання кравецкай справе ў мужа старэйшай сястры Меткі Грогер Гольдман.

1907 (1909?) – пачатак вучобы ў прыватнай Малявальнай школе Якава Кругера (1868–1940). Працаваў рэтушорам у фотаатэлье. Знаёмства з Міхаілам Кікоіным, студэнтам Камерцыйнага вучылішча ў Мінску.

1909 – пераезд у Вільна. Па рэкамендацыі Я. Кругера з другой спробы паступіў у Віленскую народную малявальную школу (кіраўніком якой быў акадэмік Іван Трутнеў) у клас Івана Рыбакова (1870–1936), выпускніка Пецярбургскай акадэміі мастацтваў.

1909–1912 – вучоба ў Малявальнай школе ў Вільна. Знаёмства з Дэборай Мельнік і Пінхусам Крэменем. Падпрацоўваў памочнікам у адваката Рубінліхта, які накіраваў яго ў Віленскае яўрэйскае мастацка-прамысловае таварыства імя М. М. Антакольскага (1904–1915). Там Суцін, напэўна, атрымаў сродкі, на якія змог з'ехаць у Парыж і пражыць нейкі час.

1913 – прыехаў у Парыж і пасяліўся ў «Вуллі». 13 ліпеня запісаўся ў Школу вытанчаных мастацтваў у майстэрню Фернана Кармона (Fernand Cormon, 1845–1924). Працаваў на заводзе «Рэно», грузчыкам на вакзале Манпарнас.

1914 – 4 жніўня атрымаў статус бежанца і дазвол на знаходжанне ў прэфектуры XV акругі Парыжа. Запісаўся валанцёрам у французскую працоўную армію – рыў акопы, быў звольнены па стане здароўя. Маляваў у майстэрні свайго сябра скульптара Оскара Мешчанінава.

1915 – знаёмства з Амедэа Мадыльяні і праз яго з маршанамі Жоржам Шэронам і Леапольдам Збароўскім. Жыў і працаваў у «Вуллі», пастаянна пакутаваў ад хваробы страўніка. У тым жа годзе пераехаў у майстэрню ў Сітэ Фальг'ер (Cité Falguière) недалёка ад Манпарнаса. Працаваў грузчыкам, рознарабочым, чарцёжнікам, натуршчыкам, дэкаратарам.

1916 – маршан Л. Збароўскі пачаў купляць карціны Суціна.

1918 – першыя паездкі на поўдзень Францыі ў Ванс, Кань-сюр-Мэр і Серэ, якія арганізаваў Збароўскі.

1919 – атрымаў від на жыхарства ў Францыі. Збароўскі накіраваў Суціна працаваць на поўдзень Францыі ў Русільён і Серэ, дзе ён працаваў разам з Мішэлем Кікоіным. Апошняя сустрэча ў Серэ з Амедэа Мадыльяні, які быў яго самым блізкім сябрам (Мадыльяні памёр у 1920).

1920–1922 – працаваў у Серэ, напісаў больш за 200 карцін, пераважна пейзажаў. Швейцарскі мастак Эміль Лежэн заказаў яму серыю карцін «Тыя, што моляцца». Вяртанне ў Парыж і жыццё ў «Вуллі». Перыядычныя паездкі на поўдзень Францыі. Удзел у выстаўцы «47 мастакоў» у кафэ «Парнас» (Le Parnasse). Знаёмства з калекцыянерамі мужам і жонкай Кастэнамі – мастацкім крытыкам Марселенам і антыкварам і дызайнерам Мадлен.

1923 – амерыканскі маршан доктар Альберт Барнс (Albert Coombs Barnes, 1872–1951) купіў у Збароўскага 52 карціны мастака. Суцін працаваў у Кань-сюр-Мэр, удзельнічаў у выстаўках у галерэях «Ла Лікорн» (La Licorne) і «Поль Гіём» (Paul Guillaume).

1924 – паспяховы продаж работ Суціна Збароўскім. Мастак стаў вядомым, яго дабрабыт палепшыўся. Суцін вышуквае і знішчае свае работы, створаныя ў Серэ.

1925 – вярнуўся ў Парыж і ўехаў у прасторную майстэрню на вуліцы Мон-Сен-Гатар недалёка ад плошчы Данфер-Рашро. Пісаў карціны з выявамі бычыных туш. Узяў рэлігійны шлюб з Дэборай Мельнік, якая вучылася спевам. Нараджэнне дачкі Эмэ, якую Суцін не прызнаў.

1926 – жыў у Збароўскага ў Ле-Блан.

1927 – першая персанальная выстаўка ў галерэі «Бінг» (Bing) у Парыжы. Гасціў у мастацтвазнаўцы Элі Фора ў Бардо. Няўдалае сватаўство да яго дачкі.

1928 – працаваў у Ле-Блан. Пачатак сяброўскіх адносін з сям'ёй калекцыянераў Кастэнаў. Публікацыя манаграфіі Вальдэмара Жоржа пра Суціна (George W. Chaim Soutine. Paris, 1928). Выстаўка ў галерэі «Катр Шмэн» (Quatre Chemins).

1929 – пагаршэнне фінансавага становішча Суціна ў сувязі з сусветным фінансавым крызісам. Прагрэсіраванне хваробы. Лячэнне ў Ніцы. Здымаў майстэрню на бульвары Распай. Пісаў пейзажы ў Вансе. Выстаўка ў галерэі «Бернхейм» (Bernheim). Публікацыя манаграфіі Э. Фора пра Суціна (Faure E. Chaim Soutine. Paris, 1929).

1930 – работы Суціна экспанаваліся на «Вялікай выстаўцы рускага мастацтва» ў Белградзе.

1931–1932 – удзел у выстаўках рускіх мастакоў у парыжскіх галерэях «Ла Лікорн» (La Licorne, 1923), «Эпоха» (L'Époque, 1931), «Д'Аліньян» (D'Alignan, 1931), «Рэнесанс» (La Renaissance, 1932). Смерць Леапольда Збароўскага (1932). Апекунамі Суціна сталі муж і жонка Кастэны.

1935 – 20 палотнаў Суціна з поспехам экспанаваліся ў Арт-клубе (Art Club) у Чыкага (ЗША).

1936 – у Парыжы сустракаўся з земляком – мастаком Шрагай Царфіным, вёў перапіску з сям'ёй у СССР, пасылаў грошы. У галерэі «Валянтайн» (Valentine) у Нью-Ёрку адкрылася яго персанальная выстаўка.

1937 – жыў на віле Сера (Villa Seurat) у Парыжы. У кафэ «Дом» сустрэўся з дачкой нямецкага футроўшчыка Гердай Грот (Міхаэліс). 12 работ Суціна прадстаўлены на выстаўцы «Майстры незалежнага мастацтва 1895–1937» у Пеці-Пале (Petit Palais). Персанальныя выстаўкі ў галерэях «Саліван» (Sullivan) и «Валянтайн» (Valentine) у Нью-Ёрку і рэтраспектыўная – у галерэі «Лейсэстэр» (Leicester) у Лондане.

1938 – выстаўкі ў галерэях «Сторан» (Storan) у Лондане і «Валянтайн» (Valentine) у Нью-Ёрку.

1939 – выстаўка ў галерэі «Валянтайн» (Valentine) у Нью-Ёрку. На лета Суцін з Гердай пераехаў у вёску Сіўры-сюр-Серэн. У пачатку Другой сусветнай вайны спрабаваў запісацца ў армію добраахвотнікам, яму было адмоўлена па стане здароўя. Атрымаў запрашэнне ад старэйшай сястры эміграваць у ЗША, але не змог яго выкарыстаць. Суцін і Герда атрымалі статус бежанцаў, ім забаранілі пакідаць Сіўры. Здароўе Суціна рэзка пагоршылася, і ён атрымаў дазвол з'ехаць у Парыж, каб атрымаць медыцынскія кансультацыі.

1940, кастрычнік – Суцін зарэгістраваўся як яўрэй у прэфектуры паліцыі Парыжа. Герду, падданую Германіі, накіравалі ў лагер для прымусовых перасяленцаў у Гурсе ў Пірэнеях. Выстаўка Суціна ў галерэі «Карстэз» (Carstairs) у Нью-Ёрку.

1941 – Суцін вярнуўся ў Парыж. Знаёмства з Мары-Бертай Аранш, былой жонкай мастака Макса Эрнста. Суцін і Мары-Берта вымушаны хавацца ў сяброў у Парыжы. Ад'езд у вёску паблізу ад Шынона.

1942 – пакуль Суцін і Мары-Берта жылі ў правінцыі, карцінамі Суціна займаўся маршан Луі Карэ (Louis Carré).

1943 – здароўе Суціна рэзка пагоршылася. З прабадзеннем язвы страўніка ён змешчаны ў шпіталь у Шыноне. Мары-Берта Аранш перавезла яго ў Парыж у клініку доктара Аліўе. 7 жніўня лепшы хірург доктар Гасэ апераваў мастака. 9 жніўня Суцін памёр у клініцы ад перытаніту. 11 жніўня – пахаваны на могілках Манпарнас.

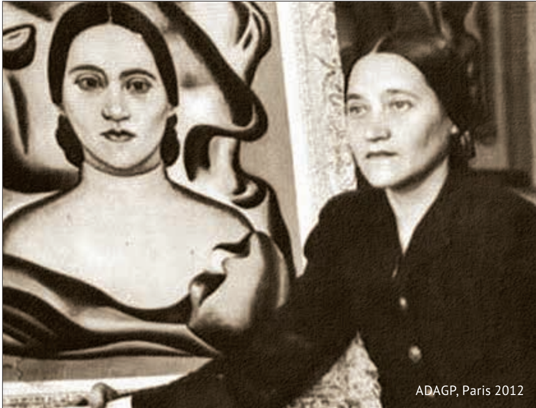
Пасля смерці Суціна прайшлі выстаўкі ў галерэях «Філіпс» (Phillips, Вашынгтон) і «Бінг» (Bing, Нью-Ёрк).

У Парыжы, непадалёк ад вакзала Манпарнас, Суціну ўстаноўлены бронзавы помнік скульптара А. Блатаса. Імем Хаіма Суціна названы вуліцы ў гарадах Каньсюр-Мер, Ле Блан, Труа, Пецііт-Курон, Ліён і пляцы ў Серэ і Вуазэн-ле-Брэтанё.

Творы Суціна захоўваюцца ў шматлікіх прыватных зборах і музеях Францыі – Нацыянальным музеі сучаснага мастацтва (Musée National d'Art Moderne), Цэнтры Жоржа Пампіду (Centre Georges Pompidou), Музеі Арсэ (Musée d'Orsay), Музеі Аранжары (Musée de l'Orangerie) ў Парыжы; Музеі сучаснага мастацтва (Musée d'Art Moderne) ў Труа; Музеі Кальве (Musée Calvet) ў Авіньёне; Музеі вытанчаных мастацтваў у Бардо (Musée des Beaux-Arts de Bordeaux); у музейных зборах Швейцарыі – Мастацкім музеі ў Люцэрне (The Museum of Art Lucerne), Мастацкім музеі ў Базэлі (Kunstmuseum Basel), Музеі вытанчаных мастацтваў у Ла-Шо-дэ-Фон (Musée des Beaux-Arts de La Chaux-de-Fonds); Даніі – Дзяржаўным музеі мастацтваў (Statens Museum for Kunst) у Капенгагене; у Вялікабрытаніі – Галерэі Тэйт у Лондане (Tate Britain); у буйнейшых музеях ЗША – Музеі Метраполітан (Metropolitan Museum of Art) і Музеі сучаснага мастацтва (Museum of Modern Art) ў Нью-Ёрку, Мастацкім музеі Прынстанскага ўніверсітэта (Princeton University Art Museum), Мастацкім музеі ўніверсітэта ў Айове (University of Iowa Museum of Art), Галерэі сучаснага мастацтва Аквавела (Acquavella Gallery), Калумбійскім музеі мастацтваў у Каламбусе (Columbus Museum of Art), Мастацкай галерэі Олбрайт-Нокс у Буфала (Albright-Knox Art Gallery in Buffalo), Галерэі Філіпс (The Phillips Collection) у Вашынгтоне, Фондзе А. Барнса (The Barnes Foundation) ў Мерыёне, а таксама ў Музеі Ізраіля (Israel Museum) ў Іерусаліме і Галерэі Хіромі Ёшыі (Hiromi Yoshii Gallery) ў Токіа.

На радзіме мастака – у Смілавічах – у памяшканні Дома дзіцячай творчасці ў 2008 г. адкрылася экспазіцыя «Прастора Хаіма Суціна» (на сродкі, якія выдзеліла Парыжскае бюро ЮНЕСКА).

Хадасевіч-Лежэ (народжаная Хадасевіч, у першым замужжы – Грабоўская, у другім – Лежэ, творчы псеўданім – Пятрова) Надзея Пятроўна (Надзя) Chodasiewicz-Léger (Chodossievich, Khodossièvich, Khodasevich, Grabowska, Petrova, Léger) Nadia[1] 1904/1902?–1982

ADAGP, Paris 2012

Н. Хадасевіч. Фота. 1930-я. Парыж
Н. Ходасевич. Фото. 1930-е. Париж

1904 (1902?), лістапад – нарадзілася ў в. Асяцішчы Барысаўскага павета Мінскай губерні, Расійская імперыя (цяпер – в. Асяцішча Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці, Рэспубліка Беларусь), у сям'і сядзельца (гандляра гарэлкай у казённай лаўцы). Хутка сям'я Хадасевічаў пераехала ў в. Зембін пад Барысавам.

1915 – з пачаткам Першай сусветнай вайны разам з сям'ёй эвакуіравалася ў г. Бялёў Тульскай губерні. Наведвала студыю Цімафея Катуркіна – выпускніка Акадэміі мастацтваў у Пецярбургу, вучня перадзвіжніка У. Макоўскага.

1919–1921 – заняткі ў ізастудыі Уладзіслава Стржамінскага (Władysław Strzemiński) і Кацярыны Кабро.

1921–1924 – вучоба ў Варшаўскай школе вытанчаных мастацтваў у акадэміка жывапісу, прафесара Мілаша Катарбінскага (Miłosz Kotarbiński).

1923 – выйшла замуж за студэнта-мастака Станіслава Грабоўскага (Stanisław Grabowski, 1901–1957).

1924 – пераезд разам з мужам у Парыж.

1925–1932 – наведвала Сучасную Акадэмію (Académie Moderne), заснаваную жывапісцам і скульптарам Фернанам Лежэ (Joseph Fernand Henri Léger, 1881–1955) і заснавальнікам пурызму ў жывапісе Амедэ Азанфанам (Amédée Ozenfant). Працавала ў якасці асістэнткі Фернана Лежэ.

1926 – сумесна са Станіславам Грабоўскім удзельнічала ў парыжскай выстаўцы ў Галерэі сучаснага мастацтва (Galerie d'Art Contemporain).

1927 – прымала ўдзел у калектыўнай выстаўцы вучняў Сучаснай Акадэміі Фернана Лежэ ў галерэі Аб'е (Galerie Aubier) у Парыжы. Пасля нараджэння дачкі Ванды скасавала шлюб са Станіславам Грабоўскім.

1927–1928 – сумесна з паэтам Янам Бржэнкоўскім (Brzękowski Jan) выдавала франка-польскі часопіс «Сучаснае мастацтва» («L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna»), які фінансавала сама. У часопісе публікаваліся рэпрадукцыі карцін Лежэ, Азанфана, Пікаса, Ле Карбюз'е, вершы Т. Тцара, Р. Дэснаса (выйшлі два нумары).

1929 – удзел у Першым салоне незалежнага французскага мастацтва і сучаснага польскага мастацтва ў галерэі «Банапарт» (Bonaparte) у Парыжы.

1930 – сумесна з Уладзіславам Стржэміньскім займалася падборам і набыццём твораў мастацтва для міжнароднай калекцыі сучаснага мастацтва ў Лодзі. Прымала ўдзел у выстаўцы групы «Круг і квадрат» (Cercle et Carré) у «Галерэі 23» (Galerie 23) у Парыжы.

1940–1944 – была членам Таварыства дапамогі фронту, працавала ў падполлі ў акупіраваным Парыжы.

1944 – стала членам Саюза рускіх патрыётаў, узначаліла мастацкі аддзел, займалася арганізацыяй мастацкіх выставак і сама ўдзельнічала ў іх.

1952 – выйшла замуж за Фернана Лежэ, пасялілася ў Жыф-сюр-Івет (Gif-sur-Yvette) пад Парыжам, дзе стварыла артыстычны салон для мастакоў і крытыкаў мастацтва. Экспанавала свае работы ў галерэі «Бернхейм-мал.» (Bernheim-Jeune) у Парыжы.

1955 – пасля смерці Фернана Лежэ занялася дзейнасцю па прапагандзе яго мастацтва і захаванні творчай спадчыны.

1957 – пры садзейнічанні сябра сям'і Жоржа Бак'е (Georges Bauquier) закладзены музей Фернана Лежэ ў Б'ё (Biot) у дэпартаменце Прыморскія Альпы (Alpes Maritimes).

1959–1973 – некалькі разоў наведвала Беларусь, перадала ў дарунак школе ў Зембіне ўласныя мазаічныя работы, а Дзяржаўнаму мастацкаму музею БССР – больш за 300 факсімільных рэпрадукцый твораў вядомых еўрапейскіх майстроў, калекцыю злепкаў (сумесна з Інстытутам Марыса Тарэза пры ЦК Кампартыі Францыі), кераміку Пабла Пікаса, графічныя творы Фернана Лежэ і ўласныя работы.

1960 – адкрыццё Музея Фернана Лежэ ў Б'ё. У калекцыю музея ўвайшлі 385 твораў мастацтва Фернана і Надзі Лежэ (карцін, малюнкаў, керамікі, скульптур, габеленаў і інш.).

---

[1] *У гэтым выданні – Хадасевіч-Лежэ.*

_1963_ – арганізавала выстаўку твораў Фернана Лежэ ў Маскве ў Дзяржаўным музеі выяўленчых мастацтваў імя А. С. Пушкіна.

_1967_ – перадала музей у Б'ё і яго калекцыю ў дарунак Францыі. Узнагароджана ордэнам Ганаровага легіёна.

1969, 4 лютага – музей Фернана Лежэ ў Б'ё стаў Нацыянальным музеем Францыі па рашэнні Дзяржаўнага міністра па справах культуры Андрэ Мальро (André Malraux).

_1971_ – выданне кнігі: Nadia Léger. Évolution Première. 1920–1926. Paris, 1971.

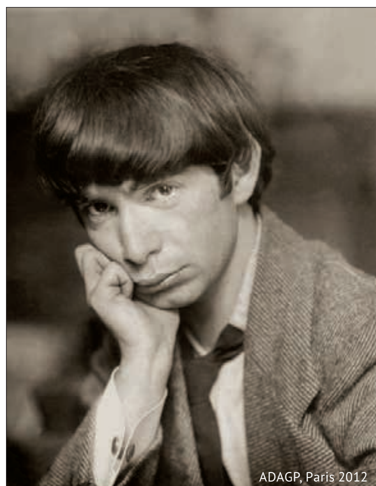
_1972_ – выданне кнігі пра яе творчасць: Czwiklitzer C. Suprématisme de Nadia Khodossievitch-Léger. Paris, 1972. Узнагароджана ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга ў СССР.

1982, 7 лістапада – памерла ў Парыжы. Пахавана на могілках у горадзе Кальяне (Callian) дэпартамента Вар.

Калекцыя рэпрадукцый, падораных Надзяй Хадасевіч-Лежэ, неаднаразова дэманстравалася ва ўсіх абласных і раённых гарадах БССР на перасоўных выстаўках у 1970–1990 гг.

Творы знаходзяцца ў музеі Фернана Лежэ ў Б'ё (Musee National Fernand-Leger, Biot), Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўным музеі выяўленчых мастацтваў імя Пушкіна ў Маскве, Зембіне, Смаленску, Зорным гарадку ў Каралёве.

Цадкін Восіп (Ёсель-Шмуйла)
Zadkine Ossip
1888–1967

В. Цадкін. Фота. 1920-я. Парыж
О. Цадкин. Фото. 1920-е. Париж

1888, 14 ліпеня – нарадзіўся ў г. Віцебску ў сям'і ахрышчанага яўрэя Арона Цадкіна, прафесара класічных моў у Смаленскай семінарыі (паводле звестак мастака), і Сафіі Лестэр, з сям'і шатландскіх караблебудаўнікоў.

_1900–1904_ – навучаўся цяслярна-такарнаму майстэрству ў рамесным класе Віцебскага гарадскога чатырохкласнага вучылішча.

_1905_ – адпраўлены да стрыечнага брата маці Джона Лестэра ў Шатландыю для ўдасканалення ў рамястве цесляра. Вучыўся ў пансіёне ў Сандэрлэндзе, браў урокі скульптуры ў мясцовай мастацкай школе.

_1905–1909_ – без дазволу бацькоў з'ехаў у Лондан. Навучанне ў Політэхнічнай школе. Працаваў у цяслярнай майстэрні. На летнія вакацыі (1907–1908) прыязджаў да сваякоў у Віцебск і Смаленск, куды пераехалі бацькі (1906). У Віцебску пазнаёміўся з Ю. Пэнам, М. Шагалам, Эль Лісіцкім.

1909, кастрычнік – прыехаў у Парыж, паступіў у Акадэмію вытанчаных мастацтваў, у майстэрню Ж.-А. Энжальбера (Jean Antoine Injalbert), аднак праз год пакінуў школу.

_1910_ – асталяваўся на Манпарнасе ў «Вуллі». Пачатак кубістычнага перыяду яго творчасці.

_1911–1915_ – выстаўка ў Восеньскім салоне і Салоне незалежных. Знаёмства з Апалінэрам, Бранкузі, Пікаса, Бурдэлем, Мацісам, Дэланэ, Мадыльяні. Здымаў пакой на вуліцы Важырар. Вывучаў рымскую скульптуру. Выстаўкі ў Берліне, Амстэрдаме, Лондане (1914–1915).

_1915–1917_ – паступіў добраахвотнікам у войска. Служыў санітарам, з-за атручвання газамі быў шпіталізаваны і дэмабілізаваны.

_1918_ – выстаўка ў галерэі «Кентаўр» (Galerie le Centaure) у Брусэлі. Першыя набыцці яго работ бельгійскімі аматарамі сучаснага мастацтва.

1920, жнівень – ажаніўся з мастачкай Валянцінай Пракс (1899–1981). Вялікая выстаўка ў майстэрні на вуліцы Русэль. Зрабіў 20 афортаў па ўспамінах пра вайну.

_1921_ – першая манаграфія пра Цадкіна ўплывовага мастацкага крытыка Марыса Рэйналя (Raynal M. Ossip Zadkine. Rome: Éditions «Valori Plastici»). Выстаўкі ў Токіа, Грэноблі.

_1926–1927_ – рэтраспектыўная выстаўка ў Парыжы. Перадаў у дарунак Музею новага заходняга мастацтва ў Маскве некалькі скульптур.

_1928_ – пасяліўся на вуліцы д'Аса ў Парыжы, дзе пражыў з жонкай усё жыццё. Стварыў скульптуры «Ніабея», «Дыскабол», «Дземетра» і іншыя.

_1933_ – выніковая выстаўка ў Музеі вытанчаных мастацтваў у Брусэлі, прысвечаная 25-годдзю творчай дзейнасці.

_1934_ – пасяліўся ў вёсцы Арк (дэпартамент Ло), дзе купіў вялікі дом.

_1934–1939_ – выстаўка ў Парыжы, Берліне і Лондане, Філадэльфіі, Чыкага, Нью-Ёрку, Токіа, Венецыі, у гара-

дах Бельгіі і Нідэрландаў. Стварыў праекты чатырох манументаў інтэлектуалам Францыі: Рэмбо, Латрэамону, Апалінэру, Жары.

1937 – першая паездка ў ЗША, выстаўка ў Нью-Ёрку.

1941–1945 – па патрабаванні сяброў пакінуў Францыю, жыў у Паўночнай Караліне (ЗША). З 1944 выкладаў у Лізе студэнтаў-мастакоў. Стварыў скульптуры «Зняволены» і «Арлекін, які ваюе».

1945 – вяртанне ў Парыж.

1948–1950 – выстаўка ў гарадскім музеі (Stedelijk Museum) у Амстэрдаме. Рэтраспектыўны паказ скульптур у Нацыянальным музеі сучаснага мастацтва (Парыж). Удастоены Гран-пры Венецыянскай біенале (1950).

1945–1958 – выкладаў у Акадэміі Гранд-Шам'ер (Парыж). Рэтраспектыўныя выстаўкі ў музеях Амстэрдама, Парыжа, Ратэрдама.

1953, 15 мая – урачыстае адкрыццё манумента «Разбураны горад» у Ратэрдаме.

1960 – удастоены Нацыянальнай прэміі Францыі ў вобласці мастацтва. Выстаўкі ў шасці гарадах Японіі. Нараджэнне пазашлюбнага сына Нікаласа Хасле ад датчанкі Ганнэліз Хасле, Цадкін дамагаецца, каб Нікаласа афіцыйна прызналі яго сынам, што і адбылося ў пачатку 1980-х[1].

1961–1965 – помнік Ван Гогу ў мястэчку Авер-сюр-Уаз (Францыя), скульптурная кампазіцыя «Браты Ван Гог» у Зюндэрце (Нідэрланды).

1966 – рэтраспектыўная выстаўка ў Мастацкім музеі (Цюрых). Выхад кніг: Ossip Zadkine: plastiken, gouachen, zeichnungen, tapisserien. Köln: Lempertz Contempora, Kunsthaus Lempertz і Spiteris T. Ossip Zadkine. Milano: Fratelli Fabbri, 1966. Узнагароджаны ордэнам Ганаровага легіёна.

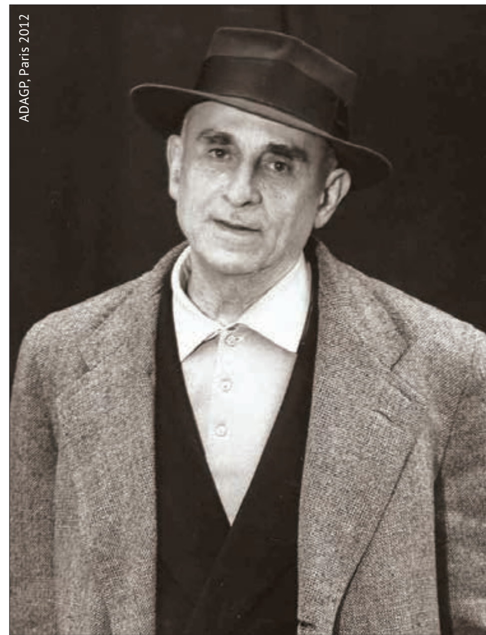
1967, 25 лістапада – памёр у шпіталі ў прыгарадзе Парыжа Нёі-сюр-Сэн. Пахаваны на могілках Манпарнас у Парыжы.

1982 – у доме Цадкіна на вуліцы д'Аса быў адкрыты бясплатны музей, яго асновай стаў дарунак удавы скульптара гораду Парыжу – больш за 100 скульптур і іншых твораў мастака. Імем Восіпа Цадкіна названа вуліца ў Парыжы.

Работы Цадкіна знаходзяцца ў найбуйнейшых музеях ЗША і краін Еўропы: Мастацкі музей у Даласе (Dallas Museum of Art), Тэхас, ЗША; Музей Хіршхорн (Hirshhorn Museum and Sculpture Garden), Вашынгтон, ЗША; Музей выяўленчых мастацтваў (Museum of Fine Arts), Бостан, ЗША; Музей сучаснага мастацтва (Museum of Modern Art), Нью-Ёрк, ЗША; Мастацкая галерэя Вялікай Вікторыі (Art Gallery of Greater Victoria), Брытанская Калумбія, Канада; Музей Мэры і Лі Блок у Паўночна-Заходнім універсітэце (The Mary and Leigh Block Museum of Art at Northwestern University), Ілінойс, ЗША; Музей Брукліна (Brooklyn Museum), Нью-Ёрк, ЗША; Галерэя Курто (Courtauld Gallery), Лондан, Вялікабрытанія; Мастацкі музей Гарвардскага ўніверсітэта (Harvard University Art Museums), Масачусэтс, ЗША; Музей Хелены Кролер-Мюлер (Kröller-Müller Museum), Отарло, Нідэрланды; Музей Грэнобля (Musée de Grenoble), Францыя; Музей Ларэна (Musée de Lorraine), Нансі, Францыя; Музей Яна ван дэр Тогта (Museum Jan van der Togt), Амстэльвен, Нідэрланды; Мастацкі музей каледжа Памоны (Pomona College Museum of Art), Каліфорнія, ЗША; Каралеўскі музей выяўленчых мастацтваў (Royal Museum of Fine Arts), Брусель, Бельгія; Галерэя Тэйт (Tate Britain), Лондан, Вялікабрытанія; Мастацкая галерэя Вініпег (Winnipeg Art Gallery), Манітоба, Канада.

[1] *Максімава Ю. Барацьба за спадчыну Восіпа Цадкіна. http://artinvestment.ru/news/artnews/20110331_ossip_zadkine.html*

Царфін (Зарфін) Шрага (Файбіш-Шрага, Сэм) Zarfin (Tsarfin) Schraga (Faibich-Schraga, Sam) 1899/1900–1975

Ш. Царфін. Фота. 1960-я. Парыж
Ш. Царфин. Фото. 1960-е. Париж

1899/1900, 7 студзеня – нарадзіўся ў м. Смілавічы Ігуменскага павета Мінскай губерні, Расійская імперыя (цяпер – г. п. Смілавічы Чэрвеньскага раёна Мінскай вобласці, Рэспубліка Беларусь), у сям'і гандляра скурай Абрама Царфіна.

1912 – паступіў у Віленскую народную школу малявання, якой кіраваў акадэмік Іван Трутнеў. Захапленне сіяністскім рухам.

1914 – эміграваў у Палесціну. Жыў у сельскагаспадарчай камуне, выконваючы розныя работы па асушэнні балот і апрацоўцы зямлі.

1916 – вучыўся ў Іерусаліме ў мастацкай Акадэміі Бецалель (Academy Bezalel).

1918 – мабілізаваны ў брытанскую армію. Прымаў удзел у ваенных дзеяннях за вызваленне Палесціны ад прысутнасці Атаманскай імперыі. Закончыў школу афіцэраў.

1920 – дэмабілізацыя з арміі. Удзельнічаў у выстаўцы, арганізаванай мэрам Іерусаліма.

1923 – пераехаў у Берлін, дзе ўдзельнічаў у выстаўцы Берлінскага Сецэсіёна. Праца над ілюстрацыямі да кніжных выданняў, узмацненне ўплыву на яго творчасць мастака Макса Лібермана і нямецкіх экспрэсіяністаў.

1924 – пераезд у Парыж. Сустрэча з земляком Хаімам Суціным. Пасля наведвання музеяў знішчыў свае раннія творы.

1925 – пераключэнне на жывапіс на тканіне, выраб эскізаў для дамоў моды.

1926 – удзел у выстаўцы Салона незалежных у Парыжы. Зарабляў пляценнем чаравікаў і роспісам тканін.

1929 – ажаніўся з Сарай Сафі Бергер (Sarah Sophie Berger, 1904–1995), ураджэнкай Бесарабіі, выпускніцай Адэскага ўніверсітэта.

1930 – удзел у Салоне незалежных.

1931 – атрымаў французскае грамадзянства.

1932 – пераезд у прыгарад Парыжа Вірафле. Працаваў як мастак па тканінах, выконваў заказы для дома моды Вольгі Олбі (Бесарабскай).

1933 – нараджэнне дачкі Ліліян (Ліліян Дзюлак-Зарфін, Liliane Dulac-Zarfin) – у будучым вучонага-медыявіста. Удзел у выстаўцы Салона незалежных.

1935 – вяртанне ў Парыж.

1936 – аднавіў кантакты з Хаімам Суціным, які параіў яму засяродзіцца толькі на жывапісе.

1937 – удзел у Салоне незалежных.

1939 – мабілізацыя ў французскае войска ў сувязі з пачаткам Другой сусветнай вайны. Стварыў альбом малюнкаў, які купіў французскі ўрад. Пасля заключэння перамір'я паміж Францыяй і Германіяй вярнуўся да сваёй сям'і ў правінцыю. За час яго адсутнасці гаспадар парыжскай кватэры знішчыў усе рэчы, дакументы і карціны Царфіна: прапала каля 300 твораў – гуашаў, акварэляў, малюнкаў, сангін.

1940 – удзел у Салоне незалежных у Парыжы. Вярнуўся з жонкай і дачкой у Брыў-ла-Гаярд, дзе хаваўся ад нацыстаў.

1941–1943 – жыў у «свабоднай зоне» ў Ліёне, хаваючы сваё яўрэйскае паходжанне. Яго дачка знайшла прытулак у манастыры Узнясення Багародзіцы. Узмацненне жорсткасці праследавання нацыстамі яўрэяў вымусіла мастака хавацца ў наваколлях Грэнобля, у гарах, але і там ён працягваў заняткі жывапісам. Выстаўкі яго работ у грэнобльскай галерэі «Нотр-Дам» (Notre-Dame, 1941, лістапад), ліёнскай галерэі «Фальклор» (Folklore, 1942, ліпень).

1944 – вяртанне мастака з сям'ёй у Грэнобль. Заснаваў там тэатр аднаго акцёра.

1945 – вяртанне ў Іль-дэ-Франс.

1947 – пасяліўся ў Рані-су-Буа пад Парыжам. Жыў на заказы сваіх амерыканскіх сабратоў-мастакоў. Прыняў удзел у выстаўцы рускіх і французскіх мастакоў, арганізаванай Саюзам савецкіх патрыётаў.

1950-я – пастаянна падарожнічаў па наваколлях Парыжа, ездзіў у Нармандыю, працаваў у Анфлёры (Honfleur), дзе маляваў саборы і лясы. Генрых Герц напісаў пра яго артыкул у часопісе «Еўропа» (1950, снежань), які выклікаў палеміку ў прэсе.

1954 – адно з палотнаў Царфіна («Пейзаж») набыў Нацыянальны музей сучаснага мастацтва (Парыж). Амерыканскія мільянеры Алена Рубінштэйн і Алекс дэ Ротшыльд набылі некалькі яго твораў.

1955 – удзельнічаў у групавых выстаўках. Атрымаў прэмію горада Мантрой (Montreuil) – 5 тысяч франкаў.

1958 – яўрэйскі музей у Нью-Ёрку набыў і выставіў дзве яго работы. Каля 30 работ Царфіна былі экспанаваны ў Доме інтэлектуалаў (Maison des intellectuels) у Парыжы.

1960-я – паездкі ў Манпелье да дачкі і зяця, у Фіністэр. Пачатак шырокай вядомасці. Калекцыянеры набылі каля 90 яго карцін і гуашаў.

1963 – у Жэневе выйшла манаграфія пра Царфіна з прадмовай аўтарытэтнага французскага эстэтыка XX ст. Эц'ена Сур'ё (Zarfin. Préface d'Étienne Souriau, Genève, Pierre Cailler, 1962) і артыкуламі вядомых крытыкаў Жана Касу, Вальдэмара Жоржа. Царфін жыў замкнёна і пісаў вершы. У музеі Ашмалеян у Оксфардзе былі выстаўлены 7 палотнаў мастака і 12 гуашаў. Гэтыя работы былі згублены альбо прададзены пасля выстаўкі мабыць з-за банкруцтва яе арганізатараў. Царфін падаў у суд і атрымаў значную кампенсацыю.

1966 – выстаўка работ у палацы Лаверсін (Chateau de Laversine) недалёка ад Крэй. Была выдадзена літаграфія адной з яго карцін у карысць Асацыяцыі дзіцячых дамоў.

1970 – паездкі ў Савою.

1971 – Царфін як ганаровы ўдзельнік прадставіў 18 карцін на выстаўцы, арганізаванай муніцыпалітэтам Рані-су-Буа.

1975, 25 верасня – памёр у Рані-су-Буа пад Парыжам, дзе і быў пахаваны.

У тым жа годзе ў адной з парыжскіх галерэй былі паказаны некалькі карцін Царфіна, а муніцыпалітэт горада Мантрой арганізаваў яго пасмяротную выстаўку.

2012 – сям'я мастака падаравала Нацыянальнаму мастацкаму музею Рэспублікі Беларусь два жывапісных творы Царфіна 1950-х гг.

Работы Царфіна знаходзяцца ў музеях Францыі (Нацыянальным музеі сучаснага мастацтва (Musée National d'Art Moderne, Парыж)), Ізраіля, ЗША (Яўрэйскім музеі (Jewish Museum) ў Нью-Ёрку), Канады, у Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь, у прыватных зборах калекцыянераў розных краін, у тым ліку Расіі і Беларусі.

Шагал Марк (Маісей)
Chagall Marc (Moses, Moishe)
1887–1985

Марк Шагал. Партрэт работы Ю. Пэна. Сярэдзіна 1910-х
Марк Шагал. Портрет работы Ю. Пэна. Середина 1910-х

1887, 6 ліпеня (24 чэрвеня) – нарадзіўся ў г. Віцебску, Расійская імперыя (цяпер – абласны цэнтр г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь), у сям'і мяшчан-гандляроў Хацкеля (Захара) і Фейгі-Іты Шагал.

1900–1905 – вучыўся ў сталярна-такарным класе Віцебскага чатырохкласнага гарадскога вучылішча з рамесным ухілам.

1906 – працаваў рэтушорам у фатографа. Некалькі месяцаў наведваў Школу жывапісу і малюнка выпускніка Санкт-Пецярбургскай акадэміі мастацтваў Ю. М. Пэна, зімой з'ехаў у Санкт-Пецярбург.

1907 – нядоўга працаваў у Санкт-Пецярбургу рэтушорам (напэўна, у фатографа і жывапісца М. С. Іофэ), маляваў шыльды для крам. Спрабаваў паступіць у Цэнтральнае вучылішча тэхнічнага малявання барона А. Л. Штыгліца, але не вытрымаў экзамену. Паступіў адразу ў трэці клас Малявальнай школы Імператарскага Таварыства заахвочвання мастацтваў, быў прызначаны стыпендыятам, вучыўся ў класе Г. М. Баброўскага.

1908 – у чэрвені прызваны павесткай з Оршы на ваенную службу. Дзякуючы хадайніцтву М. К. Рэрыха, адваката Г. А. Гольберга атрымаў адтэрміноўку на два гады. У канцы года пакінуў Малявальную школу Імператарскага Таварыства заахвочвання мастацтваў, нядоўгі час займаўся ў прыватнай школе жывапісу і малявання С. М. Зэйдэнберга.

1909 – лета правёў у Віцебску і Ліёзна. Знаёмства з Бэлай Розенфэльд (1889–1944). Пасля вяртання ў Пецярбург паступіў у прыватную школу жывапісу К. Званцавай, дзе выкладалі Л. С. Бакст і М. В. Дабужынскі.

1910 – удзел у «Выстаўцы работ вучаніц і вучняў Л. С. Бакста і М. В. Дабужынскага (Школа Званцавай)», якая праходзіла ў рэдакцыі часопіса «Апалон». Улетку з'ехаў у Віцебск.

1911 – дэпутат Думы М. М. Вінавер купіў у Шагала дзве карціны і прызначыў яму стыпендыю ў 125 франкаў у месяц для працягу вучобы за мяжой. У красавіку Шагал удзельнічаў у другой выстаўцы «Саюза моладзі». У пачатку мая з'ехаў праз Берлін у Парыж. Наведванне акадэмій Ла Палет і Гранд Шам'ер.

1912 – пераезд у камуну мастакоў «Вулей». Удзел у Салоне незалежных і Восеньскім салоне.

1913 – вясной удзельнічаў у выстаўцы ў Салоне незалежных. У «Свабоднай акадэміі» М. Васільевай і ў рэдакцыі часопіса «Манжуа» («Montjoie») прайшлі невялікія экспазіцыі работ мастака. Вясной тры творы Шагала экспанаваліся ў Маскве на выстаўцы «Мішэнь». У верасні Шагал адправіў тры свае карціны на 1-шы нямецкі Восеньскі салон (Берлін).

1914 – удзел у выстаўцы ў Салоне незалежных. У сакавіку з'явіліся першыя водгукі пра Шагала ў рускай мастацкай крытыцы: у газеце «Кіеўская думка» быў апублікаваны артыкул А. В. Луначарскага «Марк Шагал», а ў маі ў часопісе «Апалон» – артыкул Я. А. Тугендхольда пра Салон незалежных.
У красавіку – маі ў Берліне ў галерэі Вальдэна «Дэр Штурм» (Der Sturm) прайшла сумесная выстаўка Марка Шагала і Атакара Кубіна; у чэрвені там жа – першая буйная персанальная выстаўка мастака.
З'ехаў з Берліна ў Віцебск. Распачатая Першая сусветная вайна пазбавіла Шагала магчымасці вярнуцца ў Парыж. Пачатак працы над творамі «Віцебскай серыі» (1914–1915).

1915 – экспанаванне 25 карцін «Віцебскай серыі» на выстаўцы «1915 год» у Маскве ў мастацкім салоне Міхайлавай. 25 ліпеня ажаніўся з Бэлай Розенфэльд. Увосень Шагал з жонкай пераехаў у Петраград, дзе пачаў працаваць у Цэнтральным ваенна-прамысловым камітэце. Смерць маці Марка Шагала.

1916 – уступіў у Яўрэйскае таварыства заахвочвання мастацтваў (ЯТЗМ). Персанальная выстаўка ў Мастацкім бюро Н. Я. Дабычынай. 45 работ «Віцебскай серыі» прадстаўлена на выстаўцы мастацкага таварыства «Бубновы валет». 18 мая нарадзілася дачка Іда (у другім шлюбе – Іда Мэер (Ida Meyer); 1916–1994).

1917 – афармленне скетча М. М. Яўрэінава «Вельмі вясёлая песня» для артыстычнага кабарэ «Прывал камедыянтаў» у Петраградзе. Абранне членам таварыства мастакоў «Саюз моладзі». Удзельнічаў у якасці члена журы і экспанента ў Другой выстаўцы карцін і скульптуры мастакоў-яўрэяў, наладжанай ЯТЗМ у Маскве. Па заказе Петраградскай яўрэйскай абшчыны приступіў да працы над пано ў прафесійным тэхнічным вучылішчы для яўрэйскіх дзяцей (заказ застаўся нявыкананым). Удзел у Выстаўцы эцюдаў у Мастацкім бюро Н. Я. Дабычынай. У Вільні ў яўрэйскім выдавецтве Б. А. Клёцкіна выйшлі дзве кнігі на мове ідыш з ілюстрацыямі Шагала – «Казка пра пеўня, козачку і мышку» Дэра Ністэра і «Фокуснік» І.-Л. Пераца. Пасля расфарміравання Цэнтральнага ваенна-прамысловага камітэта Шагал з жонкай і дачкой паехаў у Віцебск.

1918 – працяг супрацоўніцтва з ЯТЗМ і Мастацкім бюро Н. Я. Дабычынай. 12 верасня Калегіяй па справах мастацтваў пры Наркамасветы Шагал прызначаны ўпаўнаважаным па справах мастацтваў Віцебскай губерні. Кіраўніцтва мастацкім афармленнем Віцебска да першай гадавіны рэвалюцыі. Займаўся стварэннем Народнага мастацкага вучылішча ў Віцебску.

1919 – узначаліў пададдзел выяўленчых мастацтваў у структуры губаддзела народнай адукацыі. 28 студзеня адкрылася Народнае мастацкае вучылішча. З красавіка Шагал загадваў вучылішчам, кіраваў «Свабоднай майстэрняй жывапісу». Удзельнічаў у 1-й дзяржаўнай свабоднай выстаўцы твораў мастацтва, дванаццаць работ мастака набыла дзяржава. Па заказе петраградскага эксперыментальнага тэатра «Эрмітаж» зрабіў эскізы дэкарацый і касцюмаў да твораў М. В. Гогаля «Жаніцьба» і «Ігракі».

1920 – дабіўся ад Наркамасветы бязвыплатнай перадачы карцін рускіх мастакоў для Віцебскага музея сучаснага мастацтва, узначаліў камісію па набыцці карцін мясцовых мастакоў. Удзел у выставе карцін рускіх мастакоў у Пскове. Пасля канфлікту з запрошаным выкладчыкам Народнага мастацкага вучылішча Казімірам Малевічам з'ехаў у Маскву. Працаваў над афармленнем спектакляў для Дзяржаўнага яўрэйскага камернага тэатра, стварыў цыкл пано для глядзельнай залы.

1921 – у Дзяржаўным яўрэйскім камерным тэатры адбылася XXII выстаўка Цэнтрасекцыі аддзела выяўленчых мастацтваў Наркамасветы «Росписы Марка Шагала». Супрацоўнічаў з маскоўскімі тэатрамі. Выкладаў маляванне ў яўрэйскай працоўнай школе-калоніі «III Інтэрнацыянал» у Малахаўцы пад Масквой. Смерць бацькі.

1922–1923 – пераезд з Малахаўкі ў Маскву. Завяршэнне працы над кнігай «Маё жыццё» (пачатак працы адносіцца прыблізна да 1915–1916). У пачатку лета пакінуў СССР. Па запрашэнні пасла Літоўскай рэспублікі ў СССР Юргіса Балтрушайціса арганізаваў персанальную выстаўку ў Каўнасе. Удзел у Першай рускай мастацкай выстаўцы, арганізаванай Камісіяй аддзела выяўленчых мастацтваў Наркамасветы ў Берліне. З лета 1922 па восень 1923 жыў у Берліне. Выканаў серыю афортаў і гравюр сухой іголкай для ілюстравання кнігі «Маё жыццё».

1923–1925 – пераехаў з Берліна ў Парыж. Стварэнне 107 гравюр да паэмы М. В. Гогаля «Мёртвыя душы». Персанальныя выстаўкі мастака прайшлі ў Брусэлі, Кёльне, Цюрыху, Дрэздэне, Парыжы.

1926–1927 – па заказе маршана Амбруаза Валара (Ambroise Vollard) напісаў каля 30 гуашай, якія паслужылі пазней асновай для ілюстрацый да «Баек» Лафантэна. Стаў членам-заснавальнікам Таварыства мастакоў-гравёраў. Шмат працаваў у кніжнай ілюстрацыі. Стварэнне цыкла з 19 гуашай пад назвай «Цырк Валара» (1927). Перадаў у дар Траццякоўскай галерэі 96 гравюр да «Мёртвых душ» М. В. Гогаля. Выстаўкі ў галерэях «Катр Шмэн» (Quatre Chemins, 1925) і «К. Гранофф» (K. Granoff, 1926) у Парыжы, «Рэйнхард» (Reinhardt, 1926) у Нью-Ёрку.

1928–1929 – працяг працы над тэмай цырка і над афортамі да «Баек» Лафантэна. Удзел у выстаўцы сучаснага французскага мастацтва ў Маскве. Выстаўкі Шагала ў Парыжы і Брусэлі.

1930 – выстаўка «Лафантэн Шагала» экспанавалася ў Парыжы, Брусэлі, Берліне. Атрымаў ад А. Валара заказ на выкананне ілюстрацый да Бібліі.

1931 – паездка ў Палесціну (Хайфа, Тэль-Авіў, Іерусалім). Выданне кнігі «Маё жыццё» ў перакладзе на французскую мову (Ma Vie / Préface d'Anré Salmon. Paris: Stock, 1931). Выстаўка «Дваццаць апошніх карцін і невядомыя раннія малюнкі Марка Шагала» ў Парыжы.

1932 – па заказе Браніславы Ніжынскай стварыў эскізы дэкарацый і касцюмаў для балета «Бетховенскія варыяцыі». Работы Шагала экспанаваліся ў Амстэрдаме і Будапешце.

1933 – у Мангейме на выстаўцы «Бальшавізм у культуры», учыненай нацыстамі, творы Шагала былі публічна спалены. Хадайніцтва Шагала аб атрыманні французскага грамадзянства адхілена. У Базэлі адбылася рэтраспектыва мастака.

1934–1938 – наведаў Барселону, Мадрыд і Таледа (1934), Фларэнцыю і Венецыю (1937). Выстаўкі Шагала адбыліся ў Лондане, Вільна, Парыжы, Брусэлі, Нью-Ёрку. У ліпені 1937 атрымаў французскае грамадзянства. Нацысцкія ўлады паўбіралі з нямецкіх музеяў усе карціны Шагала і публічна абвясцілі тры з іх («Пурым», «Панюшка тытуню» і «Зіма») узорамі «дэгенерацыйнага мастацтва».

1939–1940 – карціна «Маладыя» атрымала трэцюю прэмію Інстытута Карнегі (Carnegie Institute) у Пітсбургу.

1941 – па запрашэнні дырэктара «Камітэта па надзвычайных выратавальных мерах» Вэрыян Фрай і генеральнага консула ЗША ў Марсэлі Шагал з сям'ёй пераехаў у Нью-Ёрк.

1942 – па заказе Амерыканскага тэатра балета (American Ballet Theatre) у Нью-Ёрку зрабіў эскізы дэкарацый і касцюмаў да балета «Алека» на музыку П. І. Чайкоўскага «Фартэпіяннае трыо».

1943–1944 – працягваў працаваць над гравюрамі на цыркавую тэму.

1944, 2 верасня – раптоўна памерла яго жонка Бэла. Дэпрэсія Шагала працягвалася некалькі месяцаў.

1945 – зрабіў ілюстрацыі да першага тома ўспамінаў Бэлы «Гарачыя агні» (кніга выдадзена ў 1945 у Нью-Ёрку, у 1948 – у Парыжы). Выканаў эскізы дэкарацый і касцюмаў да балета «Жар-птушка» Ігара Стравінскага для Метрапалітэн-Опера. Знаёмства з Вірджыніяй Хагард Мак-Ніл (Virginia Haggard-McNeil, 1914–2006), дачкой англійскага дыпламата, якая была запрошана ў дом Шагала аканомкай.

1946 – 22 чэрвеня нарадзіўся сын Давід Мак-Ніл (David McNeil) – у будучым французскі спявак і кампазітар, акцёр, прадзюсер і літаратар, аўтар успамінаў пра бацьку. Пачатак працы над ілюстрацыямі да казак «Тысяча і адна ноч» па заказе выдаўца Курта Вольфа. Выстаўкі Шагала праходзілі ў розных краінах.

1947–1948 – у Парыжы ў Музеі сучаснага мастацтва адбылася рэтраспектыўная выстаўка Шагала; работы мастака экспануюцца ў Амстэрдаме, Лондане, Цюрыху, Берне. Пераезд у Францыю. Выдавецтва Эжэна Тэрыяда апублікавала паэму «Мёртвыя душы» М. В. Гогаля ў двух тамах з афортамі Шагала (1948). На XXIV Венецыянскай біенале мастацтваў удастоены Гран-пры за ілюстрацыі да гэтай кнігі. Прыступіў да працы над пано для фае лонданскага тэатра Уотэргейт (Watergate).

1949 – праца над акватынтамі і малюнкамі тушшу на тэмы «Дэкамерона» Дж. Бакачо.

1950 – набыў маёнтак «Узгоркі» (Les Collines) у Вансе. Займаўся афортам, асвойваў тэхніку літаграфіі, пісаў манументальныя палотны на біблейскія сюжэты. Рэтраспектыва Шагала прайшла ў Мюнхене.

1951 – паездка ў Ізраіль. Выстаўкі Шагала ў Ерусаліме, Хайфе, Тэль-Авіве. Вірджынія пакідае Шагала і едзе з сынам у Брусэль.

1952 – ажаніўся з Валянцінай Бродскай (Вавай) (1905–1993). Займаўся керамікай, ствараў скульптуры з мармуру і тэракоты, вывучаў тэхніку вітража. У выдавецтве Э. Тэрыяда былі выдадзены «Байкі» Лафантэна ў двух тамах з афортамі Шагала.

1953–1954 – рэтраспектыва Шагала адбылася ў Турыне. Працягваў працаваць над ілюстрацыямі да «Дафніса і Хлоі»; праілюстраваў кнігу А. Суцкевера «Сібір». Паездкі ў Грэцыю, Італію.

1955–1956 – праца над літаграфіямі і афортамі, палотнамі з цыкла «Біблейскае пасланне». Выстаўкі Шагала ў Гановеры, Базэлі, Берне, Брусэлі. У выдавецтве Э. Тэрыяда выйшла Біблія ў двух тамах з афортамі Шагала (1956).

1957 – трэці раз наведаў Ізраіль. Рэтраспектыва гравюр Шагала прайшла ў Нацыянальнай бібліятэцы ў Парыжы.

1958–1959 – па заказе Гранд-Опера выканаў дэкарацыі і касцюмы да балета Марыса Равеля і Міхаіла Фокіна «Дафніс і Хлоя». У 1959 Шагалу прысвоена ступень ганаровага доктара (honoris causa) ва ўніверсітэце ў Глазга, мастак быў выбраны ганаровым членам Амерыканскай акадэміі мастацтваў і літаратуры ў Нью-Ёрку (American Academy of Arts and Letters). Рэтраспектывы Шагала адбыліся ў Гамбургу, Мюнхене, Парыжы.

1960 – абраны ганаровым доктарам ва ўніверсітэце Брандзіса (Brandis University) у Масачусэтсе; узнагароджаны Яўрэйскім культурным фондам прэміяй Эразма Ратэрдамскага. У Рэймсе адкрылася першая выстаўка вітражоў і скульптуры Шагала.

1961–1962 – у выдавецтве Э. Тэрыяда выйшаў раман Лонга «Дафніс і Хлоя» ў двух тамах з каляровымі літаграфіямі Шагала. Выконваў вітражы для сінагогі медыцынскага цэнтра Хадаса ў Ерусаліме. Выстаўка ерусалімскіх вітражоў дэманстравалася ў Музеі прыкладнога мастацтва ў Парыжы і Музеі сучаснага мастацтва ў Нью-Ёрку. У Жэневе прайшла выстаўка «Шагал і Біблія».

1963–1964 – адкрыццё пано «Камедыя дэль артэ» ў фае Опернага тэатра ў Франкфурце-на-Майне (1963). Праца над роспісам плафона парыжскай Гранд-Опера (урачыстае адкрыццё ў верасні 1964). Рэтраспектывы Шагала ў Токіа і Кіёта. Атрымаў заказ ад дырэктара Метрапалітэн-Опера на два жывапісных пано для фае тэатра, а таксама

дэкарацыі і касцюмы да «Чароўнай флейты» Моцарта (прэм'ера ў 1967). Выйшла вялікая манаграфія пра Шагала на англійскай мове (Meyer F. Marc Chagall: Life and Work. New York: Abrams Publ., 1963).

1965–1967 – абраны ганаровым доктарам ва ўніверсітэце Нотр-Дам (1965, Індыяна, ЗША). У выдавецтве Лявона Аміеля ў Нью-Ёрку выйшла «Гісторыя Выхаду» – серыя з 24 арыгінальных літаграфій Шагала. У Луўры адбылася выстаўка твораў з цыкла «Біблейскае пасланне» – дару Шагала французскай дзяржаве, зробленага з умовай, што ў Ніцы будзе пабудаваны спецыяльны будынак для яго экспанавання. Рэтраспектывы Шагала прайшлі ў Цюрыху і Кёльне.

1968–1970 – закладзены першы камень Нацыянальнага музея «Біблейскае пасланне Марка Шагала» ў Ніцы. Паездкі ў Вашынгтон, Нью-Ёрк, Іерусалім. Выстаўкі Шагала ў Нью-Ёрку, Парыжы. Адкрыццё вітражоў Шагала на хорах царквы ў Цюрыху.

1971–1973 – праца над макетамі мазаік для фасада музея «Біблейскае пасланне» ў Ніцы і для першага нацыянальнага Сіці-банка ў Чыкага. Выстаўкі Шагала ў Будапешце, Маскве (Дзяржаўная Траццякоўская галерэя), Нью-Ёрку.

1973, 7 ліпеня – у Ніцы ў прысутнасці міністра культуры Францыі Андрэ Мальро адбылося ўрачыстае адкрыццё Нацыянальнага музея «Біблейскае пасланне Марка Шагала». Прыезд у СССР на адкрыццё выстаўкі ў Дзяржаўны музей выяўленчых мастацтваў імя А. С. Пушкіна, наведванне Масквы і Ленінграда.

1974–1977 – адкрыццё вітражоў на хорах сабора ў Рэймсе, у Капэле кардыльераў у Сарбургу, мазаікі ў Чыкага. Выстаўкі Шагала праходзяць у Ніцы (Францыя), Японіі, Дрэздэне (ФРГ), Луўры (Парыж, Францыя).

1977, 1 студзеня – Шагал узнагароджаны Вялікім крыжам Ганаровага легіёна. Па рашэнні мэра Іерусаліма Тэдзі Колека Шагал удастоены звання Ганаровага грамадзяніна гэтага горада.

1978–1980 – адкрыццё вітражоў у царкве ў Маянсе, у саборы ў Чычэстэры, у Мастацкім інстытуце ў Чыкага. Выстаўкі Шагала ў Фларэнцыі і Нью-Ёрку. Выйшла ў свет кніга вершаў Шагала: Poèmes. Genève: Cramer, 1975.

1981–1984 – скончыў вітражы для царквы ў Саяндэ-Вутзаке. Рэтраспектывы Шагала прайшлі ў Музеі сучаснага мастацтва ў Стакгольме, Луізіянскім музеі, у Фондзе Маг у Сэн-Поль-дэ-Вансе; выстаўкі гравюр, літаграфій, кніжнай графікі – у Парыжы, Цюрыху, Жэневе, Нью-Ёрку, Гановеры, Рыме.

1985, 28 сакавіка – памёр у Сэн-Поль-дэ-Вансе, пахаваны на мясцовых могілках.

Творы Шагала знаходзяцца ва ўсіх буйнейшых музеях свету, у тым ліку ў Музеі сучаснага мастацтва (Museum of Modern Art) і музеі Метраполітэн (Metropolitan Museum) у Нью-Ёрку, галерэі Тэйт (Tate Britain) у Лондане, у Луўры (Louvre) і Нацыянальным музеі сучаснага мастацтва (Musée National d'Art Moderne) ў Парыжы, у Дзяржаўным Эрмітажы ў Санкт-Пецярбургу, Дзяржаўным Рускім музеі і Дзяржаўнай Траццякоўскай галерэі ў Маскве. Многія работы захоўваюцца ў Дзяржаўным музеі М. Шагала (Musée Marc Chagall) ў Ніцы. Імем мастака названа алея ў Парыжы (Allée Marc Chagall, 13 ar.).

У 1992 у Віцебску быў адкрыты Музей Марка Шагала (з 1992 – дырэктар Любоў Базан, з 1998 – Людміла Хмяльніцкая), у калекцыі якога налічваецца больш за 300 графічных работ мастака, дзейнічаюць Арт-цэнтр і Дом-музей Марка Шагала. Музей праводзіць штогадовыя міжнародныя Шагалаўскія чытанні. У Віцебску ўстаноўлены два помнікі мастаку (1992, скульптар А. Гвоздзікаў; 1997, скульптар В. Магучы).

Першая (з чатырох) выстаўка твораў мастака з калекцыі Фонда Шагала ў Парыжы адбылася ў 1997 г. у Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь.

Биографии художников

Балглей Яков (Жак)
Balgley Jacques
1891–1934

1891, 7 марта – родился в г. Брест-Литовске Гродненской губернии, Российская империя (ныне – областной центр г. Брест, Республика Беларусь), в семье раввина (был пятым из восьми детей).

1908–1910 – изучал медицину в Санкт-Петербурге; учился на архитектурном отделении Одесского художественного училища Общества изящных искусств им. Великого князя Владимира Александровича.

1911 – приехал в Париж, где обучался архитектуре и философии. Жил в коммуне художников «Улей».

1918 – рисунками Балглея проиллюстрирован сборник басен, изданный Ф. Бернуа (F. Bernoir).

1920 – поступил в Школу декоративного искусства в Париже.

1921–1924 – посетил Иерусалим и привез оттуда серию портретов молодых женщин. В Париже жил в квартале Монпарнас.

1924 – персональная выставка в парижской галерее «Барбазанж» (Barbazanges). Гравюры и живописные работы художника приобретены Люксембургским музеем (Париж).

1925 – выполнил 21 офорт для альбома «Незаконченные этюды» («Études inachevées»).

1928 – создание портретов скрипачек, молодых музыкантов.

1934, 14 июня – умер в Божанси (Франция) от сердечного приступа. Похоронен на кладбище Пер-Лашез в Париже.

После смерти художника ретроспективные выставки состоялись в галереях «Марсель Гийо» (Marcel Guiot, 1939), «Мишель» (Michel, 1948) и «Марсель Бернхейм» (Marcel Bernheim, 1955). В 1974 мэрия I округа Парижа провела мемориальную выставку «Балглей, или Преодоленный апокалипсис».

Произведения художника находятся в Музее искусства и истории иудаизма в Париже (Musée d'art et d'histoire du Judaïsme).

Генин Роберт
Genin Robert
1884–1941

1884, 11 августа – родился в д. Высокое Климовичского уезда Могилевской губернии, Российская империя (ныне – д. Высокое Климовичского района Могилевской области, Республика Беларусь), в семье лавочника Лейбы-Арона Генина.

С 1888 – жил в семье деда в д. Красовичи Климовичского уезда (ныне – Красавичи).

1892–1898 – учился в школе в уездном городе Климовичи.

1898–1900 – учеба в Виленской народной рисовальной школе академика Ивана Трутнева, выпускника Санкт-Петербургской Академи искусств.

1900–1902 – учеба в Одесском художественном училище Общества изящных искусств им. Великого князя Владимира Александровича. Увлечение социалистическими идеями.

1902, 22 декабря – поездка за счет климовичского мецената на учебу в Мюнхен (Германия) в школу Антона Ажбе (Anton Ažbe).

1904–1905 – переезд в Париж. Жизнь в коммуне художников «Улей». Путешествия в Бретань, к замужней сестре в Египет. Возвращение в «Улей».

1904–1906 – учился в Академии Родольфа Жулиана (Academie Rodolphe Julian) и на факультете социальных наук в Сорбонне. Возвращение в Мюнхен из-за отсутствия средств на учебу.

1906–1909 – женитьба на Марте Карповой (1882–1945), рождение дочери Хельги (1907), рождение сына Герхарда (1909). Развод с женой.

1907–1909 – сотрудничество в качестве карикатуриста с мюнхенским еженедельником «Jugend».

1910–1911 – участие в Осеннем салоне (Париж).

1911–1913 – путешествие по Баварии. Поездка в Италию, где Генин изучал фрески Джотто. Выход в свет альбома литографий «Фигуративные композиции[1]» (Genin R. Figuerliche Kompositionen. Muenchen: Delphin-Vlg., 1912).

1913 – эксклюзивный договор с Генрихом Танхаузером (Heinrich Thannhauser), по которому 66 готовых картин и все будущие работы художника должны быть переданы в галерею «Танхаузер» (Galerie Thannhauser) в Мюнхене. Персональная выставка в этой галерее. Приобретение американским коллекционером А. Дж. Эдди картины «Жажда». Вместе с Паулем Клее вошел в группу «Зема» (Sema, 1910–1912).

1914 – один из учредителей группы «Новый Мюнхенский Сецессион» (Neue Münchner Secession). Участие в «Балтийской выставке» в Мальме (Швеция).

1914–1917 – интернирован как гражданин вражеского государства в Трудеринг под Мюнхеном. Создал цикл из 11 литографий «Женщина» (Genin R. Die Frau, 11 Kriegsblaetter. [Muenchen], 1915).

1917 – вторая персональная выставка в галерее «Танхаузер» в Мюнхене.

1919 – совместно с М. Фингештеном издал цикл гравюр сухой иглой «Из берлинских притонов» (Fingesten M. und Genin R. Aus den Spelunken Berlins. Berlin: Pan-Presse, 1919). Издана серия из 30 гравюр сухой иглой (Robert Genin. Radierungen. Verlag Paul Cassirer, 1919). Приобрел дом в Асконе (Швейцария), где жил летом, переезжая на зиму в Берлин.

[1] *Подарен Национальному художественному музею Республики Беларусь супругами Родионовыми в 2012 г.*

1920–1921 – выход в свет автобиографической книги «Эскизы и впечатления» (Genin R. Skizzen und Erinnerungen. Berlin: Fritz Gurlitt Verlag, 1920). Женитьба на Маргарите Гурт (Margarethe Gurth), художнице декоративно-прикладного искусства. Рождение в Берлине сына Марио (1921).

1923 – многочисленные заказы на печатную графику. Участие в выставках в Германии и Швейцарии. Перенес тяжелую болезнь, после которой правая нога навсегда потеряла подвижность.

1926–1927 – поездка на острова Бали и Ява. Развод со второй женой Маргаритой Гурт.

1928 – издание в Берлине иллюстрированной рисунками книги Генина «Далекий остров» (Genin R. Die Ferne Insel. Aufzeichnungen von meiner Fahrt nach Bali in Wort und Bild. Volksverband der Buecherfreunde, Berlin, 1928).

1929 – переезд в Париж. Гражданский брак с Генией Инес (Genia Ines) из Чехии.

1931 – персональная выставка в галерее «Жак Бонжан» (Jacques Bonjean), принадлежавшей Кристиану Диору. Уничтожил многие из своих работ.

1935 – персональная выставка в галерее «Лилиенфельд» (Lilienfeld, Нью-Йорк). Принимает решение вернуться в СССР. Жена осталась во Франции.

1936, март – прибыл в Москву. Выступил с большим докладом о фресковой живописи на заседании МОССХ (Московский Областной Союз Советских Художников).

1937 – стал членом МОССХ. Графические работы показаны в Мюнхене на выставке «Дегенеративное искусство» (Entarte Kunst).

1937–1939 – работа над фреской на тему «Сбор урожая в СССР» на фасаде павильона «Совхозы» строившейся Всесоюзной сельскохозяйственной выставки. Художественный совет не принял фреску и решил перекрыть ее известковым составом.

1939 – лето на даче семьи художника Александра Могилевского в Тарусе. Получил заказ на роспись стен Дворца Советов (архитектор Борис Иофан). Опубликовал две статьи о фресковой живописи и задачах, стоявших перед советскими художниками-монументалистами.

1941, сентябрь – неудачная попытка записаться в ополчение после объявления войны с Германией. Во время дежурства, при тушении зажигательных бомб на крышах домов, был контужен. Умер в Москве после приема большой дозы морфия. Точная дата смерти и место захоронения неизвестны.

Произведения Генина хранятся в: художественном музее Регенсбурга, Берлинской галерее (Германия), Базельском художественном музее (Швейцария), Национальном художественном музее Республики Беларусь, частных коллекциях Германии, Швейцарии, Франции, Голландии, США и России.

Зак Евгений (Эжен, Евгениуш)
Zak Eugène (Eugeniusz)
1884–1926

1884, 15 декабря – родился в м. Могильно Игуменского уезда Минской губернии, Российская империя (ныне – д. Могильно Узденского района Минской области, Республика Беларусь), в семье инженера Савелия Зака.

1892 – переезд семьи в Варшаву после смерти отца.

1902 – приезд в Париж. Начал свое художественное образование в Школе изящных искусств (École des Beaux-Arts) в мастерской под руководством Ж.-Л. Жерома (Jean-Léon Gérôme).

1902 – продолжил обучение в Академии Коларосси (Académie Colarossi) у Альберта Бенара (Albert Besnard).

1903 – поездка в Италию. Закончил учебу в частной школе Антона Ажбе (Anton Ažbe) в Мюнхене. Возвращение в Париж.

1904 – первые выставки в Осеннем салоне, Салоне независимых и Национальном обществе изящных искусств.

1906–1908 – поездки в Бретань, создание серии картин, посвященных бретонским крестьянам. Вступил в Общество польских художников в Париже. Участвовал в выставке Общества польских художников «Искусство» («Sztuka»).

1910 – участвовал как художник-импрессионист в выставке Берлинского Сецессиона (Berliner Secession).

1911 – первая персональная выставка картин в галерее «Друэ» (Druet) в Париже.

1912 – назначен профессором в Академии Ла Палетт (Académie La Palette). Выставки в галерее «Хосе Дальмау» (José Dalmau) в Барселоне, в «Новом объединении художников» (Neue Künstlervereinigung) в Мюнхене.

1913 – женился на художнице Ядвиге Кон (Jadwiga Kon), основавшей после смерти художника галерею «Зак» (Zak) в Париже (1926–1936). Выставки в США в галереях Нью-Йорка, Чикаго и Детройта.

1914–1916 – жил в Ницце, Сен-Поль-де-Вансе и Вансе. Посетил Лозанну в Швейцарии. Участвовал в Венецианской биеннале (1914).

1916 – переехал с женой Ядвигой в ее родной город Ченстохова (Польша). Вошел в круг будущих художников объединения «Форма» («Forma»).

1917 – персональная выставка в Париже, участие в выставках польских экспрессионистов в Кракове и Польского художественного клуба (Polski Klub Artystyczny) в Варшаве.

1918 – персональная выставка во Львове. Вторая выставка в Польском художественном клубе в Варшаве.

1921 – переезд в Варшаву. Один из основателей Ассоциации польских художников «Ритм» (Rytm). Поездки в Берлин, Бонн и Кёльн. Сотрудничал с журналом «Deutsche Kunst und Dekoration». Делал на заказ декоративные панели для виллы архитектора Ф. Бройхауса (Fritz A. Breuhaus de Groot) в Бонне.

1923 – снова поселился в Париже. Серия картин с музыкальными инструментами и изображениями Пьеро и Арлекина.

1924 – участвовал в Парижской выставке Ассоциации «Франция – Польша» (Association France-Pologne).

1925 – персональная выставка в Париже.

1926, 15 января – скончался в Париже от сердечного приступа.

Посмертные выставки в Варшаве (1926), Дюссельдорфе (1926), Нью-Йорке (1927), Буффало (1928), Лондоне (1929) и в парижских галереях «Бинг» (Bing, 1926), «Бернхейм» (Bernheim, 1927), «Друэ» (Druet, 1931) и «Зак» (Zak, 1936, 1938).

Произведения Зака находятся в музеях Польши, в Художественном институте Чикаго (Art Institute of Chicago), в Центре Помпиду (Centre Pompidou) и Музее современного искусства (Musee d'art Moderne) в Париже, Музее Израиля (Museum of Israel) в Иерусалиме и Художественном музее в кибуце Эйн Харод (Ein Harod).

Кикоин Михаил (Мишель)
Kikoin (Kikoïne) Michel
1892–1968

1892, 14 мая – родился в г. Гомеле в семье банковского служащего. По семейной легенде, прадед, раввин Шмидт, сменил фамилию на Кикоин.

1892 – семья переехала в г. Режицу Витебской губернии (ныне – г. Резекне, Латвия).

1904 – переезд вместе с семьей в Минск.

1905 – учился в Коммерческом училище в Минске (преподаватель рисунка – художник Игнатий Яременко, учившийся в Санкт-Петербургской академии художеств). Начал посещать частную рисовальную школу выпускника Санкт-Петербургской академии художеств Я. М. Кругера, где познакомился с Х. Сутиным. Подрабатывал писанием портретов с фотографий.

1909 – вместе с Х. Сутиным по рекомендации Я. Кругера отправился в Вильно для поступления в Виленскую народную художественную школу (руководитель – академик И. Трутнев) в класс И. Рыбакова. Знакомство с Пинхусом Кременем.

1912 – уехал в Париж, жил у кузена. Занимался в Национальной школе изящных искусств у Фернана Кормона (Fernand Cormon). Работал фоторетушером. Писал пейзажи, натюрморты, портреты и ню.

1914 – переехал в «Улей». Записался во французскую армию в подразделение иностранных рабочих, но вскоре демобилизовался. Участвовал в Осеннем салоне (с 1920 г. – член Салона) и Салоне независимых. Женитьба на эмигрантке из России Розе Бунимович.

1915 – рождение дочери Клер. Клер Маратье-Кикоин основала в Музее Израиля Фонд Михаила Кикоина (Foundation Michel Kikoine) для поддержки израильских художников.

1919 – продажа произведений коллекционеру Декаву.

1920-е – персональные выставки в галереях «Шерон» (Cheron, 1920) и «Неттер» (Netter, 1924), с которыми подписал контракт. Путешествует по югу Франции вместе с Сутиным. Рождение сына Якова. (Яков Кикоин – французский живописец, подписывает картины псевдонимом Yankel).

1924 – выставки художника состоялись в галерее Л. Зборовского (L. Zborowsky). Получил французское гражданство.

1925 – выставка в галерее «Бруммер» (Brummer, Нью-Йорк).

1926 – приобрел деревенский дом в Анне-сюр-Серен (Бургундия), куда ездил работать в течение многих лет.

1927–1931 – поселился в Монруже под Парижем, в квартире с мастерской. Выставки в галерее «Бернхейм» (Bernheim, 1927), «Эколь де Пари» (École de Paris) в галерее «С. Лесник» (S. Lesnick), в русском отделе выставки «Современное французское искусство» (Москва, 1928), в Салоне Тюильри (Salon des Tuileries, 1929), в галерее «Бийе- Вормз» (Billiet-Worms, 1930), в группе русских художников в галерее «Д'Алиньян» (D'Alignan, 1931).

1933 – переехал в мастерскую на Монпарнасе на улице Брезин, где работал до конца жизни. Выставка в галерее «Бийе-Вормз» (Billiet-Worms, 1930).

1935 – выставки в галерее «Эрсид» (Ersid), в галерее «Зак» (Zak, организована журналом «Наш Союз», 1936).

1939–1940 – мобилизован в резерв французской армии. Остался в оккупированном Париже. Зарегистрировался как еврей.

1941–1944 – вместе с семьей перебрался в «свободную зону» в окрестностях Тулузы.

1945 – персональная выставка в галерее «Шапп-Лотье» (Chappe-Lautier). Участвовал в выставке Совета по устройству евреев (Париж), а также в выставке, организованной комитетом «Франция – СССР» XIV округа Парижа.

1946–1948 – персональные выставки в Монпелье (1946) и в галерее «Бруммер» (Brummer, 1947), вы-

ставка в галерее «К. Гранофф» (K. Granoff, Париж, 1948). Участник Салонов Тюильри (1945, 1947, 1948).

1950-е – путешествовал по Испании и Италии, трижды посетил Израиль. Организовал выставку в Израиле (1950). Выпустил альбом цветных литографий «Дети Израиля» (1953). С 1958 подолгу жил у дочери Клер на юге Франции. Организовал выставки в Страсбурге (1951, 1956), Ментоне (1951), Лондоне (1951, 1955, 1959, 1963), в галерее «Обелиск» (Obelisk, Париж, 1959), «Русские художники-эмигранты в Париже» в галерее «Редферн» (Redfern, Лондон, 1953), «Сутин и его круг» (Нью-Йорк, 1959).

1960-е – ретроспективная выставка в музее города Кань-сюр-Мер (Франция); персональные выставки в Бордо (1956), Нью-Йорке (галерея N. Glaezer, 1962), Париже (галерея J. Shalom, 1963), Сен-Поль-де-Вансе (1968). Участвовал в выставках «La Ruche» (галерея Montmorency, 1960), «Русские художники Парижской школы» (Дом французской мысли, 1961), в Салоне сравнений (1961, 1969) и Салоне знаменитых и молодых художников (1960, 1961, 1962).

1964 – первая премия Салона художников за картину «Любовь – источник жизни».

1968, 4 ноября – умер в парижской мастерской от инфаркта.

1973, октябрь – мемориальная выставка в галерее «Де Франс» (De France, Париж).

1970–1980-е – работы М. Кикоина неоднократно экспонировались на ретроспективных выставках, посвященных Парижской художественной школе: «Художники Монпарнаса» («Гупил» (Goupil), Лондон, 1970), выставка литографий (галерея «Шеврёз» (Chevreuse), 1971), «Значительные картины русских художников во французских коллекциях» (Осенний салон, 1972), «Русский взгляд» (Гейдельберг, 1974), «Парижская школа Монпарнаса. Пуни и его круг» (Салон «Роз-Круа» (Salon de la Rose-Croix), 1985) и др.

2003 – работы экспонировались в Государственном Русском музее (Санкт-Петербург) на выставке «Русский Париж».

2011 – работы выставлялись на выставке «Парижская школа. Из музеев и частных коллекций Парижа, Женевы, Москвы» в Государственном музее изобразительных искусств им. А. С. Пушкина в Москве.

Картины художника находятся во многих музеях, галереях и частных собраниях Франции, Израиля, США, России и Беларуси.

Кремень Пинхус (Пинкас, Пинкус)
Krémègne Pinchus
1890–1981

1890, 28 июля – родился в м. Желудок Лидского уезда Гродненской губернии, Российская империя (ныне – г. п. Желудок в Щучинском районе Гродненской области, Республика Беларусь) в многодетной семье ремесленника-кустаря – резчика по дереву. Был младшим из девяти детей.

1909–1912 – учился в Виленской народной художественной школе академика Ивана Трутнева, где познакомился с Хаимом Сутиным и Михаилом Кикоиным.

1912 – через Германию уехал в Париж, жил в коммуне художников «Улей».

1913–1915 – ежегодно выставлялся в Салоне независимых; экспонировал три скульптурные работы (1914). Прекращает заниматься скульптурой.

1916–1917 – картины художника, написанные в духе «умеренного» экспрессионизма, начали покупать известные парижские маршаны П. Гийом, Л. Зборовский, комиссар полиции Л. Замарон.

1918 – впервые посещает городок Сере на юге Франции (департамент Восточные Пиренеи), место частого пребывания на протяжении дальнейшей жизни.

1919 – первая персональная выставка в Париже в галерее «Жак Поволоцкий» (J. Povolozky).

1920 – участие в коллективной выставке в Париже в галерее «Девамбе» (Devambez).

1921–1922 – произведения художника экспонировались в Париже на выставках Осеннего салона и в галерее «Гупил и компания» (Goupil & Cie), в кафе «Парнас» (Le Parnasse, 1922); в Лондоне в галерее «Уайтчэпл» (Whitechapel, 1921).

1923 – во время путешествия по Корсике встретил шведку Биргит Стрёмбак (экономку в семье А. Нобеля), которая стала его женой. Подписал первый контракт с маршаном П. Гийомом; участвовал в выставке русских художников в парижской галерее «Ла Ликорн» (La Licorne).

1924 – выставка в Салоне Тюильри (Salon des Tuileries) в Париже. Участие в собраниях и выставках группы «Через» в кафе «Порт-Рояль» (Café de Port-Royal).

1924–1926 – принимал участие в выставках Осеннего салона и групповых выставках в галереях «Ла Ликорн» (La Licorne, 1924), «Шампиньи» (Champigny, 1925), «Катр Шмен» (Quatre Chemins, 1926) в Париже. Рождение сына Альфреда (Фреда). (Альфред Кремень в дальнейшем – экспортер французских фильмов).

1927 – заключил контракт с парижской галереей «Ван Лер» (Van Leer), где впоследствии состоялись три его выставки (1927, 1929, 1931).

1928–1929 – поездки в Кань-сюр-Мер (Франция) и Швецию. Произведения художника экспонировались на выставке «Современное французское искусство» в Москве (1928).

1930 – вышла в свет первая книга критика Вальдемара Жоржа о творчестве художника (George W. Krémègne. Paris: Triangle, 1930).

1931–1936 – произведения художника экспонировались в галереях «Друэ» (Druet, 1932), «Жербо» (Gerbo, 1936), в собственной мастерской (1933), на выставках русских художников в Париже в галереях «Д'Алиньян» (D'Alignan, 1931), «Эпоха» (L'Époque, 1931, 1932), «Ренессанс» (La Renaissance, 1932), «Зак» (Zak; организована журналом «Наш Союз», 1936), в Праге (1935).

1937–1938 – некоторое время жил в Бургундии, затем недалеко от Буржа (1938). Отправил жену с сыном в Швецию.

1939–1944 – в начале Второй мировой войны скрывался в «свободной зоне» в Тюренне департамента Коррез на юге Франции, был там мобилизован для работ на ферме (1943). Галерея из Тулузы снабжала его красками, чтобы он мог рисовать.

1944 – возвратился в Париж, в мастерскую на улице Гибера.

1945–1946 – участвовал в выставке, организованной комитетом «Франция – СССР» XIV округа Парижа (1945), и выставке «В честь Победы», устроенной Союзом советских патриотов (1946). Персональная выставка в галерее «Крёз» (Creuse) в Париже. Приобретение земельного участка и строительство дома-мастерской в Сере.

1949–1956 – жил в Израиле; участие в выставках в Иерусалиме, Лондоне (Redfern, 1954), Париже (Creuse, 1946; Art vivant, 1951; Mouradian-Vallotton, 1955).

1958 – персональная выставка в Художественной галерее «Коулман» (Coleman) в Филадельфии (США).

1959–1978 – выставки в Париже, Лондоне, Руане, Женеве. Экспонировал свои произведения на выставках «Мане-Кац и его время» в Музее Пети-Пале (Petit Palais) в Женеве (1969), «Улей и Монпарнас 1902–1930» в Музее Жакмар-Андре (Musée Jacquemart-André) в Париже (1978).

1960–е – приобретение участка земли и строительство дома-мастерской в Сере. Участие в выставках «Русские художники Парижской школы» в Сен-Дени (1960) и в Париже (Дом французской мысли, 1961), в галереях «Дюран-Рюэль» (Durand-Ruel, 1960, 1969), «Дж. Шалом» (J. Chalom, 1962). Рождение внучки Софи Кремень – в будущем известной французской пианистки и композитора.

1966 – посещение Израиля.

1969 – выставка в Женеве.

1970–е – принимал участие в групповых выставках «Художники Монпарнаса» в Лондоне в галерее «Гупил» (Goupil, 1970), «Значительные картины русских художников во французских коллекциях» в Париже (Осенний салон, 1972), «Русский взгляд» в Гейдельберге (1974), в выставке в Каннах (1974).

1981, 5 апреля – умер в своем доме в Сере. Похоронен на кладбище Монпарнас в Париже.

2003 – работы художника экспонировались на выставке «Русский Париж» в Государственном Русском музее в Санкт-Петербурге.

Именем Пинхуса Кременя названа улица в Сере.

Большая часть картин художника находятся в Музее современного искусства в Сере, а также в многочисленных музеях Франции и других стран Западной Европы, Израиля, США, в частных коллекциях России и Беларуси.

Любич Осип
Lubitch Ossip
1896–1990

1896, 6 декабря – родился в г. Гродно, Российская империя (ныне – областной центр г. Гродно, Республика Беларусь) в семье кузнеца Меера Любича.

1908–1915 – учился в 7-классной мужской еврейской гимназии в Гродно, брал уроки игры на скрипке. Закрытие гимназии в связи с началом Первой мировой войны.

1915–1919 – переезд в Одессу. Учеба в Одесском художественном училище Общества изящных искусств им. Великого князя Владимира Александровича под руководством Кириака Костанди.

1919 – переезд в Берлин для работы над интерьерами театров и кинотеатров.

1920–1923 – работал декоратором в Берлинской опере, оформлял спектакли театра-кабаре «Синяя птица» Яши Южного и театра Исаака Дувана-Торцова (вместе с группой русских художников – Павлом Челищевым, Иваном Пуни и Лазарем Меерсоном). Подрабатывал статистом, играл в кинотеатрах на скрипке.

1923 – переезд в Париж в связи с получением заказа на оформление парижского кабаре «Chateau des Carpathes». Жил на улице Кампань-Премьер (Campagne Première) на Монпарнасе, затем на улицах Беллони (Belloni) и Одесса (d'Odessa). Работал

маслом и гуашью, занимался гравюрой, офортом. Писал пейзажи, портреты, жанровые картины и натюрморты.

1925 – по рекомендации скульптора Эмиля Антуана Бурделя (Emile Antoine Bourdelle, 1861–1929) – преподавателя Академии Гранд Шомьер (Académie Grande Chaumière) – выставлял работы в Салоне Тюильри.

С 1926 – выставки в Осеннем салоне.

1929–1936 – участвовал в групповых выставках русских художников в галереях Парижа: «Доминик» (Dominique, 1929), «Зак» (Zak, 1930), «Эпоха» (L'Epoque, 1931), «Д'Алиньян» (D'Alignan, 1931), «Катр Шмен» (Quatre Chemins, 1932). Посещал группу музыкантов «Triton», состоявшую из молодых композиторов и пианистов.

1934 – выпустил альбом акватинт «Цирк» («Cirque», 1934, издательство «Quatre Chemins») с текстом известного живописца и графика Жоржа Руо (Georges Henri Rouault, 1871–1958).

1934–1937 – выставлял работы в салонах Обмена (1934), Современного искусства (L'Art Moderne, 1936), «Популист» (Populiste, 1937), на выставках «Парижские художники. 1925–1935» (Брюссель, 1935), в Цюрихе (1935), Лиможе (1936), Лондоне (1936).

1940–1944 – подал документы на получение французского гражданства. Во время Второй мировой войны оставался в Париже в своей мастерской. Отказался от добровольного заявления в полицейский участок о своем еврейском происхождении. Писал натюрморты, пейзажи и портреты.

1944 – 18 августа по доносу попал в транзитный лагерь Дранси (на следующий день после отправки партии заключенных в лагерь смерти Аушвиц), но при освобождении Парижа 25 августа бежал. Рисовал сцены повседневной жизни узников лагеря Дранси.

1945, осень – возвращение в Париж после освобождения Франции. Знакомство с начинающей художницей Сюзанной Бульдуар (Suzanne Bouldoire, 1926–2010) из Суассона, которая стала его женой. Участие в выставках, организованных Союзом русских патриотов (февраль) и комитетом «Франция – СССР» (май – июнь); в выставке картин, пожертвованных художниками для продажи с аукциона в пользу бывших советских военнопленных. Отказался от намерения получить французское гражданство и до конца жизни не имел никакого гражданства (по сведениям дочери художника Дины Любич).

1948 – персональная выставка в галерее «Зак» (Zak) в Париже.

1950 – участие в коллективной выставке в Национальном музее Бецалель в Иерусалиме (Израиль). Подарил рисунки о жизни в лагере Дранси Музею Яд-Вашем в Иерусалиме. Рождение 26 июля дочери Дины – в будущем филолога и французской художницы-графика. Выставка в галерее «Саго-Ле Гаррек» (Sagot-Le Garrek).

1952 – персональная выставка в галерее «Арте-Каироли» (Arte-Cairoli) в Милане.

1953 – выставка в Турине.

1957 – персональная выставка в Нью-Йорке.

1960–1967 – выставки «Русские художники Парижской школы» в музее и библиотеке Сен-Дени (1960) и в Доме французской мысли в Париже (1961), в галерее «Дюран-Рюэль» (Durand-Ruel, 1967).

1973 – выставка «Русское видение» (Vision russe) в галерее «Мотт» (Motte, Париж).

1975 – написал вступительную статью к сборнику «Рисунки и наброски тушью» («Dessins et lavis»).

1976 – издание альбома рисунков (Lubitch. Dessins-lavis. Jontville-le-Paih. Pierre Jean Balbo editeur. 1976).

1983 – выставка в Салоне «Роз-Круа» (Salon de la Rose-Croix) в Париже.

1990, 27 ноября – умер в Париже от болезни сердца в возрасте 94 лет. Похоронен на кладбище Монпарнас.

Полотна Осипа Любича хранятся в нескольких Музеях Франции, а также в музеях Великобритании (Лондон), Германии (Цюрих), США (Нью-Йорк) и Израиля (Тель-Авив). Гравюры находятся в собрании Национальной библиотеки в Париже.

Сутин Хаим
Soutine Chaïm
1893/1894?–1943

1893 (1894?), 13 января – родился в м. Смиловичи Игуменского уезда Минской губернии (ныне – г. п. Смиловичи Червенского района Минской области) в семье портного Залмана Сутина и был десятым из одиннадцати детей.

1903 – послан в Минск для обучения портняжному делу у мужа старшей сестры Метки Грогер Гольдман.

1907 (1909?) – начало учебы в частной Рисовальной школе Якова Кругера (1868–1940). Работал ретушером в фотоателье. Знакомство с Михаилом Кикоиным, студентом Коммерческого училища в Минске.

1909 – переезд в Вильно. По рекомендации Я. Кругера со второй попытки поступил в Виленскую народную рисовальную школу, которой руководил академик Иван Трутнев, в класс Ивана Рыбакова (1870–1936), выпускника Петербургской академии художеств.

1909–1912 – учеба в Рисовальной школе в Вильно. Знакомство с Деборой Мельник и Пинхусом Кре-

менем. Подрабатывал помощником у адвоката Рубинлихта, который направил его в Виленское еврейское художественно-промышленное общество им. М. М. Антокольского (1904–1915). Там Сутин, очевидно, получил средства, на которые смог уехать в Париж и прожить первое время.

1913 – приехал в Париж и обосновался в «Улье». 13 июля записался в Школу изящных искусств в мастерскую Фернана Кормона (Fernand Cormon, 1845–1924). Работал на заводе «Рено», грузчиком на вокзале Монпарнас.

1914 – 4 августа получил статус беженца и разрешение на пребывание в префектуре XV округа Парижа. Записался волонтером во французскую трудовую армию, работал на рытье окопов, был уволен по состоянию здоровья. Рисовал в мастерской своего друга скульптора Оскара Мещанинова.

1915 – знакомство с Амедео Модильяни и через него с маршанами Жоржем Шероном и Леопольдом Зборовским. Жил и работал в «Улье», постоянно страдал от болезни желудка. В том же году переехал в мастерскую в Сите Фальгьер (Cité Falguière) близ Монпарнаса. Работал грузчиком, разнорабочим, чертежником, натурщиком, декоратором.

1916 – маршан Л. Зборовский начал покупать картины Сутина.

1918 – первые поездки на юг Франции в Ванс, Кань-сюр-Мер и Сере, организованные Л. Зборовским.

1919 – получил вид на жительство во Франции. Зборовский отправил Сутина работать на юг Франции в Русильон и Сере, где он работал вместе с Мишелем Кикоиным. Последняя встреча в Сере с Амедео Модильяни, который был его самым близким другом (Модильяни умер в 1920).

1920–1922 – работал в Сере, написал более 200 картин, преимущественно пейзажей. Швейцарский художник Эмиль Лежен заказал ему серию картин «Молящиеся». Возвращение в Париж и жизнь в «Улье». Периодические поездки на юг Франции. Участие в выставке «47 художников» в кафе «Парнас» (Le Parnasse). Знакомство с коллекционерами супругами Кастенами – художественным критиком Марселеном и антикваром и дизайнером Мадлен.

1923 – американский маршан доктор Альберт Барнс (Albert Coombs Barnes, 1872–1951) купил у Зборовского 52 картины художника. Сутин работал в Кань-сюр-Мер, участвовал в выставках в галереях «Ла Ликорн» (La Licorne) и «Поль Гийом» (Paul Guillaume).

1924 – удачная продажа работ Сутина Зборовским. Художник стал известным, его благосостояние улучшилось. Сутин разыскивает и уничтожает свои произведения, созданные в Сере.

1925 – вернулся в Париж и въехал в просторную мастерскую на улице Мон-Сен-Готар, недалеко от площади Данфер-Рошро. Писал картины с изображением бычьих туш. Заключил религиозный брак с Деборой Мельник, которая обучалась пению. Рождение дочери Эме, которую Сутин не признал.

1926 – жил у Зборовского в Ле-Блан.

1927 – первая персональная выставка в галерее «Бинг» (Bing) в Париже. Гостил у искусствоведа Эли Фора в Бордо. Неудачное сватовство к его дочери.

1928 – работал в Ле-Блан. Начало дружеских отношений с семьей коллекционеров Кастенов. Публикация монографии Вальдемара Жоржа о Сутине (George W. Chaim Soutine. Paris, 1928). Выставка в галерее «Катр Шмен» (Quatre Chemins).

1929 – ухудшение финансового состояния Сутина в связи с мировым финансовым кризисом. Прогрессирование болезни. Лечение в Ницце. Снимал мастерскую на бульваре Распай. Писал пейзажи в Вансе. Выставка в галерее «Бернхейм» (Bernheim). Публикация монографии Э. Фора о Сутине (Faure E. Chaim Soutine. Paris, 1929).

1930 – работы Сутина экспонировались на «Большой выставке русского искусства» в Белграде.

1931–1932 – участие в выставках русских художников в парижских галереях «Ла Ликорн» (La Licorne, 1923), «Эпоха» (L'Époque, 1931), «Д'Алиньян» (D'Alignan, 1931), «Ренессанс» (La Renaissance, 1932). Смерть Леопольда Зборовского (1932). Покровителями Сутина стали супруги Кастены.

1935 – 20 полотен Сутина с успехом экспонировались в Арт-клубе (Art Club) в Чикаго (США).

1936 – в Париже встречался с земляком – художником Шрагой Царфиным, переписывался с семьей в СССР, посылал деньги. В галерее «Валентайн» (Valentine) в Нью-Йорке открылась его персональная выставка.

1937 – жил на вилле Сера (Villa Seurat) в Париже. В кафе «Дом» встретился с дочерью немецкого меховщика Гердой Грот (Михаэлис). 12 работ Сутина представлены на выставке «Мастера независимого искусства 1895–1937» в Пети-Пале (Petit Palais). Персональные выставки в галереях «Салливан» (Sullivan) и «Валентайн» (Valentine) в Нью-Йорке и ретроспективная – в галерее «Лейсестер» (Leicester) в Лондоне.

1938 – выставки в галереях «Сторан» (Storan) в Лондоне и «Валентайн» (Valentine) в Нью-Йорке.

1939 – выставка в галерее «Валентайн» (Valentine) в Нью-Йорке. На лето Сутин с Гердой переехал в деревню Сиври-сюр-Серен. В начале Второй мировой войны пытался записаться в армию добровольцем, ему было отказано по состоянию здоровья. Получил от старшей сестры приглашение эмигрировать

в США, но не смог им воспользоваться. Сутин и Герда получили статус беженцев, им запретили покидать Сиври. Здоровье Сутина резко ухудшилось, и он получил разрешение уехать в Париж для медицинских консультаций.

1940, октябрь – Сутин зарегистрировался как еврей в префектуре полиции Парижа. Герду, подданную Германии, направили в лагерь для перемещенных лиц в Гурсе в Пиренеях. Выставка Сутина в галерее «Карстэз» (Carstairs) в Нью-Йорке.

1941 – Сутин вернулся в Париж. Знакомство с Мари-Бертой Оранш, бывшей женой художника Макса Эрнста. Сутин и Мари-Берта вынуждены скрываться у друзей в Париже. Отъезд в деревню близ Шинона.

1942 – пока Сутин и Мари-Берта жили в провинции, картинами Сутина занимался маршан Луи Карре (Louis Carré).

1943 – здоровье Сутина резко ухудшилось. С прободением язвы желудка он помещен в госпиталь в Шиноне. Мари-Берта Оранш транспортировала его в Париж в клинику доктора Оливье. 7 августа лучший хирург доктор Госсе оперировал художника.
9 августа Сутин умер в клинике от перитонита.
11 августа – похоронен на кладбище Монпарнас.

После смерти Сутина прошли выставки в галереях «Филлипс» (Phillips, Вашингтон) и «Бинг» (Bing, Нью-Йорк).

В Париже, недалеко от вокзала Монпарнас, Сутину установлен бронзовый памятник скульптора А. Блатаса. Именем Хаима Сутина названы улицы в городах Кань-сюр-Мер, Ле Блан, Труа, Петит-Курон, Лион и площади в Сере и Вуазен-ле-Бретонё.

Произведения Сутина хранятся во многих частных собраниях и музеях Франции – Национальном музее современного искусства (Musée National d'Art Moderne), Центре Жоржа Помпиду (Centre Georges Pompidou), Музее Орсе (Musée d'Orsay), Музее Оранжери (Musée de l'Orangerie) в Париже; в Музее современного искусства (Musée d'Art Moderne) в Труа; в Музее Кальве (Musée Calvet) в Авиньоне; в Музее изящных искусств в Бордо (Musée des Beaux-Arts de Bordeaux); в музейных собраниях Швейцарии – Художественном музее в Люцерне (Museum of Art Lucerne), Художественном музее в Базеле (Kunstmuseum Basel); Музее изящных искусств в Ла-Шо-де-Фон (Musée des Beaux-Arts de La Chaux-de-Fonds); Дании – Государственном музее искусств (Statens Museum for Kunst) в Копенгагене; Великобритании – в Галерее Тейт в Лондоне (Tate Britain); в крупнейших музеях США – Музее Метрополитен (Metropolitan Museum of Art) и Музее современного искусства (Museum of Modern Art) в Нью-Йорке, Художественном музее Принстонского университета (Princeton University Art Museum), Художественнном музее университета в Айове (University of Iowa Museum of Art), Галерее современного искусства Аквавелла (Acquavella Gallery), Колумбийском музее искусств в Коламбусе (Columbus Museum of Art), Художественной галерее Олбрайт-Нокс в Буффало (Albright-Knox Art Gallery in Buffalo), Галерее Филипс (The Phillips Collection) в Вашингтоне, Фонде А. Барнса (The Barnes Foundation) в Мерионе, а также в Музее Израиля (Israel Museum) в Иерусалиме и Галерее Хироми Йошии (Hiromi Yoshii Gallery) в Токио.

На родине художника – в Смиловичах – в помещении Дома детского творчества в 2008 г. открылась экспозиция «Пространство Хаима Сутина» (на средства, выделенные Парижским бюро ЮНЕСКО).

Ходасевич-Леже (урожденная Ходосевич, в первом замужестве– Грабовская, во втором – Леже, творческий псевдоним – Петрова) Надежда Петровна (Надя) Chodasiewicz-Léger (Chodossievich, Khodossièvich, Khodasevich, Grabowska, Petrova, Léger) Nadia[1] 1904/1902?–1982

1904 (1902?), ноябрь – родилась в д. Осетищи Борисовского уезда Минской губернии, Российская империя (ныне – д. Осетище Докшицкого района Витебской области, Республика Беларусь), в семье сидельца (продавца водки в казенной лавке). Вскоре семья Ходасевичей переехала в д. Зембин под Борисовом.

1915 – в связи с началом Первой мировой войны вместе с семьей эвакуировалась в г. Белёв Тульской губернии. Посещала студию Тимофея Катуркина (1887–1957) – выпускника Академии художеств в Петербурге, ученика передвижника В. Маковского.

1919–1921 – занятия в изостудии Владислава Стржеминского (Władysław Strzemiński) и Екатерины Кобро.

1921–1924 – учеба в Варшавской школе изящных искусств у академика живописи профессора Милоша Котарбинского (Miłosz Kotarbiński).

1923 – вышла замуж за студента-художника Станислава Грабовского (Stanisław Grabowski, 1901–1957).

1924 – переезд вместе с мужем в Париж.

1925–1932 – посещала Современную Академию (Académie Moderne), основанную живописцем и скульптором Фернаном Леже (Joseph Fernand Henri Léger, 1881–1955) и основателем пуризма в живописи Амеде Озанфаном (Amédée Ozenfant). Работала в качестве ассистентки Фернана Леже.

[1] *В настоящем издании – Ходасевич-Леже.*

1926 – совместно со Станиславом Грабовским участвовала в парижской выставке в Галерее современного искусства (Galerie d'Art Contemporain).

1927 – участие в коллективной выставке учеников Современной Академии Фернана Леже в галерее Обье (Galerie Aubier) в Париже. После рождения дочери Ванды развелась со Станиславом Грабовским.

1927–1928 – совместно с поэтом Яном Бржековским (Brzękowski Jan) издавала франко-польский журнал «Современное искусство» («L'Art Contemporain – Sztuka Współczesna»), который финансировала сама. В журнале публиковались репродукции картин Леже, Озанфана, Пикассо, Ле Корбюзье, стихи Т. Тцара, Р. Десноса (вышло два номера).

1929 – участие в Первом салоне независимого французского искусства и современного польского искусства в галерее «Бонапарт» (Bonaparte) в Париже.

1930 – совместно с Владиславом Стржеминьским занималась подбором и приобретением произведений искусства для Международной коллекции современного искусства в Лодзи. Принимала участие в выставке группы «Круг и квадрат» (Cercle et Carré) в «Галерее 23» (Galerie 23) в Париже.

1940–1944 – была членом Общества помощи фронту, работала в подполье в оккупированном Париже.

1944 – стала членом Союза русских патриотов, возглавила художественный отдел, занималась организацией художественных выставок и сама участвовала в них.

1952 – вышла замуж за Фернана Леже, поселились в Жиф-сюр-Ивет (Gif-sur-Yvette) под Парижем, где создала артистический салон для художников и критиков искусства. Экспонировала свои работы в галерее «Бернхейм-мл.» (Bernheim-Jeune) в Париже.

1955 – после смерти Фернана Леже занялась деятельностью по пропаганде его искусства и сохранению творческого наследия.

1957 – при содействии друга семьи Жоржа Бокье (Georges Bauquier) заложен музей Фернана Леже в Бьо (Biot) в департаменте Приморские Альпы (Alpes Maritimes).

1959–1973 – несколько раз посещала Беларусь, передала в дар школе в Зембине собственные мозаичные работы, а Государственному художественному музею БССР – более 300 факсимильных репродукций произведений известных европейских мастеров, коллекцию слепков (совместно с Институтом Мориса Тореза при ЦК Компартии Франции), керамику Пабло Пикассо, графические произведения Фернана Леже и собственные работы.

1960 – открытие Музея Фернана Леже в Бьо. В коллекцию музея вошли 385 произведений искусства Фернана и Нади Леже (картин, рисунков, керамики, скульптур, гобеленов и др.).

1963 – организовала выставку произведений Фернана Леже в Москве в Государственном музее изобразительных искусств им. А. С. Пушкина.

1967 – передала музей в Бьо и его коллекцию в дар Франции. Награждена орденом Почетного легиона.

1969, 4 февраля – музей Фернана Леже в Бьо стал Национальным музеем Франции по решению Государственного министра по делам культуры Андре Мальро (André Malraux).

1971 – издание книги: Nadia Léger. Évolution Première. 1920–1926. Paris, 1971.

1972 – издание книги о ее творчестве: Czwiklitzer C. Suprématisme de Nadia Khodossievitch-Léger. Paris, 1972. Награждена орденом Трудового Красного Знамени в СССР.

1982, 7 ноября – умерла в Париже. Похоронена на кладбище в городе Кальяне (Callian) департамента Вар.

Коллекция репродукций, подаренных Надей Ходасевич-Леже, неоднократно демонстрировалась во всех областных и районных городах БССР на передвижных выставках в 1970–1990 гг.

Произведения находятся в Музее Фернана Леже в Бьё (Musee National Fernand-Leger, Biot), Национальном художественном музее Республики Беларусь, Государственном музее изобразительных искусств им. А. С. Пушкина в Москве, Зембине, Смоленске, Звездном городке в Королёве.

Цадкин Осип (Иосель-Шмуйла)
Zadkine Ossip
1888–1967

1888, 14 июля – родился в г. Витебске в семье крещеного еврея Арона Цадкина, профессора классических языков в Смоленской семинарии (по сведениям художника), и Софии Лестер, из семьи шотландских кораблестроителей.

1900–1904 – обучался столярно-токарному мастерству в ремесленном классе Витебского городского четырехклассного училища.

1905 – отправлен к двоюродному брату матери Джону Лестеру в Шотландию для совершенствования в ремесле столяра. Учился в пансионе в Сандерленде, брал уроки ваяния в местной художественной школе.

1905–1909 – без разрешения родителей уехал в Лондон. Учеба в Политехнической школе. Работал в столярной мастерской. На летние каникулы (1907–1908) приезжал к родственникам в Витебск и Смоленск, куда переехали родители (1906). В Витебске познакомился с Ю. Пэном, М. Шагалом, Эль Лисицким.

1909, октябрь – приехал в Париж, поступил в Академию изящных искусств, в мастерскую Ж.-А. Энжальбера (Jean Antoine Injalbert), однако через год покинул школу.

1910 – обосновался на Монпарнасе в «Улье». Начало кубистического периода его творчества.

1911–1915 – выставки в Осеннем салоне и Салоне независимых. Знакомство с Аполлинером, Бранкузи, Пикассо, Бурделем, Матиссом, Делоне, Модильяни. Снимал комнату на улице Вожирар. Изучал римскую скульптуру. Выставки в Берлине, Амстердаме, Лондоне (1914–1915).

1915–1917 – поступил добровольцем в армию. Служил санитаром, из-за отравления газами был госпитализирован и демобилизован.

1918 – выставка в галерее «Кентавр» (Galerie le Centaure) в Брюсселе. Первые приобретения его работ бельгийскими любителями современного искусства.

1920, август – женился на художнице Валентине Пракс (1899–1981). Большая выставка в мастерской на улице Русселе. Сделал 20 офортов по воспоминаниям о войне.

1921 – первая монография о Цадкине влиятельного художественного критика Мориса Рейналя (Raynal M. Ossip Zadkine. Rome: Éditions «Valori Plastici»). Выставки в Токио, Гренобле.

1926–1927 – ретроспективная выставка в Париже. Передал в дар Музею нового западного искусства в Москве несколько скульптур.

1928 – поселился на улице д'Асса в Париже, где прожил с женой всю жизнь. Создал скульптуры «Ниобея», «Дискобол», «Деметра» и другие.

1933 – итоговая выставка в Музее изящных искусств в Брюсселе, посвященная 25-летию творческой деятельности.

1934 – поселился в деревне Арк (департамент Ло), где купил большой дом.

1934–1939 – выставки в Париже, Берлине и Лондоне, Филадельфии, Чикаго, Нью-Йорке, Токио, Венеции, в городах Бельгии и Нидерландов. Создал проекты четырех монументов интеллектуалам Франции: Рембо, Лотреамону, Аполлинеру, Жарри.

1937 – первая поездка в США, выставка в Нью-Йорке.

1941–1945 – по настоянию друзей покинул Францию, жил в Северной Каролине (США). С 1944 преподавал в Лиге студентов-художников. Создал скульптуры «Заключенный» и «Воющий Арлекин».

1945 – возвращение в Париж.

1948–1950 – выставка в городском музее (Stedelijk Museum) в Амстердаме. Ретроспективный показ скульптур в Национальном музее современного искусства (Париж). Удостоен Гран-при Венецианской биеннале (1950).

1945–1958 – преподавал в Академии Гранд Шомьер (Париж). Ретроспективные выставки в музеях Амстердама, Парижа, Роттердама.

1953, 15 мая – торжественное открытие монумента «Разрушенный город» в Роттердаме.

1960 – удостоен Национальной премии Франции в области искусства. Выставки в шести городах Японии. Рождение внебрачного сына Николаса Хасле от датчанки Аннелизе Хасле, Цадкин добивается, чтобы Николаса официально признали его сыном, что и произошло в начале 1980-х[1].

1961–1965 – памятник Ван Гогу в городке Овер-сюр-Уаз (Франция), скульптурная композиция «Братья Ван Гог» в Зюндерте (Нидерланды).

1966 – ретроспективная выставка в Художественном музее (Цюрих). Выход книг: Ossip Zadkine: plastiken, gouachen, zeichnungen, tapisserien. Köln: Lempertz Contempora, Kunsthaus Lempertz; Spiteris T. Ossip Zadkine. Milano: Fratelli Fabbri, 1966. Награжден Орденом Почетного легиона.

1967, 25 ноября – скончался в госпитале в пригороде Парижа Нёйи-сюр-Сен. Похоронен на кладбище Монпарнас в Париже.

1982 – в доме Цадкина на улице д'Асса был открыт бесплатный музей, его основой стал дар вдовы скульптора, которая подарила городу Парижу более 100 скульптур и иных произведений художника. Именем Осипа Цадкина названа улица в Париже.

Работы Цадкина находятся в крупнейших музеях США и стран Европы: Художественный музей в Далласе (Dallas Museum of Art), Техас, США; Музей Хиршхорн (Hirshhorn Museum and Sculpture Garden), Вашингтон, США; Музей изобразительных искусств (Museum of Fine Arts), Бостон, США; Музей современного искусства (Museum of Modern Art), Нью-Йорк, США; Художественная галерея Великой Виктории (Art Gallery of Greater Victoria), Британская Колумбия, Канада; Музей Мери и Ли Блок в Северо-Западном университете (The Mary and Leigh Block Museum of Art at Northwestern University), Иллинойс, США; Музей Бруклина (Brooklyn Museum), Нью-Йорк, США; Галерея Курто (Courtauld Gallery), Лондон, Великобритания; Художественный музей Гарвардского университета (Harvard University Art Museums), Массачусетс, США; Музей Хелены Крёллер-Мюллер (Kröller-Müller Museum), Оттерло, Нидерланды; Музей Гренобля (Musée de Grenoble), Франция; Музей Лорена (Musée de Lorraine), Нанси, Франция; Музей Яна ван дер Тогта (Museum Jan van der Togt), Амстельвен, Нидерланды; Художественный музей колледжа Помоны (Pomona College Museum of Art), Калифорния, США; Королевский музей

---

[1] *Максимова Ю. Борьба за наследие Осипа Цадкина. http://artinvestment.ru/news/artnews/20110331_ossip_zadkine.html*

изобразительных искусств (Royal Museum of Fine Arts), Брюссель, Бельгия; Галерея Тейт (Tate Britain), Лондон, Великобритания; Художественная галерея Уиннипег (Winnipeg Art Gallery), Манитоба, Канада.

Царфин (Зарфин) Шрага (Файбиш-Шрага, Сэм) Zarfin (Tsarfin) Schraga (Faibich-Schraga, Sam) 1899/1900–1975

1899/1900, 7 января – родился в м. Смиловичи Игуменского уезда Минской губернии, Российская империя (ныне – г. п. Смиловичи Червенского района Минской области, Республика Беларусь), в семье торговца кожей Абрама Царфина.

1912 – поступил в Виленскую народную рисовальную школу, которой руководил академик Иван Трутнев. Увлечение сионистским движением.

1914 – эмигрировал в Палестину. Жил в сельскохозяйственной коммуне, выполняя различные работы по осушению болот и обработке земли.

1916 – учился в Иерусалиме в художественной Академии Бецалель (Academy Bezalel).

1918 – мобилизован в британскую армию. Принимал участие в военных действиях за освобождение Палестины от присутствия Оттоманской империи. Закончил школу офицеров.

1920 – демобилизация из армии. Участвовал в выставке, организованной мэром Иерусалима.

1923 – переехал в Берлин, где участвовал в выставке Берлинского Сецессиона. Работа над иллюстрациями к книжным изданиям, усиление влияния на его творчество художника Макса Либермана и немецких экспрессионистов.

1924 – переезд в Париж. Встреча с земляком Хаимом Сутиным. После посещения музеев уничтожил свои ранние работы.

1925 – переключение на живопись на ткани, изготовление эскизов для домов моды.

1926 – участие в выставке Салона независимых в Париже. Зарабатывал плетением башмаков и росписью тканей.

1929 – женитьба на Саре Софи Бергер (Sarah Sophie Berger, 1904–1995), уроженке Бессарабии, выпускнице Одесского университета.

1930 – участие в Салоне независимых.

1931 – получил французское гражданство.

1932 – переезд в пригород Парижа Вирофле. Работал как художник по тканям, выполнял заказы для дома моды Ольги Олби (Бессарабской).

1933 – рождение дочери Лилиан (Лилиан Дюлак-Зарфин, Liliane Dulac- Zarfin) – в будущем ученого-медиевиста. Участие в выставке Салона независимых.

1935 – возвращение в Париж.

1936 – возобновил контакты с Хаимом Сутиным, который посоветовал ему сосредоточиться только на живописи.

1937 – участие в Салоне независимых.

1939 – мобилизация во французскую армию в связи с началом Второй мировой войны. Создал альбом рисунков, который купило французское правительство. После заключения перемирия между Францией и Германией вернулся к своей семье в провинцию. За время его отсутствия хозяин парижской квартиры уничтожил все вещи, документы и картины Царфина: пропало около 300 произведений – гуашей, акварелей, рисунков, сангин.

1940 – участие в Салоне независимых в Париже. Возвратился с женой и дочерью в Брив-ла-Гайард, где укрывался от нацистов.

1941–1943 – жил в «свободной зоне» в Лионе, скрывая свое еврейское происхождение. Его дочь нашла убежище в монастыре Вознесения Богоматери. Ужесточение преследования нацистами евреев вынудило художника прятаться в окрестностях Гренобля, в горах, но и там он продолжал занятия живописью. Выставки его работ в гренобльской галерее «Нотр-Дам» (Notre-Dame, 1941, ноябрь), лионской галерее «Фольклор» (Folklore, 1942, июль).

1944 – возвращение художника с семьей в Гренобль. Основал там театр одного актера.

1945 – возвращение в Иль-де-Франс.

1947 – поселился в Рони-су-Буа под Парижем. Жил на заказы своих американских собратьев-художников. Принял участие в выставке русских и французских художников, организованной Союзом советских патриотов.

1950-е – постоянно путешествовал по окрестностям Парижа, ездил в Нормандию, работал в Онфлёре, где рисовал соборы и леса. Генрих Герц написал о нем статью в журнале «Европа» (1950, декабрь), вызвавшую полемику в прессе.

1954 – одно из полотен Царфина («Пейзаж») купил Национальный музей современного искусства (Париж). Американские миллионеры Елена Рубинштейн и Алекс де Ротшильд приобрели несколько его произведений.

1955 – участвовал в групповых выставках. Получил премию города Монтрёй (Montreuil) в 5 тысяч франков.

1958 – еврейский музей в Нью-Йорке приобрел и выставил две его работы. Около 30 работ Царфина были экспонированы в Доме интеллектуалов (Maison des intellectuels) в Париже.

1960-е – поездки в Монпелье к дочери и зятю, в Финистер. Начало широкой известности. Коллекционеры приобрели около 90 его картин и гуашей.

1963 – в Женеве вышла монография о Царфине с предисловием Этьена Сурьо (Zarfin. Préface d'Étienne Souriau, Genève, Pierre Cailler, 1962) и статьями известных критиков Жана Кассу, Вальдемара Жоржа. Царфин жил замкнуто и писал стихи. В музее Ашмолеан в Оксфорде были выставлены 7 полотен художника и 12 гуашей. Эти работы были утрачены или проданы после выставки, видимо, из-за банкротства ее организаторов. Царфин подал в суд и получил значительную компенсацию.

1966 – выставка работ в замке Лаверсин (Chateau de Laversine) недалеко от Крей. Была издана литография одной из его картин в пользу Ассоциации детских домов.

1970 – поездки в Савойю.

1971 – Царфин как почетный участник представил 18 картин на выставке, организованной муниципалитетом Рони-су-Буа.

1975, 25 сентября – умер в Рони-су-Буа под Парижем, где и был похоронен.

В том же году в одной из парижских галерей были показаны несколько картин Царфина, а муниципалитет города Монтрёй организовал его посмертную выставку.

2012 – семья художника подарила Национальному художественному музею Республики Беларусь два живописных произведения Царфина 1950-х гг.

Работы Царфина находятся в музеях Франции (Национальном музее современного искусства (Musée National d'Art Moderne, Париж)), Израиля, США (Еврейском музее (Jewish Museum) в Нью-Йорке), Канады, в Национальном художественном музее Республики Беларусь, в частных коллекциях разных стран, в том числе России и Беларуси.

Шагал Марк (Моисей)
Chagall Marc (Moses, Moishe)
1887–1985

1887, 6 июля (24 июня) – родился в г. Витебске, Российская империя (ныне – областной центр г. Витебск, Республика Беларусь), в семье мещан-торговцев Хацкеля (Захара) и Фейги-Иты Шагал.

1900–1905 – учился в столярно-токарном классе Витебского четырехклассного городского училища с ремесленным уклоном.

1906 – работал ретушером у фотографа. Несколько месяцев посещал Школу живописи и рисунка выпускника Санкт-Петербургской академии художеств Ю. М. Пэна, зимой уехал в Санкт-Петербург.

1907 – недолго работал в Санкт-Петербурге ретушером (по-видимому, у фотографа и живописца М. С. Иоффе), рисовал вывески для лавок. Пытался поступить в Центральное училище технического рисования барона А. Л. Штиглица, но не выдержал экзамена. Поступил сразу в третий класс Рисовальной школы Императорского Общества поощрения художеств, был назначен стипендиатом, учился в классе Г. М. Бобровского.

1908 – в июне призван повесткой из Орши на военную службу. Благодаря ходатайству Н. К. Рериха, адвоката Г. А. Гольберга получил отсрочку на два года. В конце года покинул Рисовальную школу Императорского Общества поощрения художеств, непродолжительное время занимался в частной школе живописи и рисования С. М. Зейденберга.

1909 – лето провел в Витебске и Лиозно. Знакомство с Беллой Розенфельд (1889–1944). По возвращении в Петербург поступил в частную школу живописи Е. Званцевой, где преподавали Л. С. Бакст и М. В. Добужинский.

1910 – участие в «Выставке работ учениц и учеников Л. С. Бакста и М. В. Добужинского (Школа Званцевой)», проходившей с 29 апреля по 10 мая в редакции журнала «Аполлон». Летом уехал в Витебск.

1911 – депутат Думы М. М. Винавер купил у Шагала две картины и назначил ему стипендию в 125 франков в месяц для продолжения учебы за границей. В апреле Шагал участвовал во второй выставке «Союза молодежи». В начале мая уехал через Берлин в Париж. Посещение академий Ла Палетт и Гранд Шомьер.

1912 – переезд в коммуну художников «Улей». Участие в Салоне независимых и Осеннем салоне.

1913 – весной участвовал в выставке в Салоне независимых. В «Свободной академии» М. Васильевой и в редакции журнала «Монжуа» («Montjoie») прошли небольшие экспозиции работ художника. Весной три работы Шагала экспонировались в Москве на выставке «Мишень». В сентябре Шагал отправил три свои картины на 1-й немецкий Осенний салон (Берлин).

1914 – участие в выставке в Салоне независимых. В марте появились первые отзывы о Шагале в русской художественной критике: в газете «Киевская мысль» была опубликована статья А. В. Луначарского «Марк Шагал», а в мае в журнале «Аполлон» – статья Я. А. Тугендхольда о Салоне независимых. В апреле–мае в Берлине в галерее Вальдена «Дер Штурм» (Der Sturm) прошла совместная выставка Марка Шагала и Отокара Кубина; в июне там же – первая крупная персональная выставка художника. Уехал из Берлина в Витебск. Начавшаяся Первая мировая война лишила Шагала возможности вернуться в Па-

риж. Начало работы над произведениями «Витебской серии» (1914–1915).

1915 – экспонирование 25 картин «Витебской серии» на выставке «1915 год» в Москве в художественном салоне Михайловой. 25 июля женился на Белле Розенфельд. Осенью супруги переехали в Петроград, где Шагал поступил на работу в Центральный военно-промышленный комитет. Смерть матери Марка Шагала.

1916 – вступил в Еврейское общество поощрения художеств (ЕОПХ). Персональная выставка в Художественном бюро Н. Е. Добычиной. 45 работ «Витебской серии» представлены на выставке общества «Бубновый валет». 18 мая родилась дочь Ида (во втором браке – Ида Мейер (Ida Meyer); 1916–1994).

1917 – оформление скетча Н. Н. Евреинова «Совершенно веселая песня» для артистического кабаре «Привал комедиантов» в Петрограде. Избрание членом общества художников «Союз молодежи». Участвовал как член жюри и экспонент во Второй выставке картин и скульптуры художников-евреев, устроенной ЕОПХ в Москве. По заказу Петроградской еврейской общины приступил к работе над панно в профессиональном техническом училище для еврейских детей (заказ остался невыполненным). Участие в Выставке этюдов в Художественном бюро Н. Е. Добычиной. В Вильно в еврейском издательстве Б. А. Клецкина вышли две книги на идише с иллюстрациями Шагала – «Сказка о петухе, козочке и мышке» Дера Нистера и «Фокусник» И.-Л. Переца. После расформирования Центрального военно-промышленного комитета Шагал с женой и дочерью уехал в Витебск.

1918 – продолжение сотрудничества с ЕОПХ и Художественным бюро Н. Е. Добычиной. 12 сентября Коллегией по делам искусств при Наркомпросе Шагал назначен уполномоченным по делам искусств Витебской губернии. Руководство художественным оформлением Витебска к первой годовщине революции. Занимался созданием Народного художественного училища в Витебске.

1919 – возглавил подотдел изобразительных искусств в структуре губотдела народного образования. 28 января открылось Народное художественное училище. С апреля Шагал заведовал училищем, руководил «Свободной мастерской живописи». Принимал участие в 1-й государственной свободной выставке произведений искусства, двенадцать работ художника приобретена государством. По заказу петроградского экспериментального театра «Эрмитаж» сделал эскизы декораций и костюмов к произведениям Н. В. Гоголя «Женитьба» и «Игроки».

1920 – добился от Наркомпроса безвозмездной передачи картин русских художников для Витебского музея современного искусства, возглавил комиссию по приобретению картин местных художников. Участие в выставке картин русских художников в Пскове. После конфликта с приглашенным преподавателем Народного художественного училища Казимиром Малевичем уехал в Москву. Работал над оформлением спектаклей для Государственного еврейского камерного театра, создал цикл панно для зрительного зала.

1921 – в Государственном еврейском камерном театре состоялась XXII выставка Центросекции отдела изобразительных искусств (ИЗО) Наркомпроса «Росписи Марка Шагала». Сотрудничал с московскими театрами. Преподавал рисование в еврейской трудовой школе-колонии «III Интернационал» в Малаховке под Москвой. Смерть отца.

1922–1923 – переезд из Малаховки в Москву. Завершение работы над книгой «Моя жизнь» (начало работы предположительно относится к 1915–1916). В начале лета покинул СССР. По приглашению посла Литовской республики в СССР Юргиса Балтрушайтиса организовал персональную выставку в Каунасе. Участие в Первой русской художественной выставке, организованной Комиссией ИЗО Наркомпроса в Берлине. С лета 1922 по осень 1923 жил в Берлине. Выполнил серию офортов и гравюр сухой иглой для иллюстрирования книги «Моя жизнь».

1923–1925 – переехал в Париж. Создание 107 гравюр к поэме Н. В. Гоголя «Мертвые души». Персональные выставки прошли в Брюсселе, Кёльне, Цюрихе, Дрездене, Париже.

1926–1927 – по заказу маршана Амбруаза Воллара (Ambroise Vollard) написал около 30 гуашей, послуживших впоследствии основой для иллюстраций к «Басням» Лафонтена. Стал членом-основателем Общества художников-граверов. Много работал в книжной иллюстрации. Создание цикла из 19 гуашей под названием «Цирк Воллара» (1927). Передал в дар Третьяковской галерее 96 гравюр к «Мертвым душам» Н. В. Гоголя. Выставки в галереях «Катр Шмен» (Quatre Chemins, 1925) и «К. Гранофф» (K. Granoff, 1926) в Париже, «Рейнхард» (Reinhardt, 1926) в Нью-Йорке.

1928–1929 – продолжение работы над темой цирка и над офортами к «Басням» Лафонтена. Участие в выставке современного французского искусства в Москве. Выставки Шагала в Париже и Брюсселе.

1930 – выставка «Лафонтен Шагала» экспонировалась в Париже, Брюсселе, Берлине. Получил от А. Воллара заказ на исполнение иллюстраций к Библии.

1931 – поездка в Палестину (Хайфа, Тель-Авив, Иерусалим). Издание книги «Моя жизнь» в переводе на французский язык (Ma Vie / Préface d’Anré Salmon. Paris: Stock, 1931). Выставка «Двадцать последних

картин и неизвестные ранние рисунки Марка Шагала» в Париже.

1932 – по заказу Брониславы Нижинской создавал эскизы декораций и костюмов для балета «Бетховенские вариации». Работы Шагала экспонировались в Амстердаме и Будапеште.

1933 – в Мангейме на выставке «Большевизм в культуре», устроенной нацистами, произведения Шагала подверглись публичному сожжению. Ходатайство Шагала о получении французского гражданства было отклонено. В Базеле состоялась ретроспектива художника.

1934–1938 – посетил Барселону, Мадрид и Толедо (1934), Флоренцию и Венецию (1937). Выставки Шагала состоялись в Лондоне, Вильно, Париже, Брюсселе, Нью-Йорке. В июле 1937 получил французское гражданство. Нацистские власти убрали из немецких музеев все картины Шагала и публично объявили три из них («Пурим», «Понюшка табаку» и «Зима») образцами «дегенеративного искусства».

1939–1940 – картина «Новобрачные» получила третью премию Института Карнеги (Carnegie Institute) в Питтсбурге.

1941 – по приглашению директора «Комитета по чрезвычайным спасательным мерам» Вэриан Фрай и генерального консула США в Марселе Шагал с семьей переехал в Нью-Йорк.

1942 – по заказу Американского театра балета (American Ballet Theatre) в Нью-Йорке сделал эскизы декораций и костюмов для балета «Алеко» на музыку П. И. Чайковского «Фортепианное трио».

1943–1944 – продолжал работать над гравюрами на цирковую тему.

1944, 2 сентября – внезапно умерла его жена Белла. Депрессия Шагала продолжалась несколько месяцев.

1945 – сделал иллюстрации к первому тому воспоминаний Беллы «Горящие огни» (книга издана в 1945 в Нью-Йорке, в 1948 – в Париже). Исполнил эскизы декораций и костюмов к балету «Жар-птица» Игоря Стравинского для Метрополитен-Опера. Знакомство с Вирджинией Хаггард Мак-Нил (Virginia Haggard-McNeil, 1914–2006), дочерью английского дипломата, приглашенной в дом Шагала экономкой.

1946 – 22 июня родился сын Давид Мак-Нил (David McNeil) – в будущем французский певец и композитор, актер, продюсер и литератор, автор воспоминаний об отце. Начало работы над иллюстрациями к сказкам «Тысяча и одна ночь» по заказу издателя Курта Вольфа. Выставки Шагала проходили в разных странах.

1947–1948 – в Париже в Музее современного искусства состоялась ретроспективная выставка Шагала; работы художника экспонируются в Амстердаме, Лондоне, Цюрихе, Берне. Переезд во Францию. Издательство Эжена Териада опубликовало поэму «Мертвые души» Н. В. Гоголя в двух томах с офортами Шагала (1948). На XXIV Венецианской биеннале искусств удостоен Гран-при за иллюстрации к этой книге. Приступил к работе над панно для фойе лондонского театра Уотергейт (Watergate).

1949 – работа над акватинтами и рисунками тушью на темы «Декамерона» Дж. Боккаччо.

1950 – приобрел имение «Холмы» (Les Collines) в Вансе. Занимался офортом, осваивал технику литографии, писал монументальные полотна на библейские сюжеты. Ретроспектива Шагала прошла в Мюнхене.

1951 – поездка в Израиль. Выставки Шагала в Иерусалиме, Хайфе, Тель-Авиве. Вирджиния покидает Шагала и уезжает с сыном в Брюссель.

1952 – женился на Валентине Бродской (Ваве) (1905–1993). Занимался керамикой, создавал скульптуры из мрамора и терракоты, изучал технику витража. В издательстве Э. Териада были изданы «Басни» Лафонтена в двух томах с офортами Шагала.

1953–1954 – ретроспектива Шагала состоялась в Турине. Продолжил работу над иллюстрациями к «Дафнису и Хлое»; проиллюстрировал книгу А. Суцкевера «Сибирь». Поездки в Грецию, Италию.

1955–1956 – работа над литографиями и офортами, полотнами из цикла «Библейское послание». Выставки Шагала в Ганновере, Базеле, Берне, Брюсселе. В издательстве Э. Териада вышла Библия в двух томах с офортами Шагала (1956).

1957 – в третий раз посетил Израиль. Ретроспектива гравюр Шагала прошла в Национальной библиотеке в Париже.

1958–1959 – по заказу Гранд-Опера исполнил декорации и костюмы к балету Мориса Равеля и Михаила Фокина «Дафнис и Хлоя». В 1959 Шагалу присвоена степень почетного доктора (honoris causa) в университете в Глазго; художник был избран почетным членом Американской академии искусств и литературы в Нью-Йорке (American Academy of Arts and Letters). Ретроспективы Шагала состоялись в Гамбурге, Мюнхене, Париже.

1960 – избран почетным доктором в университете Брандиса (Brandis University) в Массачусетсе; награжден Еврейским культурным фондом премией Эразма Роттердамского. В Реймсе открылась первая выставка витражей и скульптуры Шагала.

1961–1962 – в издательстве Э. Териада вышел роман Лонга «Дафнис и Хлоя» в двух томах с цветными литографиями Шагала. Шагал исполняет витражи для синагоги медицинского центра Хадасса в Иерусалиме. Выставка иерусалимских витражей демонстрировалась в Музее прикладного искусства в Па-

риже и Музее современного искусства в Нью-Йорке. В Женеве прошла выставка «Шагал и Библия».

1963–1964 – открытие панно «Комедия дель арте» в фойе Оперного театра во Франкфурте-на-Майне (1963). Работа над росписью плафона парижской Гранд-Опера (торжественное открытие в сентябре 1964). Ретроспективы Шагала в Токио и Киото. Получил заказ от директора Метрополитен-Опера на два живописных панно для фойе театра, а также декорации и костюмы к «Волшебной флейте» Моцарта (премьера в 1967). Вышла большая монография о Шагале на английском языке (Meyer F. Marc Chagall: Life and Work. New York: Abrams Publ., 1963).

1965–1967 – избран почетным доктором в университете Нотр-Дам (1965, Индиана, США). В издательстве Леона Амиеля в Нью-Йорке вышла «История Исхода» – серия из 24 оригинальных литографий Шагала. В Лувре состоялась выставка произведений из цикла «Библейское послание» – дара Шагала французскому государству, сделанного с условием, что в Ницце будет построено специальное здание для его экспонирования. Ретроспективы Шагала прошли в Цюрихе и Кёльне.

1968–1970 – заложен первый камень Национального музея «Библейское послание Марка Шагала» в Ницце. Поездки в Вашингтон, Нью-Йорк, Иерусалим. Выставки Шагала в Нью-Йорке, Париже. Открытие витражей Шагала на хорах церкви в Цюрихе.

1971–1973 – работа над макетами мозаик для фасада музея «Библейское послание» в Ницце и для первого национального Сити-банка в Чикаго. Выставки Шагала в Будапеште, Москве (Государственная Третьяковская галерея), Нью-Йорке.

1973, 7 июля – в Ницце в присутствии министра культуры Франции Андре Мальро состоялось торжественное открытие Национального музея «Библейское послание Марка Шагала». Приезд в СССР на открытие выставки в Государственном музее изобразительных искусств им. А. С. Пушкина, посещение Москвы и Ленинграда.

1974–1977 – открытие витражей на хорах собора в Реймсе, в Капелле кордильеров в Саррбурге, мозаики в Чикаго. Выставки Шагала проходят в Ницце (Франция), Японии, Дрездене (ФРГ), Лувре (Париж, Франция).

1977, 1 января – Шагал награжден Большим крестом Почетного легиона. По решению мэра Иерусалима Тедди Коллека Шагал удостоен звания Почетного гражданина этого города.

1978–1980 – открытие витражей в церкви в Майансе, в соборе в Чичестере, в Художественном институте в Чикаго. Выставки Шагала во Флоренции и Нью-Йорке. Вышла в свет книга стихов Шагала: Poèmes. Genève: Cramer, 1975.

1981–1984 – закончил витражи для церкви в Сайан-де-Вутзаке. Ретроспективы Шагала прошли в Музее современного искусства в Стокгольме, Луизианском музее, в Фонде Маг в Сен-Поль-де-Вансе; выставки гравюр, литографий, книжной графики – в Париже, Цюрихе, Женеве, Нью-Йорке, Ганновере, Риме.

1985, 28 марта – умер в Сен-Поль-де-Вансе, похоронен на местном кладбище.

Произведения Шагала находятся во всех крупнейших музеях мира, в том числе в Музее современного искусства (Museum of Modern Art) и музее Метрополитан (Metropolitan Museum) в Нью-Йорке, галерее Тейт (Tate Britain) в Лондоне, в Лувре (Louvre) и в Национальном музее современного искусства (Musée National d'Art Moderne) в Париже, в Государственном Эрмитаже в Санкт-Петербурге, Государственном Русском музее и Государственной Третьяковской галерее в Москве. Многие работы хранятся в Государственном музее М. Шагала (Musée Marc Chagall) в Ницце. Именем художника названа аллея в Париже (Allée Marc Chagall, 13 ar.).

В 1992 в Витебске был открыт Музей Марка Шагала (с 1992 – директор Любовь Базан, с 1998 – Людмила Хмельницкая), в коллекции которого насчитывается более 300 графических работ художника, действуют Арт-центр и Дом-музей Марка Шагала. Музей проводит ежегодные международные Шагаловские чтения. В Витебске установлены два памятника художнику (1992, скульптор А. Гвоздиков; 1997, скульптор В. Могучий).

Первая (из четырех) выставка произведений художника из коллекции Фонда Шагала в Париже состоялась в 1997 г. в Национальном художественном музее Республики Беларусь.

Artists' biographies

Jacques Balgley
1891–1934

1891, March, 7th — born in rabbi family in Brest-Litovsk of Grodno Governorate of Russian Empire (now — regional center of the Republic of Belarus, city of Brest) being the fifth of eight children.

1908–1910 — studied medicine in Saint-Petersburg; was a student of architectural department of Odessa Art College of the Grand Duke Vladimir Alexandrovich Society of Fine Arts.

1911 — arrived to Paris, where he studied architecture and philosophy. Lived in artists' commune La Ruche.

1918 – a collection of fables issued by F. Bernoir was illustrated with Balgley's drawings.

1920 — entered National School of Decorative Arts in Paris.

1921–1924 — travelled to Jerusalem and brought back a series of young women's portraits. Lived in Montparnasse block in Paris.

1924 — personal exhibition held in Parisian gallery Barbazanges. Engravings and paintings by the artist were purchased by the Luxembourg museum (Paris).

1925 — created 21 etchings for the album 'Unfinished etudes' ('Études inachevées').

1928 — created portraits of violinists, young musicians

1934, June, 14 — died in Beaugency (France) from a heart attack. Buried in Père Lachaise cemetery in Paris.

After Jacques Balgley died, his retrospective exhibitions took place in galleries Marcel Guiot (1939), Michel (1948), Marcel Bernheim (1955). In 1974 mayor of Paris 1st district held a memorial exhibition 'Balgley or the overcame Apocalypse'.

Artist's works are kept in Musée d'art et d'histoire du Judaïsme in Paris.

Robert Genin
1884–1941

1884, August, 11th — born in shopkeeper Leiba-Aron Genin's family in Vysokoe village of Klimovichi county of Mogilev Governorate of Russian Empire (now — village Vysokoe of Klimovichi district of Mogilev region, Republic of Belarus).

Since 1888 lived in his grandfather's family in Krasovichi village of Klimovichi county (now — Krasavichi).

1892–1898 — attended school in the city of Klimovichi.

1898–1900 — studied in the Vilnius School of Drawing by Ivan Trutnev, a graduate of the Saint-Petersburg Academy of Arts and academician.

1900–1902 — studied in Odessa Art College of the Grand Duke Vladimir Alexandrovich Society of Fine Arts. Discovered passion for socialist ideas.

1902, December, 22 — with the help of Klimovichi Maecenas travelled to Munich (Germany) to Anton Ažbe School.

1904–1905 — moved to Paris. Lived in artists' commune La Ruche. Travelled to Brittany, and to his sister and her family in Egypt. Returned to La Ruche.

1906–1909 — married Marta Karpova (1882–1945); his daughter Helga (1907) and his son Gerhard were born (1909). Genin got divorced.

1906–1909 — married Marta Karpova (1882–1945); his daughter Helga was born (1907); his son Gerhard was born (1909). Genin got divorced.

1907–1909 — cooperated with Munich weekly Jugend as a caricaturist.

1910–1911 — took part in Autumn Salon (Paris).

1911–1913 — travelled around Bavaria. Had a trip to Italy, where he studied frescos by Giotto. A lithograph album by Robert Genin 'Figuerliche Kompositionen' (Muenchen: Delphin-Vlg., 1912)[1] was issued.

1913 — made an exclusive agreement with Heinrich Thannhauser, according to which his 66 ready paintings and all future works were to be transferred to Galerie Thannhauser in Munich. His personal exhibition took place at this gallery. American collector A. G. Eddie purchased Genin's painting 'Thirst'. Together with Paul Klee joined Sema group (1910–1912).

1914 — was the co-founder of Neue Münchner Secession group. Participated in Baltic Exhibition in Malmö (Sweden).

1914–1917 — was interned to Trudering near Munich as a citizen of enemy state. Created a cycle of 11 lithographs 'Woman' (Genin R. Die Frau, 11 Kriegsblaetter. [Muenchen], 1915).

1917 — artist's second personal exhibition was held in Thannhauser gallery in Munich.

1919 — together with M. Fingesten issued a cycle of dry point etchings (Fingesten M. und Genin R. Aus den Spelunken Berlins. Berlin: Pan-Presse, 1919). A series of 30 dry point etchings was issued (Robert Genin. Radierungen. Verlag Paul Cassirer, 1919). Artist purchased a house in Ascona (Switzerland), where he lived in summer, moving to Berlin for winter.

1920–1921 — an autobiography book was issued — Genin R. Skizzen und Erinnerungen. (Berlin: Fritz Gurlitt Verlag, 1920). Artist married Margarethe Gurth —

[1] *Donated to the National Art Museum of the Republic of Belarus in 2012 by the Rodionovs couple.*

a decorative and applied artist. His son Mario was born in Berlin (1921).

1923 — artist received numerous orders for printed graphics. Participated in exhibitions in Germany and Switzerland. Survived a disease which resulted in total paralysis of his right leg.

1926–1927 — travelled to Bali and Java islands. Divorced his second wife Margarethe Gurth.

1928 — Genin's illustrated book 'Die Ferne Insel. Aufzeichnungen von meiner Fahrt nach Bali in Wort und Bild' (Volksverband der Buecherfreunde, Berlin, 1928) was issued in Berlin.

1929 — moved to Paris. Married Genia Ines from Czech Republic.

1931 — Genin's personal exhibition took place in gallery Jacques Bonjean belonging to Christian Dior. The same year artist destroyed most of his paintings.

1935 — artist's personal exhibition was held in Lilienfeld gallery (New York). Genin decided to return to USSR. His wife stayed in France.

1936, March — arrived to Moscow. Participated in Moscow Regional Association of Soviet Artists (MRASA) with a big speech on fresco painting.

1937 — became a member of MRASA. Genin's graphic works were exhibited in Munich at the exhibition 'Degenerative art' ('Entarte Kunst').

1937–1939 — worked on a fresco 'Harvesting in USSR' at the front of the Sovkhozy pavilion at the All-Union Agricultural Exhibition. The Art Council did not accept the fresco and decided to cover it with a lime composition.

1939 — spent summer in the house of artist Alexander Mogilevsky in Tarusa. Was commissioned to paint the walls of the Palace of Soviets (architect Boris Iofan). Published two articles — on fresco painting, and on the tasks the Soviet monument artists had to fulfil.

1941, September — failed to enter the troops after the war with Germany was declared. Being on duty to extinguish explosive bombs on rooftops, got contused. Genin died in Moscow after taking a large dose of morphine. The precise date of death and place of burial are unknown.

Genin's paintings are in possession of many museums: Kunstforum Ostdeutsche Galerie Regensburg, the National Gallery in Berlin (Germany), Museum of Art in Basel (Switzerland), National Art Museum of the Republic of Belarus; in private collections in Germany, Switzerland, France, the Netherlands, the USA, and Russia.

Eugène Zak
1884–1926

1884, December, 15th — born in engineer Savely Zak's family in Mogilno of Igumen county of Minsk Governorate of Russian Empire (now — Mogilno village of Uzda district of Minsk region, Republic of Belarus).

1892 — after father's death, the family moved to Warsaw.

1902 — the artist arrived to Paris. Began his artistic education in the School of Fine Arts (École des Beaux-Arts) in the studio of Jean-Léon Gérôme.

1902 — continued education in Académie Colarossi taught by Albert Besnard.

1903 — travelled to Italy. Finished education in private school of Anton Ažbe in Munich. Returned to Paris.

1904 — first exhibitions of the artist's works took place in Autumn Salon, Salon des Indépendants and in National Society for Fine Arts.

1906–1908 — travelled to Brittany; created a series of pictures dedicated to the local peasants. Joined the Society of Polish Artists in Paris; participated in its exhibition 'Sztuka'.

1910 — as an Impressionist participated in Berliner Secession exhibition.

1911 — artist's first personal exhibition held in Druet gallery in Paris.

1912 — Zak was appointed a professor in Académie La Palette. His exhibitions took place in José Dalmau gallery in Barcelona and in Neue Künstlervereinigung in Munich.

1913 — married a painter Jadwiga Kon who established gallery 'Zak' in Paris (1926–1936) after his death. Exhibitions were held in galleries of New York, Chicago and Detroit in the USA.

1914–1916 — lived in Nice, St. Paul-de-Vence, and Vence. Visited Lausanne in Switzerland. Participated in Venice Biennale (1914).

1916 — with his wife Jadwiga, moved to her hometown Częstochowa (Poland). Associated with the Formists.

1917 — Zak's personal exhibition took place in Paris. Participated in exhibitions of polish Expressionists in Krakow and of Polish Artistic Club (Polski Klub Artystyczny) in Warsaw.

1918 — artist's personal exhibition took place in Lvov (Ukraine); as well as his second exhibition in Polish Artistic Club in Warsaw.

1921 — moved to Warsaw. Was the co-founder of the Association of Polish Artists Rhythm. Traveled to Berlin, Bonn and Cologne. Cooperated with the periodical Deutsche Kunst und Dekoration. Created decorative panels for architect Fritz A. Breuhaus de Groot's villa in Bonn by his request.

1923 – returned to Paris and settled there once again. Created a series of paintings with musical instruments and images of Pierrot and Harlequin.

1924 – participated in Paris exhibition of the Association France–Pologne.

1925 – artist's personal exhibition was organized in Paris.

1926, January, 15 – died in Paris from a heart attack.

Eugène Zak's post mortal exhibitions were organized in Warsaw (1926), Dusseldorf (1926), New York (1927), Buffalo (1928), London (1929), and in Parisian galleries Bing (1926), Bernheim (1927), Druet (1931), and Zak (1936, 1938).

Zak's paintings are in possession of museums of Poland, in Art Institute of Chicago, in Centre Pompidou and in Musee d'art Moderne in Paris; in Museum of Israel in Jerusalem and in Art Museum at Kibbutz Ein Harod.

Michel Kikoïne 1892–1968

1892, May, 14 – was born in a family of bank clerk in the city of Gomel. According to the family legend, his great-grandfather rabbi Schmidt changed his last name to Kikoïne.

1892 – the family moved to Rēzekne in Vitebsk Governorate (now in the territory of Latvia).

1904 – with his family, moved to Minsk.

1905 – studied in Commercial College in Minsk (artist Ignaty Yaremenko was the drawing teacher, studied in Saint-Petersburg Academy of Art). Started to attend a private drawing school of Saint-Petersburg Academy of Arts graduate J. Kruger; there he met Ch. Soutine. Painted portraits from photographs to earn a penny.

1909 –by J. Kruger's recommendation, together with Ch. Soutine went to Vilno; entered Vilno People's Art School (supervisor – academician I. Trutnev), Ivan Rybakov's class. Met Pinchus Krémègne.

1912 – left to Paris, lived at his cousin's. Attended National School of Fine Arts of Fernand Cormon. Worked as a photoretucher. Painted landscapes, still life, portraits and nudes.

1914 – moved to La Ruche. Enlisted in the subdivision of foreign workers of the French army, but soon after that was demobilized. Participated in Autumn Salon (member since 1920) and in Salon des Indépendants. Married a Russian immigrant Rose Bunimovich.

1915 – artist's daughter Claire was born. (Claire Maratier-Kikoïne established Foundation Michel Kikoïne at Israel Museum to support the Israel artists.)

1919 – Kikoïne sold his works to the collector Decav.

1920s – personal exhibitions at Cheron (1920) and Netter (1924) galleries, which he signed contract with. Together with Soutine travelles across the South of France. In 1920 Kikoïne's son Jacob was born. (The artist's son is a worthy painter; he autographs his pictures as Yankel.)

1924 – artist's exhibitions took place at L. Zborowsky's gallery. He received French citizenship.

1925 – exhibition at Brummer gallery, New York.

1926 – Kikoïne purchased a country house in Annay-sur-Serein (Burgundy) where he moved to work for several years.

1927–1931 – settled in apartment with a studio in Montrouge near Paris. His exhibitions were held in Bernheim gallery (1927), 'Ecole de Paris' in S. Lesnick gallery, in Russian department of exhibition 'Contemporary French Art' (Moscow, 1928), in Tuileries Salon (1929), in Billiet-Worms gallery (1930), in Russian artists group in D'Alignan gallery (1931).

1933 – moved to his studio in Brezin Street in Montparnasse where he worked till the end of his life. Exhibition of his works took place in Billiet-Worms gallery.

1935 – exhibitions in galleries Ersid, Zak (organized by Our Union journal, 1936).

1939–1940 – enlisted in the French army reserve. Stayed in the occupied Paris. Registered as a Jew.

1941–1944 – together with his family, moved to a 'free zone' in Touluse neighbourhood.

1945 – personal exhibition in Chappe-Lautier gallery. Participated in exhibition organized by the Council on arrangement of Jews (Paris) and in exhibition organized by the Committee 'France–USSR' of the 14th arrondissement of Paris.

1946–1948 – personal exhibitions in Montpelier (1946) and Brummer (1947); exhibition in gallery K. Granoff (Paris, 1948). Participated in Tuileries Salons (1945, 1947, 1948).

1950s – travelled around Spain and Italy, visited Israel thrice. Organized his own exhibition in Israel (1950). Issued an album of coloured lithographs 'Children of Israel' (1953). Since 1958 used to live at his daughter's Claire in the South of France. Organized his own exhibitions in Strasbourg (1951, 1956), Mentone (1951), London (1951, 1955, 1959, 1963), at Obelisk gallery (Paris, 1959), 'Russian immigrant artists in Paris' in Redfern gallery (London, 1953), 'Soutine and his circle' (New York, 1959).

1960s – retrospective exhibition in museum of Cagnes-sur-Mer (France); personal exhibition in Bordeau (1956), New York (gallery N. Glaezer,

1962), Paris (J. Shalom gallery, 1963), St-Paul-de-Vence (1968). Participated in exhibitions 'La Ruche' (Montmorency gallery, 1960), 'Russian artists of the School of Paris' (House of French thought, 1961), in Salon of comparisons (1961, 1969) and in Salon of the famous and young artists (1960, 1961, 1962).

1964 — received the first prize of the Salon of artists for the painting 'Love is the source of life'.

1968, November, 4 — died from a heart attack in his studio in Paris.

1973, October — memorial exhibition in De France gallery (Paris).

1970–1980s — works by M. Kikoïne were shown several times in retrospective exhibitions dedicated to the School of Paris: 'The Montparnasse Artists' (Goupil, London, 1970), the exhibition of lithographs (gallery Chevreuse, 1971), 'Significant paintings by Russian artists in the French collections' (Autumn Salon, 1972), 'Russian sight' (Heidelberg, 1974), 'The Montparnasse School of Paris. Pougni and his circle' (Salon de la Rose-Croix, 1985) and others.

2003 — Kikoïne's paintings were shown in exhibition 'Russian Paris' in State Russian Museum (Saint-Petersburg).

2011 — paintings were exhibited in A. S. Pushkin State Museum of Fine Arts in Moscow.

Artist's paintings are kept in many galleries, museums and private collections in France, Israel, USA, Russia and Belarus.

Pinchus Krémègne
1890–1981

1890, July, 22 — born in woodcarver's family with many children in Zheludok of Lida county of Grodno governorate of Russian Empire (now — urban village Zheludok in Schuchin district of Grodno region, Republic of Belarus). He was the youngest of nine children.

1909–1912 — with his father's financial support, attended Vilno People's Painting School of academician Ivan Trutnev where he met Michel Kikoïne.

1912 — left to Paris through Germany; lived in artists' commune La Ruche.

1913–1915 — exhibited annually in the Salon des Indépendants; exhibited his three sculpture works (1914). Abandoned sculpture.

1916–1917 — well-known Parisian marchands P. Guillaume, L. Zborovsky, and the police commissioner L. Samarone started to buy artist's 'moderate' Expressionist paintings.

1918 — artist discovered a town of Céret in the South of France (Southern Pyrenees Department) which became a place to stay for him for the rest of his life.

1919 — his first personal exhibition took place in Paris at J. Povolozky gallery.

1920 — participated in group exhibition at Devambez gallery in Paris.

1921–1922 — artist's paintings were exhibited in Paris in Autumn Salon and in Goupil & Cie gallery, in café Le Parnasse (1922); at London gallery Whitechapel (1922).

1923 — during his trip to Corsica met a Swedish Brigit Strömback (a housekeeper at A. Nobel's house), his future wife. Signed up his first contract with marchand P. Guillaume; participated in the exhibition of the Russian artists in Parisian gallery La Licorne.

1924 — exhibition in Tuelïries Salon in Paris, in gatherings and exhibitions of the group 'Through' in Café de Port-Royal.

1924–1926 — participated in exhibitions of the Autumn Salon and in group exhibitions at galleries La Licorne (1924), Champigny (1925), Quatre Chemins (1926) in Paris. His son Alfred (Fred) was born. (Alfred Krémègne became a French movies exporter.)

1927 — signed up a contract with Parisian gallery Van Leer where his three exhibitions took place later in 1927, in 1929 and 1931.

1928–1929 — trips to Cagnes-sur-Mer (France) and Sweden. Artist's works were shown at 'Modern French Art' exhibition in Moscow (1928).

1930 — the first book on the artist's work was issued by the critic Waldemare Georges (George W. Krémègne. Paris: Triangle, 1930).

1931–1936 — artist's works were shown at galleries Druet (1932), Gerbo (1936), in his own studio (1933), in the exhibitions of Russian artists at galleries D'Alignan (1931), L'Epoque (1931, 1932), La Renaissance (1932), Zak (organized by Our Union journal, 1936) in Paris; in Prague.

1937–1938 — lived in Burgundy for a while, then not far from Bourge (1938). Sent his wife and son off to Sweden.

1939–1944 — at the outbreak of World War II has been hiding in 'free zone' in Turenne of Correse Department in the South of France where he was later mobilized to work in the farm (1943). A gallery in Touluse provided him with paints so that he could work.

1944 — returned to Paris, to his studio in Cardinal Guibert Street.

1945–1946 — participated in exhibition organized by the committee 'France–USSR' of the 14th arrondissement of Paris (1945), in exhibition 'In Honor of the Victory' organized by the Union of the Soviet

Patriots (1946). Krémègne's personal exhibition was held in Creuse gallery in Paris. The artist purchased a piece of land in Céret and built a house with a studio there.

1949–1956 — lived in Israel; participated in exhibitions in Jerusalem, London (Redfern, 1954), Paris (Creuse, 1946; Art vivant, 1951; Mouradian-Vallotton, 1955).

1958 — personal exhibition took place at art gallery Coleman in Philadelphia (USA).

1959–1978 — exhibitions were held in Paris, London, Rouanne, Genève. Presented his art works at exhibitions 'Mane-Katz and his time' in Petit Palais in Genève (1969), 'La Ruche and Montparnasse of 1902–1930' in Musée Jacquemart-André in Paris (1978).

1960s — participated in exhibitions 'Russian Artists of the School of Paris' in Saint-Denis (1960) and in Paris (House of French Thought, 1961), in galleries Duran-Ruel (1960, 1969), J. Shalom (1962). Krémègne's granddaughter Sophie Krémègne was born (a famous future pianist and composer).

1966 — visited Israel.

1969 — exhibition in Genève.

1970s — participated in group exhibitions 'The Montparnasse Artists' in London gallery Goupil (1970), 'Significant paintings of Russian artists in French collections' in Paris (Autumn Salon, 1972), 'Russian sight' in Heidelberg (1974), in exhibition in Cannes (1974).

1981, April, 5 — died in his house in Céret. Was buried in Montparnasse Cemetery in Paris.

2003 — artist's paintings were shown at the exhibition 'Russian Paris' at State Russian Museum in Saint-Petersburg.

A street in Céret is named after Pinchus Krémègne.

The majority of the artist's works are in possession of Céret Museum of Modern Art; they are also kept in many museums in France and other Western European countries, in Israel, USA, in private collections in Russia.

Ossip Lubitch
1896–1990

1896, December, 6 — born in a family of blacksmith Meyer Lubitch in the town of Grodno, Russian Empire (now — the city of Grodno, regional center of the Republic of Belarus).

1908–1915 — attended the 7-class men's Jewish gymnasium in Grodno, took violin lessons. The gymnasium got closed due to evacuation from the frontal zone at the outbreak of WW I.

1915–1919 — moved to Odessa. Studied in Odessa Art College of the Grand Duke Vladimir Alexandrovich Society of Fine Arts under Kyriak Kostandi's supervision.

1919 — moved to Berlin to work on interiors for cinemas and theaters.

1920–1923 — worked as a decorator in Berlin Opera, decorated the shows of theater-cabaret 'Blue Bird' by Yasha Yuzhny and theater of Isaac Duvan-Tortsov (together with a group of Russian artists — Pavel Chelischev, Ivan Pougny, and Lazar Meerson). Worked as a figurant, played the violin in cinemas to earn a penny.

1923 — moved to Paris after receiving an order to decorate a Parisian cabaret 'Chateau des Carpathes'. Lived in Campagne Première in Montparnasse, then in Belloni and d'Odessa streets. Worked in oil and gouache, made etchings, aquafortis. Painted landscapes, portraits, created genre pictures and still life.

1925 — by advice of sculptor Emile Antoine Bourdelle (1861–1929), teacher at Académie Grande Chaumière, exhibited his works in Tuileries Salon.

Since 1926 — exhibitions in Autumn Salon.

1929–1936 — participated in group exhibitions of Russian artists in Parisian galleries Dominique (1929), Zak (1930), L'Epoque (1931), D'Alignan (1931), Quatre Chemins (1932). Visited a group of musicians Tritron which consisted of young composers and pianists.

1934 — issued an aquatint album 'Cirque' (1934, Quatre Chemins Publishing House) with text by the famous painter and graphic artist Georges Henri Rouault (1871–1958).

1934–1937 — presented his works in Salons of Exchange (1934), L'Art Moderne (1936), Populiste (1937), in exhibitions 'Parisian Artists. 1925–1935' (Brussels, 1935), in Zurich (1935), Limoges (1936), London (1936).

1940–1944 — applied for the French citizenship registration. During World War II stayed in his studio in Paris. He refused to voluntarily report on his Jewish origin to the police station. Painted still life, landscapes and portraits.

1944 — on August, 18, got to transit camp Drancy (exactly the day after a part of prisoners were sent to Auschwitz death camp), but escaped after Paris was liberated on August, 25th. Painted scenes of everyday life of the Drancy camp prisoners.

1945, autumn — returned to Paris after France was liberated. Met Suzanne Bouldoire (1926–2010), a young artist from Soissone who later became his wife. Participated in exhibitions organized by the Union of Russian patriots (February) and the Committee 'France–USSR' (May–June); in exhibition of the

pictures sacrificed by the artists for the auction sale in favor of the former Soviet POWs. Gave up the intention to obtain French citizenship and lived having no citizenship till the end of his life (according to artist's daughter Dina Lubitch).

1948 — personal exhibition in Zak gallery in Paris.

1950 — participated in group exhibition in Bezalel National museum in Jerusalem (Israel). Presented his pictures about the life in Drancy camp to Jad-Vashem Museum in Jerusalem. On July, 26, his daughter Dina was born (later she became a philologian and French graphic artist). Exhibition held in gallery Sagot-Le Garrek.

1952 — personal exhibition at gallery Arte-Cairoli in Milan.

1953 — exhibition in Torino.

1957 — personal exhibition in New York.

1960–1967 — exhibitions 'Russian artists of the School of Paris' in museum and library of Saint-Denis (1960) and in the House of French thought (1961), in gallery Durand-Ruel (1967).

1973 — exhibition 'Vision russe' in gallery Mott (Paris).

1975 — wrote an introduction to the collection 'Paintings and sketches in ink' ('Dessins et lavis').

1976 — the album of drawings 'Lubitch. Dessins-lavis. Jontville-le- Paih' (Pierre Jean Balbo editeur. 1976) was issued.

1983 — exhibition in Salon de la Rose-Croix in Paris.

1990, November, 27 — died in Paris at the age of 94 from a heart disease. Buried in Montparnasse cemetery.

Paintings by Ossip Lubitch are kept in several museums in France, of Great Britain (London), Germany (Zurich), USA (New York) and Israel (Tel Aviv). His etchings are included in collection of the National library of Paris.

Chaïm Soutine
1893/1894?–1943

1893 (1894?), January, 13 — born in a family of tailor Salman Soutine in Smilovichi borough of Igumen county of Minsk governorate of Russian Empire (now — Smilovichi township of Cherven district of Minsk region of the Republic of Belarus), was the tenth of eleven kids.

1903 — was sent to Mink to master tailor's skills at his elder sister's Metka Groger Goldman husband.

1907 (1909?) — started to attend private painting school by Jacob Kruger (1868–1940). Worked as a photo-retoucher in a photo atelier. Met Michel Kikoïne who was a student at Commercial College in Minsk.

1909 — moved to Vilno. By J. Kruger's recommendation, at the second attempt entered Vilno people's painting school under the guidance of academician Ivan Trutnev in class by Ivan Rybakov (1870–1936), who graduated from Petersburg Academy of Arts

1909–1912 — studied in Painting School in Vilno. Met Deborah Melnick and Pinchus Krémègne. Worked as the assistant for advocate Rubinlicht who sent him to Vilno Jewish Art and Industry Society named after M. M. Antokolsky (1904–1915). Obviously, there Soutine received funding which helped him leave to Paris and live there for a while.

1913 — arrived to Paris and settled down in La Ruche. On July, 13, signed in at the School of Fine Arts to Fernand Cormon's (1845–1924) studio. Worked at Renault plant; as a porter at the Montparnasse station.

1914 — on August, 4, received a status of refugee and the permission to stay in Prefecture of 15th arrondissement of Paris. Enlisted as a volunteer in the French Labour Army; worked on digging trenches; was discharged for health reasons. Painted at his friend Oscar Meshchaninov's studio.

1915 — met Amedeo Modigliani and through him — the marchands Georges Sheron and Leopold Zborovsky. Lived and worked in La Ruche, constantly suffered stomach trouble. The same year, moved to a studio in Cité Falguière near Montparnasse. Worked as a porter, odd-jobber, draftsman, model, decorator.

1916 — marchand Leopold Zborovsky started to buy Soutine's paintings.

1918 — L. Zborovsky arranged first trips to the South of France — to Vence, Cagnes-sur-Mer and Céret.

1919 — received residence permit to France. Zborovsky sent Soutine to Roussillon and Céret in the South of France; there he worked with Michel Kikoïne. The last meeting with Amedeo Modigliani who was his closest friend (Modigliani died in 1920).

1920–1922 — worked in Céret, created more than 200 pictures, mostly landscapes. Swiss artist Emile Lezhen ordered a series of pictures 'The Praying'. Returned to Paris and lived in La Ruche. Periodically travelled to the South of France. Participated in the exhibition '47 Artists' in Parnassus café (Le Parnasse). Met the Castain couple, who were collectors — Marseillaine was an art critic and Madeleine was a designer.

1923 — American marchand Dr. Albert Coombs Barnes (1872–1951) bought 52 paintings by Soutine from Leopold Zborovsky. Soutine worked in Cagnes-sur-Mer, participated in exhibitions at La Licorne and Paul Guillaume galleries.

1924 — Zborovsky successfully sold Soutine's paintings. The artist became famous, his well-being got better. Soutine found and destroyed his paintings created in Céret.

1925 – returned to Paris and moved into a roomy studio in Mont Saint Gotard street near Danfer-Roshro square. Created pictures of bull carcasses. Concluded a religious marriage with a singer Deborah Melnick. His daughter Eme was born, but he did not admit her.

1926 – lived at Zborovsky's in Le Blanc.

1927 – artist's first personal exhibition was held at Bing gallery in Paris. Stayed at art historian Eli Ford's in Bordeaux. Unsuccessful attempt of matchmaking to his daughter.

1928 – worked in Le Blanc. Became friends with the Castain couple. Waldemairs George published a monograph on Soutine (George W. Chaïm Soutine. Paris, 1928). Exhibition was held at Quatre Chemins gallery.

1929 – due to world financial crisis Soutine's financial position got worse. His disease progressed. The artist went for retreatment to Nice. Rented a studio in Respei boulevard. Painted landscapes in Vence. Exhibition held at Bernheim gallery. E. Faure published a monograph on Soutine (Faure E. Chaïm Soutine. Paris, 1929).

1930 – paintings by Soutine were shown at 'The Big Exhibition of the Russian Art' in Belgrade.

1931–1932 – participated in exhibitions of Russian artists in Parisian galleries La Licorne (1923), L'Époque (1931), D'Alignan (1931), La Renaissance (1932). Leopold Zborovsky died (1932). The Castain couple became Soutine's patrons.

1935 – 20 paintings by Soutine were successfully exhibited at Art Club in Chicago (USA).

1936 – met his compatriot Schraga Zarfin in Paris; corresponded his family in USSR, sent them money. His personal exhibition was opened at Valentine gallery in New York.

1937 – lived in Villa Seurat in Paris. Met Gerda Grot (Michaelis), daughter of German furrier, at café Dôme. 12 paintings by Soutine were presented at the exhibition 'Masters of independent art 1895–1937' in Petit Palais. His personal exhibitions were held at galleries Sullivan and Valentine in New York, and a retrospective exhibition at Leicester gallery in London.

1938 – exhibitions held at gallery Storan in London and in gallery Valentine in New York.

1939 – exhibition at Valentine gallery. Soutine spent summer with Gerda in the village Sivry-sur-Seren. At the beginning of World War II he tried to enlist to the army as a volunteer, but was rejected on health reasons. Received his elder sister's invitation to immigrate to the USA, but could not accept it. Soutine and Gerda received a status of refugees; it was forbidden for them to leave Sivry. Soutine's health suddenly got worse and he received a permission to leave to Paris for medical consults.

1940, October – Soutine registered to the Prefecture of Paris as a Jew. Gerda being a national of Germany was sent to the camp for the displaced in Goures (Pyrenees). Soutine's exhibition was held at Carstairs gallery in New York.

1941 – Soutine returned to Paris. He met Marie-Berta Orange, artist Max Ernst's ex-wife. Soutine and Marie-Berta have to hide at their friends' in Paris. Left to the village near Shennon.

1942 – while Soutine and Marie-Berta lived in the province, his paintings were in marchand Louis Carré's responsibility.

1943 – Soutine's health got worse. Having perforation of stomach ulcers, he was taken to hospital in Shennon. Mary-Berta Orange transported him to Paris to the clinic of Doctor Olivier. On August, 7, the best surgeon Doctor Gosse made an operation. On August, 9, Soutine died from peritonitis in clinic. On August, 11, he was buried at Montparnasse cemetery.

After Soutine's death his exhibitions were held in galleries Phillips (Washington) and Bing (New York).

In Paris, near Montparnasse station, a bronze monument for Soutine made by sculptor A. Blatas is installed. Several streets are named after Chaïm Soutine in Cagnes-sur-Mer, Le Blanc, Troyes, Petit-Couronne, Lyon; and squares in Céret and Voisins-le-Bretonneux.

Soutine's works are kept in numerous private collections and museums of France: at the National Museum of Modern Art (Musée National d'Art Moderne), the Pompidou Centre (Centre Georges Pompidou),thw Orsay Museum (Musée d'Orsay), and the Orangery Museum (Musée de l'Orangerie) in Paris; at the Museum of Modern Art in Troyes;at the Calvet Museum (Musée Calvet) in Avignon; at the Museum of Fine Arts in Bordeaux (Musée des Beaux-Arts de Bordeaux). They constitute museum collections in Switzerland: The Museum of Art Lucerne, the Art Museum in Basel (Kunstmuseum Basel), Fine Arts Museum in La Chaux-de-Fonds; Denmark – National Gallery of Denmark (Statens Museum for Kunst); Great Britain – Tate Britain in London; largest museums of the USA: Metropolitan Museum of Art and the Museum of Modern Art in New York, Princeton University Art Museum, University of Iowa Museum of Art, Acquavella Gallery, Columbus Museum of Art, Albright-Knox Art Gallery in Buffalo, The Phillips Collection in Washigton D.C., The Barnes Foundation in Merion; as well as the Israel Museum in Jerusalem and Hiromi Yoshii Gallery in Tokyo.

In 2008 in Smilovichi, artist's place of birth, in the House for Children's creativity the exposition 'Environment of Chaïm Soutine' was opened (sponsored by the Paris bureau of UNESCO).

Nadia Chodasiewicz-Léger (Chodossievich, Khodossièvich, Khodasevich, Grabowska, Petrova, Léger)[1] 1904/1902?–1982

1904 (1902?), November — born in a family of vodka seller in a government store in Osetischi village of Borisov county of Minsk governorate of Russian Empire (now — Osetischi village of Dokshitsy district of Vitebsk region, Republic of Belarus). Soon the Chodasiewicz family moved to Zembin village near Borisov.

1915 — due to the beginning of World War I immigrated to the city of Belyov of Tula governorate with her whole family. Attended the studio by Timofey Katurkin (1887–1957), the graduate of the Academy of Arts in Petersburg, itinerant V. Makovsky's student.

1919–1921 — studied at studios by Władysław Strzemiński, and Ekaterina Kobro.

1921–1924 — was a student of painting academician professor Miłosz Kotarbiński at Warsaw School of Fine Arts.

1923 — married a painting student Stanisław Grabowski (1901–1957).

1924 — moved to Paris together with her husband.

1925–1932 — attended Académie Moderne founded by painter and sculptor Fernand Léger (1881–1955) and the founder of Purism in painting Amédée Ozenfant. Worked as Fernand Léger's assistant.

1926 — together with Stanisław Grabowski participated in Parisian exhibition at Galerie d'Art Contemporain.

1927 — participated in group exhibition of the students from Fernand Léger's Académie Moderne in Galerie Aubier in Paris. After her daughter Vanda was born she divorced Stanisław Grabowski.

1927–1928 — together with a poet Jan Brzękowski issued a French–Polish journal 'L'Art Contemporain — Sztuka Współczesna' which she financed herself. The reproductions of works by Léger, Ozanfant, Picasso, Le Corbusier were printed in the journal, as well as poems by T. Tzar, R. Desnos. (Only two volumes of the journal were issued.)

1929 — participated in the First salon of independent French art and Contemporary Polish art at Bonaparte gallery in Paris.

1930 — together with Władysław Strzemiński chose and purchased art works for the International collection of contemporary art in Lodz. Participated in exhibition 'Cercle et Carré' in Galerie 23 in Paris.

1940–1944 — was a member of the Union of Russian patriots; became a head of artistic department; was involved in organizing artistic exhibitions and participated in them herself.

1952 — married Fernand Léger. They settled down in Gif-sur-Yvette near Paris, where she created an artistic salon for painters and art critics. Exhibited her works at Bernheim-Jeune gallery in Paris.

1955 — after Fernand Léger's death started the activity on propaganda of his work and preserving his artistic legacy.

1957 — with the help of a family friend Georges Bauquier she founded a Fernand Léger Museum in Biot in Alpes Maritimes department.

1959–1973 — visited Belarus several times, donated her own mosaic works to the school of Zembin, and over 300 facsimile reproductions of works by famous European masters to the State Art Museum of BSSR, as well as the collection of masks (in partnership with Moris Torez Institute of SC of France Communist Party), Pablo Picasso's ceramics, graphic works by Fernand Léger and her own.

1960 — Fernand Léger Museum was opened in Biot. The museum collection gathered 385 works of art by Fernand and Nadia Léger (paintings, drawings, ceramics, sculptures, tapestries etc.).

1963 — organized the exhibitions of Fernand Léger's works in Pushkin State Museum of Fine Arts in Moscow.

1967 — donated the Museum in Biot and its collection to France. Was awarded with the National Order of the Legion of Honour.

1969, February, 4 — Fernand Léger Museum in Biot became a National Museum of France according to the decision of State Minister for cultural affairs André Malraux.

1971 — a book 'Nadia Léger. Évolution Première. 1920–1926' was issued (Paris, 1971).

1972 — a book on Nadia Léger's artistic work was published: Czwiklitzer C. Suprématisme de Nadia Khodossievitch-Léger. Paris, 1972. She was awarded with the Order of the Red Banner of Labour in the USSR.

1982, November, 7 — died in Paris. Was buried in the cemetery of Callian city in the department of Var.

The collection of reproductions donated by Nadia Chodasiewicz-Léger were repeatedly demonstrated at the travelling exhibitions in all regional and district cities of BSSR in 1970–1990.

Works by Nadia Léger are kept at Fernand Léger Museum in Biot, at the National Art Museum of the Republic of Belarus, A. S. Pushkin State Fine Arts Museum in Moscow; in Zembin, Smolensk, Starry township in Korolev.

[1] *In current edition — Nadia Chodasiewicz-Léger.*

Ossip Zadkine
1888–1967

1888, July, 14 — born in Vitebsk in a family of baptized Jew Aron Zadkine, professor of classic languages in Smolensk seminary (according to the artist's information), and Sophia Lester from the family of Scottish shipbuilders.

1900–1904 — studied woodwork and turning skills in craft class of Vitebsk municipal four-class college.

1905 — was sent to Scotland to his mother's cousin John Lester to master his woodworking skills. Studied at boarding school in Sunderland, took sculpture lessons at local art school.

1905–1909 — left to London without his parents' permission. Studied at Polytechnic school. Worked in a woodworking workshop. On summer vacations (1907–1908) visited his relatives in Vitebsk and Smolensk, where his parents had moved in 1906. Met J. Pen, M. Chagall and El Lisitsky in Vitebsk.

1909, October — arrived to Paris, entered the Academy of Fine Arts, the studio of Jean Antoine Injalbert, though left it in a year.

1910 — settled down in La Ruche in Montparnasse. This was the time when the Cubistic period in his art started.

1911–1915 — exhibitions held at Autumn Salon and at Salon des Indépendants. He met Apolinaire, Brancusie, Picasso, Bourdeille, Matiss, Delone, and Modigliani this year. Rented a room in Vozhirar Street. Studied Roman sculpture. His exhibitions were held in Berlin, Amsterdam, London (1914–1915).

1915–1917 — voluntarily enlisted in the army. Served as an orderly; after being poisoned with gases he got hospitalized and then demobilized.

1918 — exhibition at Galerie le Centaure in Brussels. His works were for the first time purchased by the Belgian amateurs of contemporary art.

1920, August — married an artist Valentina Prax (1899–1981). His big exhibition held in his studio in Russelet Street. Made 20 etching on his memories of war.

1921 — first monograph on Zadkine was issued by an authoritative art critic Morris Raynal 'Ossip Zadkine' (Rome: Éditions 'Valori Plastici'). His exhibitions were held in Tokyo, Grenoble.

1926–1927 — his retrospective exhibition held in Paris. Donated his own several sculptures to the Museum of New Western Art in Moscow.

1928 — settled in d'Assa Street in Paris where he has lived for the rest of his life with his wife. Created 'Niobea', 'Discus Thrower', and 'Demetra' sculptures.

1933 — his final exhibition at the Museum of Fine Arts in Brussels dedicated to the 25th anniversary of his creative activity.

1934 — settled in Arc village (Lo department) where he bought a large house.

1934–1939 — exhibitions in Paris, Berlin, London, in Philadelphia, Chicago, New York, Tokyo, Venice, in the cities of Belgium and the Netherlands. Created the projects of four monuments to the French intellectuals: Rembo, Leautreamont, Apollinaire, Gearry.

1937 — travelled to the USA for the first time; his exhibition was held in New York.

1941–1945 — at the urging of friends he left France and lived in North Carolina (USA). Since 1944 has taught in the League of students-artists. Created 'Prisoners', 'Fighting Harlequin' sculptures.

1945 — returned to Paris.

1948–1950 — exhibition held in Stedelijk museum in Amsterdam. Retrospective exhibition of sculptures held in National Museum of Contemporary Art (Paris). Was awarded a Grand Prize of Venice Biennale (1950).

1945–1958 — taught at Académie Grande Chaumière (Paris). Retrospective exhibitions were held at museums of Amsterdam, Paris, and Rotterdam.

1953, May, 15 — his monument 'Ruined city' was ceremonially opened in Rotterdam.

1960 — was awarded with a National Prize of France in Art. His exhibitions were held in six cities of Japan. His illegitimate son Nicholas Hasle was born from a Dutch Annelise Hasle; Zadkine fought for Nicholas to be acknowledged as his son and achieved it at the end of the 1980s.

1961–1965 — created a monument to Van Gogh in the town Ouver-sur-Ouaz (France), and a sculptural composition 'Van Gogh Brothers' in Sundert (Netherlands).

1966 — Zadkine's retrospective exhibition was held in Art Museum in Zurich. The following books were published: 'Ossip Zadkine: plastiken, gouachen, zeichnungen, tapisserien' (Köln: Lempertz Contempora, Kunsthaus Lempertz); Spiteris T. 'Ossip Zadkine' (Milano: Fratelli Fabbri, 1966). Was awarded with the Legion of Honour.

1967, November, 25 — Zadkine died in hospital in Parisian suburb Neui-sur-Sen. Was buried in Montparnasse cemetery in Paris.

1982 — a free of charge museum was opened at Zadkine's house in d'Assa Street which basis was his wife's donation of more than 100 sculptures and other works by the artist. A street in Paris was named after Ossip Zadkine.

Zadkine's works are kept in the largest museums of the USA and European countries: Dallas Museum of Art, Texas, USA; Hirshhorn Museum and Sculpture Garden, Washington, USA; Museum of Fine Arts, Boston, USA; Museum of Modern Art, New York, USA; Art Gallery of Greater Victoria, British Columbia, Canada; The Mary and Leigh Block Museum of Art at Northwestern University, Illinois, USA; Brooklyn Museum, New York, USA; Courtauld Gallery, London, Great Britain; Harvard University Art Museum, Massachusets, USA; Kröller-Müller Museum, Otterlo, the Netherlands; Musée de Grenoble, France; Musée de Lorraine, Nancy, France; Museum Jan van der Togt, Amstelveen, the Netherlands; Pomona College Museum of Art, California, USA; Royal Museum of Fine Arts, Brussels, Belgium; Tate Britain, London, Great Britain; Winnipeg Art Gallery, Manitoba, Canada.

Schraga (Faibich-Schraga, Sam) Zarfin (Tsarfin) 1899/1900–1975

1899/1900, January, 7 — born in a family of leather seller Abram Zarfin in Smilovichi borough of Igumen county of Minsk governorate, Russian Empire (now — Smilovichi township of Cherven district of Minsk region, Republic of Belarus).

1912 — entered Vilno people's painting school by academician Ivan Trutnev. Fell for Sionist Movement.

1914 — immigrated to Palestina. Lived in an agricultural commune doing various jobs on inning and cultivation.

1916 — studied in artistic academy Bezalel in Jerualem.

1918 — enlisted in the British army. Participated in hostilities for the liberation of Palestine from the presence of the Ottoman Empire. Graduated from the school of officers.

1920 — was demobilized. Participated in an exhibition organized by the mayor of Jerusalem.

1923 — moved to Berlin where he participated in an exhibition of Berlin Secession. Worked on illustrations for books; artist Max Liberman's influence on Zarfin's art, as well as the German Expressionists grew stronger.

1924 —moved to Paris. Met his compatriot Chaïm Soutine. After visiting museums he destroyed his early paintings.

1925 — switched to painting on fabric and making sketches for fashion houses.

1926 — participated in exhibition at the Salon des Indépendants in Paris. Earned a living by weaving shoes and painting fabrics.

1929 — married Sarah Sophie Berger (1904–1995) who was born in Bessarabia and graduated from Odessa University.

1930 — participated in Salon des Indépendants.

1931 — received a French citizenship.

1932 — moved to Parisian suburb Viroflait. Worked as a fabric painter, executed orders for Olga Olbie (Bessarabskaya) fashion house.

1933 — artist's daughter Liliane Dulac-Zarfin was born (a future scientist-medievalist). Participated in exhibition at the Salon des Indépendants.

1935 — returned to Paris.

1936 — re-established contacts with Chaïm Soutine who advised Zarfin to focus on painting alone.

1937 — participated in the Salon des Indépendants.

1939 — called up to the French army due to the beginning of World War II. Zarfin created the album of drawings later bought by the French government. After the truce between France and Germany, returned to his family in the province. While Zarfin was away, the owner of his Parisian apartment destroyed all the artist's belongings, documents and paintings. More than 300 works were missing — gouaches, watercolours, drawings, sanguine.

1940 — participated in the Salon des Indépendants in Paris. With his wife and daughter returned to Brive-la-Guaillard, where they have been hiding from the Nazis.

1941–1943 — lived in the 'free zone' in Lyon concealing his Jewish origins. His daughter found the shelter in the monastery of Our Lady Ascension. Tighter prosecution of the Jews by the Nazis made the artist hide in the mountains near Grenoble; but even there he never stopped painting. His exhibition in Notre-Dame gallery (November, 1940) and in Lyon gallery Folklore (July, 1942) could be the evidence of that.

1944 — with his family, returned to Grenoble. Founded a one-man show there.

1945 — returned to Ille-de-France.

1947 — settled in Rosny-su-Bouis near Paris. Earned a living by executing orders of his American colleagues. Participated in the exhibition of Russian and French artists organized by the Union of the Soviet Patriots.

1950s — constantly travelled around the surroundings of Paris, to Normandy; worked in Honfleur where he painted cathedrals and forests. Heinrich Herz wrote an article about Zarfin for Europe journal (December, 1950), which caused controversy in the press.

1954 — one of Zarfin's paintings ('Landscape') was bought by the National Museum of Contemporary Art (Paris). American millionaires Helena Rubinstein and Alex de Rothschild purchased several artist's works.

1955 — participated in group exhibitions. Was awarded with a prize of the city of Montreuil estimated 5 thousand Francs.

1958 — the Jewish Museum in New York purchased and exhibited two of his works. Nearly 30 works by Zarfin were exhibited in Maison des intellectuels in Paris.

1960s — travelled to Montpelliere to his daughter and her husband, and to Finister. Became widely known. Collectors purchased about 90 his paintings and gouaches.

1963 — a monograph on Zarfin was issued in Genève; it contained the preface by Etienne Souriau (Zarfin. Préface d'Étienne Souriau, Genève, Pierre Cailler, 1962) and articles by the famous critics Gean Cassou, Waldemaire Georges. Zarfin lead a secluded life, wrote poems. His 7 paintings and 12 gouaches were shown at Ashmolean museum in Oxford. These works were missing or sold after the exhibition, obviously due to its organizers' bankruptcy. Zarfin sued them and received a large compensation.

1966 — exhibition of Zarfin's works was held at Chateau de Laversine near Creul. The lithograph of one of his works was issued in favour of the Association of orphanages.

1970 — travelled to Savoy.

1971 — being an Honoured participant, Zarfin represented 18 paintings at the exhibition organized by the Rosny-su-Bouis municipality.

1975, October, 25 — died and buried in Rosny-su-Bouis near Paris. The same year several paintings by Zarfin were exhibited in one of the Parisian galleries; the municipality of Montreuil city organized his post mortal exhibition.

2012 – the artist's family donated two Zarfin's paintings of 1950s to the National Art Museum of the Republic of Belarus.

Zarfin's works are in possession of many museums of France (National Museum of Modern Art in Paris (Musée National d'Art Moderne)), Israel, the USA (Jewish Museum in New York), Canada, of National Art Museum of the Republic of Belarus, in private collections in various countries including Russia and Belarus.

Marc (Moses, Moishe) Chagall 1887–1985

1887, July, 6 (June, 24) — born in a family of petty-merchants Khatskl (Zakhar) and Feige-Ite Chagall in Vitebsk, Russian Empire (now — the city of Vitebsk, regional centre of the Republic of Belarus).

1900–1905 — attended a woodwork lathe class of Vitebsk four-class City College.

1906 — worked as a retoucher at the photographer's. For several months attended the school of painting and drawing by Saint-Petersburg Academy of Arts graduate J. Pen; left to Saint-Petersburg in winter.

1907 — worked as a retoucher in Saint-Petersburg for a while (obviously, at the photographer and painter's M. S. Ioffe), created shop signboards. Tried to enter the baron A. L. Stiglitz Central college of Technical Drawing, but failed the exam. Entered the third class of Painting School of the Emperor's Association for encouraging arts; received a scholarship; studied in the class of G. M. Bobrovsky.

1908 — in June by the summons from Orsha was called to perform military service. Thanks to N. K. Rerich's and lawyer G. A. Goldberg's petition got a two-year delay. At the end of the year left the Painting School of the Emperor's Association for encouraging arts; studied in S. M. Zeinberg's private school of painting and drawing for a short time.

1909 — spent his summer in Vitebsk and Liozno. Met Bella Rosenfeld (1889–1944). Returned to Petersburg and entered E. N. Zvantseva's private school of painting, where L. S. Bakst and M. V. Dobuzhinsky were the teachers.

1910 — participated in the 'Exhibition of works by the students of L. S. Bakst and M. V. Dobuzhinsky (E. N. Zvantseva's School)', which took place from April, 29, to May, 10, in Apollo journal editorial office. Left to Vitebsk in summer.

1911 — Duma deputy M. M. Vinaver bought two paintings from Chagall and designated a scholarship for him estimated 125 Francs per month in order to continue to study abroad. In April Chagall participated in the second exhibition of 'The Union of Youth'. In early May left to Paris through Berlin. Visited academies La Palette and Grande Chaumière.

1912 — moved to artists' commune La Ruche. Participated in Salon des Indépendants and in Autumn Salon.

1913 — in spring participated in the exhibition of Salon des Indépendants. In M. Vasilieva's 'Free Academy' and in the editorial office of 'Montjoie' journal the small exhibitions of the artist's work were held. In spring, three works by Chagall were exhibited in Moscow at 'Target' exhibition. In September he sent

his three works to the First German Autumn Salon (Berlin).

1914 — participated in the exhibition of Salon des Indépendants. In March, first reviews on Chagall appeared in the Russian art criticism: the article 'Marc Chagall' by A. V. Lunacharsky was published in Kiev Thought newspaper; as well as the article on Salon des Indépendants by J. A. Tugenhold in the Apollo journal. In April–May in Valden's gallery Der Sturm in Berlin the joint exhibition of Marc Chagall and Otokar Cubin took place; in June the artist's first personal exhibition was held at the same place. Left Berlin to Vitebsk. At the outbreak of World War I Chagall lost the possibility to return to Paris. Started to work on the pieces for the 'Vitebsk series' (1914–1915).

1915 — 25 paintings of the 'Vitebsk series' were shown at the exhibition 'The year 1915' in Mikhailova's artistic salon in Moscow. On June, 25, married Bella Rosenfeld. In autumn the couple moved to Petrograg where Chagall got employed to the Central Military and Industrial Committee. Marc Chagall's mother died.

1916 — joined the Jewish Association for Encouraging Arts (JAEA). His personal exhibition was held in N. E. Dobychina's Artistic Bureau. 45 pieces of the 'Vitebsk series' were presented at the exhibition of 'The Jack of Diamonds' society. On May, 18, his daughter Ida (1916–1994) was born (Ida Meyer, in her second marriage).

1917 — drew N. N. Evreinov's sketch 'The absolutely merry song' for the artistic cabaret 'The comedians' camp' in Petrograd. Was elected a member of the society of artists 'The Union of youth'.
As a juryman and exhibitor, participated in the Second exhibition of paintings and sculptures by the Jewish artists, organized by the JAEA in Moscow. By the order of Petrograd Jewish community started to work on the panel in vocational technical college for the Jewish children (the work was never finished). Participated in the exhibition of etudes in N. E. Dobychina's Artistic Bureau. Two books in Yiddish illustrated by Chagall were issued by the Jewish Publishing House of B. A. Kletskin in Vilnius: Der Nister's 'Tale of a chicken, a goat and a mouse' and I. L. Perets's 'Magician'. After the Central Military and Industrial Committee got disbanded, Chagall left to Vitebsk with his wife and daughter.

1918 — continued to cooperate with JAEA and N. E. Dobychina's Artistic Bureau. On September, 12, by the decision of the Collegium of the Arts at People's Commissariat of Enlightenment, Chagall was assigned the Commissioner on Art Affairs of Vitebsk governorate. Was in charge of decorating Vitebsk for the first anniversary of revolution. Was involved in creation of People's Art College in Vitebsk.

1919 — became a head of visual arts subdivision in the structure of the county department of people's education. On January, 28, the People's Art College opened. Since April Chagall was the head of the People's Art College, and lead 'The Free Painting Studio'. Participated in the First State Free Exhibition of art works; 12 artist's works were purchased by the state. By the order of Petrograd Experimental Theatre 'Hermitage' created the sketches of costumes and scenery for N. Gogol's works 'Wedding' and 'Players'.

1920 — achieved that the People's Commissariat of Enlightenment allowed the donation of Russian artists' paintings to Vitebsk Museum of Contemporary Art; was the head of commission on purchasing the paintings by the local artists. Participated in the exhibition of paintings by the Russian artists in Pskov. After having a conflict with Kazimir Malevich — one of the invited teachers of the People's Art College — left to Moscow. Worked on decorating the plays for State Jewish Chamber Theatre, also created a panel for the auditorium.

1921 — the 22nd exhibition of the Central Section of Visual Arts of People's Commissariat of Enlightenment 'Paintings by Marc Chagall' was held at State Jewish Chamber Theatre. Collaborated with Moscow theatres. Taught drawing at the Jewish labour school-colony '3rd International' in Malahovka near Moscow. Chagall's father died.

1922–1923 — moved from Malahovka to Moscow. Finished his work on the book 'My Life' (the beginning of works is most likely dated 1915–1916). At the beginning of summer left USSR. By the invitation of the ambassador of Lithuanian Republic in the USSR Jurgis Baltrushaitis, Chagall organized his personal exhibition in Kaunas. Participated in the First Russian Artistic Exhibition in Berlin organized by the Commission of Visual Arts of People's Commissariat of Enlightenment. From summer 1922 to autumn 1923 lived in Berlin. Created a series of etchings and dry point engravings to illustrate the book 'My Life'.

1923–1925 — moved to Paris. Created 107 engravings for N. Gogol's poem 'Dead Souls'. His personal exhibitions were held in Brussels, Cologne, Zurich, Dresden, Paris.

1926–1927 — by the order of marchand Ambroise Vollard created about 30 gouaches, which served as the basis for illustrating the Lafontaine's 'Fables' later. Became a co-founder and a member of the Association of Artists-engravers. Worked in book illustrating a lot. Created a cycle of 19 gouaches called 'Vollard's Circus' (1927). Donated his 96 engravings for Gogol's 'Dead Souls' to the Tretyakov Gallery. His exhibitions were held at galleries 'Quatre Chemins' (1925) and 'K. Granoff' (1926) in Paris, in 'Reinhardt' gallery in New York (1926).

1928–1929 — continued to work on the circus theme and on the etchings for the Lafontaine's 'Fables'.

Participated in the exhibition of contemporary French art in Moscow. Chagall's exhibitions were held in Paris and Brussels.

1930 — the exhibition 'Chagall's Lafontaine' was shown in Paris, Brussels, Berlin. Received an order from Vollard to create illustrations for the Bible.

1931 — travelled to Palestine (Haifa, Tel-Aviv, Jerusalem). The book 'My Life' was published in French (Ma Vie / Préface d'André Salmon. Paris: Stock, 1931). The exhibition 'Chagall's twenty latest paintings and the unknown early drawings' was held in Paris.

1932 — by the order of Branislava Nizhinskaya created sketches of costumes and scenery for the ballet 'The Beethoven Variations'. Chagall's works were exhibited in Amsterdam and Budapest.

1933 — Chagall's works were publicly burnt at the exhibition 'Bolshevism in culture' organized by the Nazis in Manheim. Chagall's petition on receiving a French citizenship was declined. Artist's retrospective exhibition was held in Basel.

1934–1938 — visited Barcelona, Madrid and Toledo (1934), Florence and Venice (1937). Chagall's exhibitions took place in London, Vilnius, Paris, Brussels, and New York. In July, 1937, received the French citizenship. The Nazis authority removed all Chagall's paintings from the German museums and declared three of them — 'Purim', 'A Pinch of Snuff' and 'Winter' — the examples of the degenerative art.

1939–1940 — the painting 'Newlyweds' received the third prize of Carnegie Instintute in Pittsburgh.

1941 — by the invitation of the 'Committee on the emergency rescuing measures' director Varian Fray and the U.S. Consul General in Marcelle Chagall with his family moved to New York.

1942 — by the order of American Ballet Theatre in New York created the sketches of costumes and scenery for the ballet 'Aleko' to P. I. Tchaikovsky's music 'Piano Trio'.

1943–1944 — continued to work on engravings on the circus theme.

1944, September, 2 — Chagall's wife Bella suddenly died. Chagall was in depression for several months.

1945 — made the illustrations for the first volume of Bella's memoirs 'Burning Lights' (the book was published in New York in 1945 and in Paris in 1948). Created the sketches of costumes and scenery for Igor Stravinsky's ballet 'Firebird' played at Metropolitan Opera. Met Virginia Haggard McNeil (1914–2006), who was the daughter of an English diplomat and got invited to work as a housekeeper at Chagall's.

1946 — on June, 22, his son David McNeil was born (later he became a French singer and composer, actor, producer and literateur, the author of memoirs about his father). Chagall started to work on illustrating the tales 'Arabian nights', by the order of publisher Kurt Wolf. Chagall's exhibitions were held in different countries.

1947–1948 — Chagall's retrospective exhibition took place in the Museum of Contemporary Art in Paris; the artist's works were exhibited in Amsterdam, London, Zurich, and Bern. Chagall moved to France. Eugene Tariad's Publishing House issued N. Gogol's poem 'Dead Souls' in two volumes with Chagall's etchings (1948). On the 24th Venice Biennale of arts was awarded with the Grand Prize for illustrations to this book. Started to work on the panel for the London theatre Watergate.

1949 — worked on the aquatints and ink drawings on G. Boccaccio's 'Decameron' theme.

1950 — purchased the Le Collines estate in Vence. Worked in etching, studied the lithograph technique, created monumental paintings on Biblical stories. Chagall's retrospective exhibition was held in Munich.

1951 — had a trip to Israel. Chagall's exhibitions took place in Jerusalem, Haifa, Tel-Aviv. Virginia left Chagall and moved to Brussels with her son.

1952 — married Valentina Brodskaya (Vava) (1905–1993). Worked in ceramics, created marble and terracotta sculptures, studied the stained glass technique. In Teriad's Publishing House the Lafontaine's 'Fables' in two volumes with Chagall's etchings were issued.

1953–1954 — Chagall's retrospective took place in Torino. Continued to work on illustrations to 'Daphnis and Chloe'; illustrated the A. Sutskever's book 'Siberia'. Travelled to Greece, Italy.

1955–1966 — worked on lithographs and etchings, and paintings of the 'Biblical message' cycle. Chagall's exhibitions were held in Hannover, Basel, Bern, Brussels. In Teriad's Publishing House the Bible in two volumes with Chagall's etchings was issued (1956).

1957 — visited Israel for the third time. The retrospective exhibition of Chagall's works took place in the National Library in Paris.

1958–1959 — by the order of the Grand Opera created costumes and scenery for Morris Ravel and Mikhail Fokin's ballet 'Daphnis and Chloe'. In 1959 Chagall was awarded a degree of honoris causa at Glasgow University; the artist was elected an Honorary Member of the American Academy of Arts and Letter in New York. Chagall's retrospectives were held in Hamburg, Munich, Paris.

1960 — was elected an Honorary Doctor at Brandis University in Massachusetts; was awarded with a Prize of Erasmus of Rotterdam by the Jewish Cultural Fund. The first exhibition of stained glass and sculpture by Chagall was opened in Rheims.

1961–1962 — in Teriad's Publishing House the Long's novel 'Daphnis and Chloe' in two volumes with Chagall's lithographs was issued. Chagall created the stained glass windows for Haddas medical centre in Jerusalem. The Jerusalem stained glass was exhibited at the Museum of Applied Arts in Paris and at the Museum of Contemporary Art in New York. The exhibition 'Chagall and the Bible' was held in Genève.

1963–1964 — the panel 'Commedia dell'arte' in the foyer of the Opera House was opened in Frankfurt-on-Maine (1963). Worked on painting the plafond at the Parisian Grand Opera (ceremonially opened in September, 1964). Chagall's retrospectives took place in Tokyo and Kyoto. Received an order from the Director of Metropolitan Opera to create two panels for the theatre foyer and costumes and scenery for Mozart's 'Magical Flute' (premiere took place in 1967). A large monograph on Chagall was published in English (Meyer F. Marc Chagall: Life and Work. New York: Abrams Publ., 1963).

1965–1967 — was elected an Honorary Doctor at the University Notre-Dame (1965, Indiana, USA). In Leon Amiel's Publishing House in New York the 'Story of the Exodus' was issued — a series of 24 original lithographs by Chagall. The exhibition of works from 'The Biblical Message' cycle was held in Louvre. These work Chagall donated to the French State with a condition that a specialized building would be constructed in Nice for their exhibiting. Chagalls's retrospectives took place in Zurich and Cologne.

1968–1970 — the first stone of the National Museum 'The Biblical Message by Marc Chagall' was laid in Nice. The artist travelled to Washington, New York, Jerusalem. His exhibitions were held in New York and Paris. Chagall's stained glass was opened at the choir of the church in Zurich.

1971–1973 — worked on the mock-ups for the mosaics of 'The Biblical Message by Marc Chagall' in Nice and of the first National City Bank in Chicago. Chagall's exhibitions took place in Budapest, Moscow (State Tretyakov Gallery), and New York.

1973, July, 7 — in Nice, at the presence of the Minister of Culture André Malraux the ceremonial opening of the National Museum 'The Biblical Message by Marc Chagall' took place. The artist travelled to the USSR to the opening of the exhibition at Pushkin State Fine Arts Museum; visited Moscow and Leningrad.

1974–1977 — the stained glass at the choirs of the cathedral in Rheims was opened, as well as at the Chapel of the Cordeliers in Sarrburg; the opening of the mosaic in Chicago. Chagall's exhibitions took place in Nice (France), Japan, Dresden (Germany), Louvre (Paris, France).

1977 — on January, 1, Chagall was awarded with a Great Cross of the Legion of Honour. By the decision of the Mayor of Jerusalem Teddy Kollek, Chagall was granted a title of Honorary Citizen of the city.

1978–1980 — the stained glass at the church in Mayance was opened, as well as at the cathedral in Chichester, and at the Art Institute in Chicago. Chagall's exhibitions took place in Florence and New York. the book of poems by Chagall was published: Poèmes. Genève: Cramer, 1975.

1981–1984 — finished the stained glass for the church in Saiant-de-Voutsak. Chagall's retrospectives were held at the Museum of Contemporary Art in Stockholm, at the Louisiana Museum, at the Mag Fund in Saint-Pau-de-Vence. The exhibitions of engravings, lithographs, and book graphics took place in Paris, Zurich, Genève, New York, Hannover, and Rome.

1985, March, 28 — died in Saint-Pol-de-Vence and was buried at the local cemetery.

The art works by Chagall are kept in all largest museums of the world, including the Museum of Contemporary Art and Metropolitan Museum in New York, Tate Britain in London, Louvre and National Museum of Contemporary Art in Paris, State Hermitage in Saint-Petersburg, State Russian Museum and State Tretyakov Gallery in Moscow. Many of his works are kept in Chagall's Museum in Nice. An alley has the artist's name — Allée Marc Chagall, 13 ar.

In 1992 the Marc Chagall Museum was opened in Vitebsk (from 1992 to 1998 Lubov Bazan was its Director, since 1998 — Ludmila Khmelnitskaya). Its collection possesses over 300 graphic works by the artist; the Art Centre and the House-Museum of the artist are functioning. The Museum holds the International Chagall readings annually. Two monument for the artist are installed in the city (1992, sculptor A. Gvozdikov; 1997, sculptor V. Moguchy).

The first (of the four) exhibition of the artist's works form the collection of the Chagall Fund in Paris took place at the National Art Museum of the Republic of Belarus in 2004.

Каталожныя дадзеныя

Гэты каталог уключае 91 твор, у тым ліку 43 творы з калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк» (Мінск, Рэспубліка Беларусь), 6 – з калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь (Мінск, Рэспубліка Беларусь), 3 – з калекцыі Музея Марка Шагала (Віцебск, Рэспубліка Беларусь), 39 – з прыватных калекцый (Мінск, Рэспубліка Беларусь і Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя).

Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 16 сакавіка 2012 г. № 236 «Аб наданні статусу і катэгорый гісторыка-культурнай каштоўнасці, пазбаўленні статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці і ўнясенні змяненняў і дапаўнення ў пастанову Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 14 мая 2007 г. № 578» і на падставе рашэнняў Беларускай рэспубліканскай навукова-метадычнай рады па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны пры Міністэрстве культуры Рэспублікі Беларусь 24 творам з калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк» нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці з прысваеннем катэгорыі «2». Згодна з пратаколам пасяджэння Беларускай рэспубліканскай навукова-метадычнай рады па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны пры Міністэрстве культуры Рэспублікі Беларусь ад 20 красавіка 2012 г. № 192 у Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь накіравана хадайніцтва аб наданні статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці яшчэ 5 творам з калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк».

Тлумачэнні да каталога

Звесткі ў каталогу прыводзяцца па наступнай схеме:

• Прозвішча, імя мастака ў алфавітным парадку ў рускай і замежнай транскрыпцыі. Даты жыцця аўтара.

• Парадкавы нумар адносна дадзенага каталога. Назва твора (указваецца назва, якая фігуруе ў каталогах аўкцыённых дамоў або сертыфікатах, што пацвярджаюць сапраўднасць твораў. У дужках – назва, якая маецца на рабоце, калі такая прысутнічае, або ўдакладненая назва, а таксама назва згодна з Дадаткам да пастановы Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 16.03.2012 № 236 і выпіскі з пратакола пасяджэння Беларускай рэспубліканскай навукова-метадычнай рады па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны пры Міністэрстве культуры Рэспублікі Беларусь ад 20.04.2012 № 192, калі маецца адрозненне). Дата выканання.

• Творы падаюцца ў храналагічным парадку (спачатку ў арыгінальных тэхніках, потым – у тыражных).

• Матэрыял (палатно, папера, кардон і да т. п.), тэхніка (алей, гуаш, аловак і да т. п.), памеры твора ў сантыметрах. Першая лічба абазначае вышыню (памер па вертыкалі), другая – шырыню (памер па гарызанталі). У адносінах да графічных твораў указваецца памер аркуша (А.), далей – памер выявы (В.); у друкаванай графіцы – памер дошкі (Д.) (памеры твораў удакладненыя і могуць нязначна адрознівацца ад памераў, якія ўказаны ў аўкцыённых лотах або сертыфікатах).

• Подпіс аўтара, яго месцазнаходжанне і матэрыял, якім ён выкананы (фарба, аловак і да т. п.).

• Надпісы, нумары, штампы, клеймы і г. д. на тыльным баку твора, планках падрамніка, рамы, адвароце аркуша паспарту з удакладненнем матэрыялу, якім яны выкананы (фламастар, аловак, фарба і да т. п.).

• Сціслыя біяграфічныя даныя пра асоб, адлюстраваных на партрэтах, персанажы, тлумачэнні геаграфічных назваў, рэлігійных сюжэтаў.

• Прыналежнасць да калекцыі. Дата і крыніца паступлення (набыцця) твора (аўкцыён, дар). У выпадку набыцця твора на аўкцыёне ўказваюцца назва аўкцыённага дома ў замежнай транскрыпцыі без перакладу, месца правядзення, дата і нумар таргоў, нумар лота.

• У выпадку калі твор належыць калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь, указваецца яго інвентарны нумар (ЗГ, ГБ). У выпадку калі твор належыць калекцыі Музея Марка Шагала (Віцебск, Рэспубліка Беларусь), указваюцца нумар адносна кнігі паступленняў (КП) і інвентарны нумар па калекцыі выяўленчага мастацтва (ВМ).

Прынятыя скарачэнні:

А. – аркуш (памер аркуша)
ААТ – Адкрытае акцыянернае таварыства
в. – вёска
В. – выява (памер выявы)
ВМ– калекцыя выяўленчага мастацтва Музея Марка Шагала (Віцебск, Рэспубліка Беларусь)
вобл. – вобласць
г. – год, горад
ГБ – калекцыя «графіка Беларусі» Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь (Мінск, Рэспубліка Беларусь)
гл. – глядзі
г. п. – гарадскі пасёлак
Д. – дошка (памер дошкі)
ЗГ – калекцыя «замежная графіка» Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь (Мінск, Рэспубліка Беларусь)
ЗША – Злучаныя Штаты Амерыкі
КП – кніга паступленняў Музея Марка Шагала (Віцебск, Рэспубліка Беларусь)
м. – мястэчка
НММ РБ – Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
ст. – стагоддзе
стст. – стагоддзі

* атрыбуцыя эксперта па Парыжскай школе 1905–1939 гг. Надзін Незавер (Парыж)

** твору нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці з прысваеннем катэгорыі «2» згодна з пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 16.03.2012 № 236

*** твору нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці з прысваеннем катэгорыі «2» згодна з пратаколам пасяджэння Беларускай рэспубліканскай навукова-метадычнай рады па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны пры Міністэрстве культуры Рэспублікі Беларусь ад 20.04.2012 № 192

Балглей Якаў (Жак)
Balgley Jacob (Jacques)
1891–1934

01. Партрэт дзіцяці. Каля 1920*
Палатно, алей. 36×34,1

Portrait d'enfant. Circa 1920
Huile sur toile. 36×34,1

У правым ніжнім вугле фіялетавай фарбай: *Bulgley*

На падрамніку: алоўкам: 1×36×34; *Blanc / 1×36×34* (перавернута); штамп: Rétrospective BALGLEY / Octobre 1974; чорным фламастарам: 31
На раме сіняй шарыкавай ручкай: *L 64x51 La glace (далей неразборліва) 20/11*

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

Генін Роберт
Genin Robert
1884–1941

02. Зялёная царква ў Красовічах. Каля 1907
Палатно, алей. 14×34,5

L'église verte à Krasovitchi. Circa 1907
Huile sur toile. 14×34,5

Красовічы (Красавічы) – в. у Клімавіцкім раёне Магілёўскай вобл. (Рэспубліка Беларусь). У XIX – пачатку XX ст. – сяло, затым м. Красовічы Чэрыкаўскага павета Магілёўскай губерні (Расійская імперыя)

З калекцыі Аляксея Радзівонава. Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя. Набыта ў 2010 з архіва Уладзіміра Якубовіча (Масква).

03. Аўтапартрэт. Каля 1908
Папера, вугаль, графіт, бялілы. 40,5×32

Autoportrait. Circa 1908
Papier, charbon, graphite, blanc. 40,5×32

З калекцыі Аляксея Радзівонава. Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя. Набыта ў 2010 з архіва Уладзіміра Якубовіча (Масква).

04. Ля крыніцы. 1913
Кардон, алей. 110×96

À la source. 1913
Huile sur carton. 110×96

Справа ўнізе зялёнай фарбай: *r.genin*

На тыльным баку кардону: папяровая наклейка: Moderne Galerie Thannhauser з нумарам 3350; алоўкам: 10197; 601; дзве пячаткі швейцарскай мытні (Цюрых); наклейкі дзвюх багетных майстэрняў (Цюрых); тры наклейкі аўкцыёна Koller

З калекцыі Аляксея Радзівонава. Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя. Набыта ў 2010 у Цюрыху на аўкцыёне Koller (21 чэрвеня 2010, № W225, лот 6649).

05. Медсястра. 1915
Кардон, пастэль. 76×53

Infirmière. 1915
Pastel sur carton. 76×53

Справа ўнізе чорнай фарбай: *Genin 15*

З калекцыі Аляксея Радзівонава. Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя. Набыта ў 2006 у Аламеда (Каліфорнія, ЗША) на аўкцыёне By The Bay (2 снежня 2006, лот 1020).

06. Жанчына плача. 1923
Палатно, наклеенае на фанеру, алей. 81×60

Femme pleureuse. 1923
Huile sur toile, contreplaqué. 81×60

Справа ўнізе цёмна-сіняй фарбай подпіс: *Gue*

На тыльным баку фанеры: 1; штамп: манаграма «RMC», папяровая наклейка з лічбай 14

З калекцыі Аляксея Радзівонава. Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя. Набыта ў 2012 са збору Юты МакКонэл (Вісбадэн, Германія), раней да 1967 – збор Эміля Кадэ (Санкт-Морыц, Лазана, Швейцарыя); у 1931 набыта ў аўтара.

07. Балалаечнік. Каля 1924
Палатно, алей. 89×70

Joueur de la balalaïka. Circa 1924
Huile sur toile. 89×70

Справа ўнізе цёмна-зялёнай фарбай: *Ге*

З калекцыі Аляксея Радзівонава. Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя. Набыта ў 1999 у Берліне на аўкцыёне Bassenge (29 лістапада 1999, лот 6290).

08. Аўтапартрэт з царквой. 1930
Палатно, наклеенае на фанеру, алей. 92×60

Autoportrait avec l' église. 1930
Huile sur toile, contreplaqué. 92×60

Злева ўверсе цёмна-сіняй фарбай подпіс: *Gue*

На тыльным баку фанеры і на раме: 5; штамп: манаграма «RMC»

З калекцыі Аляксея Радзівонава. Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя. Набыта ў 2012 са збору Юты МакКонэл (Вісбадэн, Германія), раней да 1967 – збор Эміля Кадэ (Санкт-Морыц, Лазана, Швейцарыя); у 1931 набыта ў аўтара.

09. Мужчына з бэзам (Андрэ Варно?). 1935
Палатно (дубліраванае), алей. 72×61

Homme aux lilas (André Warnod ?). 1935
Huile sur toile. 72×61

Справа ўнізе шэрай фарбай: *Genin*
Справа ўверсе шэрай фарбай: *1935*

Андрэ Варно (André Warnod; 1885, Жырамані – 1960, Парыж) – французскі мастацтвазнаўца, журналіст і малявальшчык. У 1925 аўтар тэрміна «École de Paris» (Парыжская школа)

З калекцыі Аляксея Радзівонава. Санкт-Пецярбург, Расійская Федэрацыя. Набыта ў 1998 у Мюнхене на аўкцыёне Ketterer (25 мая 1998, лот 301).

Зак Яўген (Эжэн)
Zak Eugène (Eugeniusz)
1884–1926

10. Букет кветак. 1906
Палатно, алей. 34,9×27

Bouquet de fleurs. 1906
Huile sur toile. 34,9×27

Злева вышэй за цэнтр карычневай фарбай: *Eve Zak / 06*

На падрамніку: алоўкам: *Eug. ZAK* (далей не чытаецца); 30/12 (перавернута)

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

11. Арлекін (П'еро)
Папера, гуаш, туш, аловак. А. 40,8×31, 4; В. 36,3×28

Arlequin (Pierrot)
Papier, gouache, encre de Chine, crayon. Feuille 40,8×31,4; image 36,3×28

Злева ўнізе чорнай фарбай: *Eug. Zak*

На тыльным баку аркуша алоўкам: *2 Zak, Pierrot* (далей не чытаецца)

Арлекін – персанаж італьянскай камедыі дэль артэ (commedia dell'arte)
П'еро – адзін з персанажаў французскага народнага кірмашовага тэатра

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Іерусаліме на аўкцыёне Millon & Associés – Matsart Auctioneers and Appraisers (Jerusalem) (24 студзеня 2012, SVV 3, лот 103).

Кікоін Міхаіл (Мішэль)
Kikoïne Michel
1892–1968

12. Букет кветак (Букет). Каля 1920*
Палатно, алей. 63,3×53,6

Bouquet de fleurs. Circa 1920
Huile sur toile. 63,3×53,6

На падрамніку: рэшткі папяровай наклейкі: KIKOIN…/ BOUQ… / (далей страчана); алоўкам надпіс з трох слоў (неразборліва); чырвоным алоўкам: 85 (перавернута)

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

13. Пейзаж з прачкамі (Прачкі*).** Каля 1925–1926
Палатно, алей. 92×73,3

Paysage aux blanchisseuses. Circa 1925–1926
Huile sur toile. 92×73,3

Злева ўнізе карычневай фарбай: Kikoin

Тыльны бок палатна закрыты лістом кардону
На кардоне і раме дзве папяровыя наклейкі: EGFA / штрых-код NOP 1 / 6C8GP / Michel Kikoine, Les laveuses

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Парыжы на аўкцыёне Sotheby's (14 сакавіка 2012, № 08837, лот 49).

14. Пейзаж. Каля 1930*
Палатно, алей. 65×81

Paysage. Circa 1930
Huile sur toile. 65×81

Злева ўнізе карычневай фарбай: Kikoin

На падрамніку сінім алоўкам: К 352

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

15. Ваза з кветкамі* (Кветкі).** Каля 1930–1935
Палатно, алей. 73×53,9

Vase aux fleurs. Circa 1930–1935
Huile sur toile. 73×53,9

На тыльным баку палатна круглы штамп: па крузе: 70 (далей не чытаецца), па цэнтры: II 50
На падрамніку: папяровая наклейка: Sujet *Fleurs – 20 M* (чарніламі) / Auteur: *Kikoine* (чарніламі) / № 162 (чарніламі) – PRIX; чырвоным алоўкам: 115; папяровая наклейка: 8 OCT 1991; папяровая наклейка: 29 JUL 1992; папяровая наклейка: SOTHEBY'S / PROPERTY № / H 038786 / ITEM № – SUB ITEM; чарніламі: 375
На раме папяровая наклейка: EGFA / штрых-код NOP 1 / (не чытаецца) / Michel Kikoine, "Vase of Flowers", Oil on; чырвоным фламастарам: 53; чорным алоўкам: 1, 315

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Парыжы на аўкцыёне Sotheby's (14 сакавіка 2012, № 08837, лот 53).

16. Пейзаж ля берага (Пейзаж ля набярэжнай*)**
Палатно, алей. 48,7×61,2

Paysage au bord de l'eau
Huile sur toile. 48,7×61,2

Справа ўнізе жоўтай фарбай: Kikoin

На тыльным баку палатна чырвонай фарбай: № 4793 / 61х50; круглы штамп (пячатка) (не чытаецца)
На раме папяровая наклейка: Les Cadres / 7, Rue Bonaparte-Dantori, на ніжнім радку чорнай шарыкавай ручкай: 12 P – 367 – ce- – 433; дзве папяровыя наклейкі: ARTCURIAL / BRIEST – LE FUR – POULAIN – F. TAJAN / 8

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Парыжы на аўкцыёне Artcurial (21 сакавіка 2012, № 2157, лот 8).

17. Яблыні
Палатно, алей. 53,8×64,8

Pommiers
Huile sur toile. 53,8×64,8

Справа ўнізе зялёнай фарбай: Kikoin

На тыльным баку палатна штамп: 15 / F
На падрамніку папяровая наклейка: Rico / 178 / Kikoine Michel / Pommiers; алоўкам: F… (далей неразборліва) aux Roies; алоўкам: 266 *Croix Le Calvaire Foret de Fontainebleau Edelmon* (?); круглы штамп: адлюстраванне перакрыжаваных

якара і жазла Меркурыя, па баках: L – F; чорным алоўкам: E; папяровая наклейка са штампам: 15 F 65x54 – круглы штамп: адлюстраванне перакрыжаваных якара і жазла Меркурыя, па баках: L – F; дзве папяровыя наклейкі: штрых-код / Ranby 928 / 1223 / SOUTH.K

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь.
Набыта ў 2012 у Лондане на аўкцыёне Christie's
(10 лютага 2012, № 4420, лот 69).

18. Аголеная. Каля 1930*
Папера, аловак. 38,7×25,2

Nue. Circa 1930
Papier, crayon. 38,7×25,2

Справа ўнізе штамп: Kikoine

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь.
Набыта ў 2010 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

Крэмень Пінхус
Krémègne Pinchus
1890–1981

19. Партрэт мужчыны. Каля 1920*
Палатно, алей. 40,8×33

Le portrait d'homme. Circa 1920
Huile sur toile. 40,8×33

Злева ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна: алоўкам: PH;
чырвоным фламастарам: № 16 (перавернута, нахілена)
На падрамніку: алоўкам: FRIEBERGER / (неразборліва); 10 (у крузе); тушшу (?): 77 (нахілена); сіняй шарыкавай ручкай: 2971; чорным фламастарам: PH A62B; штамп: 6 F

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь.
Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

20. Нацюрморт. Каля 1930*
Палатно, алей. 37,7×45,8

Nature morte. Circa 1930
Huile sur toile. 37,7×45,8

Злева ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна: чорным фламастарам: PH 35 (перавернута); сінім фламастарам: 8 F

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь.
Набыта ў 2010 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

21. Від Парыжа. Каля 1930*
Палатно, алей. 54×64,8

Vue de Paris. Circa 1930
Huile sur toile. 54×64,8

Злева ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна: чорным фламастарам: M11 (перавернута, нахілена); штамп: NEILE / (не чытаецца)
На падрамніку: чорным фламастарам: PH98; 15 F (перавернута); штамп: NEILE / (не чытаецца)

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь.
Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

22. Жанчына сядзіць.** Каля 1940*
Палатно, алей. 60,8×45,9

Femme assise. Circa 1940
Huile sur toile. 60,8×45,9

Справа ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*
Злева ўнізе жоўтай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна алоўкам: 12 P
На пругу палатна алоўкам: 12 P
На падрамніку: штамп: 12 P; алоўкам: 17 (у прамавугольніку); чорным фламастарам: PH A8 (перавернута)

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

23. Партрэт жанчыны (Партрэт Біргіт Стромбак).
Каля 1950*
Палатно, алей. 41,1×33,4

Portrait de femme (Portrait de Birgit Strömbäck, la femme du peintre).
Circa 1950
Huile sur toile. 41,1×33,4

Справа ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна чырвоным фламастарам: № 94
На падрамніку: чырвоным фламастарам: P (перавернута); карычневым фламастарам: 156; штамп: 6 F
На раме: чорным фламастарам: PH A 87;
алоўкам: 13 (у крузе, перавернута)

Біргіт Стромбак (Birgit Strömbäck) – жонка мастака (з 1923)

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь.
Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

24. Аўтапартрэт.** Каля 1950*
Палатно, алей. 53,8×72,8

Autoportrait. Circa 1950
Huile sur toile. 53,8×72,8

На падрамніку: штамп: 20 P; алоўкам: 18 (у прамавугольніку); чорным фламастарам: PH 71 (перавернута)

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

25. Пейзаж Серэ (Пейзаж у Серэ).** Каля 1950*
Палатно, алей. 64,8×53,7

Paysage de Céret. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×53,7

Справа ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На падрамніку: алоўкам: 20 (у прамавугольніку); штамп: 15 F (перавернута); чорнай шарыкавай ручкай: G (перавернута); чорным фламастарам: PH A 76

Серэ (Céret) – невялікі горад у Францыі ў вобласці Лангедок-Русільён ва Усходніх Пірэнеях, радзіма вядомага французскага скульптара і жывапісца Арыстыда Маёля і месца, дзе працавалі многія мастакі XX ст. – Хаім Суцін, Пабла Пікаса, Жорж Брак, Марк Шагал, Пінхус Крэмень

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

26. Кветкі ў збане.** Каля 1950*
Палатно, алей. 64,8×53,9

Fleurs et pichet. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×53,9

Справа ўверсе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна: чырвоным фламастарам: № 32; чорным фламастарам: 36 (закрэслена чырвоным фламастарам)
На падрамніку алоўкам: 21 (у прамавугольніку); штамп: 15 F; чорным фламастарам: PH 46; чырвоным алоўкам: PH

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

27. Клетка, птушкі і рыбы (Клетка і рыба. Нацюрморт з птушкамі /папугаямі / і рыбкамі).** Каля 1950*
Палатно, алей. 45,8×54,8

Cage, oiseaux et poissons. Circa 1950
Huile sur toile. 45,8×54,8

Злева ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна: чырвоным фламастарам: № 172; крэйдай: 121
На падрамніку алоўкам: 19 (у прамавугольніку); сіняй шарыкавай ручкай: Seirr (?, неразборліва); штамп: 10 F; чырвоным алоўкам: 500 g; чорным фламастарам: PH AB 37; чырвоным фламастарам: PH (перавернута)

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

28. Вялікі нацюрморт у зялёных тонах.** Каля 1950*
Палатно, алей. 64,8×54

Grande nature morte verte. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×54

Справа ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна: чырвоным фламастарам: PH (перавернута)
На падрамніку: штамп: 15F; алоўкам: 23 (у крузе); чорным фламастарам: PH 17

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

29. Малы нацюрморт.** Каля 1950*
Палатно, алей. 37,5×45,7

Petite nature morte. Circa 1950
Huile sur toile. 37,5×45,7

Справа ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна: чырвоным фламастарам: PH; № 164 (нахілена)

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

30. Жанчына сядзіць.** Каля 1950*
Палатно, алей. 64,5×54

Femme assise. Circa 1950
Huile sur toile. 64,5×54

Злева ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку палатна: чорным фламастарам: 33 (закрэслена чырвоным фламастарам); чырвоным фламастарам: № 69

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

31. Партрэт жанчыны ў ружовым. Каля 1950*
Палатно, алей. 41×32,8

Portrait de femme en rose. Circa 1950
Huile sur toile. 41×32,8

Справа ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На тыльным баку: чырвоным фламастарам: № 214
На падрамніку: штамп: 6 F; чорным фламастарам: PH A 28; алоўкам: 14 (у крузе, нахілена); чырвоным алоўкам: R (нахілена); сіняй шарыкавай ручкай: 113 (закрэслена чырвоным фламастарам); чорным фламастарам: 288 (нахілена, закрэслена чырвоным фламастарам); чырвоным фламастарам: PH (перавернута)

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

32. Вялікі нацюрморт у блакітных тонах. Каля 1950*
Палатно, алей. 64,9×53,8

Grande nature morte bleue. Circa 1950
Huile sur toile. 64,9×53,8

Злева ўнізе чырвонай фарбай (апошнія дзве літары чорнай фарбай): *kremegne*

На пругу палатна: сіняй шарыкавай ручкай: 15 F; 53×64; чорным фламастарам: A 11
На падрамніку: чорнай шарыкавай ручкай: MI 797; штамп: 15 F

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

33. Майстэрня ў Серэ. Каля 1950*
Палатно, алей. 54,7×46

Atelier à Céret. Circa 1950
Huile sur toile. 54,7×46

Злева ўнізе чорнай фарбай: *kremegne*

На падрамніку: штамп: 10 F; чорным фламастарам: PH A 99 (перавернута)

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

Любіч Восіп
Lubitch Ossip
1896–1990

34. Сена ў Парыжы (Пейзаж Парыжа). Каля 1925
Палатно, алей. 73×59,7

La Seine à Paris. Circa 1925
Huile sur toile. 73×59,7

Справа ўнізе чорнай фарбай: *Lubitch*

На тыльным баку палатна: чорнай фарбай: *Lubitch / Paysage Paris* / 20 F. / № C–18 (нумар закрэслены чырвоным фламастарам)
На падрамніку: чорным фламастарам: 19180; штамп: 2? F; чырвоным фламастарам: № 59

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы на аўкцыёне Artcurial (12 кастрычніка 2011, № 2016, лот 118).

35. Размова на балконе. Каля 1925*
Кардон, наклеены на палатно, гуаш. 72,5×60

Conversation au balcon. Circa 1925
Carton collé sur toile, gouache. 72,5×60

Справа ўнізе чорнай фарбай: *Lubitch*

На падрамніку: чорным фламастарам: 8; адбітак: Berge 20 F

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

36. Тэатральная ложа. Каля 1925*
Папера, наклееная на палатно, гуаш. 71×78

Loge au théâtre. Circa 1925
Papier collé sur toile, gouache. 71×78

Злева ўнізе чорнай фарбай: *Lubitch*

На падрамніку: чорным фламастарам: 12

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

37. Мужчына з сабакам. Каля 1925*
Папера, наклееная на палатно, гуаш. 92×54

Homme au chien. Circa 1925
Papier collé sur toile, gouache. 92×54

Злева і справа ўнізе чорнай фарбай: *Lubitch*

На падрамніку: чорным фламастарам: 13; алоўкам: *Chassis* 50 24 (далей неразборліва)

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

38. Кветкі.** Каля 1940*
Палатно, алей. 46,1×33,3

Fleurs. Circa 1940
Huile sur toile. 46,1×33,3

Справа ўнізе чорнай фарбай: *Lubitch*

На тыльным баку палатна: алоўкам: F; 21 (у крузе); 1928; 8P
На падрамніку: штамп: 8 P; зялёным фламастарам: 8 P

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

39. Танцоўшчыца з тамбурынам.** Каля 1945*
Палатно, алей. 139,8×84

La danseuse au tambourin. Circa 1945
Huile sur toile. 139,8×84

Злева ўнізе чырвона-карычневай фарбай: *Lubitch*

На падрамніку: чорным фламастарам: 14

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

40. Аўтапартрэт з мадэллю.** 1945
Палатно, алей. 145,9×113

Autoportrait avec modèle. 1945
Huile sur toile. 145,9×113

Унізе ўправа ад цэнтра чорнай фарбай: *Lubitch 1945*

На падрамніку: чорным фламастарам: 22

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

41. Кветкі
Палатно, алей. 65×46

Fleurs
Huile sur toile. 65×46

Справа ўнізе чорнай фарбай: *Lubitch*

На тыльным баку палатна: чорнай фарбай: *Lubitch / "Fleurs" / 65x46 / № 26*
На падрамніку: штампы: 2312; 3 (у крузе); TOUTES NOS TOILES SO (не чытаецца) SELECTIONNEES / ET REPÉRÉES / IMITATION ET REPRODUCTION INTERDITES

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Швейцарыі ў прыватнага калекцыянера. Раней – аўкцыён Fischer (Люцэрна, 16 чэрвеня 2011, № A 410, лот 2149).

42. Пейзаж з чырвоным дахам
Палатно, алей. 60×73

Paysage au toit rouge
Huile sur toile. 60×73

Злева ўнізе чорнай фарбай: *Lubitch*
На тыльным баку палатна: чорнай фарбай: 30 C. / Lubitch / "Nions" (далей не чытаецца)
На падрамніку: дзве папяровыя наклейкі: ARTCURIAL / BRIEST – LE FUR – POULAIN – F. TAJAN / 116; мелам: 687; штамп: 20 F

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы на аўкцыёне Artcurial (12 кастрычніка 2011, № 2016, лот 116).

43. Мужчына выгульвае сабаку (Мужчына гуляе з сабакам)
Палатно, алей. 38×45

Homme promenant son chien
Huile sur toile. 38×45

Справа ўнізе чорнай фарбай: *Lubitch*

На падрамніку: крэйдай: 1 P; 215

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы на аўкцыёне Artcurial (12 кастрычніка 2011, № 2016, лот 117).

44. Гарадскі пейзаж
Папера, васковая крэйда. 20,7×26,8

Paysage urbain
Papier, craie de cire. 20,7×26,8

Справа ўнізе крэйдай: *Lubitch*

На тыльным баку аркуша: алоўкам: 790190/6/1000

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Рэспубліцы Беларусь у прыватнага калекцыянера. Раней набыта ў Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

45. Накід
Папера, васковая крэйда. 24,8×32,4
Ebauche
Papier, craie de cire. 24,8×32,4

Справа ўнізе крэйдай: *Lubitch*

На тыльным баку аркуша: алоўкам: 790109 (закрэслена) / 790190/6/1000

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Рэспубліцы Беларусь у прыватнага калекцыянера. Раней набыта ў Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

46. Стары сядзіць
Папера, пастэль. 27,9×22,5

Le vieillard assis
Papier, pastel. 27,9×22,5

Злева ўнізе алоўкам: *Lubitch*

На тыльным баку аркуша: алоўкам: 790190/6/1000

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Рэспубліцы Беларусь у прыватнага калекцыянера. Раней набыта ў Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

47. Жанчына з гітарай
Папера, вугаль. 28×22,4

Femme à la guitare
Papier, charbon. 28×22,4

Злева ўнізе алоўкам: *Lubitch*

На тыльным баку аркуша: алоўкам: 790190/6/1000

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Рэспубліцы Беларусь у прыватнага калекцыянера. Раней набыта ў Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

48. Два мужчыны (накід)
Папера, вугаль. 28,3×22

Deux hommes (ébauche)
Papier, charbon. 28,3×22

Злева ўнізе алоўкам: *Lubitch*

На тыльным баку аркуша: алоўкам: 790190/6/1000

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Рэспубліцы Беларусь у прыватнага калекцыянера. Раней набыта ў Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

49. Аголеная дзяўчына (накід)
Папера, вугаль. 33,3×23

Jeune nue (ébauche)
Papier, charbon. 33,3×23

Справа ўнізе алоўкам: *Lubitch*

На тыльным баку аркуша: алоўкам: 790190/6/1000

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Рэспубліцы Беларусь у прыватнага калекцыянера. Раней набыта ў Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

Суцін Хаім
Soutine Chaïm
1893–1943

50. Вялікія лужкі ў Шартры каля віядука (Вялікія лугі ў Шартры*)**. Каля 1934
Палатно, алей. 91,8×59,4 (60,1)

Les grands prés à Chartres, au viaduc. Circa 1934
Huile sur toile. 91,8×59,4 (60,1)

На падрамніку: штамп: 30 M
На раме: папяровая наклейка аўкцыённага дома Christie's

Шартр (Chartres) – горад у Францыі на рацэ Эр, прэфектура дэпартамента Эр і Луар

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Лондане на аўкцыёне Christie's (8 лютага 2012, № 8051, лот 545).

Хадасевіч-Лежэ Надзея Пятроўна (Надзя)
Chodasiewicz-Léger (Khodossièvich, Khodasevich, Chodossievich, Léger) Nadia
1904–1983

51. Супрэматызм. Кампазіцыя з чырвоных, чорных і шэрых геаметрычных фігур. 1920–1960-я
Папера, шаўкаграфія. А. 76×54; В. 62×46

Suprématisme. La composition des figures géométriques rouges, noires et grises. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 76×54; image 62×46

Справа ўнізе чарніламі: *Н.Х. Nadia Leger*
На тыльным баку аркуша: чарніламі: *Надежда Ходасевич высшая художественная государственная мастерская Смоленск 1920 г.*

З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь (ЗГ–238). Мінск, Рэспубліка Беларусь. Паступіла ў 1985 у дар музею ад Алены Аладавай. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Раней – дар аўтара.

52. Супрэматызм. Кампазіцыя на чырвоным фоне. 1920–1960-я
Папера, шаўкаграфія. А. 69×50; В. 47,5×36

Suprématisme. La composition sur un fond rouge.
1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 69×50; image 47,5×36

Справа ўнізе алоўкам: *H.X. Nadia Leger*
Злева ўнізе алоўкам: *115/150*
Філіграні: C.M.FABRIANO–100/100 COTONE
На тыльным баку аркуша: чарніламі: *(Супрематизм конструктивизм) школьная работа "супрематизм" Надя Ходасевич 1920 г. Смоленск высшая художественная государственная мастерская*

З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь (ЗГ–239/1). Мінск, Рэспубліка Беларусь. Паступіла ў 1985 у дар музею ад Алены Аладавай. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Раней – дар аўтара.

53. Супрэматызм. Кампазіцыя з чырвоным кругам на шэрым фоне. 1920–1960-я
Папера, шаўкаграфія. А. 76×55; В. 59,3×45

Suprématisme. La composition avec un cercle rouge sur un fond gris. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 76×55; image 59,3×45

Справа ўнізе алоўкам: *Nadia Leger*
Злева ўнізе алоўкам*: 15 / 100*
Філігрань: ARCHES FRANCE
На тыльным баку аркуша: *(школьные работы) Надежда Ходасевич высшая художественная государственная мастерская Смоленск 1920 г.*

З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь (ЗГ–235). Мінск, Рэспубліка Беларусь. Паступіла ў 1985 у дар музею ад Алены Аладавай. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Раней – дар аўтара.

54. Супрэматызм. Кампазіцыя з аранжавым кругам на чорным фоне. 1920–1960-я
Папера, шаўкаграфія. А. 68,7×49,8; В. 50×36

Suprématisme. La composition avec un cercle orange sur un fond noir. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 68,7×49,8; image 50×36

Пад адлюстраваннем алоўкам*: 103/150*
Філіграні: C.M.FABRIANO–100/100 COTONE
На тыльным баку аркуша: алоўкам: *Надежда Леже. Супрематизм*

З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь (ЗГ–237). Мінск, Рэспубліка Беларусь. Паступіла ў 1985 у дар музею ад Алены Аладавай. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Раней – дар аўтара.

Цадкін Восіп
Zadkine Ossip
1888–1967

55. Малая П'ета
Бронза, ліццё, чорны лак. 28×29,8×18,8

Petite Pietà
Fonte de bronze, vernis noir. 28×29,8×18,8

На плінце: *OZ; 4/6*

П'ета (Pietà) – сцэна Аплаквання Хрыста з выявай смуткуючай Божай Маці з целам мёртвага Хрыста, які ляжыць у яе на каленях

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Парыжы на аўкцыёне Sotheby's (11 кастрычніка 2011, № 08777, лот 39).

56. Возера. 1925
Папера, гуаш. У святле 44,5×62,8

Le lac. 1925
Papier, gouache. 44,5×62,8

Злева ўнізе алоўкам: *O. ZADKIN / 25*

На тыльным баку аркуша паспарту: чырвоным фламастарам: for CAMPO; крэйдай: 914; 128 (у крузе); 48; 339; алоўкам: 395 (не чытаецца) 1 (у крузе); папяровыя наклейкі: GUILAUME CAMPO / PVBA – S.P.R.L. / ANTWERPEN MEIR 47-55 ANVERS / Werk / OEuvre / Titel / Titre / Tentoonstelling / Exposition, на апошнім радку штамп: 100; ARTCURIAL / BRIEST – POULAN – F. TAJAN / 89; ZADKINE / C2721/ID 7B 7R5 / GRR; рэшткі папяровай наклейкі з надпісам чорнай шарыкавай ручкай: 2; чырвоная сургучная пячатка: круг, у крузе ў пяць радкоў: Campo / & / Campo / ANNA / 1897, па крузе: GROTE STEENWEG 19–20 2600 ANTWERPEN

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы на аўкцыёне Artcurial (7 снежня 2011, № 2055, лот 89).

57. Амерыканскі пейзаж. 1944
Папера, гуаш. 43,6×62,4

Paysage américain. 1944
Papier, gouache. 43,6×62,4

Справа ўнізе чорнай фарбай: *O. ZADKIN 44*

На раме: дзве папяровыя наклейкі: ARTCURIAL / BRIEST – POULAN – F. TAJAN / 124

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы на аўкцыёне Artcurial (7 снежня 2011, № 2055, лот 124).

58. Бойка з драконам Геспярыд. Аркуш з альбома «Подзвігі Геракла». 1960. Выдавецтва «Galerie Christophe Czwiklitzer», Кёльн
Папера, літаграфія. А. 53×69; В. 45,5×62

Combat contre le dragon des Hesperides. De l'album "Les travaux d'Hercule". 1960
Papier, lithographie. Feuille 53×69; image 45,5×62

Справа ўнізе: *O. ZAdkin*
Пад выявай алоўкам: *O. ZAdkin;* 80/350

Геракл – у старажытнагрэчаскай міфалогіі – герой, сын бога Зеўса і Алкмены. Сярод шматлікіх міфаў пра Геракла найбольш вядомы цыкл паданняў пра 12 подзвігаў, учыненых на службе ў мікенскага цара Эўрысфея. Дванаццатым подзвігам Геракла стала выкраданне залатых яблыкаў з саду Геспярыд. Геспярыды – у старажытнагрэчаскай міфалогіі німфы, дочкі Геспера – Вячэрняй Зоркі і Нікты – Ночы (па іншай версіі – дочкі Форкіса і Кэто). Уваход у сад Геспярыд ахоўваў дракон, якога забіў Геракл

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Швейцарыі ў прыватнага калекцыянера.

Царфін (Зарфін) Шрага
Zarfin (Tsarfin) Schraga
1899/1900–1975

59. Пейзаж з фігурай (Пейзаж з чалавекам). Каля 1940*
Палатно, алей. 60×80

Paysage au personnage. Circa 1940
Huile sur toile. 60×80

Справа ўнізе карычневай фарбай: *zarfin*

На падрамніку: папяровая наклейка: ARTCURIAL / BRIEST – POULAN – F. TAJAN / 197; 25 P

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы на аўкцыёне Artcurial (12 кастрычніка 2011, № 2016, лот 118).

60. Пейзаж з ружовымі дахамі
Палатно, алей. 54,3×65

Paysage aux toits roses
Huile sur toile. 54,3×65

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку палатна: чырвоным фламастарам: *Zarfin* 709 (двойчы)
На падрамніку: алоўкам (тры разы), сінім фламастарам: 709; алоўкам, чырвоным фламастарам: 15 F (двойчы)

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2010 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

61. Вадаспад у лесе. Каля 1950*
Палатно, алей. 80,9×59,9

Cascades dans la forêt. Circa 1950
Huile sur toile. 80,9×59,9

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: чырвоным фламастарам (двойчы), алоўкам (тройчы): 896; чырвоным фламастарам (чатыры разы), сіняй шарыкавай ручкай (двойчы): А
На падрамніку: алоўкам: № 896; сіняй шарыкавай ручкай: 25 P; Fl.; Штамп: 25 P

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

62. Натоўп. Каля 1950*
Палатно, алей. 80,8×59,9

Foule de visages. Circa 1950
Huile sur toile. 80,9×59,9

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку палатна: сінім фламастарам: ZARFIN
На пругу палатна: сінім фламастарам (тройчы), сіняй шарыкавай ручкай: 620; шэрай фарбай: PS (чатыры разы); с; алоўкам: ае (чатыры разы)
На падрамніку: чорным фламастарам: 25 P; чорнай шарыкавай ручкай, алоўкам: № 620; штампы: 25 P; SENNELIER / 3 Oual Veltaire / (не чытаецца) / PARIS

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

63. Вялікі неф у сініх тонах (Сіні неф 1). Каля 1950*
Палатно, алей. 81×65

Grande nef bleue. Circa 1950
Huile sur toile. 81×65

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: сінім фламастарам (двойчы), чырвоным фламастарам, чорным фламастарам (тройчы): 555; чорным фламастарам: nf (двойчы)
На падрамніку: алоўкам: NEF BLEUE 1; 25 F; чорным фламастарам: 555; штамп: 25 F

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

64. Зялёны букет. Каля 1950*
Палатно, алей. 81×65

Le bouquet vert. Circa 1950
Huile sur toile. 81×65

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: чырвоным фламастарам (тройчы), алоўкам (двойчы): 862
На падрамніку: чорным фламастарам: P; чорнай шарыкавай ручкай: 862 (двойчы); алоўкам: *Par*

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

65. Сабор Парыжскай Божай Маці. Каля 1950*
Палатно, алей. 81×99,7

Notre-Dame de Paris. Circa 1950
Huile sur toile. 81×99,7

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: шэрай фарбай, чырвонай фарбай, сінім фламастарам (двойчы): 983
На падрамніку: штамп: 40 F; сінім фламастарам: 983 (двойчы), 40 F

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

66. Фантастычны сабор (Сабор святога Карэнціна ў Кемперы /?/). Каля 1950*
Палатно, алей. 80,8×59,8

Cathédrale fantastique. Circa 1950
Huile sur toile. 80,8×59,8

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: чырвоным алоўкам, алоўкам, сінім фламастарам, чырвонай шарыкавай ручкай: 510 bis
На падрамніку: штамп: 25 P; алоўкам: 510 bis; чорнай шарыкавай ручкай: 7 (у крузе); сіняй шарыкавай ручкай: *L'extérieur d'une cafedrale* / (*inspire de lac de Quimper*); *l-BOIS* (перавернута)

Згодна з надпісам на падрамніку дадзены твор прадстаўляе «Від сабора (навеяна на беразе возера ў Кемперы)». Магчыма, намаляваны Сабор святога Карэнціна – кафедральны каталіцкі сабор, які знаходзіцца ў горадзе Кемпер (Quimper) у Брэтані на захадзе Францыі

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

67. Чырвоны замак. Каля 1950*
Палатно, алей. 60×80,7

Le château rouge. Circa 1950
Huile sur toile. 60×80,7

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку палатна: чорным фламастарам: ZARFIN (нахілена)
На пругу палатна: алоўкам (тройчы), чырвоным фламастарам (двойчы): 753; шэрай фарбай (двойчы): Nr
На падрамніку: сіняй шарыкавай ручкай: 122, 25P (двойчы); фіялетавым алоўкам: № 753; алоўкам: *abs*

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

68. Старая гавань у Анфлёры. Каля 1950*
Палатно, алей. 53,9×80,4

Le Vieux Bassin à Honfleur. Circa 1950
Huile sur toile. 53,9×80,4

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку палатна: чорным фламастарам: ZARFiN
На пругу палатна: бэжавай фарбай (чатыры разы): V; алоўкам (чатыры разы), сінім фламастарам (тройчы), шэрай фарбай, чырвоным фламастарам: 931
На падрамніку: алоўкам: N 931 (двойчы); сіняй шарыкавай ручкай у тры радкі: ZARFIN. / 66 rue d'Estienne d'orves / Rosny 'l BOIS Seine; штамп: 25 M

Адлюстраваны выгляд Старой гавані (Le Vieux Bassin) у Анфлёры – марскім порце ў Францыі, размешчаным у вусці Сены насупраць Гаўра. Гавань у яе цяперашнім выглядзе была пабудавана ў 1681 па загадзе знакамітага французскага дзяржаўнага дзеяча, міністра Людовіка XIV, Жана Батыста Кальбера

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

69. Мон-Сэн-Мішэль (Гара Архангела Міхаіла. Прыбярэжныя пашы Грэва).** Каля 1950*
Палатно, алей. 80,5×54

Le Mont Saint-Michel. Circa 1950
Huile sur toile. 80,5×54

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: шэрай фарбай, чорным фламастарам (тройчы), сінім фламастарам: 503; чорным фламастарам: C (двойчы)
На падрамніку: сіняй шарыкавай ручкай: *Le Mont Saint-Michel; Les Prés-Salés des Grèves*; штамп: 25 M

Мон-Сэн-Мішэль (Le Mont Saint-Michel – гара Архангела Міхаіла) – невялікі скалісты востраў у Нармандыі на паўночна-заходнім узбярэжжы Францыі. Да будаўніцтва першага культавага збудавання ў VIII ст. востраў насіў імя «Магільная Гара» (Mont Tombe). Мон-Сэн-Мішэль вядомы бенедыкцінскім абацтвам, якое было пабудавана ў XI–XVI стст. У 1874 востраў стаў прызнаным гістарычным помнікам, а з 1979 быў прылічаны ЮНЕСКА да сусветнай спадчыны чалавецтва

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

70. Парк.** Каля 1950*
Палатно, алей. 80,8×59,8

Le Parc. Circa 1950
Huile sur toile. 80,8×59,8

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: шэрай фарбай: PS (двойчы), PPS (двойчы), Cha (чатыры разы); шэрай фарбай (тры разы), алоўкам (двойчы), чырвонай фарбай: 683; шэрай фарбай: a (двойчы)

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

71. Пейзаж з трыма дрэвамі.** Каля 1950*
Палатно, алей. 54,2×81

Paysage aux trois arbres. Circa 1950
Huile sur toile. 54,2×81

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: чырвоным фламастарам: 7066
На падрамніку: чырвоным фламастарам, сіняй шарыкавай ручкай: 706 bis

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

72. Вялікая дарога (Шаша. Палі).** Каля 1950*
Палатно, алей. 53,8×81,2

Le grand chemin. Circa 1950
Huile sur toile. 53,8×81,2

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: чырвоным фламастарам (тройчы): 685; чорным фламастарам, чырвоным фламастарам, алоўкам: 684; сінім фламастарам: P (пяць разоў), Cha (чатыры разы), c; сіняй шарыкавай ручкай, алоўкам (двойчы): a; папяровая наклейка: Par
На падрамніку: сіняй шарыкавай ручкай № 101; алоўкам: 3 (у прамавугольніку), N 685, Champs; чырвоным фламастарам: 684 (тройчы); чорнай шарыкавай ручкай: abs, 685; чорнай шарыкавай ручкай: abs; чорным фламастарам: 25 M; штамп: 25 M

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

73. Захад сонца (Захад).** Каля 1950*
Палатно, алей. 80,7×53,7

Coucher de soleil. Circa 1950
Huile sur toile. 80,7×53,7

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку палатна: чорным фламастарам: ZARFIN
На пругу палатна: сінім фламастарам (двойчы), чырвоным фламастарам (двойчы): 762
На падрамніку: алоўкам: 5 (у прамавугольніку); чорным фламастарам: 762 (двойчы); чырвоным фламастарам: 1975; сінім алоўкам: *Mer* (далей неразборліва)

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

74. Пейзаж поўдня Францыі (Паўдзённы пейзаж).** Каля 1950*
Палатно, алей. 59,8×80,8

Paysage du midi. Circa 1950
Huile sur toile. 59,8×80,8

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку палатна: чорным фламастарам: ZARFIN (нахілена)
На пругу палатна: чырвоным фламастарам: M (чатыры разы); алоўкам (чатыры разы), сінім фламастарам (двойчы), чырвоным фламастарам: 817; шэрай фарбай: c
На падрамніку: алоўкам: 6 (у прамавугольніку); алоўкам, чырвоным фламастарам: 25 P; сіняй шарыкавай ручкай: 817 (двойчы); шэрай фарбай: c; штамп: 25 P

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

75. Альпы (Снежная гара).** Каля 1950*
Палатно, алей. 81×60

Les Alpes. Circa 1950
Huile sur toile. 81×60

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку палатна: чорным фламастарам: ZARFiN (нахілена)
На пругу палатна: чорным фламастарам: N (чатыры разы); алоўкам (пяць разоў), сінім фламастарам: 847
На падрамніку: алоўкам: 7 (у прамавугольніку), 25P, *Neige d 'la montagne*; штамп: 25 P

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

76. Вежа Брысак (Вежа ў Брысаку. Данжон Брысака. Від Брысака).** Каля 1950*
Папера, наклееная на кардон, акварэль, гуаш, алей (?). 63,6×49,7

Le donjon de Brissac. Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile (?). 63,6×49,7

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку кардону: папяровая наклейка*: P. 233 g*; чорнай шарыкавай ручкай: ZARFIIN (двойчы), *Donjon de Brissac / Vue sur Brissac; Donjon de; N 233 Donjon de Brissac;* сіняй шарыкавай ручкай: *N 233*; алоўкам: *Brissac*

Замак Брысак (Château de Brissac) быў пабудаваны ў XI ст. Фулькам Нера, графам Анжуйскім. Размешчаны ў г. Брысак-Кенсэ ў 15 км ад г. Анжэ (Францыя)

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

77. Вёска пад гарой Гран-Моль.** Каля 1950*
Папера, наклееная на кардон, алей. 49,8×64,6

Le village au pied de Grand Môle. Circa 1950
Papier collé sur carton, huile. 49,8×64,6

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку кардону: сіняй шарыкавай ручкай: *Vue de Brissac (Herault)*; N 249; *Zarfin 66 rue d'Estienne d'orves / Rosny-l-Bois (93)*; *g*; сінім фламастарам: N 249 (нахілена); ZARFIN (нахілена)

Ле Моль (Le Môle) – гара ў дэпартаменце Верхняя Савоя ў Францыі. Ля падножжа гары размешчаны горад Банвіль, а таксама гарады Клюз на паўднёвым усходзе, Ла Рош-сюр-Фарон на паўднёвым захадзе і Анмас на паўночным захадзе

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

78. Група ў чырвоным (Чырвоныя фігуры. Фігуры на чырвоным фоне).** Каля 1950*
Папера, наклееная на кардон, акварэль, гуаш, алей. 64,7×49,7

Groupe en rouge. Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile. 64,7×49,7

Справа ўнізе чорнай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку кардону: папяровая наклейка: *Ps. 254 g*; сіняй шарыкавай ручкай: *Z. 254* (наўскос); *N 262* (закрэслена); *Personnages rouges / En bas d'enfants*; алоўкам: xxxxx + (абведзены); 254; чорнай шарыкавай ручкай: ZARFIN (двойчы*); 254 Personnages / sur fond rouge*

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

79. Уздоўж ракі (Група дзяцей ля ракі. Дзеці ля ракі).** Каля 1950*
Папера, наклееная на кардон, акварэль, гуаш, алей. 64,3×49,5

Au bord de la rivière (Groupe d'enfants près d'une rivière). Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile. 64,3×49,5

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку кардону: папяровая наклейка: *256*; чорнай шарыкавай ручкай: *ZARFIN* (двойчы); *N 256*; сіняй шарыкавай ручкай: *N 256 groupe d'enfants prés d'une rivière*

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

80. Букет белых кветак (Белыя кветкі. Белыя кветкі на чырвоным і зялёна-сінім стале).** Каля 1950*
Папера, наклееная на кардон, алей. 64,8×49,9

Le bouquet de fleurs blanches. Circa 1950
Papier collé sur carton, huile. 64,8×49,9

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На тыльным баку кардону: папяровая наклейка*: F 269*; алоўкам: *269;* чорнай шарыкавай ручкай: *ZARFIN* (двойчы); *269 Fleurs blanches; N 269*; сіняй шарыкавай ручкай*: g; N 265* (закрэслена) *Fleurs bl. / Sur fond rouge et table vert-bleu*

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

81. Прагулка па набярэжнай Сены (від на Эйфелеву вежу). 1950
Палатно, алей. 32,9×40,9

Promenade sur les quai de Seine (vue de la Tour Eiffel). 1950
Huile sur toile. 32,9×40,9

Справа ўнізе чырвонай фарбай: *zarfin*

На пругу палатна: чырвоным фламастарам (тройчы), алоўкам: 969
На падрамніку: чорным фламастарам: 969 (двойчы); чырвоным і чорным фламастарам: 6 F

З калекцыі Алега Лукашэвіча. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Парыжы ў эксперта Парыжскай школы 1905–1939 Надзін Незавер.

Шагал Марк (Маісей)
Chagall Marc (Moses, Moishe)
1887–1985

82. Закаханыя*.** 1981
Кардон, гуаш, акварэль, пастэль. 59,8×79,7

Les amoureux. 1981
Carton, gouache, aquarelle, pastel. 59,8×79,7

Злева ўнізе тушшу: *Marc / Chagall*

На раме: дзве папяровыя наклейкі аўкцыённага дома Christie's

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2012 у Лондане на аўкцыёне Christie's (8 лютага 2012, № 8051, лот 442).

83. Акрабатка на кані. 1959
Папера, літаграфія. А. 65,3×49,8; Д. 55,2×37,3; В. 48,8×31,5

L'écuyère acrobate. 1959
Papier, lithographie. Feuille 65,3×49,8; planche 55,2×37,3; image 48,8×31,5

Справа ўнізе алоўкам: *Marc Chagall*
Злева ўнізе алоўкам*: 32/40*
Філігрань: Arches
На тыльным баку аркуша: алоўкам*: PC 88083400; 9*

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Лондане на аўкцыёне Christie's (20 верасня 2011, № 2361, лот 57).

84. Алека. 1960
Пергаментная папера, акватынта. А. 56×76; В. 47×52

Aleko. 1960
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 56×76; image 47×52

Справа ўнізе алоўкам: *Marc Chagall*
Злева ўнізе алоўкам: *Epreuve d'artiste*
Філігрань: аліўкавая галіна і божая рука

Алека – адзін з герояў паэмы Аляксандра Пушкіна «Цыганы» (1824). У 1942 па заказе Амерыканскага тэатра балета ў Нью-Ёрку Шагал выканаў эскізы дэкарацый і касцюмаў да балета «Алека» на музыку П. І. Чайкоўскага («Фартэпіяннае трыа»)

З калекцыі Музея Марка Шагала (КП–276, ВМ–81). Віцебск, Рэспубліка Беларусь. Паступіла ў 1993 у дар музею ад дачкі мастака Іды Шагал.

85. Крыжовы шлях. 1967. Выдавецтва Джэральда Крамера, Жэнева
Папера, афорт, акватынта. А. 44,7×49,8; Д. 34,3×37,1; В. 33,2×36,4

Le chemin de croix. 1967
Papier, eau-forte, aquatinte. Feuille 44,7×49,8; planche 34,3×37,1; image 33,2×36,4

Справа ўнізе алоўкам: *Marc Chagall*
Злева ўнізе алоўкам: *24/35*
Унізе алоўкам: *9*
Філігрань: De Haesbeek, круг пад каронай, у крузе – выява зайца (?), 1719. Злева – усё ў люстэркавым адлюстраванні

З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь. Мінск, Рэспубліка Беларусь (ГБ–32). Паступіла ў 2012 у дар музею ад ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Лондане на аўкцыёне Christie's (20 верасня 2011, № 2361, лот 55).

86. Уяўленне Апакаліпсіса. 1967. Выдавецтва Джэральда Крамера, Жэнева
Папера, афорт, акватынта. А. 57,2×49,1; Д. 37,3×34,3; В. 36,6×33,2

Vision d'Apocalypse. 1967
Papier, eau-forte, aquatinte. Feuille 57,2×49,1; planche 37,3×34,3; image 36,6×33,2

Справа ўнізе алоўкам: *Marc Chagall*
Злева ўнізе алоўкам: *24/35*
Унізе алоўкам: *10*

З калекцыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь. Мінск, Рэспубліка Беларусь (ГБ–33). Паступіла ў 2012 у дар музею ад ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Лондане на аўкцыёне Christie's (20 верасня 2011, № 2361, лот 54). Раней – збор Эрнста Беялера (Базель, Швейцарыя)

87. Закаханыя пад дрэвам. 1967
Пергаментная папера, акватынта. А. 57,5×74,5; В. 44×61,5

Les amoureux sous l'arbre. 1967
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 57,5×74,5; image 44×61,5

Справа ўнізе алоўкам: *Marc Chagall*
Злева ўнізе алоўкам: *VII / X*
Філігрань: аліўкавая галіна і божая рука

З калекцыі Музея Марка Шагала (КП–277, ВМ–82). Віцебск, Рэспубліка Беларусь. Паступіла ў 1993 у дар музею ад дачкі мастака Іды Шагал.

88. П'еро. 1968
Пергаментная папера, акватынта. А. 74,5×57,5; В. 61,5×44

Pierrot. 1968
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 74,5×57,5; image 61,5×44

Справа ўнізе алоўкам: *Marc Chagall*
Злева ўнізе алоўкам: *VII / X*
Філігрань: аліўкавая галіна і божая рука

П'еро – гл. № 11

З калекцыі Музея Марка Шагала (КП–277, ВМ–82). Віцебск, Рэспубліка Беларусь. Паступіла ў 1993 у дар музею ад дачкі мастака Іды Шагал.

89. Цішыня. 1973
Японская папера, літаграфія. А. 68×49,7; В. 47,7×32, 6

Le silence. 1973
Papier japon, lithographie. 68×49,7; image 47,7×32,6

Пад выявай справа алоўкам: Marc Chagall
Пад выявай злева алоўкам: 5/30
Унізе алоўкам: *"Le Silence"* (далей неразборліва) *694*
На тыльным баку аркуша алоўкам: *M. 694* (Mourlot 694*)*

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Лондане на аўкцыёне Christie's (20 верасня 2011, № 2361, лот 61).

90. Аўтапартрэт. 1973
Японская папера, літаграфія ў двух тонах (чорным і жоўтым). А. 75,7×53,3; В. 55,9×38,1

Autoportrait. 1973
Papier japon, lithographie en deux couleurs (noir et jaune). Feuille 75,7×53,3; image 55,9×38,1

Пад выявай справа алоўкам: *Marc Chagall*
Пад выявай злева алоўкам: *11/12*
Унізе алоўкам: (неразборліва) *697* (двойчы)
(Mourlot 697)
На тыльным баку аркуша алоўкам: *691 bis; 25.000 (?)*

З карпаратыўнай калекцыі ААТ «Белгазпрамбанк». Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Лондане на аўкцыёне Christie's (20 верасня 2011, № 2361, лот 62).

91. Іакаў і анёлы (Лесвіца Іакава). 1980
Папера, каляровая літаграфія. А. 63,6×43,3; В. 37×30

Jacob et les anges. 1980
Papier, lithographie en couleurs. Feuille 63,6×43,3; image 37×30

Справа ўнізе алоўкам: *Marc Chagall*
Злева ўнізе алоўкам: *E.A.*
Злева ўнізе сухая пячатка: круг: у крузе: M; па крузе: MOURLOT PARIS
Філігрань: ARCHES / FRANCE ∞
На тыльным баку аркуша: алоўкам: *601*
На тыльным баку аркуша паспарту: крэйдай: YE 263 / PRT; папяровыя наклейкі: LOT 93 штрых-код Old Master, Modern & Contemporary / Prints (7986) / Wednesday 21 September 2011 / Marc Chagall / Jacob et les Anges (M. 966) / £. 4,000–6,000 / CHRISTIE'S; CHRISTIE'S / 16 JUL 2011 / штрых-код

Іакаў і анёлы – біблейскі сюжэт (Быццё, 32:22–32). Іакаў – трэці з вялікіх яўрэйскіх патрыярхаў. На шляху ў Харан, спыніўшыся на начлег, Іакаў збудаваў падгалоўе з камянёў і лёг спаць. Яму прыснілася лесвіца. Зверху да яго звярнуўся Бог, абяцаючы аддаць яму і яго нашчадкам – ізраільцянам – зямлю, на якой ляжаў Іакаў

З прыватнай калекцыі. Мінск, Рэспубліка Беларусь. Набыта ў 2011 у Лондане на аўкцыёне Christie's (20 верасня 2011, № 2361, лот 93).

Каталожные данные

Настоящий каталог включает 91 произведение, в том числе 43 произведения из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк» (Минск, Республика Беларусь), 6 – из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь (Минск, Республика Беларусь), 3 – из коллекции Музея Марка Шагала (Витебск, Республика Беларусь), 39 – из частных коллекций (Минск, Республика Беларусь и Санкт-Петербург, Российская Федерация).

Постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 16 марта 2012 г. № 236 «О придании статуса и категорий историко-культурной ценности, лишении статуса историко-культурной ценности и внесении изменений и дополнения в постановление Совета Министров Республики Беларусь от 14 мая 2007 г. № 578» и на основе решений Белорусской республиканской научно-методической рады по вопросам историко-культурного наследия при Министерстве культуры Республики Беларусь 24 произведениям из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк» присвоен статус историко-культурной ценности с присвоением категории «2». Согласно протоколу заседания Белорусской республиканской научно-методической рады по вопросам историко-культурного наследия при Министерстве культуры Республики Беларусь от 20 апреля 2012 г. № 192 в Совет Министров Республики Беларусь направлено ходатайство о придании статуса историко-культурной ценности еще 5 произведениям из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк».

Пояснения к каталогу

Сведения в каталоге приводятся по следующей схеме:

- Фамилия, имя художника в алфавитном порядке в русской и иностранной транскрипции. Даты жизни автора.
- Порядковый номер по настоящему каталогу. Название произведения (указывается название, фигурирующее в каталогах аукционных домов или сертификатах, подтверждающих подлинность произведений. В скобках – название, имеющееся на работе, если таковое имеется, либо уточненное название, а также название согласно Приложению к постановлению Совета Министров Республики Беларусь от 16.03.2012 № 236 и выписке из протокола заседания Белорусской республиканской научно-методической рады по вопросам историко-культурного наследия при Министерстве культуры Республики Беларусь от 20.04.2012 № 192, если имеется отличие). Дата исполнения.
- Произведения приводятся в хронологическом порядке (сначала в оригинальных техниках, затем – в тиражных).
- Материал (холст, бумага, картон и т. п.), техника (масло, гуашь, карандаш и т. п.), размеры произведения в сантиметрах. Первая цифра означает высоту (размер по вертикали), вторая – ширину (размер по горизонтали). По отношению к графическим произведениям указывается размер листа (Л.), далее – размер изображения (И.); в случае печатной графики – размер доски (Д.) (размеры произведений уточнены и могут незначительно отличаться от размеров, указанных в аукционных лотах или сертификатах).
- Подпись автора, ее месторасположение и материал, которым она выполнена (краска, карандаш и т. п.).
- Надписи, номера, штампы, клейма и т.д. на тыльной стороне произведения, планках подрамника, рамы, обороте листа паспарту с уточнением материала, которым они выполнены (фломастер, карандаш, краска и т. п.).
- Краткие биографические данные о лицах, изображенных на портретах, персонажах, пояснения географических названий, религиозных сюжетов.
- Принадлежность к коллекции. Дата и источник поступления (приобретения) произведения (аукцион, дар). В случае приобретения произведения на аукционе указывается название аукционного дома в иностранной транскрипции без перевода, место проведения, дата и номер торгов, номер лота.
- В случае если произведение принадлежит коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь, указывается его инвентарный номер (ЗГ, ГБ). В случае если произведение принадлежит коллекции Музея Марка Шагала (Витебск, Республика Беларусь), указывается номер по книге поступлений (КП) и инвентарный номер по коллекции изобразительного искусства (ИИ).

Принятые сокращения:

в. – век
вв. – века
г. – год, город
ГБ – коллекция «графика Беларуси» Национального художественного музея Республики Беларусь (Минск, Республика Беларусь)
г. п. – городской поселок
д. – деревня
Д. – доска (размер доски)
ЗГ – коллекция «зарубежная графика» Национального художественного музея Республики Беларусь (Минск, Республика Беларусь)
И. – изображение (размер изображения)
ИИ – коллекция изобразительного искусства Музея Марка Шагала (Витебск, Республика Беларусь)
КП – книга поступлений Музея Марка Шагала (Витебск, Республика Беларусь)
Л. – лист (размер листа)
м. – местечко
НХМ РБ – Национальный художественный музей Республики Беларусь
ОАО – Открытое акционерное общество
обл. – область
см. – смотри
США – Соединенные Штаты Америки

* атрибуция эксперта по Парижской школе 1905–1939 гг. Надин Незавер (Париж)

** произведению присвоен статус историко-культурной ценности с присвоением категории «2» согласно постановлению Совета Министров Республики Беларусь от 16.03.2012 № 236

*** произведению присвоен статус историко-культурной ценности с присвоением категории «2» согласно протоколу заседания Белорусской республиканской научно-методической рады по вопросам историко-культурного наследия при Министерстве культуры Республики Беларусь от 20.04.2012 № 192

Балглей Яков (Жак)
Balgley Jacob (Jacques)
1891–1934

01. Портрет ребенка. Около 1920*
Холст, масло. 36×34,1

Portrait d’enfant. Circa 1920
Huile sur toile. 36×34,1

В правом нижнем углу фиолетовой краской: *Bulgley*

На подрамнике: карандашом: 1×36×34; *Blanc / 1×36×34* (перевернуто); штамп: Rétrospective BALGLEY / Octobre 1974; черным фломастером: 31
На раме синей шариковой ручкой: *L 64×51 La glace (далее неразборчиво) 20/11*

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

Генин Роберт
Genin Robert
1884–1941

02. Зеленая церковь в Красовичах. Около 1907
Холст, масло. 14×34,5

L’église verte à Krasovitchi. Circa 1907
Huile sur toile. 14×34,5

Красовичи (Красавичи) – д. в Климовичском районе Могилевской обл. (Республика Беларусь). В XIX – начале XX в. – село, затем м. Красовичи Чериковского уезда Могилевской губернии (Российская империя)

Из коллекции Алексея Родионова. Санкт-Петербург, Российская Федерация. Приобретено в 2010 из архива Владимира Якубовича (Москва).

03. Автопортрет. Около 1908
Бумага, уголь, графит, белила. 40,5×32

Autoportrait. Circa 1908
Papier, charbon, graphite, blanc. 40,5×32

Из коллекции Алексея Родионова. Санкт-Петербург, Российская Федерация. Приобретено в 2010 из архива Владимира Якубовича (Москва).

04. У источника. 1913
Картон, масло. 110×96

À la source. 1913
Huile sur carton. 110×96

Справа внизу зеленой краской: *r.genin*

На тыльной стороне картона: бумажная наклейка: Moderne Galerie Thannhauser с номером 3350; карандашом: 10197; 601; две печати швейцарской таможни (Цюрих); наклейки двух багетных мастерских (Цюрих); три наклейки аукциона Koller

Из коллекции Алексея Родионова. Санкт-Петербург, Российская Федерация. Приобретено в 2010 в Цюрихе на аукционе Koller (21 июня 2010, № W225, лот 6649).

05. Медсестра. 1915
Картон, пастель. 76×53

Infirmière. 1915
Pastel sur carton. 76×53

Справа внизу черной краской: *Genin 15*

Из коллекции Алексея Родионова. Санкт-Петербург, Российская Федерация. Приобретено в 2006 в Аламеда (Калифорния, США) на аукционе By The Bay (2 декабря 2006, лот 1020).

06. Плачущая женщина. 1923
Холст, наклеенный на фанеру, масло. 81×60

Femme pleureuse. 1923
Huile sur toile, contreplaqué. 81×60

Справа внизу темно-синей краской подпись: Gue

На тыльной стороне фанеры: 1; штамп: монограмма «RMC», бумажная наклейка с числом 14

Из коллекции Алексея Родионова. Санкт-Петербург, Российская Федерация. Приобретено в 2012 из собрания Юты МакКоннел (Висбаден, Германия), ранее до 1967 – собрание Эмиля Каде (Санкт-Мориц, Лозанна, Швейцария); в 1931 приобретена у автора.

07. Балалаечник. Около 1924
Холст, масло. 89×70

Joueur de balalaïka. Circa 1924
Huile sur toile. 89×70

Справа внизу темно-зеленой краской: *Ге*

Из коллекции Алексея Родионова. Санкт-Петербург, Российская Федерация. Приобретено в 1999 в Берлине на аукционе Bassenge (29 ноября 1999, лот 6290).

08. Автопортрет с церковью. 1930
Холст, наклеенный на фанеру, масло. 92×60

Autoportrait avec l’église. 1930
Huile sur toile, contreplaqué. 92×60

Слева вверху темно-синей краской подпись: Gue

На тыльной стороне фанеры и на раме: 5; штамп: монограмма «RMC»

Из коллекции Алексея Родионова. Санкт-Петербург, Российская Федерация. Приобретено в 2012 из собрания Юты МакКоннел (Висбаден, Германия), ранее до 1967 – собрание Эмиля Каде (Санкт-Мориц, Лозанна, Швейцария); в 1931 приобретена у автора.

09. Мужчина с сиренью (Андре Варно?). 1935
Холст (дублирован), масло. 72×61

Homme aux lilas (André Warnod ?). 1935
Huile sur toile. 72×61

Справа внизу серой краской: Genin
Справа вверху серой краской: 1935

Андре Варно (André Warnod; 1885, Жиромани – 1960, Париж) – французский искусствовед, журналист и рисовальщик. В 1925 автор термина «École de Paris» (Парижская школа)

Из коллекции Алексея Родионова. Санкт-Петербург, Российская Федерация. Приобретено в 1998 в Мюнхене на аукционе Ketterer (25 мая 1998, лот 301).

Зак Евгений (Эжен)
Zak Eugène
1884–1926

10. Букет цветов. 1906
Холст, масло. 34,9×27

Bouquet de fleurs. 1906
Huile sur toile. 34,9×27

Слева выше центра коричневой краской: Eve Zak / 06

На подрамнике: карандашом: *Eug. ZAK* (далее не читается); 30/12 (перевернуто)

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

11. Арлекин (Пьеро)
Бумага, гуашь, тушь, карандаш. Л. 40,8×31,4; И. 36,3×28

Arlequin (Pierrot)
Papier, gouache, encre de Chine, crayon. Feuille 40,8×31,4; image 36,3×28

Слева внизу черной краской: Eug. Zak

На тыльной стороне листа карандашом: *2 Zak, Pierrot* (далее не читается)

Арлекин – персонаж итальянской комедии дель арте (commedia dell'arte)
Пьеро – один из персонажей французского народного ярмарочного театра

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Иерусалиме на аукционе Millon & Associés – Matsart Auctioneers and Appraisers (Jerusalem) (24 января 2012, SVV 3, лот 103).

Кикоин Михаил (Мишель)
Kikoïne Michel
1892–1968

12. Букет цветов (Букет). Около 1920*
Холст, масло. 63,3×53,6

Bouquet de fleurs. Circa 1920
Huile sur toile. 63,3×53,6

На подрамнике: остатки бумажной наклейки: KIKOIN…/ BOUQ…/ (далее утрачено); карандашом надпись из трех слов (неразборчиво); красным карандашом: 85 (перевернуто)

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

13. Пейзаж с прачками (Прачки*).** Около 1925–1926
Холст, масло. 92×73,3

Paysage aux blanchisseuses. Circa 1925–1926
Huile sur toile. 92×73,3

Слева внизу коричневой краской: Kikoin

Тыльная сторона холста закрыта листом картона
На картоне и раме две бумажные наклейки: EGFA / штрих-код NOP 1/ 6C8GP / Michel Kikoine, Les laveuses

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Париже на аукционе Sotheby's (14 марта 2012, № 08837, лот 49).

14. Пейзаж. Около 1930*
Холст, масло. 65×81

Paysage. Circa 1930
Huile sur toile. 65×81

Слева внизу коричневой краской: Kikoin

На подрамнике синим карандашом: К 352

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

15. Ваза с цветами* (Цветы).** Около 1930–1935
Холст, масло. 73×53,9

Vase aux fleurs. Circa 1930–1935
Huile sur toile. 73×53,9

На тыльной стороне холста круглый штамп: по кругу: 70 (далее не читается), по центру: II·50
На подрамнике: бумажная наклейка: Sujet *Fleurs – 20 M* (чернилами) / Auteur: *Kikoine* (чернилами) / № *162* (чернилами) – PRIX; красным карандашом: 115; бумажная наклейка: 8 OCT 1991; бумажная наклейка: 29 JUL 1992; бумажная наклейка: SOTHEBY'S / PROPERTY № / H 038786 / ITEM № – SUB ITEM; чернилами: 375
На раме бумажная наклейка: EGFA / штрих-код NOP 1/ (не читается) / Michel Kikoine, "Vase of Flowers", Oil on; красным фломастером: 53; черным карандашом: 1, 315

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Париже на аукционе Sotheby's (14 марта 2012, № 08837, лот 53).

16. Пейзаж у берега (Пейзаж на набережной*)**
Холст, масло. 48,7×61,2

Paysage au bord de l'eau
Huile sur toile. 48,7×61,2

Справа внизу желтой краской: Kikoin

На тыльной стороне холста красной краской: № 4793 / 61x50; круглый штамп (печать) (не читается)
На раме бумажная наклейка: Les Cadres / 7, Rue Bonaparte-Dantori, на нижней строке черной шариковой ручкой: 12 P – 367 – ce- – 433; две бумажные наклейки: ARTCURIAL / BRIEST – LE FUR – POULAIN – F. TAJAN / 8

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Париже на аукционе Artcurial (21 марта 2012, № 2157, лот 8).

17. Яблони
Холст, масло. 53,8×64,8

Pommiers
Huile sur toile. 53,8×64,8

Справа внизу зеленой краской: Kikoin

На тыльной стороне холста штамп: 15 / F
На подрамнике бумажная наклейка: Rico / 178 / Kikoine Michel / Pommiers; карандашом: F… (далее неразборчиво) aux Roies; карандашом: *266 Croix Le Calvaire Foret de Fontainebleau Edelmon* (?); круглый штамп: изображение перекре-

щенных якоря и жезла Меркурия, по сторонам: L – F; черным карандашом: E; бумажная наклейка со штампом: 15 F 65x54 – круглый штамп: изображение перекрещенных якоря и жезла Меркурия, по сторонам: L – F; две бумажные наклейки: штрих-код / Ranby 928 / 1223 / SOUTH.K

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Лондоне на аукционе Christie's (10 февраля 2012, № 4420, лот 69).

18. Обнаженная. Около 1930*
Бумага, карандаш. 38,7×25,2

Nue. Circa 1930
Papier, crayon. 38,7×25,2

Справа внизу штамп: Kikoine

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2010 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

Кремень Пинхус
Krémègne Pinchus
1890–1981

19. Портрет мужчины. Около 1920*
Холст, масло. 40,8×33

Le portrait d'homme. Circa 1920
Huile sur toile. 40,8×33

Слева внизу черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста: карандашом: PH; красным фломастером: № 16 (перевернуто, наклонно)
На подрамнике: карандашом: FRIEBERGER / (неразборчиво); 10 (в круге); тушью (?): 77 (наклонно); синей шариковой ручкой: 2971; черным фломастером: PH A62B; штамп: 6 F

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

20. Натюрморт. Около 1930*
Холст, масло. 37,7×45,8

Nature morte. Circa 1930
Huile sur toile. 37,7×45,8

Слева внизу черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста: черным фломастером: PH 35 (перевернуто); синим фломастером: 8 F

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2010 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

21. Вид Парижа. Около 1930*
Холст, масло. 54×64,8

Vue de Paris. Circa 1930
Huile sur toile. 54×64,8

Слева внизу черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста: черным фломастером: M11 (перевернуто, наклонно); штамп: NEILE / (не читается)
На подрамнике: черным фломастером: PH98; 15 F (перевернуто); штамп: NEILE / (не читается)

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

22. Сидящая женщина.** Около 1940*
Холст, масло. 60,8×45,9

Femme assise. Circa 1940
Huile sur toile. 60,8×45,9

Справа внизу черной краской: *kremegne*
Слева внизу желтой краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста карандашом: 12 P
На кромке холста карандашом: 12 P
На подрамнике: штамп: 12 P; карандашом: 17 (в прямоугольнике); черным фломастером: PH A8 (перевернуто)

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

23. Портрет женщины (Портрет Биргит Стрёмбак).
Около 1950*
Холст, масло. 41,1×33,4

Portrait de femme (Portrait de Birgit Strömbäck, la femme du peintre).
Circa 1950
Huile sur toile. 41,1×33,4

Справа внизу черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста красным фломастером: № 94
На подрамнике: красным фломастером: P (перевернуто); коричневым фломастером: 156; штамп: 6 F
На раме: черным фломастером: PH A 87; карандашом: 13 (в круге, перевернуто)

Биргит Стрёмбак (Birgit Strömbäck) – жена художника (с 1923)

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

24. Автопортрет.** Около 1950*
Холст, масло. 53,8×72,8

Autoportrait. Circa 1950
Huile sur toile. 53,8×72,8

На подрамнике: штамп: 20 P; карандашом: 18 (в прямоугольнике); черным фломастером: PH 71 (перевернуто)

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

25. Пейзаж Сере (Пейзаж в Сере).** Около 1950*
Холст, масло. 64,8×53,7

Paysage de Céret. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×53,7

Справа внизу черной краской: *kremegne*

На подрамнике: карандашом: 20 (в прямоугольнике); штамп: 15 F (перевернуто); черной шариковой ручкой: G (перевернуто); черным фломастером: PH A 76

Сере (Céret) – небольшой город во Франции в области Лангедок-Руссильон в Восточных Пиренеях, родина известного французского скульптора и живописца Аристида Майоля и место, где работали многие художники XX в. – Хаим Сутин, Пабло Пикассо, Жорж Брак, Марк Шагал, Пинхус Кремень

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

26. Цветы в кувшине.** Около 1950*
Холст, масло. 64,8×53,9

Fleurs et pichet. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×53,9

Справа вверху черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста: красным фломастером: № 32; черным фломастером: 36 (зачеркнуто красным фломастером)
На подрамнике карандашом: 21 (в прямоугольнике); штамп: 15 F; черным фломастером: PH 46; красным карандашом: PH

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

27. Клетка, птицы и рыбы (Клетка и рыба. Натюрморт с птицами /попугаями/ и рыбками).** Около 1950*
Холст, масло. 45,8×54,8

Cage, oiseaux et poissons. Circa 1950
Huile sur toile. 45,8×54,8

Слева внизу черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста: красным фломастером: № 172; мелом: 121.
На подрамнике карандашом: 19 (в прямоугольнике); синей шариковой ручкой: Seirr (?, неразборчиво); штамп: 10 F; красным карандашом: 500 g; черным фломастером: PH AB 37; красным фломастером: PH (перевернуто)

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

28. Большой натюрморт в зеленых тонах.** Около 1950*
Холст, масло. 64,8×54

Grande nature morte verte. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×54

Справа внизу черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста: красным фломастером: PH (перевернуто)
На подрамнике: штамп: 15 F; карандашом: 23 (в круге); черным фломастером: PH 17

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

29. Малый натюрморт.** Около 1950*
Холст, масло. 37,5×45,7

Petite nature morte. Circa 1950
Huile sur toile. 37,5×45,7

Справа внизу черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста: красным фломастером: PH; № 164 (наклонно)

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

30. Сидящая женщина.** Около 1950*
Холст, масло. 64,5×54

Femme assise. Circa 1950
Huile sur toile. 64,5×54

Слева внизу черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне холста: черным фломастером: 33 (зачеркнуто красным фломастером); красным фломастером: № 69

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

31. Портрет женщины в розовом. Около 1950*
Холст, масло. 41×32,8

Portrait de femme en rose. Circa 1950
Huile sur toile. 41×32,8

Справа внизу черной краской: *kremegne*

На тыльной стороне: красным фломастером: № 214
На подрамнике: штамп: 6 F; черным фломастером: PH A 28; карандашом: 14 (в круге, наклонно); красным карандашом: R (наклонно); синей шариковой ручкой: 113 (зачеркнуто красным фломастером); черным фломастером: 288 (наклонно, зачеркнуто красным фломастером); красным фломастером: PH (перевернуто)

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

32. Большой натюрморт в голубых тонах. Около 1950*
Холст, масло. 64,9×53,8

Grande nature morte bleue. Circa 1950
Huile sur toile. 64,9×53,8

Слева внизу красной краской (последние две буквы черной краской): *kremegne*

На кромках холста: синей шариковой ручкой: 15 F; 53×64; черным фломастером: A 11
На подрамнике: черной шариковой ручкой: MI 797; штамп: 15 F

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

33. Мастерская в Сере. Около 1950*
Холст, масло. 54,7×46

Atelier à Céret. Circa 1950
Huile sur toile. 54,7×46

Слева внизу черной краской: *kremegne*

На подрамнике: штамп: 10 F; черным фломастером: PH A 99 (перевернуто)

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

Любич Осип
Lubitch Ossip
1896–1990

34. Сена в Париже (Пейзаж Парижа). Около 1925
Холст, масло. 73×59,7

La Seine à Paris. Circa 1925
Huile sur toile. 73×59,7

Справа внизу черной краской: *Lubitch*

На тыльной стороне холста: черной краской: *Lubitch / Paysage Paris / 20 F. / № C-18* (номер зачеркнут красным фломастером)
На подрамнике: черным фломастером: 19180; штамп: 2? F; красным фломастером: № 59

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже на аукционе Artcurial (12 октября 2011, № 2016, лот 118).

35. Разговор на балконе. Около 1925*
Картон, наклеенный на холст, гуашь. 72,5×60

Conversation au balcon. Circa 1925
Carton collé sur toile, gouache. 72,5×60

Справа внизу черной краской: *Lubitch*

На подрамнике: черным фломастером: 8; оттиск: Berge 20 F

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

36. Театральная ложа. Около 1925*
Бумага, наклеенная на холст, гуашь. 71×78

Loge au théâtre. Circa 1925
Papier collé sur toile, gouache. 71×78

Слева внизу черной краской: *Lubitch*

На подрамнике: черным фломастером: 12

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

37. Мужчина с собакой. Около 1925*
Бумага, наклеенная на холст, гуашь. 92×54

Homme au chien. Circa 1925
Papier collé sur toile, gouache. 92×54

Слева и справа внизу черной краской: *Lubitch*

На подрамнике: черным фломастером: 13; карандашом: *Chassis 50 24* (далее неразборчиво)

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

38. Цветы.** Около 1940*
Холст, масло. 46,1×33,3

Fleurs. Circa 1940
Huile sur toile. 46,1×33,3

Справа внизу черной краской: *Lubitch*

На тыльной стороне холста: карандашом: F; 21 (в круге); 1928; 8 P
На подрамнике: штамп: 8 P; зеленым фломастером: 8 P

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

39. Танцовщица с тамбурином.** Около 1945*
Холст, масло. 139,8×84

La danseuse au tambourin. Circa 1945
Huile sur toile. 139,8×84

Слева внизу красно-коричневой краской: *Lubitch*

На подрамнике: черным фломастером: 14

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

40. Автопортрет с моделью.** 1945
Холст, масло. 145,9×113

Autoportrait avec modèle. 1945
Huile sur toile. 145,9×113

Внизу правее центра черной краской: *Lubitch 1945*

На подрамнике: черным фломастером: 22

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

41. Цветы
Холст, масло. 65×46

Fleurs
Huile sur toile. 65×46

Справа внизу черной краской: *Lubitch*

На тыльной стороне холста: черной краской: *Lubitch / "Fleurs" / 65x46 / № 26*
На подрамнике: штампы: 2312; 3 (в круге); TOUTES NOS TOILES SO (не читается) SELECTIONNEES / ET REPÉRÉES / IMITATION ET REPRODUCTION INTERDITES

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Швейцарии у частного коллекционера. Ранее – аукцион Fischer (Люцерна, 16 июня 2011, № A 410, лот 2149).

42. Пейзаж с красной крышей
Холст, масло. 60×73

Paysage au toit rouge
Huile sur toile. 60×73

Слева внизу черной краской: *Lubitch*

На тыльной стороне холста: черной краской: 30 C. / Lubitch / "Nions" (далее не читается)
На подрамнике: две бумажные наклейки: ARTCURIAL / BRIEST – LE FUR – POULAIN – F. TAJAN / 116; мелом: 687; штамп: 20 F

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже на аукционе Artcurial (12 октября 2011, № 2016, лот 116).

43. Мужчина, выгуливающий собаку (Мужчина, гуляющий с собакой)
Холст, масло. 38×45

Homme promenant son chien
Huile sur toile. 38×45

Справа внизу черной краской: *Lubitch*

На подрамнике: мелом: 1 Р; 215

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже на аукционе Artcurial (12 октября 2011, № 2016, лот 117).

44. Городской пейзаж
Бумага, восковой мелок. 20,7×26,8

Paysage urbain
Papier, craie de cire. 20,7×26,8

Справа внизу мелком: *Lubitch*

На тыльной стороне листа: карандашом: 790190/6 / 1000

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Республике Беларусь у частного коллекционера. Ранее приобретено в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

45. Набросок
Бумага, восковой мелок. 24,8×32,4

Ebauche
Papier, craie de cire. 24,8×32,4

Справа внизу мелком: *Lubitch*

На тыльной стороне листа: карандашом:
790109 (зачеркнуто) / 790190/6 / 1000

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Республике Беларусь у частного коллекционера. Ранее приобретено в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

46. Сидящий старик
Бумага, пастель. 27,9×22,5

Le vieillard assis
Papier, pastel. 27,9×22,5

Слева внизу карандашом: *Lubitch*

На тыльной стороне листа: карандашом: 790190/6 / 1000

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Республике Беларусь у частного коллекционера. Ранее приобретено в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

47. Женщина с гитарой
Бумага, уголь. 28×22,4

Femme à la guitare
Papier, charbon. 28×22,4

Слева внизу карандашом: *Lubitch*

На тыльной стороне листа: карандашом: 790190/6 / 1000

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Республике Беларусь у частного коллекционера. Ранее приобретено в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

48. Двое мужчин (набросок)
Бумага, уголь. 28,3×22

Deux hommes (ébauche)
Papier, charbon. 28,3×22

Слева внизу карандашом: *Lubitch*

На тыльной стороне листа: карандашом: 790190/6 / 1000

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Республике Беларусь у частного коллекционера. Ранее приобретено в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

49. Обнаженная девушка (набросок)
Бумага, уголь. 33,3×23

Jeune nue (ébauche)
Papier, charbon. 33,3×23

Справа внизу карандашом: *Lubitch*

На тыльной стороне листа: карандашом: 790190/6 / 1000

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Республике Беларусь у частного коллекционера. Ранее приобретено в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

Сутин Хаим
Soutine Chaïm
1893–1943

50. Большие лужайки в Шартре около виадука (Большие луга в Шартре*).** Около 1934
Холст, масло. 91,8×59,4 (60,1)

Les grands prés à Chartres, au viaduc. Circa 1934
Huile sur toile. 91,8×59,4 (60,1)

На подрамнике: штамп: 30 M
На раме: бумажная наклейка аукционного дома Christie's

Шартр (Chartres) – город во Франции на реке Эр, префектура департамента Эр и Луар

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Лондоне на аукционе Christie's (8 февраля 2012, № 8051, лот 545).

Ходасевич-Леже (Ходосевич-Леже) Надежда Петровна (Надя)
Chodasiewicz-Léger (Khodossièvich, Khodasevich, Chodossievich, Léger) Nadia
1904–1983

51. Супрематизм. Композиция из красных, черных и серых геометрических фигур. 1920–1960-е
Бумага, шелкография. Л. 76×54; И. 62×46

Suprématisme. La composition des figures géométriques rouges, noires et grises. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 76×54; image 62×46

Справа внизу чернилами: *Н.Х. Nadia Leger*
На тыльной стороне листа: чернилами: *Надежда Ходасевич высшая художественная государственная мастерская Смоленск 1920 г.*

Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь (ЗГ–238). Минск, Республика Беларусь. Поступило в 1985 в дар музею от Елены Аладовой. Минск, Республика Беларусь. Ранее – дар автора.

52. Супрематизм. Композиция на красном фоне.
1920–1960-е
Бумага, шелкография. Л. 69×50; И. 47,5×36

Suprématisme. La composition sur un fond rouge.
1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 69×50; image 47,5×36

Справа внизу карандашом: *H.X. Nadia Leger*
Слева внизу карандашом: *115 / 150*
Филиграни: C.M.FABRIANO–100/100 COTONE
На тыльной стороне листа: чернилами: *(Супрематизм конструктивизм) школьная работа «супрематизм» Надя Ходасевич 1920 г. Смоленск высшая художественная государственная мастерская.*

Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь (ЗГ–239/1). Минск, Республика Беларусь. Поступило в 1985 в дар музею от Елены Аладовой. Минск, Республика Беларусь. Ранее – дар автора.

53. Супрематизм. Композиция с красным кругом на сером фоне. 1920–1960-е
Бумага, шелкография. Л. 76×55; И. 59,3×45

Suprématisme. La composition avec un cercle rouge sur un fond gris. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 76×55; image 59,3×45

Справа внизу карандашом: *Nadia Leger*
Слева внизу карандашом: *15 / 100*
Филигрань: ARCHES FRANCE
На тыльной стороне листа: чернилами: *(школьные работы) Надежда Ходасевич высшая художественная государственная мастерская Смоленск 1920 г.*

Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь (ЗГ–235). Минск, Республика Беларусь. Поступило в 1985 в дар музею от Елены Аладовой. Минск, Республика Беларусь. Ранее – дар автора.

54. Супрематизм. Композиция с оранжевым кругом на черном фоне. 1920–1960-е
Бумага, шелкография. Л. 68,7×49,8; И. 50×36

Suprématisme. La composition avec un cercle orange sur un fond noir. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 68,7×49,8; image 50×36

Под изображением карандашом: *103 / 150*
Филиграни: C.M.FABRIANO–100/100 COTONE
На тыльной стороне листа: карандашом: *Надежда Леже. Супрематизм.*

Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь (ЗГ–237). Минск, Республика Беларусь. Поступило в 1985 в дар музею от Елены Аладовой. Минск, Республика Беларусь. Ранее – дар автора.

Цадкин Осип
Zadkine Ossip
1888–1967

55. Малая Пьета
Бронза, литье, черный лак. 28×29,8×18,8

Petite Pietà
Fonte de bronze, vernis noir. 28×29,8×18,8

На плинте: *OZ*; *4/6*

Пьета (Pietà) – сцена Оплакивания Христа с изображением скорбящей Богоматери с телом мертвого Христа, лежащего у нее на коленях

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Париже на аукционе Sotheby's (11 октября 2011, № 08777, лот 39).

56. Озеро. 1925
Бумага, гуашь. В свету 44,5×62,8

Le lac. 1925
Papier, gouache. 44,5×62,8

Слева внизу карандашом: *O. ZADKIN / 25*

На тыльной стороне листа паспарту: красным фломастером: for CAMPO; мелом: 914; 128 (в круге); 48; 339; карандашом: 395 (не читается) 1 (в круге); бумажные наклейки: GUILAUME CAMPO / P.V.B.A. – S.P.R.L. / ANTWERPEN MEIR 47–55 ANVERS / Werk / OEuvre / Titel / Titre / Tentoonstelling / Exposition, на последней строке штамп: 100; ARTCURIAL / BRIEST – POULAN – F. TAJAN / 89; ZADKINE / C2721/ID 7B 7R5 / GRR; остатки бумажной наклейки с надписью черной шариковой ручкой: 2; красная сургучная печать: круг, в круге в пять строк: Campo / & / Campo / ANNA / 1897, по кругу: GROTE STEENWEG 19–20 2600 ANTWERPEN

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже на аукционе Artcurial (7 декабря 2011, № 2055, лот 89).

57. Американский пейзаж. 1944
Бумага, гуашь. 43,6×62,4

Paysage américain. 1944
Papier, gouache. 43,6×62,4

Справа внизу черной краской: *O. ZADKIN 44*

На раме: две бумажные наклейки: ARTCURIAL / BRIEST – POULAN – F. TAJAN / 124

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже на аукционе Artcurial (7 декабря 2011, № 2055, лот 124).

58. Схватка с драконом Гесперид. Лист из альбома «Подвиги Геракла». 1960. Издательство «Galerie Christophe Czwiklitzer», Кёльн
Бумага, литография. Л. 53×69; И. 45,5×62

Combat contre le dragon des Hesperides.
De l'album «Les travaux d'Hercule». 1960
Papier, lithographie. Feuille 53×69; image 45,5×62

Справа внизу: *O. ZAdkin*
Под изображением карандашом: *O. ZAdkin;* 80/350

Геракл – в древнегреческой мифологии – герой, сын бога Зевса и Алкмены. Среди многочисленных мифов о Геракле наиболее известен цикл сказаний о 12 подвигах, совершенных на службе у микенского царя Еврисфея. Двенадцатым подвигом Геракла стало похищение золотых яблок из сада Гесперид. Геспериды – в древнегреческой мифологии нимфы, дочери Геспера – Вечерней Звезды и Никты – Ночи (по другой версии –

дочери Форкиса и Кето). Вход в сад Гесперид охранял дракон, которого убил Геракл

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Швейцарии у частного коллекционера.

Царфин (Зарфин) Шрага
Zarfin (Tsarfin) Schraga
1899/1900–1975

59. Пейзаж с фигурой (Пейзаж с человеком). Около 1940*
Холст, масло. 60×80

Paysage au personnage. Circa 1940
Huile sur toile. 60×80

Справа внизу коричневой краской: *zarfin*

На подрамнике: бумажная наклейка: ARTCURIAL / BRIEST – POULAN – F. TAJAN / 197; 25 P

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже на аукционе Artcurial (12 октября 2011, № 2016, лот 118).

60. Пейзаж с розовыми крышами
Холст, масло. 54,3×65

Paysage aux toits roses
Huile sur toile. 54,3×65

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне холста: красным фломастером: Zarfin 709 (дважды)
На подрамнике: карандашом (три раза), синим фломастером: 709; карандашом, красным фломастером: 15 F (дважды)

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2010 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

61. Водопад в лесу. Около 1950*
Холст, масло. 80,9×59,9

Cascades dans la forêt. Circa 1950
Huile sur toile. 80,9×59,9

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: красным фломастером (дважды), карандашом (трижды): 896; красным фломастером (четыре раза), синей шариковой ручкой (дважды): A
На подрамнике: карандашом: № 896; синей шариковой ручкой: 25 P; Fl.; штамп: 25 P

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

62. Толпа. Около 1950*
Холст, масло. 80,8×59,9

Foule de visages. Circa 1950
Huile sur toile. 80,9×59,9

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне холста: синим фломастером: ZARFIN
На кромках холста: синим фломастером (трижды), синей шариковой ручкой: 620; серой краской: PS (четыре раза); с; карандашом: ae (четыре раза)
На подрамнике: черным фломастером: 25P; черной шариковой ручкой, карандашом: № 620; штампы: 25 P; SENNELIER / 3 Oual Veltaire / (не читается) / PARIS

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

63. Большой неф в синих тонах (Синий неф 1).
Около 1950*
Холст, масло. 81×65

Grande nef bleue. Circa 1950
Huile sur toile. 81×65

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: синим фломастером (дважды), красным фломастером, черным фломастером (трижды): 555; черным фломастером: nf (дважды)
На подрамнике: карандашом: NEF BLEUE 1; 25 F; черным фломастером: 555; штамп: 25 F

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

64. Зеленый букет. Около 1950*
Холст, масло. 81×65

Le bouquet vert. Circa 1950
Huile sur toile. 81×65

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: красным фломастером (трижды), карандашом (дважды): 862
На подрамнике: черным фломастером: P; черной шариковой ручкой: 862 (дважды); карандашом: *Par*

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

65. Собор Парижской Богоматери. Около 1950*
Холст, масло. 81×99,7

Notre-Dame de Paris. Circa 1950
Huile sur toile. 81×99,7

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: серой краской, красной краской, синим фломастером (дважды): 983
На подрамнике: штамп: 40 F; синим фломастером: 983 (дважды), 40 F

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

66. Фантастический собор (Собор святого Корентина в Кемпере /?/). Около 1950*
Холст, масло. 80,8×59,8

Cathédrale fantastique. Circa 1950
Huile sur toile. 80,8×59,8

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: красным карандашом, карандашом, синим фломастером, красной шариковой ручкой: 510 bis
На подрамнике: штамп: 25 P; карандашом: 510 bis; черной

шариковой ручкой: 7 (в круге); синей шариковой ручкой: *L'extérieur d'une cafedrale* / (*inspire de lac de Quimper*); *l-BOIS* (перевернуто)

Согласно надписи на подрамнике данное произведение представляет «Вид собора (навеяно на берегу озера в Кемпере)». Возможно, изображен Собор святого Корентина – кафедральный католический собор, находящийся в городе Кемпер (Quimper) в Бретани на западе Франции

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

67. Красный замок. Около 1950*
Холст, масло. 60×80,7

Le château rouge. Circa 1950
Huile sur toile. 60×80,7

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне холста: черным фломастером: ZARFIN (наклонно)
На кромках холста: карандашом (трижды), красным фломастером (дважды): 753; серой краской (дважды): Nr
На подрамнике: синей шариковой ручкой: 122, 25Р (дважды); фиолетовым карандашом: № 753; карандашом: *abs*

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 г. в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

68. Старая гавань в Онфлёре. Около 1950*
Холст, масло. 53,9×80,4

Le Vieux Bassin à Honfleur. Circa 1950
Huile sur toile. 53,9×80,4

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне холста: черным фломастером: ZARFiN
На кромках холста: бежевой краской (четыре раза): V; карандашом (четыре раза), синим фломастером (трижды), серой краской, красным фломастером: 931
На подрамнике: карандашом: N 931 (дважды); синей шариковой ручкой в три строки: ZARFIN. / 66 rue d'Estienne d'orves / Rosny 'l BOIS Seine; штамп: 25 M

Изображен вид Старой гавани (Le Vieux Bassin) в Онфлёре – морском порту во Франции, расположенном в устье Сены напротив Гавра. Гавань в ее нынешнем виде была построена в 1681 по приказу знаменитого французского государственного деятеля, министра Людовика XIV, Жана Батиста Кольбера

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

69. Мон-Сен-Мишель (Гора Архангела Михаила. Прибрежные пастбища Грева).** Около 1950*
Холст, масло. 80,5×54

Le Mont Saint-Michel. Circa 1950
Huile sur toile. 80,5×54

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: серой краской, черным фломастером (трижды), синим фломастером: 503; черным фломастером: С (дважды)
На подрамнике: синей шариковой ручкой: *Le Mont Saint-Michel*; *Les Prés-Salés des Grèves*; штамп: 25 M

Мон-Сен-Мишель (Le Mont Saint-Michel – гора Архангела Михаила) – небольшой скалистый остров в Нормандии на северо-западном побережье Франции. До строительства первого культового сооружения в VIII в. остров носил имя «Могильная Гора» (Mont Tombe). Мон-Сен-Мишель известен бенедиктинским аббатством, построенным в XI–XVI вв. В 1874 остров стал признанным историческим памятником, а с 1979 был причислен ЮНЕСКО к всемирному наследию человечества

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 г. в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

70. Парк.** Около 1950*
Холст, масло. 80,8×59,8

Le Parc. Circa 1950
Huile sur toile. 80,8×59,8

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: серой краской: PS (дважды), PPS (дважды), Cha (четыре раза); серой краской (три раза), карандашом (дважды), красной краской: 683; серой краской: а (дважды)

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

71. Пейзаж с тремя деревьями.** Около 1950*
Холст, масло. 54,2×81

Paysage aux trois arbres. Circa 1950
Huile sur toile. 54,2×81

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: красным фломастером: 7066
На подрамнике: красным фломастером, синей шариковой ручкой: 706 bis

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

72. Большая дорога (Шоссе. Поля).** Около 1950*
Холст, масло. 53,8×81,2

Le grand chemin. Circa 1950
Huile sur toile. 53,8×81,2

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: красным фломастером (трижды): 685; черным фломастером, красным фломастером, карандашом: 684; синим фломастером: P (пять раз), Cha (четыре раза), с; синей шариковой ручкой, карандашом (дважды): а; бумажная наклейка: Par
На подрамнике: синей шариковой ручкой № 101; карандашом: 3 (в прямоугольнике), N 685, Champs; красным фломастером: 684 (трижды); черной шариковой ручкой: abs, 685; черной шариковой ручкой: abs; черным фломастером: 25 M; штамп: 25 M

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

73. Закат (Закат солнца).** Около 1950*
Холст, масло. 80,7×53,7

Coucher de soleil. Circa 1950
Huile sur toile. 80,7×53,7

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне холста: черным фломастером: ZARFIN
На кромках холста: синим фломастером (дважды), красным фломастером (дважды): 762
На подрамнике: карандашом: 5 (в прямоугольнике); черным фломастером: 762 (дважды); красным фломастером: 1975; синим карандашом: *Mer* (далее неразборчиво)

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

74. Пейзаж юга Франции (Полуденный пейзаж).** Около 1950*
Холст, масло. 59,8×80,8

Paysage du midi. Circa 1950
Huile sur toile. 59,8×80,8

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне холста: черным фломастером: ZARFIN (наклонно)
На кромках холста: красным фломастером: M (четыре раза); карандашом (четыре раза), синим фломастером (дважды), красным фломастером: 817; серой краской: c
На подрамнике: карандашом: 6 (в прямоугольнике); карандашом, красным фломастером: 25 P; синей шариковой ручкой: 817 (дважды); серой краской: c; штамп: 25 P

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

75. Альпы (Снежная гора).** Около 1950*
Холст, масло. 81×60

Les Alpes. Circa 1950
Huile sur toile. 81×60

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне холста: черным фломастером: ZARFiN (наклонно)
На кромках холста: черным фломастером: N (четыре раза); карандашом (пять раз), синим фломастером: 847
На подрамнике: карандашом: 7 (в прямоугольнике), 25P, *Neige d' la montagne*; штамп: 25 P

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

76. Башня Бриссак (Башня в Бриссаке. Донжон Бриссака. Вид Бриссака).** Около 1950*
Бумага, наклеенная на картон, акварель, гуашь, масло (?). 63,6×49,7

Le donjon de Brissac. Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile (?). 63,6×49,7

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне картона: бумажная наклейка: *P. 233 g*; черной шариковой ручкой: ZARFIIN (дважды), *Donjon de Brissac / Vue sur Brissac*; *Donjon de*; *N 233 Donjon de Brissac*; синей шариковой ручкой: *N 233*; карандашом: *Brissac*

Замок Бриссак (Château de Brissac) был построен в XI в. Фульком Нерра, графом Анжуйским. Расположен в г. Бриссак-Кенсе в 15 км от г. Анже (Франция)

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 г. в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

77. Деревня у подножья Гран-Моль.** Около 1950*
Бумага, наклеенная на картон, масло. 49,8×64,6

Le village au pied du Grand Môle. Circa 1950
Papier collé sur carton, huile. 49,8×64,6

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне картона: синей шариковой ручкой: *Vue de Brissac (Herault)*; N 249; *Zarfin 66 rue d'Estienne d'orves / Rosny-l-Bois (93)*; *g*; синим фломастером: N 249 (наклонно); ZARFIN (наклонно)

Ле Моль (Le Môle) – гора в департаменте Верхняя Савойя во Франции. У подножья горы расположен город Бонвиль, а также города Клюз на юго-востоке, Ла Рош-сюр-Форон на юго-западе и Анмас на северо-западе

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

78. Группа в красном (Красные фигуры. Фигуры на красном фоне).** Около 1950*
Бумага, наклеенная на картон, акварель, гуашь, масло. 64,7×49,7

Groupe en rouge. Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile. 64,7×49,7

Справа внизу черной краской: *zarfin*

На тыльной стороне картона: бумажная наклейка: *Ps. 254 g*; синей шариковой ручкой: *Z. 254* (наискось); *N 262* (зачеркнуто); *Personnages rouges / En bas d'enfants*; карандашом: x x x x x + (обведено); 254; черной шариковой ручкой: ZARFIN (дважды); *254 Personnages/ sur fond rouge*

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

79. Вдоль реки (Группа детей у реки. Дети у реки).** Около 1950*
Бумага, наклеенная на картон, акварель, гуашь, масло. 64,3×49,5

Au bord de la rivière (Groupe d'enfants près d'une rivière). Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile. 64,3×49,5

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне картона: бумажная наклейка: *256*; черной шариковой ручкой: ZARFIN (дважды); *N 256*; синей шариковой ручкой: *N 256 groupe d'enfants prés d'une rivière*

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

80. Букет белых цветов (Белые цветы. Белые цветы на красном и зелено-синем столе).** Около 1950*
Бумага, наклеенная на картон, масло. 64,8×49,9

Le bouquet de fleurs blanches. Circa 1950
Papier collé sur carton, huile. 64,8×49,9

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На тыльной стороне картона: бумажная наклейка: *F 269*; карандашом: 269; черной шариковой ручкой: ZARFIN (дважды); *269 Fleurs blanches*; *N 269*; синей шариковой ручкой: *g*; *N 265* (зачеркнуто) *Fleurs bl. / sur fond rouge et table vert-bleu*

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

81. Прогулка по набережной Сены (вид на Эйфелеву башню). 1950
Холст, масло. 32,9×40,9

Promenade sur les quais de Seine (vue de la Tour Eiffel). 1950
Huile sur toile. 32,9×40,9

Справа внизу красной краской: *zarfin*

На кромках холста: красным фломастером (трижды), карандашом: 969;
На подрамнике: черным фломастером: 969 (дважды); красным и черным фломастером: 6 F

Из коллекции Олега Лукашевича. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Париже у эксперта Парижской школы 1905–1939 Надин Незавер.

Шагал Марк (Моисей)
Chagall Marc (Moses, Moishe)
1887–1985

82. Влюбленные*.** 1981
Картон, гуашь, акварель, пастель. 59,8×79,7

Les amoureux. 1981
Carton, gouache, aquarelle, pastel. 59,8×79,7

Слева внизу тушью: *Marc / Chagall*

На раме: две бумажные наклейки аукционного дома Christie's

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2012 в Лондоне на аукционе Christie's (8 февраля 2012, № 8051, лот 442).

83. Акробатка на лошади. 1959
Бумага, литография. Л. 65,3×49,8; Д. 55,2×37,3; И. 48,8×31,5

L'écuyère acrobate. 1959
Papier, lithographie. Feuille 65,3×49,8; planche 55,2×37,3 image 48,8×31,5

Справа внизу карандашом: *Marc Chagall*
Слева внизу карандашом: *32/40*
Филигрань: Arches
На тыльной стороне листа: карандашом: *PC 88083400*; *9*

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Лондоне на аукционе Christie's (20 сентября 2011, № 2361, лот 57).

84. Алеко. 1960
Пергаментная бумага, акватинта. Л. 56×76; И. 47×52

Aleko. 1960
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 56×76; image 47×52

Справа внизу карандашом: *Marc Chagall*
Слева внизу карандашом: *Epreuve d'artiste*
Филигрань: оливковая ветвь и божья рука

Алеко – один из героев поэмы Александра Пушкина «Цыганы» (1824). В 1942 по заказу Американского театра балета в Нью-Йорке Шагал выполнил эскизы декораций и костюмов для балета «Алеко» на музыку П.И. Чайковского («Фортепианное трио»)

Из коллекции Музея Марка Шагала (КП–276, ИИ–81). Витебск, Республика Беларусь. Поступило в 1993 в дар музею от дочери художника Иды Шагал.

85. Крестный путь. 1967. Издательство Джеральда Крамера, Женева
Бумага, офорт, акватинта. Л. 44,7×49,8; Д. 34,3×37,1; И. 33,2×36,4

Le chemin de croix. 1967
Papier, eau-forte, aquatinte. Feuille 44,7×49,8; planche 34,3×37,1 image 33,2×36,4

Справа внизу карандашом: *Marc Chagall*
Слева внизу карандашом: *24/35*
Внизу карандашом: *9*
Филигрань: *De Haesbeek*, круг под короной, в круге – изображение зайца (?), 1719. Слева – все зеркально

Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь. Минск, Республика Беларусь (ГБ–32). Поступило в 2012 в дар музею от ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Лондоне на аукционе Christie's (20 сентября 2011, № 2361, лот 55).

86. Видение Апокалипсиса. 1967. Издательство Джеральда Крамера, Женева
Бумага, офорт, акватинта. Л. 57,2×49,1; Д. 37,3×34,3; И. 36,6×33,2

Vision d'Apocalypse. 1967
Papier, eau-forte, aquatinte. Feuille 57,2×49,1; planche 37,3×34,3 image 36,6×33,2

Справа внизу карандашом: *Marc Chagall*
Слева внизу карандашом: *24/35*
Внизу карандашом: *10*

Из коллекции Национального художественного музея Республики Беларусь. Минск, Республика Беларусь (ГБ–33). Поступило в 2012 в дар музею от ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Лондоне на аукционе Christie's (20 сентября 2011, № 2361, лот 54). Ранее – собрание Эрнста Бейелера (Базель, Швейцария).

87. Влюбленные под деревом. 1967
Пергаментная бумага, акватинта. Л. 57,5×74,5; И. 44×61,5

Les amoureux sous l'arbre. 1967
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 57,5×74,5; image 44×61,5

Справа внизу карандашом: *Marc Chagall*
Слева внизу карандашом: *VII / X*
Филигрань: оливковая ветвь и божья рука

Из коллекции Музея Марка Шагала (КП–277, ИИ–82). Витебск, Республика Беларусь. Поступило в 1993 в дар музею от дочери художника Иды Шагал.

88. Пьеро. 1968
Пергаментная бумага, акватинта. Л. 74,5×57,5; И. 61,5×44

Pierrot. 1968
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 74,5×57,5; image 61,5×44

Справа внизу карандашом: *Marc Chagall*
Слева внизу карандашом: *VII/X*
Филигрань: оливковая ветвь и божья рука

Пьеро – см. № 11

Из коллекции Музея Марка Шагала (КП–277, ИИ–82). Витебск, Республика Беларусь. Поступило в 1993 в дар музею от дочери художника Иды Шагал.

89. Тишина. 1973
Японская бумага, литография. Л. 68×49,7; И. 47,7×32,6

Le silence. 1973
Papier japon, lithographie. 68×49,7; image 47,7×32,6

Под изображением справа карандашом: *Marc Chagall*
Под изображением слева карандашом: *5/30*
Внизу карандашом: *«Le Silence»* (далее неразборчиво) *694*
На тыльной стороне листа карандашом: *M. 694*
(Mourlot 694)

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Лондоне на аукционе Christie's (20 сентября 2011, № 2361, лот 61).

90. Автопортрет. 1973
Японская бумага, литография в двух тонах (черном и желтом). Л. 75,7×53,3; И. 55,9×38,1

Autoportrait. 1973
Papier japon, lithographie en deux couleurs (noir et jaune). Feuille 75,7×53,3; image 55,9×38,1

Под изображением справа карандашом: *Marc Chagall*
Под изображением слева карандашом: *11/12*
Внизу карандашом: (неразборчиво) *697* (дважды)
(Mourlot 697)
На тыльной стороне листа карандашом: *691 bis*; *25.000* (?)

Из корпоративной коллекции ОАО «Белгазпромбанк». Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Лондоне на аукционе Christie's (20 сентября 2011, № 2361, лот 62).

91. Иаков и ангелы (Лестница Иакова). 1980
Бумага, цветная литография. Л. 63,6×43,3; И. 37×30

Jacob et les anges. 1980
Papier, lithographie en couleurs. Feuille 63,6×43,3; image 37×30

Справа внизу карандашом: *Marc Chagall*
Слева внизу карандашом: *E.A.*
Слева внизу сухая печать: круг: в круге: M; по кругу: MOURLOT PARIS
Филигрань: ARCHES / FRANCE ∞
На тыльной стороне листа: карандашом: *601*
На тыльной стороне листа паспарту: мелом: YE 263 / PRT; бумажные наклейки: LOT 93 штрих-код Old Master, Modern & Contemporary / Prints (7986) / Wednesday 21 September 2011 / Marc Chagall / Jacob et les Anges (M. 966) / £. 4,000–6,000 / CHRISTIE'S; CHRISTIE'S / 16 JUL 2011 / штрих-код

Иаков и ангелы – библейский сюжет (Бытие, 32:22–32). Иаков – третий из великих еврейских патриархов. По пути в Харран, остановившись на ночлег, Иаков соорудил изголовье из камней и лег спать. Ему приснилась лестница. Сверху к нему обратился Бог, обещая отдать ему и его потомству – израильтянам – землю, на которой лежал Иаков

Из частной коллекции. Минск, Республика Беларусь. Приобретено в 2011 в Лондоне на аукционе Christie's (20 сентября 2011, № 2361, лот 93)

Product information

The presented catalogue includes 91 works. 43 of them belong to Belgazprombank JSC corporate collection (Minsk, the Republic of Belarus), 6 are a part of the National Art Museum's collection (Minsk, the Republic of Belarus), 3 paintings belong to the Marc Chagall Museum (Vitebsk, the Republic of Belarus), and 39 works constitute private collections (Minsk, the Republic of Belarus; Saint-Petersburg, Russian Federation).

By the Decree of the Council of Ministers of the Republic of Belarus № 236 of March, 16, 2012 'On granting the status and category of the historical and cultural value, deprivation of the status of historical and cultural value, and approving amendments and additions to the Decree of the Council of Ministers of the Republic of Belarus № 578 of May, 14, 2007' and based on the decisions of the Belarusian Republican Scientific and Methodical Council for the issues of historical and cultural heritage at the Ministry of Culture of the Republic of Belarus, 24 pieces of Belgazprombank JSC corporate collection were assigned the status of historical and cultural value ranked category 2. According to the protocol of the proceedings of Belarusian Republican Scientific and Methodical Council for the issues of historical and cultural heritage at the Ministry of Culture of the Republic of Belarus № 192 of April, 20, 2012, a petition was sent to the Council of Ministers of the Republic of Belarus on assigning the status of historical and cultural value to 5 more works from Belgazprombank JSC corporate collection.

Explanations

Data in the catalogue are provided as follows:

• The name of the artist in alphabetical order (according to Cyrillic alphabet). Artist's dates of birth and death.
• The number of the reproduction as given in the present catalogue. Title of the work. Date of production.
• The works are given in chronological order (first those of original techniques, then – those of replicable ones).
• Material (canvas, paper, cardboard, etc.), technique (oil, gouache, pencil, etc.), size of the work in centimetres. The first digit is for height (vertical size), the second is for width (horizontal size). Considering the graphic works, the size of the sheet is provided, then the size of the image; considering the printed graphics, the size of the plate is also given (all sizes have been clarified, so they can insignificantly differ with the sizes provided in auction lots of certificates).
• Author's signature, its place on the work and material it is made in (paint, pencil, etc.).
• Inscriptions, numbers, stamps, etc. on the back side of the work, on the stretcher, on the frame, on the back side of the passe-partout mentioning the material it is made in (felt-tip pen, pencil, paint, etc.).
• Short biographical data of those depicted in the portraits, of the characters; explanations of geographical names, religious themes.
• Adherence to the collection. The date and source of the work income (purchase, auction, donation). In case the work was purchased at the auction, the name of the auction house is given, the place, date and number of the auction, lot number.
• In case the work belongs to the collection of the National Art Museum of the Republic of Belarus, its inventory number is given (ЗГ, ГБ). In case the work belongs to the collection of Marc Chagall Museum (Vitebsk, the Republic of Belarus), its number according to the book of income (КП) and its inventory number according to the collection of visual arts (ИИ) are given.

Reductions:

c. – century
ГБ – collection 'graphics from Belarus' of the National Art Museum of the Republic of Belarus (Minsk, the Republic of Belarus)
ЗГ – collection 'foreign graphics' of the National Art Museum of the Republic of Belarus (Minsk, the Republic of Belarus)
ИИ – collection of visual arts of Marc Chagall Museum (Vitebsk, the Republic of Belarus)
КП – the book of income of Marc Chagall Museum (Vitebsk, the Republic of Belarus)
JSC – Joint Stock Company
USA – the United States of America

Jacques Balgley
1891–1934

01. Portrait of a Child. C. 1920
Oil on canvas. 36×34.1

Portrait d'enfant. Circa 1920
Huile sur toile. 36×34,1

In bottom right corner, in violet paint: *Bulgley*
On the stretcher: in pencil: 1×36×34; *Blanc* / 1×36×34 (reversed); a stamp: Rétrospective BALGLEY / Octobre 1974; in black felt-tip pen: 31
Oh the frame, in blue ballpoint pen: *L 64×51 La glace (further illegible) 20/11*

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

Robert Genin
1884–1941

02. Green Church at Krasovichi. C. 1907
Oil on canvas. 14×34.5

L'église verte à Krasovitchi. Circa 1907
Huile sur toile. 14×34,5

Krasovichi (Krasavichi) is a village in Klimovichi district of Mogilev region (the Republic of Belarus). In the 19th–early 20th c. it was a village, then Krasovichi borough of Cherikov county of Mogilev governorate (Russian Empire)

From Alexey *Rodionov's collection. Saint-Petersburg, Russian Federation. Purchased in 2010 from the archive of Vladimir Yakubovich (Moscow).*

03. Self-portrait. C. 1908
Charcoal, graphite and white on paper. 40.5×32

Autoportrait. Circa 1908
Papier, charbon, graphite, blanc. 40,5×32

From Alexey Rodionov's collection. Saint-Petersburg, Russian Federation. Purchased in 2010 from the archive of Vladimir Yakubovich (Moscow).

04. At a Spring. 1913
Oil on board. 110×96

À la source. 1913
Huile sur carton. 110×96

At the bottom on the right, in green paint: *r.genin*
On the back side of the cardboard: paper sticker: Moderne Gallerie Thannhauser followed by the number 3350; in pencil: 10197; 604; two stamps of the Swiss customs (Zurich); stickers of two framing workshops (Zurich); tree stickers of the Koller auction

From Alexey Rodionov's collection. Saint-Petersburg, Russian Federation. Purchased in 2010 in Zurich at Koller auction (June, 21, 2010, № W225, lot 6649).

05. Nurse. 1915
Pastel on board. 76×53

Infirmière. 1915
Pastel sur carton. 76×53

At the bottom on the right, in black paint: *Genin 15*

From Alexey Rodionov's collection. Saint-Petersburg, Russian Federation. Purchased in 2006 in Alameda (California, USA) at the By The Bay auction (December, 2, 2006, lot 1020).

06. Crying Woman. 1923
Oil on canvas pasted to veneer. 81×60

Femme pleureuse. 1923
Huile sur toile, contreplaqué. 81×60

At the bottom on the right, in dark blue paint: Gue
On the back side of the plywood: 1; a stamp: a monogram 'RMC', paper sticker with a number 14

From Alexey Rodionov's collection. Saint-Petersburg, Russian Federation. Purchased in 2012 from Juta McConnel's collection (Wiesbaden, Germany), earlier before 1967 – Emile Cadet's collection (Saint-Moritz, Lausanne, Switzerland); in 1931 purchased from the author.

07. Balalaika-player. C. 1924
Oil on canvas. 89×70

Joueur de balalaïka. Circa 1924
Huile sur toile. 89×70

At the bottom on the right, in dark green paint: Ге

From Alexey Rodionov's collection. Saint-Petersburg, Russian Federation. Purchased in 1999 in Berlin at Bassenge auction (November, 29, 1999, lot 6290).

08. Self-portrait with a Church. 1930
Oil on canvas pasted to veneer. 92×60

Autoportrait avec l'église. 1930
Huile sur toile, contreplaqué. 92×60

At the top on the left, in dark blue paint: Gue
On the back side of the plywood and on the frame: 5; the stamp: a monogram 'RMC'

From Alexey Rodionov's collection. Saint-Petersburg, Russian Federation. Purchased in 2012 from Juta McConnel's collection (Wiesbaden, Germany), earlier before 1967 – Emile Cadet's collection (Saint-Moritz, Lausanne, Switzerland); in 1931 purchased from the author.

09. Man with Lilac (André Warnod?). 1935
Oil on canvas (double). 72×61

Homme aux lilas (André Warnod ?). 1935
Huile sur toile. 72×61

At the bottom on the right, in grey paint: Genin
At the top on the right, in grey paint: 1935
André Warnod (1885, Giromagny – 1960, Paris) was a French art historian, journalist and drawer. In 1925 invented a term 'École de Paris' (the School of Paris)

From Alexey Rodionov's collection. Saint-Petersburg, Russian Federation. Purchased in 1998 in Munich at Ketterer auction (May, 25, 1998, lot 301).

Eugène Zak
1884–1926

10. Bouquet of Flowers. 1906
Oil on canvas. 34.9×27

Bouquet de fleurs. 1906
Huile sur toile. 34,9×27

Above centre on the left, in brown paint: Eve Zak / 06
On the stretcher: in pencil: Eug. ZAK (further illegible); 30/12 (reversed)

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

11. Harlequin (Pierrot)
Gouache, Indian ink, crayon on paper. Sheet 40.8×31.4; image 36.3×28

Arlequin (Pierrot)
Papier, gouache, encre de Chine, crayon. Feuille 40,8×31,4; image 36,3×28

At the bottom on the left, in black paint: Eug. Zak
On the back side of the sheet, in pencil: *2 Zak, Pierrot* (further illegible)

Harlequin is a character of the Italian commedia dell'arte
Pierrot is one of the characters of the French folk fair theatre

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in Jerusalem at Millon & Associés – Matsart Auctioneers and Appraisers (Jerusalem) auction (January, 24, 2012, SVV 3, lot 103).

Michel Kikoïne
1892–1968

12. Bouquet of Flowers. C. 1920
Oil on canvas. 63.3×53.6

Bouquet de fleurs. Circa 1920
Huile sur toile. 63,3×53,6

On the stretcher: remains of a paper sticker: KIKOIN… / BOUQ… / (further lost); a three-word inscription in pencil (illegible); in red pencil: 85 (reversed)

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

13. Landscape with Laundresses. C. 1925–1926
Oil on canvas. 92×73.3

Paysage aux blanchisseuses. Circa 1925–1926
Huile sur toile. 92×73,3

At the bottom on the left, in brown paint: Kikoin
On the back side of the canvas is covered with a sheet of cardboard
The back side of the cardboard and on the frame there are two paper stickers: EGFA / barcode NOP 1 / 6C8GP / Michel Kikoine, Les laveuses

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in Paris at Sotheby's auction (March, 14, 2012, № 08837, lot 49)

14. Landscape. C. 1930
Oil on canvas. 65×81

Paysage. Circa 1930
Huile sur toile. 65×81

At the bottom on the left, in brown paint: Kikoin
On the stretcher, in blue pencil: K 352

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

15. Vase with Flowers. C. 1930–1935
Oil on canvas. 73×53.9

Vase aux fleurs. Circa 1930–1935
Huile sur toile. 73×53,9

On the back side of the canvas: a round stamp: around: 70 (further illegible), in the centre: II·50
On the stretcher: paper sticker: Sujet Fleurs – 20 M (in ink) / Auteur: Kikoine (in ink) / № 162 (in ink) – PRIX; in red pencil: 115; paper sticker: 8 OCT 1991; paper sticker: 29 JUL 1992; paper sticker: SOTHEBY'S / PROPERTY № / H 038786 / ITEM № – SUB ITEM; in ink: 375
On the frame there is a paper sticker: EGFA / barcode NOP 1 / (illegible) / Michel Kikoine, 'Vase of Flowers', Oil on; in red felt-tip pen: 53; in black pencil: 1,315

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in Paris at Sotheby's auction (March, 14, 2012, № 08837, lot 53).

16. Landscape at the Bank
Oil on canvas. 48.7×61.2

Paysage au bord de l'eau
Huile sur toile. 48,7×61,2

At the bottom on the right, in yellow paint: Kikoin
On the back side of the canvas, in red paint: № 4793 / 61×50; a round stamp (illegible)
On the frame there is a paper sticker: Les Cadres / 7, Rue Bonaparte-Dantori, on the bottom line in black ballpoint pen: 12 P – 367 – ce- – 433; teo paper stickers: ARTCURIAL / BRIEST – LE FUR – POULAN – F. TAJAN / 8

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in Paris at Artcurial auction (March, 21, 2012, № 2157, lot 8).

17. Apple-trees
Oil on canvas. 53.8×64.8

Pommiers
Huile sur toile. 53,8×64,8

At the bottom on the right, in green paint: Kikoin
On the back side of the canvas there is a stamp: 15 / F
On the stretcher there is a paper sticker: Rico / 178 / Kikoine Michel / Pommiers; in pencil: F… (further illegible) aux Roies; in pencil: 266 Croix Le Calvaire Foret de Fontainebleau Edelmon (?); a round stamp: the image of an anchor and the Mercury's sceptre crossed, on the sides: L – F; in black pencil: E; paper sticker with a stamp: the image of an anchor and the Mercury's sceptre crossed, on the sides: L – F; two paper stickers: barcode / Ranby 928 / 1223 / SOUTH.K

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2010 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

18. Nude. C. 1930
Pencil on paper. 38.7×25.2

Nue. Circa 1930
Papier, crayon. 38,7×25,2

At the bottom on the right, a stamp: Kikoine

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2010 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

Pinchus Krémègne
1890–1981

19. Portrait of a Man. C. 1920
Oil on canvas. 40.8×33

Le portrait d'homme. Circa 1920
Huile sur toile. 40,8×33

At the bottom on the left, in black paint: *kremegne*
On the back side of the canvas: in pencil: PH; in red felt-tip pen: <u>№ 16</u> (reversed, obliquely)
On the stretcher: in pencil: FRIEBERGER / (illegible); 10 (in a circle); in ink (?): 77 (obliquely); in blue ballpoint pen: 2971; in black felt-tip pen: PH A62B; stamp: 6F

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

20. Still Life. C. 1930
Oil on canvas. 37.7×45.8

Nature morte. Circa 1930
Huile sur toile. 37,7×45,8

At the bottom on the left, in black paint: *kremegne*
On the back side of the canvas: in black felt-tip pen: PH 35 (reversed); in blue felt-tip pen: 8 F

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2010 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

21. View of Paris. C. 1930
Oil on canvas. 54×64.8

Vue de Paris. Circa 1930
Huile sur toile. 54×64,8

At the bottom on the left, in black paint: *kremegne*
On the back side of the canvas: in black felt-tip pen: M11 (reversed, obliquely); stamp: NEILE / (illegible)
On the stretcher: in black felt-tip pen: PH98; 15 F (reversed); stamp: NEILE / (illegible)

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

22. Seated Woman. C. 1940
Oil on canvas. 60.8×45.9

Femme assise. Circa 1940
Huile sur toile. 60,8×45,9

At the bottom on the right, in black paint: *kremegne*
At the bottom on the left, in yellow paint: *kremegne*
On the back side of the canvas, in pencil: 12 P
On the edge of the canvas, in pencil: 12 P
On the stretcher: stamp: 12 P; in pencil: 17 (in a rectangle); in black felt-tip pen: PH A8 (reversed)

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

23. Portrait of a Woman (portrait of Birgit Strömbäck). C. 1950
Oil on canvas. 41.1×33.4

Portrait de femme (Portrait de Birgit Strömbäck, la femme du peintre). Circa 1950
Huile sur toile. 41,1×33,4

At the bottom on the right, in black paint: *kremegne*
On the back side of the canvas, in red felt-tip pen: P (reversed); in brown felt-tip pen: 156; stamp: 6 F
On the frame: in black felt-tip pen: PH A 87; in pencil: 13 (in a circle, reversed)
Birgit Strömbäck was the artist's wife since 1923

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

24. Self-portrait. C. 1950
Oil on canvas. 53.8×72.8

Autoportrait. Circa 1950
Huile sur toile. 53,8×72,8

On the stretcher: stamp: 20 P; in pencil: 18 (in a rectangle); in black felt-tip pen: PH 71 (reversed)

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

25. Landscape of Céret. C. 1950
Oil on canvas. 64.8×53.7

Paysage de Céret. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×53,7

At the bottom on the right, in black paint: *kremegne*
On the stretcher: in pencil: 20 (in a rectangle); stamp: 15 F (reversed); in black ballpoint pen: G (reversed); in black felt-tip pen: PH A 76

Céret is a small town in France, in the Languedoc-Roussillon region of the Eastern Pyrenees. It is a birthplace of the well-known French sculptor and painter Aristide Maillol and the place for many artists of the 20th c. to work — Chaïm Soutine, Pablo Picasso, Georges Braque, Marc Chagall, Pinchus Krémègne

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

26. Flowers in a Jug. C. 1950
Oil on canvas. 64.8×53.9

Fleurs et pichet. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×53,9

At the top on the right, in black paint: *kremegne*
On the back side of the canvas: in red felt-tip pen: <u>№ 32</u>; in black felt-tip pen: 36 (struck out in red felt-tip pen)
On the stretcher in pencil: 21 (in a rectangle); stamp: 15 F; in black felt-tip pen: PH 46; in red pencil: PH

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

27. Cage, Birds and Fish. C. 1950
Oil on canvas. 45.8×54.8

Cage, oiseaux et poissons. Circa 1950
Huile sur toile. 45,8×54,8

At the bottom on the left, in black paint: *kremegne*
On the back side of the canvas: in red felt-tip pen: № 172; in chalk: 121
On the stretcher in pencil: 19 (in a rectangle); in blue ballpoint pen: Seirr (?, illegible); stamp: 10 F; in red pencil: 500 g; in black felt-tip pen: PH AB 37; in red felt-tip pen: PH (reversed)

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

28. Large Green Still Life. C. 1950
Oil on canvas. 64.8×54

Grande nature morte verte. Circa 1950
Huile sur toile. 64,8×54

At the bottom on the right, in black paint: *kremegne*
On the back side of the canvas: in red felt-tip pen: PH (reversed)
On the stretcher: stamp: 15 F; in pencil: 23 (in a circle); in black felt-tip pen: PH 17

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

29. Small Still Life. C. 1950
Oil on canvas. 37.5×45.7

Petite nature morte. Circa 1950
Huile sur toile. 37,5×45,7

At the bottom on the right, in black paint: *kremegne*
On the back side of the canvas: in red felt-tip pen: PH; № 164 (obliquely)

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

30. Seated Woman. C. 1950
Oil on canvas. 64.5×54

Femme assise. Circa 1950
Huile sur toile. 64,5×54

At the bottom on the left, in black paint: *kremegne*
On the back side of the canvas: in black felt-tip pen: 33 (struck out in red felt-tip pen); in red felt-tip pen: № 69

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

31. Portrait of a Woman in Pink. C. 1950
Oil on canvas. 41×32.8

Portrait de femme en rose. Circa 1950
Huile sur toile. 41×32,8

At the bottom on the right, in black paint: *kremegne*
On the back side: in red felt-tip pen: № 214
On the stretcher: stamp: 6 F; in black felt-tip pen: PH A 28; in pencil: 14 (in a circle, obliquely); in red pencil: R (obliquely); in blue ballpoint pen: 113 (struck out in red felt-tip pen); in black felt-tip pencil: 288 (obliquely, struck out in red felt-tip pen); in red felt-tip pen: PH (reversed)

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

32. Large Blue Still Life. C. 1950
Oil on canvas. 64.9×53.8

Grande nature morte bleue. Circa 1950
Huile sur toile. 64,9×53,8

At the bottom on the left, in red paint (two last letters in black paint): *kremegne*
On canvas edges: in blue ballpoint pen: 15 F; 53×64; in black felt-tip pen: A 11
On the stretcher: in black ballpoint pen: MI 797; stamp: 15 F

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

33. Studio at Céret. C. 1950
Oil on canvas. 54.7×46

Atelier à Céret. Circa 1950
Huile sur toile. 54,7×46

At the bottom on the left, in black paint: *kremegne*
On the stretcher: stamp: 10 F; in black felt-tip pen: PH A 99 (reversed)

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

Ossip Lubitch
1896–1990

34. Seine in Paris. C. 1925
Oil on canvas. 73×59.7

La Seine à Paris. Circa 1925
Huile sur toile. 73×59,7

At the bottom on the right, in black paint: *Lubitch*
On the back side of the canvas: in black paint: *Lubitch / Paysage Paris / 20 F. / № C-18* (the number is struck out in red felt-tip pen)
On the stretcher: in black felt-tip pen: 19180; stamp: 2? F; in red felt-tip pen: № 59

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris at the Artcurial auction (October, 12, 2011, № 2016, lot 118)

35. Conversation on a Balcony. C. 1925
Gouache on cardboard, glued on canvas. 72.5×60

Conversation au balcon. Circa 1925
Carton collé sur toile, gouache. 72,5×60

At the bottom on the right, in black paint: *Lubitch*
On the stretcher: in black felt-tip pen: 8; stamp: Berge 20 F

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

36. Theatre Box. C. 1925
Gouache on paper pasted to canvas. 71×78

Loge au théâtre. Circa 1925
Papier collé sur toile, gouache. 71×78

At the bottom on the left, in black paint: *Lubitch*
On the stretcher: in black felt-tip pen: 12

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

37. Man with a Dog. C. 1925
Gouache on paper pasted to canvas. 92×54

Homme au chien. Circa 1925
Papier collé sur toile, gouache. 92×54

At the bottom on left and on the right, in black paint: *Lubitch*
On the stretcher: in black felt-tip pen: 13; in pencil: *Chassis 5 24* (further illegible)

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

38. Flowers. C. 1940
Oil on canvas. 46.1×33.3

Fleurs. Circa 1940
Huile sur toile. 46,1×33,3

At the bottom on the right, in black paint: *Lubitch*
On the back side of the canvas: in pencil: F; 21 (in a circle); 1928; 8 P
On the stretcher: stamp: 8 P; in green felt-tip pen: 8 P

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

39. Dancer with a Tambourine. C. 1945
Oil on canvas. 139.8×84

La danseuse au tambourin. Circa 1945
Huile sur toile. 139,8×84

At the bottom on the left, in red-brown paint: *Lubitch*
On the stretcher: in black felt-tip pen: 14

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

40. Self-portrait with a Model. 1945
Oil on canvas. 145.9×113

Autoportrait avec modèle. 1945
Huile sur toile. 145,9×113

At the bottom right of the centre, in black paint: *Lubitch 1945*
On the stretcher: in black felt-tip pen: 22

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

41. Flowers
Oil on canvas. 65×46

Fleurs
Huile sur toile. 65×46

At the bottom on the right, in black paint: *Lubitch*
On the back side of the canvas: in black paint: *Lubitch / "Fleurs" / 65×46 / № 26*
On the stretcher: stamps: 2312; 3 (in a circle); TOUTES NOS TOILES SO (illegible) SELECTIONNEES / ET REPÉRÉES / IMITATION ET REPRODUCTIONS INTERDITES

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Switzerland from a private collector. Earlier – Fischer auction (Luzern, June, 16, 2011, № A 410, lot 2149).

42. Landscape with a Red Roof
Oil on canvas. 60×73

Paysage au toit rouge
Huile sur toile. 60×73

At the bottom on the left, in black paint: *Lubitch*
On the back side of the canvas: in black paint: 30 C. / Lubitch / "Nions" (further illegible)
On the stretcher: two paper stickers: ARTCURIAL / BRIEST – LE FUR – POULAN – F. TAJAN / 116; in chalk: 687; stamp: 20 F

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris at Artcurial auction (October, 12, 2011, № 2016, lot 116).

43. Man Walking a Dog
Oil on canvas. 38×45

Homme promenant son chien
Huile sur toile. 38×45

At the bottom on the right, in black paint: *Lubitch*
On the stretcher: in chalk: 1 P; 215

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris at Artcurial auction (October, 12, 2011, № 2016, lot 117).

44. Urban Landscape
Wax chalk on paper. 20.7×26.8

Paysage urbain
Papier, craie de cire. 20,7×26,8

At the bottom on the right, in crayon: *Lubitch*
On the back side of the paper: in pencil: 790190/6 / 1000

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in the Republic of Belarus from a private collector. Earlier purchased in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

45. Sketch
Wax chalk on paper. 24.8×32.4

Ebauche
Papier, craie de cire. 24,8×32,4

At the bottom on the right, in crayon: *Lubitch*
On the back side of the paper: in pencil: 790109 (struck out) / 790190/6 / 1000

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in the Republic of Belarus from a private collector. Earlier purchased in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

46. Seated Old Man
Pastel on paper. 27.9×22.5

Le vieillard assis
Papier, pastel. 27,9×22,5

At the bottom on the left, in pencil: *Lubitch*
On the back side of the paper: in pencil: 790190/6 / 1000

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in the Republic of Belarus

from a private collector. Earlier purchased in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

47. Woman with a Guitar
Charcoal on paper. 28×22.4

Femme à la guitare
Papier, charbon. 28×22,4

At the bottom on the left, in pencil: *Lubitch*
On the back side of the paper: in pencil: 790190/6 / 1000

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in the Republic of Belarus from a private collector. Earlier purchased in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

48. Two Men (Sketch)
Charcoal on paper. 28.3×22

Deux hommes (ébauche)
Papier, charbon. 28,3×22

At the bottom on the left, in pencil: *Lubitch*
On the back side of the paper: in pencil: 790190/6 / 1000

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in the Republic of Belarus from a private collector. Earlier purchased in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

49. Nude Girl (Sketch)
Charcoal on paper. 33.3×23

Jeune nue (ébauche)
Papier, charbon. 33,3×23

At the bottom on the right, in pencil: *Lubitch*
On the back side of the paper: in pencil: 790190/6 / 1000

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in the Republic of Belarus from a private collector. Earlier purchased in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

Chaïm Soutine
1893–1943

50. Large Lawns in Chartres at Viaduct. C. 1934
Oil on canvas. 91.8×59.4 (60.1)

Les grands prés à Chartres, au viaduc. Circa 1934
Huile sur toile. 91,8×59,4 (60,1)

On the stretcher: stamp: 30 M
On the frame: paper sticker of Christie's Auction House

Chartres is a city in France, at the river Eur. It is a prefecture of the department Eure-et-Loir

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in London at Christie's auction (February, 8, 2012, № 8051, lot 545).

Nadia Chodasiewicz-Léger
1904–1982

51. Suprematism. Composition of Red, Black and Grey Geometrical Figures. 1920–1960s
Silk-screen print on paper. Sheet 76×54; image 62×46

Suprématisme. La composition des figures géométriques rouges, noires et grises. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 76×54; image 62×46

At the bottom on the right, in ink: *H.X. Nadia Leger*
On the back side of the paper: in ink: Надежда Ходасевич высшая художественная государственная мастерская Смоленск 1920 г.

From the collection of the National Art Museum of the Republic of Belarus (ЗГ–238). Minsk, the Republic of Belarus. Was donated to the Museum in 1985 by Elena Aladova. Minsk, the Republic of Belarus. Earlier – gift from the author.

52. Suprematism. Composition against Red Background. 1920–1960s
Silk-screen print on paper. Sheet 69×50; image 47.5×36

Suprématisme. La composition sur un fond rouge. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 69×50; image 47,5×36

At the bottom on the right, in pencil: *H.X. Nadia Leger*
At the bottom on the left, in pencil: *115 / 150*
Filigree: C.M.FABRIANO–100/100 COTONE
At the back side of the paper: in ink: (Супрематизм конструктивизм) школьная работа «супрематизм» Надя Ходасевич 1920 г. Смоленск высшая художественная государственная мастерская.

From the collection of the National Art Museum of the Republic of Belarus (ЗГ–239/1). Minsk, the Republic of Belarus. Was donated to the Museum in 1985 by Elena Aladova. Minsk, the Republic of Belarus. Earlier – gift from the author.

53. Suprematism. Composition with Red Circle against Grey Background. 1920–1960s
Silk-screen print on paper. Sheet 76×55; image 59.3×45

Suprématisme. La composition avec un cercle rouge sur un fond gris. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 76×55; image 59,3×45

At the bottom on the right, in pencil: *Nadia Leger*
At the bottom on the left, in pencil: *15 / 100*
Filigree: ARCHES FRANCE
On the back side of the paper: in ink: (школьные работы) Надежда Ходасевич высшая художественная государственная мастерская Смоленск 1920 г.

From the collection of the National Art Museum of the Republic of Belarus (ЗГ–235). Minsk, the Republic of Belarus. Was donated to the Museum in 1985 by Elena Aladova. Minsk, the Republic of Belarus. Earlier – gift from the author.

54. Suprematism. Composition with Orange Circle against Black Background. 1920–1960s
Silk-screen print on paper. Sheet 68.7×49.8; image 50×36

Suprématisme. La composition avec un cercle orange sur un fond noir. 1920–1960
Papier, sérigraphie en couleurs. Feuille 68,7×49,8; image 50×36

Under the image, in pencil: *103 / 150*
Filigree: C.M.FABRIANO–100/100 COTONE
On the back side of the paper: in pencil: Надежда Леже. Супрематизм.

From the collection of the National Art Museum of the Republic of Belarus (ЗГ–237). Minsk, the Republic of Belarus. Was donated to the Museum in 1985 by Elena Aladova. Minsk, the Republic of Belarus. Earlier – gift from the author.

Ossip Zadkine
1888–1967

55. Small Pietá
Cast bronze with black varnish. 28×29.8×18.8

Petite Pietà
Fonte de bronze, vernis noir. 28×29,8×18,8

On the plinth: *OZ; 4/6*
Pietá is the Lamentation of Christ scene depicting Our Lady in mourning, holding the dead Christ's body at Her knees

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in Paris at Sotheby's auction (October, 11, 2011, № 08777, lot 39).

56. Lake. 1925
Gouache on paper. In the light 44.5×62.8

Le lac. 1925
Papier, gouache. 44,5×62,8

At the bottom on the left, in pencil: *O. ZADKIN / 25*
On the back side of the paper passe-partout: in red felt-tip pen: for CAMPO; in chalk: 314; 128 (in a circle); 48; 339; in pencil: 395 (illegible) 1 (in a circle); paper stickers: GUILLAUME CAMPO / P.V.B.A. – S.P.R.L. / ANTWERPEN MEIR 47–55 ANVERS / Werk / OEvre / Titel / Titre / Tentoonstelling / Exposition, stamp on the last line: 100; ARTCURIAL / BRIEST – POULAN – F. TAJAN / 89; ZADKINE / C2721/ID 7B 7R5 / GRR; the remaining of a paper sticker with an inscription in black ballpoint pen: 2; red wafer: a circle, five lines in the circle: Campo / & / Campo / ANNA / 1897, around: GROTE STEENWEG 19–20 2600 ANTWERPEN

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris at Artcurial auction (December, 7, 2011, № 2055, lot 89).

57. American Landscape. 1944
Gouache on paper. 43.6×62.4

Paysage américain. 1944
Papier, gouache. 43,6×62,4

At the bottom on the right, in black paint: *O. ZADKIN 44*
On the frame: two paper stickers: ARTCURIAL / BRIEST – POULAN – F. TAJAN / 124

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris at Artcurial auction (December, 7, 2011, № 2055, lot 124).

58. Fight against Dragon of Hesperides. "Les travaux d'Hercule" (Labours of Hercules) Album. 1960. 'Galerie Christophe Czwiklitzer' Publishing House, Cologne
Lithograph on paper. Sheet 53×69; image 45.5×62

Combat contre le dragon des Hesperides.
De l'album «Les travaux d'Hercule». 1960
Papier, lithographie. Feuille 53×69; image 45,5×62

At the bottom on the right: *O. ZAdkin*
Under the image, in pencil: *O. ZAdkin*; 80/350

In Ancient Greek mythology, Hercules was a hero, son of Zeus and Alcmene. Among the many myths about Hercules, a cycle of tales of the 12 labours Hercules performed during his service at king Eurystheus is the most famous. Hercules's 12th labour was to steal the golden apples from the garden of Hesperides. In Ancient Greek mythology, Hesperides were nymphs, daughters of Hesperus (the Evening Star) and Nix (the Night) (according to the other version, they were daughters of Forkis and Keto). The entrance of the Hesperides' garden was secured by the dragon slayed by Hercules.

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Switzerland from a private collector.

Schraga Zarfin (Tsarfin)
1899/1900–1975

59. Landscape with a personage. C. 1940
Oil on canvas. 60×80

Paysage au personnage. Circa 1940
Huile sur toile. 60×80

At the bottom on the right, in brown paint: *zarfin*
On the stretcher: paper sticker: BRIEST – POULAN – F. TAJAN / 197; 25 P

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris at Artcurial auction (October, 12, 2011, № 2016, lot 118).

60. Landscape with pink roofs
Oil on canvas. 54.3×65

Paysage aux toits roses
Huile sur toile. 54,3×65

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the canvas: in red felt-tip pen: Zarfin 709 (twice)

On the stretcher: in pencil (thrice), in blue felt-tip pen: 709; in pencil, red felt-tip pen: 15 F (twice)

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2010 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

61. Cascades in a Forest. C. 1950
Oil on canvas. 80.9×59.9

Cascades dans la forêt. Circa 1950
Huile sur toile. 80,9×59,9

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in red felt-tip pencil (twice), in pencil (thrice): 896; in red felt-tip pen (four times), in bleu ballpoint pen (twice): A
On the stretcher: in pencil: № 896; in blue ballpoint pen: 25 P; FL; stamp: 25 P

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

62. Multitude of Faces. C. 1950
Oil on canvas. 80.9×59.9

Foule de visages. Circa 1950
Huile sur toile. 80,9×59,9

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the canvas: in blue felt-tip pen: ZARFIN
On canvas edges: in blue felt-tip pen (thrice), in blue ballpoint pen: 620; in grey paint: PS (four times); c; in pencil: ae (four times)
On the stretcher: in black felt-tip pen: 25P; in black ballpoint pen and pencil: № 620; stamps: 25 P; SENNELIER / 3 Oual Veltaire / (illegible) / PARIS

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

63. Big Blue Nave. C. 1950
Oil on canvas. 81×65

Grande nef bleue. Circa 1950
Huile sur toile. 81×65

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in blue felt-tip pen (twice), in red felt-tip pen, in black felt-tip pen (thrice): 555; in black felt-tip pen: nf (twice)
On the stretcher: in pencil: NEF BLEUE 1; 25 F; in black felt-tip pen: 555; stamp: 25 F

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

64. Green Bouquet. C. 1950
Oil on canvas. 81×65

Le bouquet vert. Circa 1950
Huile sur toile. 81×65

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in red felt-tip pen (thrice), in pencil (twice): 862
On the stretcher: in black felt-tip pen: P; in black ballpoint pen: 862 (twice); in pencil: *Par*

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

65. Notre-Dame de Paris. C. 1950
Oil on canvas. 81×99.7

Notre-Dame de Paris. Circa 1950
Huile sur toile. 81×99,7

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in grey paint, in red paint, in blue felt-tip pen (twice): 983

On the stretcher: stamp: 40 F; in blue felt-tip pen: 983 (twice), 40 F

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

66. Fantastic Cathedral. C. 1950
Oil on canvas. 80.8×59.8

Cathédrale fantastique. Circa 1950
Huile sur toile. 80,8×59,8

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in red pencil, in pencil, in blue felt-tip pen, in red ballpoint pen: 510 bis
On the stretcher: stamp: 25 P; in pencil: 510 bis; in black ballpoint pen: 7 (in a circle); in blue ballpoint pen: *L'extérieur d'une cafedrale / (inspire de lac de Quimper); l-BOIS* (reversed)

According to the inscription on the stretcher, this work presents the 'View of a Cathedral (inspired by the lake in Quimper)'. Possibly, the Cathedral of St. Corentine is depicted — a Catholic Cathedral located in the city of Quimper in Bruttany at the West of France.

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

67. Red Castle. C. 1950
Oil on canvas. 60×80.7

Le château rouge. Circa 1950
Huile sur toile. 60×80,7

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the canvas: in black felt-tip pen: ZARFIN (obliquely)
On canvas edges: in pencil (thrice), in red felt-tip pen (twice): 753; in grey paint (twice): Nr
On the stretcher: in blue ballpoint pen: 122, 25P (twice); in violet pencil: № 753; in pencil: *abs*

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

68. Old Harbour at Honfleur. C. 1950
Oil on canvas. 53.9×80.4

Le Vieux Bassin à Honfleur. Circa 1950
Huile sur toile. 53,9×80,4

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the canvas: in black felt-tip pen: ZARFIN
On canvas edges: in beige paint (four times): V; in pencil (four times), in blue felt-tip pen (thrice), in grey paint, in red felt-tip pen: 931
On the stretcher: in pencil: N 931 (twice); in blue ballpoint pen in three lines: ZARFIN. / 66 rue d'Estienne d'orves / Rosny'l BOIS Seine; stamp: 25 M

The view of the Old Harbour (Le Vieux Bassin) in Honfleur is depicted — a sea port in France located at the mouth of the Seine opposite to Gouvre. The harbour in its present looks was built in 1681 by the order of Jean-Baptiste Colbert, the famous French state actor who was the minister of Louis XIV.

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

69. Mont Saint-Michel. C. 1950
Oil on canvas. 80.5×54

Le Mont Saint-Michel. Circa 1950
Huile sur toile. 80,5×54

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in grey paint, in black felt-tip pen (thrice), in blue felt-tip pen: 503; in black felt-tip pen: C (twice)

On the stretcher: in blue felt-tip pen: *Le Mont Saint-Michel*; *Les Prés-Salés des Grèves*; stamp: 25 M

Mont Saint-Michel (Le Mont Saint-Michel — the Mount of Archangel Michael) is a small rocky island in Normandy at the North-Western shore of France. Before the construction of the first religious building in the 8th c. this island was called 'The Grave Mount' (Mont Tombe). Mont Saint-Michel is known for the Benedictine Abbey built there in the 11th–16th c. In 1874 the island became an acknowledged historical monument; and since 1979 is included into the World Heritage by UNESCO.

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

70. Park. C. 1950
Oil on canvas. 80.8×59.8

Le Parc. Circa 1950
Huile sur toile. 80,8×59,8

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in grey paint: PS (twice), PPS (twice), Cha (four times); in grey paint (thrice), in pencil (twice), in red paint: 683; in grey paint: a (twice)

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

71. Landscape with Three Trees. C. 1950
Oil on canvas. 54.2×81

Paysage aux trois arbres. Circa 1950
Huile sur toile. 54,2×81

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in red felt-tip pen: 7066
On the stretcher: in red felt-tip pen, in blue ballpoint pen: <u>706 bis</u>

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

72. High Road. C. 1950
Oil on canvas. 53.8×81.2

Le grand chemin. Circa 1950
Huile sur toile. 53,8×81,2

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in red felt-tip pen (thrice): 685; in black felt-tip pen, in red felt-tip pen, in pencil: 684; in blue felt-tip pen: P (five times), Cha (four times), c; in blue ballpoint pen, in pencil (twice): a; paper sticker: Par
On the stretcher: in blue ballpoint pen: № 101; in pencil: 3 (in a rectangle), N 685, Champs; in red felt-tip pen: 684 (thrice); in black ballpoint pen: abs, 685; in black ballpoint pen: abs; in black felt-tip pen: 25 M

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

73. Sunset. C. 1950
Oil on canvas. 80.7×53.7

Coucher de soleil. Circa 1950
Huile sur toile. 80,7×53,7

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the canvas: in black felt-tip pen: ZARFIN
On canvas edges: in blue felt-tip pen (twice), in red felt-tip pen (twice): 762
On the stretcher: in pencil: 5 (in a rectangle); in black felt-tip pen: 762 (twice); in red felt-tip pen: 1975; in blue pencil: *Mer* (further illegible)

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

74. Landscape in South. C. 1950
Oil on canvas. 59.8×80.8

Paysage du midi. Circa 1950
Huile sur toile. 59,8×80,8

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the canvas: in black felt-tip pen: ZARFIN (obliquely)
On canvas edges: in red felt-tip pen: M (four times); in pencil (four times), in blue felt-tip pen (twice), in red felt-tip pen: 817; in grey paint: c
On the stretcher: in pencil: 6 (in a rectangle); in pencil, in red felt-tip pen: 25 P; in blue ballpoint pen: <u>817</u> (twice); in grey paint: c; stamp: 25 P

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

75. Alps. C. 1950
Oil on canvas. 51×60

Les Alpes. Circa 1950
Huile sur toile. 81×60

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the canvas: in black felt-tip pen: ZARFIN (obliquely)
On canvas edges: in black felt-tip pen: N (four times); in pencil (five times), in blue felt-tip pen: 847
On the stretcher: in pencil: 7 (in a rectangle), 25 <u>P</u>, *Neige d' la montagne*; stamp: 25 P

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

76. The Donjon at Brissac. C. 1950
Water-colour, gouache, oil on paper pasted to board. 63.6×49.7

Le donjon de Brissac. Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile (?). 63,6×49,7

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the cardboard: paper sticker: *P. 233 g*; in black ballpoint pen: ZARFIN (twice), *Donjon de Brissac / Vue sur Brissac*; *Donjon de*; *N 233 Donjon de Brissac*; in blue ballpoint pen: *N 233*; in pencil *Brissac*

The Brissac Castle (Château de Brissac) was built in the 11th c. by Foulque Nerra, the count of Anjou. It is located in the city of Brissac-Quince in 15 km from the city of Anjou (France)

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

77. Village at the Foot of Grand-Mol. C. 1950
Oil on paper pasted to board. 49.8×64.6

Le village au pied du Grand Môle. Circa 1950
Papier collé sur carton, huile. 49,8×64,6

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the cardboard: in blue ballpoint pen: *Vue de Brissac (Herault)*; N 249; *Zarfin 66 rue d'Estienne d'orves / Rosny-l-Bois (93)*; *g*; in blue felt-tip pen: N 249 (obliquely); ZARFIN (obliquely)

Le Môle is a mountain in department Haute-Savoie in France. At the foot of the mountain the city of Bonneville is situated, as well as the cities of Clouse in the South-West, La Roche-sur-Forogn in the South-West and Amasse in the North-West.

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

78. Group in Red. C. 1950
Water-colour, gouache, oil on paper pasted to board. 64.7×49.7

Groupe en rouge. Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile. 64,7×49,7

At the bottom on the right, in black paint: *zarfin*
On the back side of the cardboard: paper sticker: *Ps. 254 g*; in blue ballpoint pen: *Z. 254* (diagonally); *N 262* (struck out); *Personnages rouges / En bas d'enfants*; in pencil: x x x x x + (circled); 254; in black ballpoint pen: ZARFIN (twice); *254 Personnages/ sur fond rouge*

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

79. At River. C. 1950
Water-colour, gouache, oil on paper pasted to board. 64.3×49.5

Au bord de la rivière (Groupe d'enfants près d'une rivière). Circa 1950
Papier collé sur carton, aquarelle, gouache, huile. 64,3×49,5

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the cardboard: paper sticker: *256*; in black ballpoint pen: ZARFIN (twice); *N 256*; in blue ballpoint pen: *N 256 groupe d'enfants prés d'une rivière*

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

80. Bouquet of White Flowers. C. 1950
Oil on paper pasted to board. 64.8×49.9

Le bouquet de fleurs blanches. Circa 1950
Papier collé sur carton, huile. 64,8×49,9

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On the back side of the cardboard: paper sticker: *F 269*; in pencil: 269; in black ballpoint pen: ZARFIN (twice); *269 Fleurs blanches*; *N 269*; in blue ballpoint pen: *g*; *N 265* (struck out) *Fleurs bl. / sur fond rouge et table vert-bleu*

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

81. Promenade Along the Quay of Seine (View of Eiffel Tower). 1950
Oil on canvas. 32.9×40.9

Promenade sur les quais de Seine (vue de la Tour Eiffel). 1950
Huile sur toile. 32,9×40,9

At the bottom on the right, in red paint: *zarfin*
On canvas edges: in red felt-tip pen (thrice), in pencil: 969
On the stretcher: in black felt-tip pen: 969 (twice); in red and black felt-tip pen: 6 F

From Oleg Lukashevich's collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in Paris from the expert on the School of Paris of 1905–1939 Nadine Nieszawer.

Marc Chagall (Moses, Moishe)
1887–1985

82. Couple in Love. 1981
Gouache, water-colour, pastel on board. 59.8×79.7

Les amoureux. 1981
Carton, gouache, aquarelle, pastel. 59,8×79,7

At the bottom on the left, in ink: *Marc / Chagall*
On the frame: two paper stickers of Christie's Auction House

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2012 in London at Christie's auction (February, 8, 2012, № 8051, lot 442).

83. Riding Acrobat. 1959
Lithograph on paper. Sheet 65.3×49.8; plate 55.2×37.3; image 48.8×31.5

L'écuyère acrobate. 1959
Papier, lithographie. Feuille 65,3×49,8; planche 55,2×37,3 image 48,8×31,5

At the bottom on the right, in pencil: *Marc Chagall*
At the bottom on the left, in pencil: *32/40*

Filigree: Arches
On the back side of the paper: in pencil: *PC 88083400*; *9*

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in London at Christie's auction (September, 20 2011, № 2361, lot 57).

84. Aleko. 1960
Aquatint on oil-paper. Sheet 56×76; image 47×52

Aleko. 1960
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 56×76; image 47×52

At the bottom on the right, in pencil: *Marc Chagall*
At the bottom on the left, in pencil: *Epreuve d'artiste*
Filigree: olive branch and God's hand

Aleko is one of the characters of Alexander Pushkin's poem 'Tsygany' (1824). In 1942 by the order of American Ballet Theatre in New York Chagall created the sketches of costumes and scenery for the ballet 'Aleko' to P. I. Tchaikovsky's music ('Piano Trio')

From the collection of Marc Chagall Museum (КП–276, ИИ–81). Vitebsk, the Republic of Belarus. Was donated in 1993 by the artist's daughter Ida Chagall.

85. Way of the Cross. 1967
Etching and aquatint on paper. Sheet 44.7×49.8; plate 34.3×37.1; image 33.2×36.4

Le chemin de croix. 1967
Papier, eau-forte, aquatinte. Feuille 44,7×49,8; planche 34,3×37,1 image 33,2×36,4

At the bottom on the right, in pencil: *Marc Chagall*
At the bottom on the left, in pencil: *24/35*
At the bottom, in pencil: *9*
Filigree: *De Haesbeek*, a circle under a crown, the image of a rabbit (?) in the circle, 1719. On the left — everything mirrored

From the collection of the National Art Museum of the Republic of Belarus (ГБ–32). Minsk, the Republic of Belarus. Was donated in 2012 by Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in London at Christie's auction (September, 20, 2011, № 2361, lot 55).

86. Vision of Apocalypse. 1967
Etching and aquatint on paper. Sheet 57.2×49.1; plate 37.3×34.3; image 36.6×33.2

Vision d'Apocalypse. 1967
Papier, eau-forte, aquatinte. Feuille 57,2×49,1;
planche 37,3×34,3 image 36,6×33,2

At the bottom on the right, in pencil: *Marc Chagall*
At the bottom on the left, in pencil: *24/35*
At the bottom, in pencil: *10*

From the collection of the National Art Museum of the Republic of Belarus (ГБ–33). Minsk, the Republic of Belarus. Was donated in 2012 by Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in London at Christie's auction (September, 20, 2011, № 2361, lot 54). Earlier – Ernst Beieler's collection (Basel, Switzerland).

87. Couple in Love under a Tree. 1967
Aquatint on oil-paper. Sheet 57.5×74.5; image 44×61.5

Les amoureux sous l'arbre. 1967
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 57,5×74,5; image 44×61,5

At the bottom on the right, in pencil: *Marc Chagall*
At the bottom on the left, in pencil: *VII / X*
Filigree: olive branch and God's hand

From the collection of Marc Chagall Museum (КП–277, ИИ–82). Vitebsk, the Republic of Belarus. Was donated in 1993 by the artist's daughter Ida Chagall.

88. Pierrot. 1968
Aquatint on oil-paper. Sheet 74.5×57.5; image 61.5×44

Pierrot. 1968
Papier parcheminé, aquatinte. Feuille 74,5×57,5;
image 61,5×44

At the bottom on the right, in pencil: *Marc Chagall*
At the bottom on the left, in pencil: *VII / X*
Filigree: olive branch and God's hand

For Pierrot see № 11.

From the collection of Marc Chagall Museum (КП–277, ИИ–82). Vitebsk, the Republic of Belarus. Was donated in 1993 by the artist's daughter Ida Chagall.

89. Silence. 1973
Litograph on washi (Japanese paper). Sheet 68×49.7;
image 47.7×32.6

Le silence. 1973
Papier japon, lithographie. 68×49,7; image 47,7×32,6

Under the image on the right, in pencil: *Marc Chagall*
Under the image on the left, in pencil: *5/30*
At the bottom, in pencil: '*Le Silence*' (further illegible) *694*
On the back side of the paper, in pencil: *M. 694* (Mourlot 694)

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in London at Christie's auction (September, 20, 2011, № 2361, lot 61).

90. Self-portrait. 1973
Lithograph in black and yellow on Japanese paper.
Sheet 75.7×53.3; image 55.9×38.1

Autoportrait. 1973
Papier japon, lithographie en deux couleurs (noir et jaune).
Feuille 75,7×53,3; image 55,9×38,1

Under the image on the right, in pencil: *Marc Chagall*
Under the image on the left, in pencil: *11/12*
At the bottom, in pencil: (illegible) *697* (twice) (Mourlot 697)
On the back side of the paper, in pencil: *691 bis*; *25.000* (?)

From the corporate collection of Belgazprombank JSC. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in London at Christie's auction (September, 20, 2011, № 2361, lot 62).

91. Jacob and Angels. 1980
Colour lithograph on paper. Sheet 63.6×43.3; image 37×30

Jacob et les anges. 1980
Papier, lithographie en couleurs. Feuille 63,6×43,3;
image 37×30

Under the image on the right, in pencil: *Marc Chagall*
Under the image on the left, in pencil: *E.A.*
At the bottom on the left, a dry stamp: a circle: in the circle: M; around: MOURLOT PARIS
Filigree: ARCHES / FRANCE ∞
On the back side of the paper: in pencil: *601*
On the back side of the passe-partout: in chalk: YE 263 / PRT; paper stickers: LOT 93 barcode Old Master, Modern & Contemporary / Prints (7986) / Wednesday 21 September 2011 / Marc Chagall / Jacob et les Anges (M. 966) / £ 4,000–6,000 / CHRISTIE'S; SHRISTIE'S / 16 JUL 2011 / barcode

Jacob and angels is a Biblical story (Genesis, 32:22–32). Jacob was the third of the great Jewish patriarchs. On his way to Harran he stopped for the night, built himself a bedhead of stones and went to sleep. He saw a ladder in his dream. God spoke to him from the above and promised to give Jacob and his posterity (the Israelis) the land on which he has been sleeping

From a private collection. Minsk, the Republic of Belarus. Purchased in 2011 in London at Christie's auction (September, 20, 2011, № 2361, lot 93).

Спіс літаратуры
Список литературы
Bibliography

На беларускай мове
На белорусском языке

Вакар, Л. Беларусі, Шагалу і іншым..., або Творчасць Марка Шагала ў рэтраспектыве мастацкай культуры Беларусі XVIII—XIX стагоддзяў // Мастацтва. – 2002. – № 1. – С. 9–13.

Дзянісаў, У. М. Новыя дакументы да біяграфіі і радаводу Марка Шагала // Архіварыус : зб. навук. паведамл. і арт. / Кам. па арх. і справаводстве пры Савеце Міністраў Рэсп. Беларусь [і інш.]. – Мінск, 2004. – Вып. 2. – С. 96–99.

Запартыка, Г., Усава, Н. Невядомае пісьмо // Шагалаўскі зборнік. – Вып. 1. – Віцебск, 2003.

Крэпак, Б. А. Сляды босых ног на пяску жыцця : факты, дакументы, роздум пра жыццё і творчасць Восіпа Цадкіна / Б. А. Крэпак // Культура. – 1994. – 6 крас.

Марк Шагал : Творы міжземнаморскага перыяду 1949–1985. Гуашы, акварэлі, літаграфіі : каталог выстаўкі ў НММ РБ, Мінск, 5–29 чэрв. 1997 г. – Мінск : Nikta-Graphiks, 1997.

Пэн і Шагал. Настаўнік і вучань. Жывапіс і графіка з Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь, Віцебскага абласнога краязнаўчага музея і Віцебскага музея Марка Шагала : каталог выстаўкі ў Музеі замежнага мастацтва, Рыга, 3 мая – 10 чэрв. 2001 г. – Рыга : McĀbols, 2001. – 56 с. : іл.

Усава, Н. М. Міф Віцебска ў творчасці Марка Шагала : пер. з рус. // Роднае слова. – 2002. – № 7. – С. 82–85.

Хмяльніцкая, Л. У. Шагал і Віцебск / Л. У. Хмяльніцкая. – Мінск : Беларусь, 2008.

Хмяльніцкая, Л. У. Марк Шагал у культуры Беларусі і свету // Гісторыя. Культуралогія. Мастацтвазнаўства : матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў «Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый». 1 сес. — 21–25 мая; 2 сес. — 4–7 снеж. Мінск, 2000 / рэдкал.: В. Скалабан (гал. рэд.) і [інш.]. – Мінск, 2001. – С. 316—325.

На рускай мове
На русском языке

Апчинская, Н. В. Марк Шагал. Графика : альбом / Н. В. Апчинская. – М. : Советский художник, 1990. – 224 с. : ил.

Апчинская, Н. Хаим Сутин. Боль и красота мира / Н. Апчинская // Третьяковская галерея. – 2011. – № 4. – С. 70–77.

Бачелис, С. Парижская школа / С. Бачелис // Культура. – 1993. – 11 сент. – С. 10.

Бюллетень Музея Марка Шагала / под ред. Л. Хмельницкой. – Витебск, 2003–2011.

Герман, М. Ю. Парижская школа. – М. : Слово, 2003.

Герман, М. Ю. Хаим Сутин. – М. : Искусство-XXI век, 2009. (Сер. «Художники русской эмиграции»).

Дубенская, Л. А. Рассказывает Надя Леже / Л. А. Дубенская. – Минск : Юнацтва, 1983. – 255 с., [16] л. ил.

Зингерман, Б. И. Парижская школа. Пикассо, Модильяни, Сутин, Шагал / Б. И. Зингерман. – М. : ТПФ «Союзтеатр», 1993. – 384 с. : ил.

Крепак, Б. А. Пространство и время Марка Шагала / Б. А. Крепак // Лит. газ. – 2003. – 5 марта.

Лисов, А. Цадкин и Витебск / А. Лисов // Шагаловский сборник : материалы I–V Шагаловских дней в Витебске (1991–1995). – Витебск : Издатель Н. А. Паньков, 1996. – С. 176–187.

Марк Шагал. К 100-летию со дня рождения. Живопись и графика из французских и советских музеев и личных коллекций : каталог выставки / авт.-сост. : М. А. Бессонова, М. И. Майская (графика). – М. : Советский художник, 1987.

Марк Шагал. Посвящение Парижу : каталог выставки в НХМ РБ, Минск, 7 июля – 31 авг. 2000 г. / сост. : Т. И. Карандашева, М. Мейер-Грабер. – Минск : Группа Товарищей, 2000.

Марк Шагал. Пейзажи : каталог выставки в НХМ РБ, Минск, 10 июля – 2 сент. 2002 г. – Минск : Группа Товарищей, 2002.

Марк Шагал и сцена : каталог выставки в НХМРБ, Минск, 7 июля – 12 сент. 2004 г. / сост. Т. И. Карандашева. – Минск : Группа Товарищей, 2004.

Марк Шагал. Цвет в черно-белом : каталог выставки в НМИиК РБ, Минск, 26 сент. – 1 нояб. 2005 г. – Минск : Юнипак, 2005.

Марк Шагал. Здравствуй, Родина : каталог выставки в ГТГ, Москва / отв. ред. Я. Брук. – М. : Сканрус, 2005. – 352 с.

Марк Шагал. Ранний период творчества : комплект открыток / авт.-сост. И. Соболева. – Л. : Аврора, 1989. – 16 откр.

Маршессо, Д. Шагал / Д. Маршессо ; пер. с фр. Л. Бурмистрова, Н. Мавлевич. – М. : Астрель, 2006. – 176 с.

Носик, Б. Русские художники в эмиграции / Б. Носик, В. Жерлицын. Сер. «Другая родина». – СПб. : Изд-во «АРТ», 2007. – 560 с. : цв. вкл.

Парижская школа. 1905–1932. Из музеев и частных коллекций Парижа, Женевы, Москвы : каталог выставки в ГМИИ им. А. С. Пушкина, Москва, 20 сент. – 20 нояб. 2011 г. / под общ. ред. А. Толстого. – М. : Сканрус, 2011. – 304 с.

Подлипский, А. М. Васильковые годы Марка Шагала, или Витебск в судьбе художника / А. М. Подлипский. – Витебск : Витебск. обл. укруп. тип. им. Коминтерна, 1997. – 72 с.

Родионов, А. Художник Роберт Генин (1884–1941). Творчество и судьба / А. Родионов // Шагаловские чтения 11–12 июня 2011 г. – Витебск, Музей Марка Шагала.

Счастный, В. Г. Художники Парижской школы из Беларуси : эссе, биографии, путеводитель / В. Г. Счастный. – 2-е изд., доп. и перераб. – Минск : Изд-во «Четыре четверти», 2012.

Хмельницкая, Л. Витебское окружение Марка Шагала / Л. Хмельницкая // Бюллетень Музея Марка Шагала. – Витебск, 2005. – Вып. 13.

Шагал. Возвращение мастера : альбом-каталог : по материалам выставки в Москве : к 100-летию со дня рождения художника / сост. М. А. Бессонова. – М. : Советский художник, 1989. – 328 с. : ил.

Шагал, М. Моя жизнь / М. Шагал ; пер. с фр. Н. С. Мавлевич ; послесл., коммент. Н. В. Апчинской. – М. : Эллис Лак, 1994. – 208 с.

Шишанов, В. Марк Шагал: этюды к биографии художника по архивным делам / В. Шишанов // Шагаловский сборник : материалы X–XIV Шагаловских чтений в Витебске (2000–2004). – Минск : Рифтур, 2008. Вып. 3. С. 171–175.

Эфрос, А., Искусство Марка Шагала : 30 воспроизведений с живописи и графики художника на отдельных листах

и в тексте / А. Эфрос, Я. Тугендхольд. – М. : Книгоиздательство «ГЕЛИКОНЪ», 1918. – 56 с.

Искусство и архитектура русского зарубежья [Электронный ресурс] / руководитель проекта О. Л. Лейкинд. – Режим доступа : http://www.artrz.ru.

На французскай мове
На французском языке

Chagall. La religion de Chagall par Yves Bonnefoy / «Derrière le Miroir» № 132, Juin 1962 / by Maeght Editeur, Paris / Printed in France. – 20 p. : ill.

Chagall / Etude biographique et critique par Lionello Venturi / «Le Goût de Notre Temps». Collection établie et dirigée par Albert Skira / 1956, by Editions d'Art Albert Skira, Genève – Paris – New York / Printed in Switzerland – 124 p. : ill.

Hommage à Marc Chagall. Catalogue. Grand Palais. Décembre 1969 – mars 1970 / Jean Leymarie / Paris, 1969 – 320 p. : ill.

Lubitch. Dessins-lavis Jontville-le-Paih. Pierre Jean Balbo editeur. 1976.

Marc Chagall. Catalogue. Musée des Arts Décoratifs. Palais du Louvre – Pavillion de Marsan. Juin–Octobre 1959 / Le Catalogue rédigé par François Mathey. – 476 p. : ill.

Nadine Nieszawer, Marie Boyé, Paul Fogel. Peintres Juifs à Paris. 1905–1939. École de Paris / Préface de Claude Lanzmann / 2000, Éditions Denoël, Paris / Imprimé en France. – 366 p. : ill.

Millon : Maison de ventes aux enchères [Ressource électronique]. – Mode d'accès : http://www.millon-associes.com.

На англійскай мове
На английском языке

Jean Cassou. Chagall / translated from French by Alisa Jaffa. – 1965, Thames and Hudson Ltd, London. Printed in Switzerland by Buchdruckerei Winterthur AG. – 286 p. : 186 plates, 46 in colour.

Marc Chagall, The Russian years 1906–1922. Schirn Kunsthalle, Frankfurt, Tretyakov Gallery, Moscow, and Russian Museum, Leningrad. VG Bild-Kunst, Bonn, and Cosmopress, Geneva 1991 / editor Christoph Vitali. – Printed by Benteli Druck AG, Wabern-Berne. Printed in Switzerland. – 399 p. : ill.

Chagall. Chinese Art Gallery. Exhibition Catalogue Frankfurt. 1994, by Galerie Enrico Navarra Paris. 1994 by ADAGP, Paris / editing : Ewald Graber-Meret Meyer, Berne. Printing : Marcel Kürzi, Einsiedeln. – 252 p. : ill.

Monica Bohm-Duchen. Chagall. – 1998, Phaidon Press Ltd., London. Printed in Italy. – 352 p. : ill.

Sotheby's [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.sothebys.com.

Artcurial : Auction House [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.artcurial.com.

Christie's : Fine Art Auctions and Private Sales for Contemporary, Modern, Old Master paintings, jewelry, watches, wine, furniture & more [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.christies.com.

Ketterer Kunst : Art Auction, Book Auction München, Hamburg & Berlin [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.kettererkunst.com.

Michaan's Auctions presents Alameda Point Antiques Faire [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.antiquesbythebay.net.

Nadine Nieszawer : Expert on the school of Paris 1905–1939 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.ecoledeparis.org/.

На нямецкай мове
На немецком языке

Chagall träumt Gott / Auswahl und Einführung von Alfons Rosenberg / Furche-Bücherei Band 229 / Furche-Verlag H. Rennebach KG, Hamburg 1965 / Printed in Germany – 17 S. : Ill.

Chagall. Kunsthaus Zürich. 6. Mai bis 30. Juli 1967 / Redaktion des Katalogs : Felix Andreas Baumann. Druck : Buchdruckerei der Neuen Zürcher Zeitung, Zürich – 48 S. : Ill.

Christoph Goldmann. Kinder entdecken Gott mit Marc Chagall : Bilder und Gespräche / Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht; Freiburg [Breisgau] : Christophorus-Verlag Herder Gmbh, 1978 / Printed in Germany. – 88 S. : Ill.

Eberhard W. Kornfeld. Verzeichnis der Kupferstiche Radierungen und Holzschnitte von Marc Chagall. Band I : Werke 1922–1966. – Bern : Verlag Kornfeld und Klipstein, 1970. Printed in Switzerland. – 249 S. : Ill.

Irmgard Vogelsanger-de Roche. Die Chagall-Fenster in Zürich. – Zürich : Orell Füssli Verlag, 1971. Printed in Switzerland. – 83 S. : Ill.

Marc Chagall 1907–1917. Katalog Kunstmuseum Bern 1995/1996 / Redaction : Sandor Kuthy. Lektorat : Meret Meyer. Druck : Marcel Kürzi, Einsiedeln. – 208 S. : Ill.

Marc Chagall. Das graphische Werk / Einleitung und Auswahl Franz Meyer / Stuttgart : Verlag Gerd Hatje, 1957. – 152 S. : Ill.

Marc Chagall. Gouachen und Lavis. 1947 bis heute. 17. November 1972 bis 22. Januar 1973. Nationalgalerie Berlin / Katalog und Ausstellung : Werner Haftmann, Lucius Grisebach / 1972, Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz. Druck : Brüder Hartmann, Berlin. Printed in Germany. – 56 S. : Ill.

Bassenge Kunst- und Buchauktionen [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus : http://194.25.171.19/bassenge.

Fischer : Kunst und Antiquitätenauktionen [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus : http://www.fischerauktionen.ch.

Koller Auktionen [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus : http://www.kollerauktionen.ch.

На польскай мове
На польском языке

Artur Tanikowski, Eugeniusz Zak. Sejny 2003, Pogranicze.

Kształcenie artystyczne w Wilnie i jego tradycje. Wystawa zorganizowane dla uświetnenia jubileuszu 200-lecia katedru pięknych uniwersytetu Wileńskiego i 50-lecia wudziału sztuk pieknych uniwersytetu Micołaja Kopernika w Toruniu. Redakcja katalogu Jerzy Malinowski, Michał Woźniak, Ruta Janonienė.

Toruń, 15 marca – 5 maja 1996. Wilno, 7 czerwca – 7 lipca 1996.

Redakcja wydawnicza i techniczna: Jadwiga Gosieniecka

Copyright by: Museum Okręgowe w Toruniu, Vilniaus Dailes Akademija, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Змест

Содержание

Content

Мастакі Парыжскай школы з Беларусі
Художники Парижской школы из Беларуси
Artists of the School of Paris of Belarusian origin

Арт-праект

Каталог выстаўкі
21.09.2012 – 14.01.2013

2-е выданне,
дапоўненае і перапрацаванае

На беларускай, рускай і англійскай мовах

Аўтары ўступных артыкулаў:
Пракапцоў Уладзімір Іванавіч,
Бабарыка Віктар Дзмітрыевіч,
Незавер Надзін (Францыя),
Шчасны Уладзімір Рыгоравіч,
Крэпак Барыс Аляксеевіч

Навуковы рэдактар каталога
Усава Надзея Міхайлаўна

Укладальнікі:
Усава Надзея Міхайлаўна,
Шчасны Уладзімір Рыгоравіч

Укладальнік каталожных дадзеных
Пракоп'ева Святлана Іванаўна

Укладальнікі біяграфій мастакоў:
Пракоп'ева Святлана Іванаўна
(П. Крэмень, В. Цадкін, Н. Хадасевіч-Лежэ, М. Шагал),
Усава Надзея Міхайлаўна
(Я. Балглей, Р. Генін, Я. Зак, М. Кікоін, В. Любіч, Х. Суцін, Ш. Царфін)

Пераклады:
Л. Анцух, С. Татрышвілі, Н. Карасёва,
С. Круталевіч (беларуская мова),
Н. Карасёва (англійская мова)

Фотаздымкі карцін
Д. Казлоў

Кіраўнік выдавецкага праекта
Анцух Ліліяна Фёдараўна

Каардынатар
Н. Карасёва

Дызайн каталога
Ю. Тарэеў

Рэдактары:
Л. Анцух, С. Татрышвілі, М. Бунас, Н. Карасёва,
Марцін Лоў (англійскі пераклад)

Вёрстка
І. Дуброўская

Карэктары:
С. Татрышвілі, Л. Мануленка, С. Андрэенка

ART CORPORATION

Выдадзена пры ўдзеле
Цэнтра візуальных
і выканальніцкіх мастацтваў

www.artcorporation.by

Падпісана ў друк 12.11.2012. Фармат 60×90/8.
Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 31,3. Ул.-выд. арк. 31,5.
Заказ №   . Тыраж 300 экз.

Выдавецтва «Чатыры чвэрці».
Ліцэнзія № 02330/137 ад 16.03.2009.
Вул. Б. Хмяльніцкага, 8-215, 220013, Мінск.
Тэл./факс: 331-25-42. E-mail: info@4-4.by

Надрукавана ў тыпаграфіі ТАА «Поликрафт».
Вул. Кнорына, 50, корп. 4, к. 401а, 220103, Мінск.
ЛП 02330/0494199 от 03.04.2009.

У выданні выкарыстаны архіўныя фотаздымкі 1900–1930-х гг.
з архіваў Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь,
Музея Марка Шагала ў Віцебску, а таксама з асабістых архіваў
Дзіны Любіч, Ліліян Дзюлак-Царфін, Уладзіміра Шчаснага,
Алега Лукашэвіча і інтэрнэт-крыніц